

41533

3

Čitanka

ZA

obče ljudske šole.

Izdaja v štirih delih.

III. del.

Za četrto in peto šolsko leto štiri- in večrazrednih ljudskih šol.

Sestavila

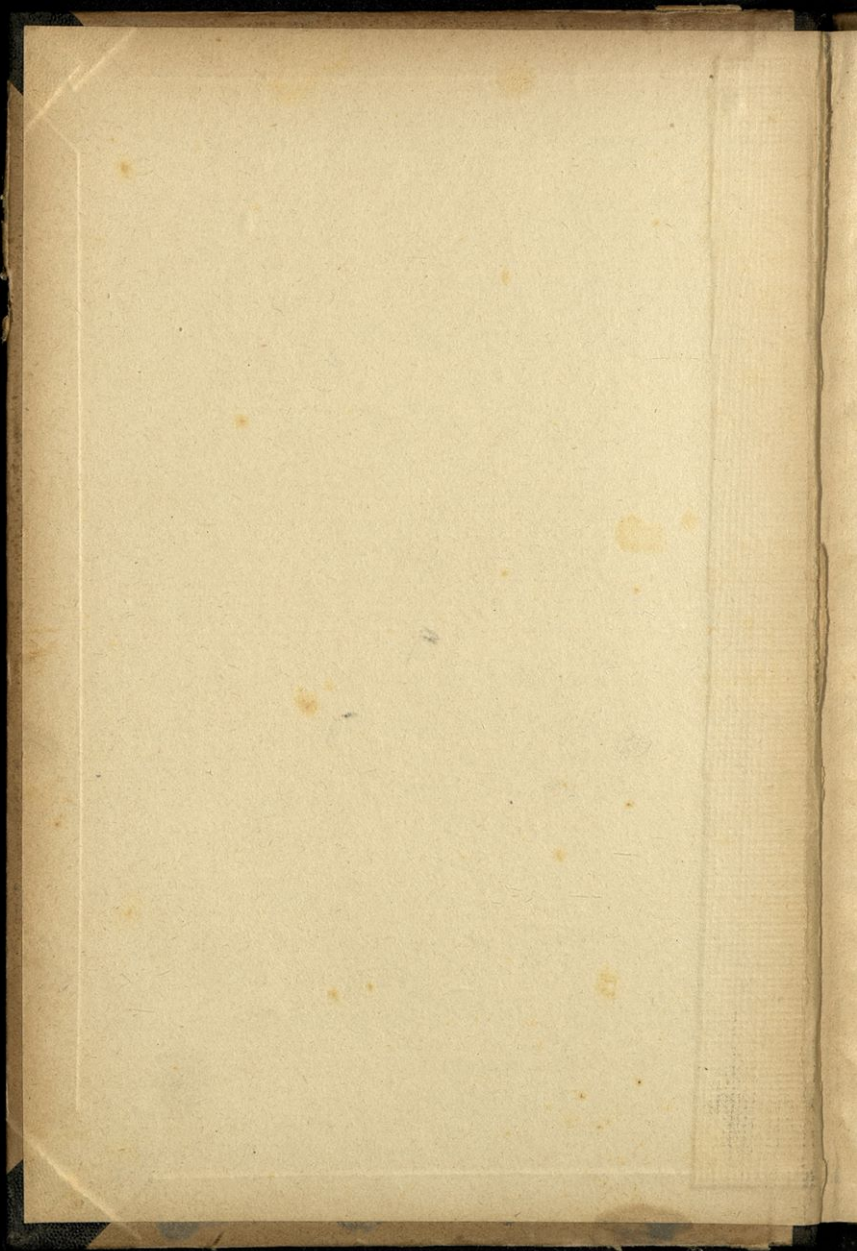
Henrik Schreiner in Fr. Hubad.

Cena vezani knjigi 1 K 30 h.

Na Dunaju.

V cesarski kraljevi zalogi šolskih knjig.

Čitanka

za

o b č e l j u d s k e š o l e.

Izdaja v štirih delih.

III. del.

Za četrto in peto šolsko leto štiri- in večrazrednih ljudskih šol.

Sestavila

Henrik Schreiner in Fr. Hubad.

Cena vezani knjigi 1 krono 30 vinarjev.

Na Dunaju.

V cesarski kraljevi zalogi šolskih knjig.

1904.

41533

Šolske knjige, v c. kr. zalogi šolskih knjig na svetlo dane, se ne smejo draže prodajati, nego je na čelni strani ustanovljeno.

Pridržujejo se vse pravice.

I. Povesti, pravljice, bajke, legende, basni in pesmi.

1. Kje je ljubi Bog doma.

Kjer modro sveti se nebo,
tak jasno, milo in ljubó
miljonov zvezdic sveti se, —
prejasno vsaka okence:
od tam nas gleda dobri Bog;
On, skrbni oče vseh otrok,
v nebesih je doma.

Tam, kjer zvonovi pojejo,
nas v hišo božjo vabijo,
da bi Očeta hválili
in nauke prav poslušali —
po cerkvah biva Bog pri nas,
posluša naše prošnje glas;
Bog v cerkvi je doma.

Tam, kjer po gorah grom buči
in po dolinah šum šumi,
priklanja drevje hud vihar,
pred njim se trese vsaka stvar,
kjer se glasi: „On sam Gospod,
On sam ne zapusti sirot,“
je dobri Bog doma.

Svet celi božji tempelj je,
najlepši tempelj pa srce.
Srce si čisto Bog želi,
te prosi in ti govori:
„Oj dete! srce meni daj!
Bom dal ti zánje sveti raj;
naj v srcu bom doma!“

A. M. Slomšek.

2. Kje sem doma.

V nebesih sem doma:
to glasno pravita
mi zemlja in nebo
in vsaka stvar lepó!

V nebesih sem doma:
ne s tega pa sveta;
nebes se veselim,
v nebesa si želim.

V nebesih sem doma:
to glasno pričata
mi solnce, mesec bled,
in vsake zvezde sled.

V nebesih sem doma:
kjer družba izvoljena
se skupaj veseli
in k sebi me želi.

*V nebesih sem doma:
svet sreče mi ne da,
za me vsa zemlja le
dežela tuja je.*

*V nebesih sem doma:
tam Jezus krono da,
tam je moj pravi dom,
kjer večno srečen bom.*

A. M. Slomšek.

3. Kako se pride v nebesa.

Bilo je lepo spomladno jutro. Mati vzamejo svoja dva otroka s seboj v bližnjo cerkev. Francka, ki je bil štiri leta star, peljejo mati za roko, a Petrček, starejši bratec, stopa sam za njima. Med potjo poprašujeta dečka mater po tem in onem, in mati jima prijazno odgovarjajo. Pridejo blizu cerkve; Petrček ugleda visok cerkveni zvonik in reče: „Glejte, mati! Kako visok je ta zvonik! Kaj ne, ako bi bil jaz vrh njega, bi lahko splezal v nebesa?“

„O, ne tako lahko, kakor si misliš, dete moje,“ odgovorijo mati, „ker nebesa so daleč, zelo daleč.“

„In če bi na ta zvonik postavil še drugega in na tega še tretjega in četrtega, potlej bi pa lahko takoj stopil v nebesa,“ nadaljuje Petrček.

„Tudi tedaj še ne,“ odgovorijo mati, „in ko bi tudi vse bregove in zvonike vsega sveta postavil drugega vrh drugega, bi vendar še ne mogel v nebesa.“

„Ali, mati,“ reče Petrček žalostno, „saj ste nama že večkrat rekli, da prideva v nebesa, če bova pobožno molila in lepo živela, zdaj pa pravite, da so nebesa tako daleč, da ne moremo vánje, in če bi bili še tako visoko.“

Zdaj se oglasi mlajši bratec Francek, ki je med pogovorom gledal zdaj zvonik, zdaj visoko nebo nad seboj, ter reče: „Petrček, Petrček! Ali ne veš, kako se pride v nebesa? Kadar umremo, pridejo krilati angelčki iz nebes, da nas v svojem naročju ponesó v nebesa.“

„Glej, glej, ti si prav povedal,“ reče Petrček vesel, „jaz sem to že pozabil. V oni lepi knjižici, ki jo imava od strička, je podobica: angelček nese v naročju dete v svetla nebesa.“

P. G.

4. Čista vest.

*Čista vest najdražji
življenja je zaklad;
kdor ga ima, na njega
ozira Bog se rad.*

*V nesreči in nadlogah
človeku daje moč,
prijetne dela dneve,
prijetno dela noč.*

*Zatorej glej, da čisto
ohraniš svojo vest;
pa naj grmi ali treska,
ni treba se ti trest'.*

J. Tomsic

5. Koliko je vreden en „Oče naš“.

V stari dobi, za sv. Ivana Zlatoustega, je živel imovit trgovec. Ta je sprejel Kristusovo vero. Ko se je učil moliti „Oče naš“, mu je ta molitev zelo ugajala. Toda bil je trgovec; sodil in meril je vse le po novcih. Zato pošlje svojega slugo k sv. Ivanu Zlatoustemu, da ga vpraša, koliko je vreden en „Oče naš“.

Sluga odide. Ko dospé do sv. Ivana Zlatoustega, mu reče: „Sveti oče, gospodar moj me je poslal, da te vprašam, koliko je vreden en »Oče naš«“. Sv. Ivan Zlatousti mu odgovori: „En zlat novec.“

Sluga se poslovil in vrne k svojemu gospodarju trgovcu. Ko pride domov, reče: „Sv. Ivan Zlatousti mi je dejal, da je en „Oče naš“ vreden en zlat novec.“

Trgovec vpraša slugo: „Ali si pa tudi vprašal, kako velik je ta novec?“ Sluga odgovori: „Tega nisem vprašal.“

„Pojdi tedaj zopet nazaj in ga vprašaj, kako velik je ta zlati novec.“

Sluga se odpravi iznova na pot. Ko pride drugič do sv. Ivana Zlatoustega, mu reče: „Moj gospodar želi zvedeti, kako velik je ta zlati novec.“

Sv. Ivan Zlatousti odgovori: „Tolik kakor solnce.“

Ko se sluga vrne domov, reče svojemu gospodarju: „Sv. Ivan Zlatousti mi je dejal, da je en „Oče naš“ vreden zlat novec, ki je tolik kakor solnce.“

Trgovec reče: „Ali si pa tudi vprašal, kako je debel?“

„Ej, tega pa zopet nisem vprašal, ker mi tega nisi bil naročil,“ odgovori sluga.

„Pojdi tedaj in vprašaj tudi to,“ mu ukaže trgovec.

Sluga odide. Ko pride tretjič do sv. Ivana Zlatoustega, mu reče: „Moj gospodar me je zopet poslal, da te vprašam, kako debel je ta novec.“

Sv. Ivan Zlatousti odgovori: „Debel mora biti, kakor ves svet, kajti „Oče naš“ je beseda božja iz ust Sina božjega, vsaka beseda božja pa je vredna toliko in še več kakor ves svet; zakaj Bog ga je z besedo ustvaril.

J. Tomšič.

6. Zvonikarjeva.

*Ko dan se zaznava,
danica priplava,
se sliši zvonjenje
črez hribe, črez plan.
Zvonovi, zvonite,
na delo budite,
ker naše življenje
je kratek le dan!*

*Kdor hoče živeti
in srečo imeti,
naj dela veselo,
pa moli naj vmes!
Zvonovi, zvonite,
k molitvi vabíte,
ker prazno je delo
brez sreče z nebes!*

*Če delavec se upeha,
trpljenje mu neha,
ga delopust vabi,
večer ga hladi.
Zvonovi, zvonite,
nedeljo znaníte,
Gospod ne pozabi,
plačilo deli!*

*Oh, naglo nas mine
ves trud, bolečine,
utrujen se uleže
na pare trpin.
Zvonovi, zvonite,
domov ga spremíte,
gre z dela in teže
Adamov sin!*

B. Potočnik.

7. Zaklad.

„Le hitro na delo, roké!
Pod sivo to skalo ležé
veliki, neznani zakladi,
rumenega kupi zlató
in belega čudo srebrá
v globoko zakópani kadi.

Marija, ki srenja te ta
dobrótnico milo pozná,
nam bodi nocoj pomočnica!
Če dvignemo srečno zaklad,
pa kakor je koli bogat,
od vsega ti bo polovica.“

Tak prosi in kliče druhal,
poprime kopáje se tal,
z lopatami, s krampi pritiska.
„Že nekaj zvenči pod zemljó,
le zdaj še udarim krepko!“
In suho zlató se zabliška.

„Okoli železne kadí
vrzimo debele vrvi,
da v zemlji posoda se gane!
Na desno, na levo še stran
kopljímo, da zdajci na dan
bogati dobiček nam vstane.

Kopáli na vsako smo plat,
otvézena silna je kad;
zdaj uprímo, tiščímo, vlecímo!
Če sleherni počil bi ud,
obilno poplačan bo trud,
saj vemo, zakaj se potímo.“

Močnejše vsakteri se upré,
da kad se zaziblje, zmajé
ter dviga se, dvigne, ustavi;
pa sila pomnožena vsa
potegne na ravna jo tla,
na trato jo varno postavi.

„Ali kaj, ko pa naše vse ni!
Bedaki, neumneži mi,
storiti onáko obljubo!
Čemu bo Mariji zlató,
Devici prečísti srebró?
Molitev le jemlje za ljubo.

Zatorej bolj pametno bo,
med nami bogato blagó
pravično naj bi se delilo.“ —
Pa groza, odpré se prepad
in kad jim požré in zaklad,
delitve več treba ni bilo.

S. Jenko.

8. Cerkvica.

Cerkvica vrh goré,
cerkvica bela,
vsak dan pozdravlja te
duša vesela.

Zjutraj že, ko zlati
solnce planine,
srčne pozdrave ti
diham z doline.

*Tebe črez dan oko
zmer pogleduje,
srce večerno ti
vzdihe daruje.*

*Saj mi takó ljubó
gledaš z višave,
s holmca zelenega
daješ pozdrave.*

*Zvonček me tvoj budi
zjutraj iz spanja,
k delu, k pokoju spet
on mi pozvanja.*

*Pa če otožnost med
mir se zaplet'je,
v tebi le, cerkvice,
najdem zavetje.*

*Tvoje zavetje res
mirno, tihotno,
kak dé nemirnemu
srcu dobrotno!*

*Torej pa, vrh goré
cerkvice bela,
vsak dan pozdravlja te
duša vesela.*

Fr. Levrec.

9. Uganka.

*K nam hodi deklica vesela;
ko bliža se, povsod zvoní;
ves dan pohaja, nič ne dela,
od bratcev in sestríc živi;
še drugim brani, da na polji
ne delajo in ne domá,
in vendar je po božji volji,
in človek sam jo rad ima.*

J. Stritar.

Pregovori, reki in pametnice.

- 1. Prijetno se na slami spi,
če vest človeka ne teži.**

J. Stritar.

- 2. Molitev je prva tolažba srca,
brez nje blagoslova Bog níkdar ne da.**

A. Pin.

- 3. Kdor dela veselo in moli rad vmes,
dobi blagoslova obilo z nebes.**

A. Pin.

4. Če vedno ohraniš nedolžno srcé,
ne boš pač nikoli znal, kaj je gorjé.
5. Moli, kakor da ti je jutri umreti,
delaj, kakor da imaš večno živeti.
6. Bog nikogar za lase v nebesa ne vleče.

A. Pin.

10. Najlepša imena.

*Kdo li izmed vas mi povedati ve
najlepša, najslajša imena,
ki v ustih vseh ljudstev na zemlji živé,
ki stalna povsod jim je cena?*

*Najboljše, najslajše in najbolj svetó,
pred njim pač vsa druga molčijo,
ime je Bogá od vseh vekov enó,
vsá srca naj njemu gorijo!*

*Za tem pa najlepše ime se glasi,
ki ga prvo otrók imenuje:
oče in mati! — Peklensko ima kri,
kdor tega se imena sramuje.*

*In tretje, ki srce sladkó nam užgé,
je drago ime domačije,
za njo mi sin pravi junaško umré,
kri svojo rad zánjo prelije.*

Fr. Malavašič.

11. Sin moj!

Vedel si se nespodobno — proti svoji materi!
Da bi se to ne zgodilo nikdar več, Janko, nikdar več!
Tvoja nespodobna beseda se mi je zasadila v srce kakor
jeklen meč.

Spominjam se, kako je tvoja mati pred nekaj leti pre-
bedela cele noči pri tvoji postelji, kako je na ušesa vlekla,

da bi slišala, kako dihaš! Točila je tuge krvave solze in tresla se od groze, da te ne izgubi. Takrat sem se bal, da mi iz pameti ne stopi.

Kako li moreš žaliti svojo mater? — žaliti mater, ki bi rada darovala leto dni svojega življenja, da te očuva ure bolesi, ki bi zate šla beračit, ki bi se dala umoriti, da reši življenje tebi!

Čuj, Janko, dobro si zapomni to! V življenju ti je odločenih mnogo hudih dni; toda najhujši bode oni, ki ti vzame mater. Ko bodeš že mož, močan in srčan za sleherni boj, jo bodeš klical in hrepenel, da bi le za hip slišal njen sladki glas, da bi videl odprto njeno naročje, da bi vanje pritekel, plakajoč kakor dete brez varstva in brez opore. Kako se bodeš tedaj kesal zavoljo bridkosti, ki jih je prestala radi tebe. Pekoča vest ti bode pokora zanje!

Nesrečnik, ki si žalil svojo mater! Da bi ti nikdar več ne prišla iz ust nespodobna beseda proti tvoji materi! In ko bi ti kdaj ušla taka beseda, poklekni pred njo, prosi jo, da ti s poljubom izbriše znamenje nehvaležnosti raz čelo!

Ljubim te, sinko moj! Najdražja nada življenja si mi ti. Toda rajši bi te videl mrtvega pred seboj nego nehvaležnega svoji materi.

Ko si užalil svojo mater, si užalil tudi mene.

Tvoj oče.

Po de Amicisu.

12. Najdena sreča.

*Mladenič neizkušen
svoj dom zapusti,
v daljavi si sreče
iskáti želi.*

*Od matere ljube
brž vzame slovo,
potem pa odide
črez dol in goro.*

*Prišel v neznani
in tuji je svet,
odtod dalje iti
ni mislil nič več.*

*Pa videl ni brata,
ne drage sestré,
oko je rosilo
od dneva do dne.*

*Domači mu jezik
postal je neznan,
veselje zakrival
oblak mu teman.*

*Naj kamor se koli
pri tujcih poda,
nihčé ne ozdravi
bridkosti srca.*

*V domovje spet priti
želi si nazaj,
pri materi biti,
kot bil je nekdaj,*

*živeti pri bratih,
pri sestrah vesel,
in peti domače,
kot nekdaj je pel.*

*Presrčno mu željo
izpolnil je čas,
povrnil se v drago
domačo je vas.*

*A v hiši ga rojstni
nihčé ne pozna,
ker matere ljube,
oh, več ni doma.*

*Na groblje zeleno,
tja šel je solzán,
le tukaj, spoznal je,
da sreče je stan.*

*Oklenejo grobni
spominek roké;
od žalosti bridke
mu počí srce.*

Fr. Cimperman.

13. Učitelj in njegovi starši.

Bilo je mrzlo jesensko jutro. Po sadnem trgu na Dunaju so se gnetli prodajalci in kupci. Kmetje so privražali cele vozove sadja in poljskih pridelkov, gospodinje in kuharice so kupovale za kuhinjo.

Težko naložen voz priškriplje na trg. Kar se mu zlomi os. Krompir in zelje se usuje na tla. Siv kmet in njegova žena skušata podpreti voz, ali zaman. Ljudje, ki so stali okoli, so se jima še smejali. Baš pride grof s svojima sinoma in njunim učiteljem mimo. Ko vidi učitelj, v kaki zadregi sta kmet in kmetica, priskoči in se upre v voz in jima pomaga ga vzdigniti. Smejalcu utihnejo, nekateri celo pomagajo.

Ko je bil voz v redu, seže mladi učitelj starcu in starki v roko in se pogovarja nekaj časa z njima.

Grof se je vsemu temu čudil, a učitelj je stopil k njemu in mu rekel: „Oprostite, gospod grof! Ta dva kmetska človeka

sta moja roditelja. S tem, kar sta zaslužila na trgu, sta me dala šolati; kako bi jima v zadregi ne pomagali?“

Grof se odkrije svojemu učitelju rekoč: „Prav ste storili! Drago mi je, da se moji otroci od vas ne bodo učili samo vednosti, ampak tudi izpolnjevanja božje zapovedi, ki velevala: Spoštuj očeta in mater, da boš dolgo živel in ti bo dobro na zemlji!“

Iz nemškega.

14. Sirota.

*Zunaj veter brije,
plan in goro krije
črna noč.*

*Jadno dete kliče
iz grobov mrliča
na pomoč.*

*Mati mu umrla,
očeta v grob zaprla
bela smrt.*

*Samo je ostalo,
tužno pribežalo
na božji vrt.*

*„Zlata mama moja,
glej! sirota tvoja
tu stoji;
nima kaj obleči,
nima kam se uleči,
glad preti.*

*Vzemi mene k sebi,
dobro je pri tebi,
mamica!
Nimam druge mame,
da bi ona name
gledala.“*

*Dete se sklonilo,
leglo na gomilo
k mamici.
Zarja rumenila,
ni ga prebudila
v postelji.*

Fr. Cegnar.

15. Učitelj mojega očeta.

Ko so oče včeraj po obedu brali časopise, vzkliknejo iznenada: „Jeli mogoče? in jaz sem mislil, da je umrl pred dvajsetimi leti! — Čujete?“ reče proti nam, „prvi moj

učitelj v ljudskih šolah, Andrej Matejko, še živi! Štiri in osem-deset let ima. Prav tukaj v novinah čitam, da je dobil zlati križec za šestdesetletno delovanje. Šestdeset let poučevati, ali veste, kaj se pravi to? — Sedaj biva v vasi le eno uro od mesta. Jutri, Janko, pojdeva k njemu!“

Ko sva se drugi dan peljala po železnici k njemu, so oče čestokrat vzkliknili: „Dragi učitelj moj! prvi za materjo in za očetom me je ljubil on in mi je storil mnogo dobrega. Nikdar ne pozabim njegovih nauk! Vedno ga še vidim, kako je stopil v šolo in obesil plašč na obešalo. Vsak dan dobre volje, vedno vesten in skrben, dober in pazljiv, kakor da uči prvič.“

Ko sva se bližala njegovemu stanovanju, so oče umolk-nili. Hipoma pa se ustavijo, rekoč: „Evo ga, to je!“ — Naproti nama je prihajal starček s sivo brado; opiral se je na pa-lico, težko prestavljal noge, in roke so se mu tresle. Do-spevši do njega, se ustaviva. Tudi starček obstoji in gleda mojega očeta. Bil je še čvrstega obraza in jasnih oči.

„Dovolite, ali ste vi gospod učitelj Andrej Matejko?“ vprašajo oče in se poklonijo. „Dá, jaz sem,“ se glasi odgovor.

„Dovolite torej, da vam eden starih vaših hvaležnih učencev poda roko in vas vpraša, kako se vam godi!“ Starček gleda začuden. Nato pravi: „Preveč časti . . . ne vem . . . kdaj . . . učenec moj? Oprostite, prosim, Vaše ime?“

Oče mu imenujejo svoje ime, povedó, kdaj jih je učil in kje. Učitelj povesi glavo in gleda na tla, izgovori dvakrat, trikrat to ime. Hipoma dvigne svoj obraz, upre jasni pogled v očeta in reče: „Hinko Vilmar, sin zemljemerca Vilmarja, ki je stanoval na Mestnem trgu?“ „Da,“ pritrdijo oče in mu podajo roko. „Potem pa dovolite, gospod,“ reče starček, se bliža očetu in ga objame.

Na to naju povabi na svoj dom. Marsikaj sta se zmenila z očetom o preteklih časih, kako je bilo v šoli, in o nekdanjih očetovih tovariših. Posebno je učitelja žalostilo, da ne more več v šoli poučevati. „Sedaj nimam ni šole ni dece, a brez dece ne bodem živel dolgo,“ tako je tarnal.

„Ne govorite tako, gospod učitelj, ne mislite tega!“ so ga tolažili moj oče. „Mislite rajši, koliko dobrega ste storili, kako koristno, plodonosno ste preživeli svoje dni!“

Bilo nama je oditi. „Zdravstvujte, gospod učitelj!“ pravijo oče in ga srčno poljubijo. „Z Bogom, z Bogom! Hvala vam!“ odgovori učitelj, prime z drhtečimi rokami očetovo roko in jo pritisne na sree. Nato ga poljubim tudi jaz in čutim, da ima vse solzno lice. Oče me vzdignejo na voz in skoro se odpeljeva z vlakom proti domu.

Po de Amicisu.

16. Duhovnik junak.

Leta 1682. je razsajala v Mozirju kuga. Ker je bila zelo nalezljiva, zasedli so vojaki okolico trga, da ni mogel nihče ven ali noter. Službo božjo so opravljali duhovniki na travniku, kjer so stali ljudje tako, da ni prihajala nobena rodbina v dotiko z drugo.

V Mozirju je živel prejšnji trški župnik Anton Usar v pokoju. Takoj v začetku kuge je opominjal zdravnik starčka, naj odide iz tega kraja, da se ga ne loti bolezen. Ali pogumni duhovnik odgovori: „Sedaj bo treba župniku pomoči. Pomagati mu hočem, da mi ne reče Sodnik pri sodbi: Pastir si bil, pa si zapustil ovce, ko so pridrli volkovi med nje.“

Starček je ostal. Noč in dan je bil na nogah. Nobenega bolnika ni zadela smrt brez popotnice v večnost.

Kuga je tako razsajala, da so nekatere hiše popolnoma izumrle. Pri Vrhovniku na vrhu, ob potu proti Sv. Mihaelu, je pomrla vsa družina. Župnik Usar je pokopal zadnji dve hčeri.

Ko pride domov, ga začne tresti mrzlica. Vedel je takoj, kaj pomeni to. Doma je imel shranjenih še nekaj zlatov za največjo silo. Z Bogom se je bil spravil že davno. Starček vzame denar, ga zavije v prejo in se napoti proti Ljubiji, kjer je živela njegova sestra. V vas ni smel, ker ga straža ni pustila tja. Zato prosi, naj mu pokličejo sestro. Sestra pride. Brat ji vrže zadnje svoje imetje črez pot ter pravi:

„Ljuba sestra, kuga se me je lotila. Izročim ti, kar sem prihranil za silo. Vsemogočni me kliče. Pripravljen sem. Spominjaj se me v molitvi!“

S temi besedami se vrne po stezi v Mozirje nazaj. Ali na potu ga prime taka slabost, da mora leči pod drevo na travo. Kmalu pokliče Bog zvestega služabnika k sebi.

Pokopali so ga na istem mestu, na grob so mu pa postavili lep spomenik.

Fr. Hubad.

17. Uganka.

*Ob steni slonim, pa čakam, kaj bo.
Ko dečki in deklíce odpojó,
mož stopi pred me, modro stoji,
pa nekaj belega v desni drži
in nekaj rahlega v levi. Pa začne desnica
in šviga in pleše po meni; levica
pa gleda. Črez nekaj časa pa ona na delo!
Po meni gori in doli drsa veselo
ter gladi in lika me, da sem spet
vsa lepa, kakor sem bila popred.
Jaz vse to voljno trpim
in molčim.*

*Zdaj pa paglavček v klopi
vstane ter pred me stopi
in začne tudi takó,
ne prav takó! —
vse bolj okorno, trdó,
da mi je hudó.
Z otroki je križ!
Kdo sem? Le išči, pa me dobiš.*

J. Stritar.

18. Vernih duš dan.

Dragi Janko!

Ta dan je posvečen spominu umrlih. Ali veš, dragi Janko, katerih ljudi bi se morali vi, deca, spominjati najbolj? Onih, ki so umrli za vas otroke! Koliko jih je že pomrlo, koliko jih umira še vedno! Ali se nikdar ne spominjaš, koliko očetov si skrajša življenje z neumornim delom, koliko mater gre v prerani grob, ker se žrtvujejo za vzgojo otrok? Koliko mož je umrlo od prevelikih skrbi, ker so videli sinove, hčere svoje v bedi, koliko materam je počilo srce zaradi izgube predragega otroka!

Spominjaj se danes vseh teh blagopokojnikov, Janko!

Spominjaj se učiteljev in učiteljic, ki so oboleli od naporenega poučevanja! Iz ljubezni do svojih učencev, do zvanja svojega niso mogli dela pustiti in so morali mladi umreti. — Spominjaj se zdravnikov, ki so umrli za nalezljivimi boleznimi; bili so prehrabri, ko so reševali življenje otrok. Spominjaj se onih, ki so sredi morja na razbiti ladji, o požaru, o lakoti, v trenutkih največje nevarnosti nesrečnikom prožili zadnjo rešilno desko, zadnjo vrv, ki so mladini dali zadnji košček kruha, ki so radi izdihnili požrtovalno dušo svojo, da so le oteli življenje mlade nedolžnosti!

Nebrojni so, Janko, ti blagopokojniki; vsako groblje krije na stotine teh svetih bitij; da se morejo le za hip dvigniti iz groba, brž bi lahko imenovali otroka, kateremu so žrtvovali veselje svoje mladosti, mir svoje starosti, ljubezen, znanost, življenje. Dvajsetletne neveste, možje v cvetju življenja svojega, sivolasi starčki, zorni mladeniči, to so oni nepozabni hrabri mučeniki detinstva, vzvišeni in plemeniti; vsa zemlja nima toliko cvetic, da bi jim mogla dostojno oditi gomile.

Tako ste ljubljeni, otroci! Spominjaj se torej, Janko, hvaležno teh umrlih, in boljši bodeš in ljubeznivejši z onimi,

ki delajo zate in te ljubijo, dragi, srečni sinko moj, ki na ta dan še ne jočeš po nikomer!

Tvoja mati.

Po de Amicisu.

Reki.

1. Solnce ne sije takó lepó
kakor materino oko.

J. Stritar.

2. Materin blagoslov otrokom hiše zida,
očetova kletev jih pa podira.

3. Kdor staršev v življenju ne spoštuje,
ob grobu za njimi žaluje.

19. Zlata ptička.

*Zlato ptičko so ujeli
trije fantje mladi.
Kdo imel bo zlato ptičko?
Vsi bi ptičko radi.*

*Zlata ptička govorila:
„Če me izpustite,
prvo željo vam izpolnim
vsakemu — želite!“*

*Prvi fantič je govoril:
„Daj mi tako čašo —
vedno pijem, ne popijem!“
„„Žélel si, imaš jo!““*

*Drugi fantič je govoril:
„Daj mi tako mošnjo —
vedno štejem, ne preštejem!“
Uslišala je prošnjo.*

*Tretji fantič je govoril:
„Daj mi srce táko —
hudi časi, vedro čelo,
jasno uro vsako!“*

*Kar želeli, so imeli,
pa so šli po svetu,
vsak po svoje so živeli
na tem božjem svetu.*

*Prvi fant samó popival,
po jarkéh polegaj,
drugi fant je kvartopiril,
se s sleparji kregal.*

*Tretji fant o zori vstajal,
hodil je na delo,
v mraku je domov se vračal,
pa zapel veselo.*

O. Zupancič.

20. Črevljar in plemenitaš.

Živel je plemenitaš, ki je poleg vseh svojih zakladov bil vedno žalosten. V njegovi bližini pa je prebival črevljar, ki je bil v vsakem pogledu siromak, toda vesel in dobromiselu ter je pri svojem težavnem delu popeval od ranega jutra do kasne noči. Temu se je čudil otožni plemenitaš in razmišljal, kako je to, da on navzlic svojemu bogastvu ni tako vesel, niti srečen kakor črevljar. Zatorej nakani, da poskusi ti, ne stori li denar človeka srečnega. Kaj stori? Napolni mošnjo z denarji, da jo položiti še tisto noč v stanovanje črevljarjevo ter pričakuje radovedno, kaj se drugo jutro zgodi.

Ko črevljar drugo jutro opazi mošnjo z denarji, preplaši se izprva, vendar pa jo pobere ter spravi v omaro. Ali tistega dne ni slišal plemenitaš črevljarja prepevati, kajti mož je bil zamišljen v denar ter imel skrbi, da ga dobro shrani. Tako je trajalo nekaj dni. Tedaj se odpravi plemenitaš k sosedu in ga vpraša, ni li našel kake mošnje z denarji. „O, dá,“ odgovori črevljar, „takoj jo dobite.“ Nato jo potegne hitro iz omare, pa poprosi plemenitaša, naj vzame précej svoj denar; zakaj tri dni je imel zaradi njega le skrbi in težave.

Od tega časa je črevljar zopet prepeval, plemenitaš pa vedel, da sta zadovoljnost in denar različni stvari.

I. Steklasa.

21. Sreče dom.

*Kdorkoli pod milim nebom živi,
vsakdo pač srečen biti želi;
cesar na tronu, kmetič na polji
prosi od Bóga sreče po volji.
Jaz tudi je iščem križem sveta:
Kje neki prebiva, kje je doma?*

*Tam, kjer cvetice krasno cvetó,
mislim, da sreči venec pletó;*

*solnce pa revam ves dan pripeka,
kosec jim slednjič glavice poseka.
Koder pa smrtna kosa kosi,
sreče ni prave, jok se glasi.*

*Z vrta na polje grem je iskát,
tam se raduje kmetič bogát;
pač si bogato žetev obeta,
sreča iz pšenice venec mu spleta.
A toča prihruje, žito zdrobí,
sreča, veselje z njive zbeži.*

*Ptice vesele, zelen je gaj,
mislím, tu ima sreča svoj raj;
zima prikima, ptice zbežijo,
hribci pod mrzlim snegom ječijo.
Čuti glasú tu veselja ni več,
gaj le žaluje, sreča je preč.*

*V mestih imajo mnogo blagá,
tamkaj bo sreča najbrž doma;
res se bogatec tam napihuje,
pa še več revežev milo vzdihuje.
Kjer pa siromaštva solze tekó,
nihče po sreči vprašal ne bo.*

*Kje neki sreča ima svoj dom?
Kdo mi pove, kje našel jo bom?
V čistem le srcu ona kraljuje,
srce nedolžno razveseljuje;
sreča prebiva sredi srca,
v srcu poštenem ti je doma.*

J. Virk.

22. Leni sluga.

Gospod je imel jako lenega slugo.

Neko noč ga je slišal, kako je neprestano vzdihoval:
„Silno sem žejen. Ko bi imel le kupico vode!“

Gospod hitro pozvoni.

Sluga pride in vpraša: „Česa želi Vaša milost?“

„Prinesi mi steklenico vode!“ ukaže gospod.

Sluga je moral iti k vodnjaku na dvorišče po vode. Ko jo prinese gospodu, mu ta reče: „Takò! Sedaj se napij, da ne boš več žejen.“

Solovej.

23. Cesarjeva hči.

V Ischlu (Išlu), znamenitem kopališču, je vozila preprosto oblečena, mlada gospa v vozičku svojega otroka po senčnatem izprehajališču.

Bogato našopirjena gospa pride mimo in gleda zasmehljivo mlado mater in otročiča. Dete je bilo opravljeno v snežnobelo, z lepimi rožami prevezeno krilce. To je bilo gospe všeč, zato vpraša bahato: „E, kje ste pa kupili to vezenje, ljuba moja?“

Mlada gospa odgovori: „To krilce sem sešila in prevezla sama. Prav veseli me, če morem delati za svoje otroke.“

Bogata gospa pa skomizgne z ramami in reče ošabno: „Čemu so pa krojači in posli, če gospa sama šiva in vozi otroke? Jaz nimam časa za taka opravila.“

Mlada gospa zardi od nevolje. Vendar reče mirno, a odločno: „Menda delo ne sramoti človeka. Če tudi moram skrbeti za veliko gospodinjstvo in imam nadzorovati mnogo poslov in sprejemati mnogo odličnih gostov, toliko časa si pa vendar vem pritrpati, da sešijem kaj za svoje ljube otročičke ali jih pa peljem na izprehod.“

Bogata gospa jo vpraša: „Kje pa vendar stanujete?“

Mlada gospa pokaže tja, kjer stoji cesarjev grad na krasnem vrtu.

„A,“ odgovori ošabnica, „gotovo ste vratarjeva žena?“

„Ne,“ odvrne mlada mati, „gospodarjeva hči sem. Pri svojem očetu, cesarju sem v gostéh. Menim, da gostje v Ischlu

nadvojvodinji Valeriji ne bodo šteli v zlo, če se ne sramuje dela za svoje otroke.“

To rekši, odide z vozičkom. Ošabnica pa se odpelje še isti dan iz Ischla; tako jo je bilo sram. Po Wichnerju.

24. V brivnici.

Nekega dne je prišel kmet v sivi raševini in irhastih, že oguljenih hlačah na Marije Terezije cesto v Innsbrucku in je iskal brivca.

Kmalu zagleda lepo opravljeno brivnico. V oknu je bil videti gospodič, narejen iz voska, lepo počesan in z zavihanimi brki, na vratih je pa bilo napisano z zlatimi črkami: Brivnica.

Kmet stopi v brivnico, sede na stol in pokaže s prstom na svojo brado.

Ali brivec se namrdne in reče ošabno: „Pri nas ne brijemo kmetov!“

Drug kmet bi bil vzrožil, ko bi bil naletel na takega ošabneža. Naš kmetič pa vstane ves miren s stola, vzame klobuk z zelenim trakom in reče hladno: „Hvala lepa za pouk! Če pride moj adjutant in vpraša po meni, recite mu, da je nadvojvoda Ivan pri brivcu na oni strani ceste!“

To rekši, odide; brivec pa spozna prepozno, da ljudi ni soditi po obleki. Po Wichnerju.

25. Konj in osel.

Konja z oslom gnal je mož po poti.

Konj in osel težko breme nosi;

osel omaguje, konja prosi:

„Vzemi kos tovara mi siroti!“

Konj, da ne! — Mrtev se osel zgrudi.

Gospodar pa oslov tovor vzame

ter ga konju položi na rame;

ne dovolj — oslovo kožo tudi!

J. Stritar.

26. Otroka v gozdu.

Dva otroka, brat in sestra, sta šla v šolo. Pot ju je peljala mimo krasnega, senčnatega gozda. Na cesti je bilo vroče in prah, a v gozdu hladno in mah. „Znaš li kaj?“ reče bratec sestrici, „v šolo že še prideva. V šoli je zdaj še tako tesno in pusto, a v gozdu mora biti zelo veselo. Poslušaj, kakó pojó tam ptičice, kakó veselo skače veverica po vejah. Pojdiva tja, sestrice!“ Sestrici ugaja bratčev svet. Otroka vržeta knjige v travo, primeta se za roke in se izgubita med zelenim grmovjem.

V gozdu je bilo res prav veselo in prijetno. Ptički so skakali z veje na vejo, peli in ščebetali; drobni žužki so se svetili v travi. Videla sta tudi zlatega hrošča.

„Poigraj se z nama,“ mu rečeta.

„Prav rad,“ odgovori jima hrošč, „a ne utegnem, moram si skrbeti za kosilce.“

„Poigraj se z nama,“ rečeta na to otroka rumeni čebelici.

„Ne morem,“ odgovori jima čebelica, „moram si nabirati medú.“

„Ali se ne poigraš z nama?“ vprašata otroka mravljo.

A mravlja ju niti ni utegnila poslušati. Dobila je nekje slamico in hitela domov, da si popravi svoje domovanje.

Otroka jo kreneta k veverici in jo prosita, naj bi se poigrala z njima.

Ali veverica je mahnila z repom in dejala, da si mora nabirati lešnikov in orehov za zimo. Golobček je rekel, da si dela gnezdece za mladiče. Sivi zajček je zbežal k potočku, da si umije gobček.

Tudi malinici ni bilo časa, igrati se z otrokama. Okoristila se je z lepim vremenom, da si naredi sočno in okusno jagodo.

Otrokoma je postalo tesno, ker je vse delalo, a se nihče ni hotel igrati z njima. Tekla sta k potoku. Žuboreč po kamenju, je hitel potok dalje.

„Ti gotovo nimaš nikakega dela,“ sta mu rekla otroka, „poigraj se z nama!“

„Kako, jaz nimam nič dela!“ zagrmel je srdito potok. „Oj lenuha! Poglejta me, jaz delam po dnevi in po noči ter ne poznam nobenega počitka. Ali ne napajam jaz ljudi in živali? Kdo umiva perilo, kdo vrtili mlinska kolesa, nosi čolničke in gasi ogenj? O, jaz imam toliko dela, da si nikoli ne oddahnem.“ Takó je govoril potok in žuborel dalje.

Otrokoma je prihajalo še tesneje pri srcu in spoznala sta, da bi bilo bolje iti takoj v šolo in še le po šoli zaviti jo nekóliko v gozd. A v tem zapazi deček na zeleni vejici krasnega ptička. Sedel je prav mirno in pel veselo pesemco.

„Ej, ti veseli pevec,“ zaklical je deček ptičku, „sigurno nimaš nič dela. Poigraj se z nama!“

„Kaj,“ odgovori razžaljeni ptiček, „nič dela? Po ves dan moram loviti žužke, da nakrmim svoje mladiče. Odkar sem vstal in razprostrl svoje peruti, zabavam s pesemcami mladičke svoje. A kaj delata vidva danes, mlada postopača? V šolo nista šla, ničesar se ne bodeta naučila. Begata po gozdu, da še druge motita pri delu. Idita rajši tja, kamor so vaju poslali starši; le tisti se sme igrati, ki je storil vse, kar mu je bila dolžnost storiti.“

Otroka sta se sramovala, šla v šolo in če sta tudi prišla prepozno, učila sta se pridno, prav pridno. Z. Ž.

Pregovori.

1. Kdor je zadovoljen, najmanj potrebuje.
2. Bogatec je tako zadovoljen s svojim bogastvom kakor siromak z beraštvom.
3. Denar je nabrušen nož, lahko ga v prid in škodo obrneš.
4. Denar le ti imej in glej, da ne bo denar imel tebe!
5. Srečen si, ako ne želiš, česar ne moreš imeti.
6. Kaj hasne srebró ti, kaj hasne zlató,
če nosiš po koncu le prazno glavó! A. Pin.
7. Pridnost več velja nego kup zlata. J. Stritar.

8. Kdor je len, sčasoma je tudi lesen.
9. Kdor se dela boji, slabo živi.
10. Kdor rad poleži, tega rada glava boli.
11. Za lenuha skorja suha. J. Stritar.
12. Vedno trudi se čebela, trot lepó živi brez dela. J. Stritar.
13. Zadnji v posteljo, prvi po koncu,
pa bo vsak dan kaj dobrega v loncu. J. Stritar.
14. Kdor neče iz lepa, mora iz grda.
15. Kdor neče, pa mora.

16. Mladini.

Kdor zgodaj na delo hiti
in dela do trde noči,
zaspi
brez vse skrbi.

M. Vilhar.

27. Moj prijatelj Gruden.

Samo dva dni smo imeli počitnice, toda meni se je zdelo, da že dolgo, dolgo nisem videl prijatelja Grudna. Čim dalje ga poznam, tem bolj ga moram ljubiti. Prav tako se godi vsem sošolcem razen oblastnežem, ki vedó, da pri njem nič ne opravijo s svojo oholostjo.

Oče njegov je strojevodja; on sam pa je začel pozno hoditi v šolo, ker je bil dve leti bolan. V našem razredu je največji in najmočnejši; z eno roko vzdigne klop. Vedno ima kos kruha v roki.

Dober je; česar kdo želi, svinčnik, peró, radirko, papir, vse rad posodi ali celo daruje. V šoli se nikdar ne smeje in ne govori. V klopi, ki mu je preozka, sedi vedno sklonjen. Velika glava mu tiči med pleči, in kadar ga pogledam, se mi nasmehne z očmi, napol odprtimi, kakor da bi hotel reči: „No, Janko, ali sva si prijatelja?“ Človek se mora smejati njegovi velikosti in obsežnosti: suknja, hlače, rokavi, vse je preozko

in prekratko, in klobuk mu neče sedeti na glavi. Lase ima gladko postrizene, črevlje velike.

Ljubi Gruden, kdor te le pogleda v obraz, mora te ljubiti!

Najmanjši učenci bi vsi radi sedeli blizu njega. Računstvo umeje vrlo dobro. V šali si da reči marsikaj in ničesar ne zameri, toda gorje njemu, ki bi mu rekel: Ni res, ako on trdi kaj.

V soboto je dal dva vinarja učencu, ki se je jokaj, ker je bil izgubil svoja dva vinarja in si ni mogel kupiti zvezka. Že tri dni se trudi, kako bi okrasil dolgo pismo, ki ga hoče pokloniti materi za god. Mati njegova je velika in postavna kakor on in jako ljubezniva.

Učitelj ga ima rad in čestokrat, kadar pride mimo njega, mu potrka na rame. Ako ravno se debeli njegov glas čuje, kakor bi godrnjal, pozna se vendar, da je to glas, ki prihaja iz dobrega, plemenitega srca.

Po de Amicisu.

28. Na ledu.

„Fantje, pojdimo se drsat!“ Tako je rekel Ozimov Šime trem tovarišem, ki so šli z njim iz šole domov. „Pojdimo, pojdimo!“ sta zaklicala dva skoraj soglasno. Tretji, županov France, pa je dejal: „Ali ne veste, kako strogo so v šoli prepovedali hoditi na led, posebno na tej vodi?“

„Ej, kaj to,“ odvrne Šime, „tukaj nas nihče ne vidi, in tožljivca menda ni med nami!“ In obrnil se je proti strugi rečice, ki je bila črez in črez pokrita z ledom. Tovariša sta ga hitro sledila.

France jih je še skušal pregovoriti, da bi ne šli; a ko nič ni pomagalo, je rekel odločno: „Da nisem tožlivec, to veste; a če greste na led, vas naznanim vse!“ — „Izdajalec, le poskusi!“ se je jezil Šime, „ti že pokažemo; v vodo te vržemo!“

France ni odgovoril nič, ampak je šel mirno po svoji poti. Na ovinku pa, kjer se cesta loči od struge k županovim, je nekoliko postal in se ozrl po tovariših. V tem trenutku

zasliši grozen krik in kmalu na to vidi, kako bežita dva izmed tovarišev od rečice. Zdelo se mu je takoj, da se je morala pripetiti kaka nesreča. Hitel je, kar je mogel, nazaj po cesti. Že od daleč je vprašal bežeča tovariša, kaj da je. Jedva je dobil odgovor: „V vodi je, Šime je v vodi!“ — „Pomagajmo mu, pomagajmo mu!“ je klical France in s silo ustavil prestrašena šošolca.

Hiteli so nazaj in našli Šimeta v groznem položaju. Telo mu je bilo do pázduhe v vodi in z razprtimi laktmi je visel na ledu kraj predora, v katerega je bil padel. Zdaj in zdaj se je moral pogrezniti v vodo pod ledeno skorjo. Kaj storiti? Dasi ni bilo daleč od brega, vendar ni bilo mogoče priti do ponesrečenca; zakaj razpokani led bi se bil gotovo udril. „Dajta hitro svoja jermena!“ je velel France tovarišema ter odpel močni oprti svoje torbe. Vse to je močno zvezal ter vrgel konec proti Šimetu, ki je že omagoval. Ta-le je dosegel konec, in tovariši so ga potegnili na breg.

Trepetajoč od mraza in strahu, se je Šime oklenil Franceta ter vzdihnil: „Ti si me rešil!“ France pa je slekel vrhnjo suknjo in jo dal Šimetu, da jo je oblekel namesto svoje mokre. Naročil mu je, naj pojde hitro domov in se preobleče in ogreje.

Črez nekoliko dni je Šime šel zopet v šolo. Hudo se je bal še ene kazni za svojo neposlušnost. Brez vzroka. Saj ga France ni zatožil.

L. Černej.

29. Ogljar in gospod.

Včeraj zjutraj se je Gorjan, ki je sin bogatega očeta, sporekel s Kmetičem, sinom nekega ogljarja. Ko mu že ni znal ničesar odgovoriti, vedoč, da je sam ravnal krivično, je rekel na glas: „Tvoj oče je potepuh!“ Kmetič zardi gori do las, vendar ne odgovori besedice, solze mu zalijó oči, doma pa ponovi te besede svojemu očetu.

Popoldne pride ogljar, majhen, ves črn mož, da se pritoži učitelju. Ko mož še govori, pride Gorjanov oče, ki je

spremil sinčka v šolo, in sliši, da se imenuje njegovo ime. Pristopi torej in vpraša, kaj se je zgodilo.

„Ta mož,“ odvrne učitelj, „se je prišel pritožiti, ker je vaš sin Zorko njegovemu sinčku rekel: „Tvoj oče je potepuh!“ Gorjanov oče nagubanči čelo in lažno zardi. Obrne se k sinčku in vpraša: „Je li resnica, da si takò rekel?“

Sinček, ki je s povešeno glavo stal sredi šole pred Kmetičem, ne odgovori ničesar. Oče ga prime za roko, potisne ga prav blizu Kmetiča in pravi: „Prosi ga oproščenja!“

Ogljar hoče to zabraniti rekoč: „Ne, ne!“ a gospod ga ne posluša. „Prosi ga, da ti oprosti! Ponóvi moje besede: „Oprosti mi žalečo, nepremišljeno, neplemenito besedo, ki sem jo rekel tvojemu očetu! Moj oče si šteje v čast, da mu stisne roko.“

Ogljar se obrne, kakor bi hotel reči: Nečem! a gospod se ne zmeni za to. Sinček pa govori počasi, tiho, s povešenimi očmi: „Oprosti mi . . . žalečo . . . nepremišljeno . . . neplemenito besedo, ki sem jo rekel tvojemu očetu! Moj oče si šteje v čast, da mu stisne roko.“

Nato poda gospod ogljarju roko. Ta mu jo krepko stisne in svojega sinka hitro tja porine, naj poljubi malega Gorjana.

„Storite mi to ljubav in posadite dečka skupaj!“ obrne se gospod k učitelju.

Ko sedeta dečka na svoj prostor, se gospod pokloni in odide. Ogljar pa stoji nekaj trenutkov ves zamišljen, opazujoč skupaj sedeča dečka; na to se približa klopi, pogleda Gorjana ljubeznivo in žalostno, kakor da bi mu hotel nekaj reči, in iztegne roko, kakor da ga hoče pogladiti po obrazu. Toda ne upa si; le s trdimi svojimi prsti ga poboža po čelu. Na to se vrne k durim, ozre se iz nova in odide.

Spominjajte se dobro tega, kar ste videli — pravi nam učitelj — to je najlepši nauk vsega leta.

Po de Amicisu.

30. Osel in psiček.

*Osel je videl, kakó gospodar
svojega psička rad ima,
ker se takó mu dobrikati zna.
Misli si: To je prava stvar!
Da bi kaj takega se ne znalo!
Naj le pride, počakajmo malo!
Ko na vrtu zagleda moža,
zdirja, skače in z repom miga,
kakor je videl psa, pa riga
po oslóvsko: i-a, i-a!
Vzpne se pred njim na zadnje nogé,
prédnje na rame mu položí.
Kaj to pomeni, mož ne ve;
misli si pač, da osel nori.
Ko mu pa lice lizati hoče,
„Ti grdoba!“ nad njim zaropoče.
Daleč od sebe ga pahne jezen,
mar mu pač ni oslóvska ljubezen.* J. Stritar.

31. Dimnikarček.

Včeraj popoldne po šoli sem videl zanimiv prizor. Pred šolskim poslopjem na oni strani ceste je stal šibek dimnikarček. Ves črn je bil; s seboj je imel vrečico in strguljo ter je bridko ihtel in jokal. Dve, tri deklice, učenke drugega razreda, se mu približajo in ga vprašajo, kaj mu je. Ne da bi jim odgovoril, joče se še huje.

„Povej nam vendar, kaj ti je?“ vprašajo ga zopet. Počasi dvigne obrazek, do cela otroški obrazek, in začne plakaje pripovedovati, da je zaslužil v hišah, kjer je imel opraviti, šestdeset vinarjev in da je vse izgubil. Padli so mu iz raztrganega žepa, in sedaj si ne upa brez novcev domov. Ko jim to pravi, pokaže luknjico v žepu. „Mojster me bode tepel,“ vzdihne jokaje in obupno skloni glavico.

Deklice ga resno gledajo. Pridejo še druge večje in manjše, vsaka s torbico v roki. Že bolj odrastla deklica seže v žep rekoč: „Jaz imam le štiri vinarje; katera ima še kaj? Nabirajmo!“ „Tudi jaz imam štiri vinarje,“ reče druga, „pri vseh sigurno dobodemo šestdeset vinarjev! Jelica, Zorka, Slavica, dajte vinarjev!“ jamejo klicati. „Katera ima še kaj?“

Mnogo deklic ima po štiri, po dva vinarja, ki so jih dobile od svojih roditeljev za kruh ali sadje. Vsaka prinese, kar ima. Ena deklica zbira in šteje glasno: „Šestnajst, dvajset, trideset!“ Toda še več jih je treba. Sedaj pride ena največjih deklic, videti je kakor majhna učiteljica, in da dvajsetico. Vse se radujejo, treba je samo še deset vinarjev. „Sedaj pridejo one iz četrtega razreda,“ pravi neka deklica, „te imajo več.“

Pridejo res, vidijo dimnikarčka ter slišijo, kaj se je zgodilo. Na mah kar siplje vinarjev. Že so nabrale šestdeset vinarjev, a vedno še dohajajo deklice. Najmanjše, ki nimajo novcev, mu dadó šopke cvetic, le zato, da bi ne zaostale za drugimi, da bi tudi one dale kaj.

Hipoma zakliče nekdo: „Gospodična učiteljica!“ Deklice se razpršé na vse strani kakor tolpa vrabcev. Sredi ceste pa stoji dimnikarček sam, briše si objokane oči in ves zadovoljen zre na polno pest novcev. Iz gumbnic pri jopiču, iz žepov in raz klobuk pa mu gledajo šopki, in cvetke mu ležé na tleh pri nogah.

Po de Amicisu.

32. Siromak.

<i>Kar Bog mi je življenje dal,</i>	<i>Kdo z mano izpregovori</i>
<i>odkar sem se zavedel,</i>	<i>besedico prijazno?</i>
<i>pod svojo streho nisem spal,</i>	<i>Kedo, kedo razveseli</i>
<i>pri svojih nisem jedel.</i>	<i>srce, veselja prazno?</i>

<i>Svatuje dan za dnevom grad,</i>	<i>Po svetu hodim čisto sam</i>
<i>po njem veselje vriska,</i>	<i>od praga pa do praga,</i>
<i>a siromaka mraz in glad</i>	<i>nikdó ne vpraša: kod in kam?</i>
<i>pod milim nebom stiska.</i>	<i>Z nevoljo vsak pomaga.</i>

*To pa nadloga vseh nadlog, Kdor kruha nabranega ne jé,
to húdo je najhuje, ni skusil siroténja,
da ker sem reven, ker ubog, kaj je trpljenje, on ne ve,
me ljudstvo zaničuje. on ne pozná življenja.*

*Za vse je svet dovolj bogát,
in srečni vsi bi bili,
ko kruh delil bi z bratom brat
s prav srčnimi čutili.*

S. Gregorčič.

33. Dva malopridneža.

Živela sta pred nekaj leti v trgu na Dolenjskem dva paglavca, ki sta bila vsem ljudem na poti. Starejši se je zval Juri Pretepač, a mlajši Miha Rvač. Zaletavala sta se v vsakega človeka ter nista dala nikomur mirú. Roditelji so ju pošiljali v šolo, upajoč, da se tam poboljšata. Često ju je učitelj opominjal ter si mnogo prizadeval, da ju popravi ter krene zopet na pravo pot, a zaman je bilo vse. Ostala sta paglavca hudobna in vsem ljudem v zapreko, kakor sta bila poprej, predno sta hodila v šolo. Pravi pekel je učitelj imel z njima. Med seboj sta si bila velika prijatelja, a to vendar ni branilo, da bi se ne bila često spoprijela in do krvavega rvála.

Miha Rvač obišče popoldne tovariša Jurija Pretepača, da bi se na dvorišču malo poigrala. A prijaznost ni trajala dolgo. Kmalu se spopadeta ter se jameta rváti in trgati, da je bilo joj!

Nesreča ju nanese blizu hudega psa, ki je bil priklenjen na dvorišču k vratom. Ta ju iz početka mirno gleda, a videč, da se baš čvrsto bijeta, skoči ves srdit na Miho Rvača, zgrabi ga z ostrimi zobmi tako nesrečno za nogo, da mu useka veliko rano. Miha je dolgo ležal zelo ranjen v postelji in umrl bi bil, da mu ni pomogel zdravnik.

Fr. Levstik.

34. Lisica in petélin.

Potovala sta po svetu petélin in lisica. Lisica je vprašala petelína, kóliko umetnosti umeje. „Samo dve,“ odgovoril je petélin, „eno gor, drugo dol!“

„Si pač siromak,“ dejala je lisica, „ti umeješ samo dve umetnosti, a jaz jih umejem devet.“

Jedva je lisica to izgovorila, začulo se je lajanje psov. Petélin hitro zleti na visoko drevo, a lisica vtakne glavo v luknjo, telesa pa ne more, ker je bila luknja premajhna in tesna. Psi pridejo, zgrabijo lisico in jo raztrgajo. „Kaj ti je pomagalo devet tvojih umetnosti,“ misli si petélin; „jaz umejem samo dve, pa sem ostal živ, a ti si poginila tako žalostno.“

Nar. — J. Barlé.

35. Neoprezni deček.

*Mati rekli so Jernejcu:
„V kočo stopi k teti stari,
pa oprezno ji ponesi
nekaj jajec v tej košari.*

*Ko pa prideš k ozki brvi
črez potoček sredi vási,
pazi, da ne bo kaj škode,
črez njo hodi mi počasi!“*

*Košek vzame rad Jernejec,
stopa v kočo k teti stari,
da v darilo bi prinesel
nekaj jajec ji v košari.*

*V mislih šteje, kaj mu teta
da v plačilo, kaj v darilo;
kdo ve, morda bo le nekaj,
kdo ve, morda bo obilo!*

*Zdaj doide malo Barbko
in Marinko prav ob brvi,
Kaj za njima bi ostajal?
Moški gre črez vódo prvi.*

*Moški steče — toda groza!
Kdo mu plača tako škodo?
Na mostiču se spotakne,
in košara zdrsne v vodo!*

*Zdrsne v vodo! Oh, Jernejec,
to samó Bogá zahvali,
da za róko sta, za glávo
znanki te prestregli mali.*

*Kaj bi plakal? Košek vzemi
in nikar ne kriči jezen!
Kaj bi vzdihal? Mater slušaj,
pa ne bodi neoprezen!*

A. Funtek.

36. Kakó se je škorec smrti rešil.

Nekje je živel črevljar, ki je naučil mladega škorca več rekov, na pr.: „Dober dan!“ „Kako je kaj?“ in še več enakih. Škorec pa si ni zapomnil samo, kar je moral; zapomnil si je tudi, kakó je črevljar včasih vzdihoval: „Moj Bog!“ „Naj bo, v božjem imenu!“ Vedel je tudi, kako je črevljar svojega učenca karal: „Potepuh!“ „Ti grdún ti!“

Ljudje, ki so hodili k črevljarju v vas, so imeli pri škorceu od sile kratkega časa; govoril je zmeraj kaj vmes, ker je znal še veliko drugih besed.

Nekega dne zagleda škorček odprto okno in — frk — bil je zunaj. Milo je gledal črevljar za njim, ali ni ga bilo več.

Škorec zleti na bližnji griček in zagleda trumo ptičev. „Dober dan!“ kliče za njimi.

Poljanci so debelo gledali in dalje frčali, ker jim ni ugajal neznani glas. Škorec pa leti za njimi, češ, oni bolje vedó kam nego jaz.

Kmalu se ujamejo ptiči v mrežo, in tudi škorec se zakadi med nje kričeč: „Naj bo, v božjem imenu!“

Potem pride ptičji lovec, zgrabi ptiča za ptičem ter mu zavije vrat in ga telebi na tla. Na zadnje prime tudi škorca. Le-ta pa zakriči: „Potepuh!“ „Ti grdún ti!“ — Pomislite, kako grozno se prestraši lovec! Mislil je: Zdaj me zadene kazen božja. Ko se malo osrči, popraša škorca: „Kdo si pa ti?“ „Črevljar,“ odgovori škorec. Zdaj še le se domisli lovec črevljarjevega škorca; spoznal ga je kot starega znanca. Da ga črevljarju nazaj, in vsi so bili veseli.

A. Umek.

Pregovori.

1. Prijatelja spoznaš v nadlogi, zlato pa v ognji.
2. Prijatelja spoznati nesreča te uči,
ker v sreči ne znaš brati,
kaj v družniku tiči.

U. Jarnik.

3. Napuh spravlja v nesrečo.
4. Premisli prej dobro, kaj bodeš govoril,
da bližnjiku žalega nič ne boš storil. A. Pin.
5. Vsak po svoje.
6. Vsak ni za vse.
7. Kdor dobroto izkaže, svoji sreči kola maže.
8. Če hočeš, da ti Bog pomaga,
ne goni reveža od praga. J. Stritar.
9. Bogu posojuje, kdor ubožcu kaj daruje.
10. Eno le potrebno je:
Skrbi záse, ljubi brata,
dvigni ga, odprí mu vrata,
in sodnik naj bo srce! Fr. Levstik.
11. Previdnost nikjer ne škoduje.
12. Po slabi tovarišiji rada glava boli.
13. Kdor devet rokodelstev ob enem opravlja, ne ume nobenega.
14. Kdor je vseh del mojster, je vseh rev gospodar.

37. Opravljiva Jerica.

Ko pride Jerica v nedeljo iz cerkve, reče svoji materi: „Mati, ali ste videli danes Rupnikovo Roziko in Franico, kako sta bili gizdavo opravljeni? Pač jima ne pristoji, da se takò oblačita, kadar gresta v cerkev! Pa še nekaj drugega Vam povem, mati! Zdravnikov Poldek se je ves čas igral s svojo molitveno knjižico, smejal se je in gledal okrog sebe, kakor da bi bil v krčmi in ne v cerkvi. Županova hčerka pa se je držala, kakor da bi bila kaka kraljica. Učiteljevemu Tončku se je neprestano zehalo in ves čas je dremal med propovedjo in sveto mašo. Moj Bog, sem si mislila, kakšni ljudje so pač na svetu!“ Mati ne odgovorí Jerici nič, a ta jih vpraša črez nekaj časa: „Kaj ne, mati, da je pregrešno tako vedenje v cerkvi?“

„Pač res,“ odgovoré mati, „tako vedenje je pregrešno. Ali pa nisi zapazila v cerkvi tudi deklice, ki je ogledovala med sveto mašo ves čas ljudi po cerkvi, kako so oblečeni in kako se vladajo, a ni pobožno molila niti poslušala besede božje?“

Pri teh besedah Jerica zardi kakor kuhan rak; zakaj vedela je dobro, katero deklico mislijo mati. Iz „Vrtca“.

38. Modrijan in ošabnež.

Mnogo let pred Kristusovim rojstvom je živel na Grškem modrijan Sokrat.

Nekoč sreča Sokrat znanca in ga uljudno pozdravi. Toda znanec je bil ošaben in mu ni odzdravil.

To zapazijo prijatelji modrega Sokrata in mu rekó: „Zakaj pozdravljaš tega ošabnega in neuljudnega človeka?“

Sokrat odgovori: „Ali hočete, da bi bil tudi jaz tako neuljuden, kakor je on?“ Solovej.

39. Raztrgan rokav.

1.

„V otročjih letih sem imel tovariša Dragotina, s katerim sva se skupaj igrala,“ tako pripoveduje gospod Jelkar svojemu nečaku Ilju. „Povsod sva bila skupaj, vse sva iztaknila in vse preobrnila, kakor je to v obče navada pri takih otrocih, ki si ne dadó nič dopovedati. Če sva dobila novo obleko, takoj je bila polna madežev in kmalu tudi raztrgana.

Nekoč sva sedela zunaj pred vasjo na hrastovem brunu. Udala sva se svojim domislekom in se glasno pogovarjala, kaj želiva biti. Jaz pravim, da bi najrajši bil general, a Dragotin pravi, da bi bil rad škof. „Iz vaju ne bode nikoli nič prida,“ oglasi se star, sivolas mož za najinim hrbtom, ki je prišel po cesti in slišal najin pogovor.

Midva se ga ustrašiva, a naposled ga Dragotin vendar vpraša: „Zakaj bi ne bilo iz vaju nikoli nič prida?“

Starček naju ostro pomeri od nog do glave in reče: „Kakor vidim na vajini obleki, pač nimata ubožnih staršev. Ali povem vama, da bodeta lahko kdaj oba berača; drugače bi ne trpela raztrganih rokavov.“ To rekši, prime vsakega za komolec ter s prstom povrta v luknjo zdaj enemu, zdaj drugemu, kajti oba sva imela na komolcih raztrgano suknjo. Mene je bilo zelo sram, mojega tovariša Dragotina tudi. „Če vama doma nihče ne zašije sukenj, zakaj tega ne storita sama?“ reče stari mož. „Iz početka bi bilo zadosti, da bi kdo samo dvakrat potegnil; a zdaj bode treba že večkrat zabosti, da se luknja zašije. In vidva taka okoli hodita! Ako želita, da bi bila kdaj škof in general, treba je, da z malim začneta. Najprej je treba raztrgani rokav zašiti in še le potem na kaj drugega misliti.“

Povem ti, Ilj, bilo naju je tako sram, da si nisva upala možu v obraz pogledati. Nobeden se ni drznil možu besedice odgovoriti. Tiho sva šla vsaksebi. A jaz sem raztrgani rokav tako zasukal, da je bila luknja od znotraj, proti životu obrnjena, zato da bi je nihče več ne videl.

Igraje sem se potem pri materi šivati naučil, a povedati nisem hotel nikomur, zakaj me ravno šivanka toliko veseli. Odsihdob sem si vselej takoj vse sam popravil, če se mi je le kóličkaj po šivu kaj razparalo ali drugače raztrgalo. Na praznični obleki nisem trpel nobenega madeža. Lep in snažen sem hodil okrog. Sam sebe sem bil vesel ter sem si večkrat mislil, da je imel oni sivolasi starček vendar le prav. In res, s šivanko v roki o pravem času se ohrani suknja; z eno samo pestjo apna se obvaruje hiša, in s kupico vode se pogasi ogenj, ki bi se pozneje lahko razširil v strašen požar; iz malih novcev narastejo zlati; iz malega semena vzraste močno in visoko drevo.

Moj tovariš Dragotin starčkovih besed ni tako natančno razumel. A to je bila škoda le njemu samemu.

2.

Neki trgovec je iskal v svojo prodajalnico učenca, ki bi bil uren v pisanju in računanju. Oba z Dragotinom se mu

ponudiva. Trгоvec poskuša najine zmožnosti ter naposled vzame mene. Moja oblačila so bila snažna in lepo zakrpana, a Dragotinova praznična suknja, dasi še skoraj nova, je bila zanemarjena in vsa umazana. To mi je moj gospodar pozneje sam povedal. „Ti si natančen, skrben in štedljiv; to pa Dragotin ni; zato ne velja za trgovca.“ Tako mi je večkrat dejal gospodar. Pri tej priči sem se vselej spomnil sivolasega starčka in raztrganega rokava. Premišljeval sem njegove besede večkrat in jih obračal na se ter sem kmalu zapazil, da imam še v mnogih drugih rečéh „raztrgan rokav“.

S šivanko v roki o pravem času se vse lahko popravi brez posebnega truda in brez umetnosti. A pustiti se ne sme, da bi se luknja razširila, drugače je suknji treba krojača, izgubljenemu zdravju zdravnika, nravno pokvarjenemu človeku kazenskega sodnika.

Moj gospodar je imel tudi grdo raztrgan rokav. Bil je namreč jako lakomen, prepirljiv in trmast. Jaz sem mu ugovarjal, in takoj je bil prepir med nama. To me je pri njem večkrat spravilo v zamerο. „Ha,“ mislim si nekega dne, „te luknje pa tudi ni treba na mojem rokavu. Utegnil bi tudi jaz postati siten in prepirljiv.“ Od te ure sem si vedno prizadeval, da gospodarju ustrezam ter mu ne ugovarjam, in bila je med nama kmalu najlepša sloga; živela sva zopet v lepi složnosti in v miru.

Ko sem se izučil, stopil sem v službo. Vajen sem bil, z malim zadovoljen biti; zato sem si marsikaj prihranil.

Kdor mnogo potrebuje in nima primernih dohodkov, nikoli ni srečen. Varoval sem se, da se mi ni kaka nova luknja naredila na rokavu, a od lukenj, ki sem jih zapazil na tujih rokavih, obračal sem se prizanesljivo v stran. Jaz sem bil z vsemi ljudmi zadovoljen, in vsakdo je bil zadovoljen z menoj. Tako sem si pridobil mnogo dobrih prijateljev, ki so mi pomagali in zaupali pri kupčiji. Bog me je blagoslovil, moja imovina se je množila.

„Čemú neki?“ sem se vprašal večkrat. „Jaz ne potrebujem niti dvajsetega dela tega, kar imam! Mar hočem pred ljudmi živeti v blesku in gizdavosti? O bedarija! Tega

pač ne umejem. Sram bi me bilo, ko bi na svoja stara leta nosil tako grdo raztrgan rokav.“ Mislil sem si: „Pomagaj rajši drugim, kakor je tudi tebi Bog pomagal po drugih!“ Pri tem sklepu sem ostal. Največja sreča, ki jo bogastvo daje človeku, je gotovo ta, da z njim pomaga drugim.

A zdaj, dragi moj Ilj, idi na visoke šole ter se uči ondi kaj pametnega, pa se večkrat spominjaj onega starčka in raztrganega rokava! Varuj se prve luknje na svojem rokavu! Ne posnemaj mojega nekdanjega tovariša Dragotina! On se je marsikakega dela poprijel, a zaradi svoje nemarnosti in lahkomišelnosti mu je vse izpodletelo. Po Zschokkeju.

40. Črešnjeva veja.

Moji starši so bili z nami otroki neizmerno dobri in prizanesljivi; pa vso njihovo jezo smo morali čutiti, če so katerega zasačili, da ni govoril resnice.

Nekoč pridem poletnega dne domov z vejo, vso polno črnih črešenj. Skrivaj sem jo bil odčesnil zadaj na sosedovem vrtu. Mati so me takoj vprašali, od kod li imam črešnjevo vejo. V prvem strahu odgovorim: „Z našega drevesa.“ Jedva je bila beseda iz ust, ko se spomnim, da naše drevo nima črnih črešenj, ampak rdeče. Na hudo sem bil pripravljen, toda moja mati molčé. Molčé in gredó ven v shrambo; jaz se muzam za njimi in jih najdem bridko jokajočo.

Tako se joče mati, ko ji odvajajo najljubšega sina v ječo. Meni so se oči odprle, in solze so mi stopile v nje. Na mojih ustnicah neresnica, v moji roki tuje blago! Padel sem pred svojo materjo na kolena, vse sem izpovedal in prosil odpuščanja. „Vstani,“ so rekli, „zanesi črešnjevo vejo k sosedu in reci mu, kaj si učinil!“

Tako sem storil. Sosed se je nasmejal in je dejal: „Kaj to zaradi peščice črešenj! Rad ti jih privoščim, saj mi jih z drevesa tam doli vselej pokradejo.“

To mi je bilo ravno dosti; ta mož je torej imel črešnjo za tatove. Dovolj mi je bilo za vse življenje. Po-Roseggerju.

41. Prva laž.

„Lagál si! — Ljubo dete moje, Laží se váruj in tatvine,
obraz je od sramote ti rdeč; laž in tatvina sta sestré,
oglašá glas vesti se tvoje; obe iz ene korenine,
grešíl si, a ne gréši več! Bog ju sovraži in ljudje!

Vso vero laž človeku vzame, Laž Bog, resnice vir, sovraži,
in več nazaj je ne dobi; lažnivca se ogiblje vsak;
lažnivcu nič se ne verjame, govóri, kar je res, ne láži,
če prav resnico govori. da boš pred svetom poštenjak.“
J. Stritar.

42. Pošteni loncevezec.

Med slovanskimi narodi so nam dobro znani Slovaki, Čehi s Trenčinskega na Ogerskem. Ti jako preprosti ljudje prihajajo k nam, svojim bratom, in se z vezanjem lončene posode živé pošteno, dasi ubožno. Vsak prinese še po kako prihranjeno krono domov, kjer se zaradi velike ubožnosti in nerodovitnosti zemlje ne morejo vsi preživíti.

Tak loncevezec, po imenu Ivan Pomele z Ravnega, štiri mirijametre od Trenčina doma, je prišel, hodeč po svojem vsakdanjem opravku, v Pragi v stanovanje gospoda, ki ga baš ni bilo doma, ki pa je bil pozabil pri odhodu zakleniti sobe. Ko stopi loncevezec v vežo, oglasi se po navadi: „Imate li kaj loncev vezati?“ Ker se mu nihče ne oglasi, odpre prvo sobo, a tu ne najde nikogar; stopi torej v drugo, tretjo in zadnjo sobo, ali povsod vse prazno, nikjer ni žive duše. Kaj stori sedaj loncevezec? Mislil si je: „Ako odidem in se kdo drug priplazi v sobo ter pobere, kar mu bo povšeči, reklo se bo: Loncevezec je bil v hiši, in nihče drug nego on je storil to. Tvoja čast in čast tvojih rojakov ti velewa, da se ne ganeš z mesta, dokler se ne vrne gospod ali gospa tega stanovanja.“ Sede torej v veži na klop, kjer je moral vsak mimo njega, in čaka pazno.

Proti večeru se vrne gospod in se močno začudi, ko ugleda loncevezca sedečega na klopi. Ali kako se še le ustraši, ko hoče svoje stanovanje odkleniti, a najde, da je vse odprto! Loncevezec mu sedaj pripoveduje, kaj bi se bilo lahko zgodilo in zakaj ni šel z mesta. In še več. Gospodu niti prav verovati ni hotel, da bi bil on pravi gospodar stanovanja, dokler ta-le ni vzel iz zaboječka ključev, odprl vseh omar v sobi in tako dokazal, da je pravi gospodar v hiši. „Duša zvesta in okrito-srčna,“ reče na to gospod, „vzemi, kar ti zdaj dam, in pridi vsak mesec, da te dostojno poplačam za tvojo nenavadno poštenost in zvestobo.“

Po češkem. — H. Podkrajšek.

43. Ujeti vojak.

Napoleon I. se je bližal s svojo vojsko Dunaju. Prednja njegova straža ujame tri naše vojake, in Napoleon zapove, naj jih privedó précej k njemu v šator. Zvedel bi bil rad od njih, kakšno je stanje v avstrijski vojski, kateri general vodi ta ali oni oddelek itd.

Eden ujetih vojakov je bil zelo pobit in žalosten. Napoleon ga vpraša, je li morda bolan; a vojak samo odkima z glavo. Cesar ga osrčuje, naj se nikar ne boji; nič se mu ne bode zgodilo hudega, in ko bode vojna končana, tedaj zopet lahko pojde k domačinom. „A, kaj to!“ odgovori vojak. „Da sem ujet, to ni tako hudo, a težko mi je zaradi tega, ker mi je naš stotnik izročil ves svoj denar. Ukazal mi ga je hraniti, in ko bi se njemu v bitki primerilo kaj hudega, naj ga izročim v druge roke. Sedaj bo pa strogi gospod stotnik mislil, da je nepoštenjaku zaupal toliko denarja; menil bo, da sem nalašč pobegnul in si tem pótem prisvojil tuje blago. To je, kar me peče!“

„Takoj mi pripeljite tega vojaka črez Donavo!“ zaukaže Napoleon svojim stražnikom. „Pustite ga, naj se zopet vrne k svojemu stotniku. Čednost se mora spoštovati, kjer se najde,“ pristavil je še mogočni cesar proti okoli stoječim.

I. Steklasa.

44. Kaznovani tat.

Nekoč pride zvečer v vas medvedar z medvedom in prosi krčmarja, naj bi prenočil njega in žival. Krčmar se bran rekoč, da nima prostora za medveda. Mož pa prosi in prosi in res preprosi krčmarja, da ga vzame pod streho. Gospodar izvleče iz svinjaka debelo svinjo, ki jo je hotel klati drugi dan, in zapre medveda vanj.

Po noči prideta dva tatova. Eden zleze v svinjak, drugi pa čaka zunaj, da bi mu pomagal potegniti svinjo ven.

Medved mumlja, toda tat, misleč, da je svinja, srčno zgrabi za bedro. Zdajci plane medved nanj. Zunaj stoječi tat čuje v svinjaku kobacanje in stokanje, potem pa utihne vse. Ne vedoč, kaj to pomeni, pobegne od strahu, prvega pa so našli zjutraj mrtvega zraven medveda.

Fr. Erjavec.

45. Volk, jelen in zajec.

*Volk vidi pod grmom zajca, ki spi,
kosila dobrega se veseli.*

*Kar jelen pridirja. Tegá ne pustim,
volk misli ter urno plane za njim.*

*Zastonj! Hitrejši je jelen. — E, kaj?
tolaži se volk, pa pojdimo nazaj!*

Jed dobra je zajec še za ljudi. —

Ko pride na mesto — zajca ni.

Šum, ko sta tekla, ga je probúdil:

Takó je volk kosilo zamúdil.

J. Stritar.

Pregovori.

1. Vsak pometaj pred svojim pragom!
2. Opominjaj, pa ne obrekuj; pomagaj, pa ne zasramuj!
Al. K. Sežun.
3. Bolje je lačen biti nego raztrgan hoditi.
4. Krpa hišo drži.

5. Glejte, ta hrast košat
hrástič očetu je bil.
Zakon prirode je tak,
da iz malega raste veliko. J. Koseski.
6. Človek kaže v mladósti, kaj hoče biti v starósti.
7. Kakor se nagne mlado drevesce, tako bo rastlo
staro drevo.
8. Tudi v sili, v šali se ne láži;
kakršén si, takega se kaži! J. Stritar.
9. Kdor laž govori, vso vero izgubi.
10. Lažniku še resnice ne verjamemo.
11. Kdor rad laže, tudi krade. — Tat in lažnik sta
rojena brata.
12. Poštenje več velja nego sto oral sveta. — Po-
štenje najboljše imenje.
13. Krivično blago teknilo ne bo.
14. Kdor malega ne cení, velikega vreden ni. — Kdor
z malim zadovoljen ni, velikega često ne dobi.
15. Kdor izbira, izbirek dobi.

46. Drago zeljce.

Dve dekli, Marijana in Urša, sta šli v mesto na trg. Vsaka je nesla težek jerbas na glavi. Marijana vso pot go-
drnja in vzdihuje, Urša pa je vesela in se smeje.

Marijana pravi: „Kako se moreš smejati in tako dobre
volje biti? Tvoj jerbas je tako težek kakor moj, in ti nisi
močnejša od mene.“

Urša odgovori: „Priložila sem v jerbas neko skrivno
zeljce in jedva čutim, da kaj nesem. Stóri tudi ti tako!“

„Joj,“ pravi Marijana, „to zeljce je gotovo zelo drago!
Rada bi si tudi jaz z njim olajšala svoje breme; povej mi,
ljuba moja, kako se imenuje to zeljce?“ Urša odgovori: „To
drago zeljce, ki lajša vse težave in jih dela prijetne, se ime-
nuje potrpežljivost.“

Po K. Schmidu.

47. Kmet in sinovi.

Prepirali so kmetu se sinovi.
 Ker so zastonj nauki vsi njegovi,
 prinesli palic butaro si da;
 poda jo staršemu ter reče: „Na,
 prelomi to!“ — Zastonj se trudi.
 Takó pa drugi, tretji tudi.
 Vsi pravijo: „To ni mogoče.“
 „Pa vendar!“ pravi oče.
 „Takó-le.“ Palice izdere tri
 ter sinom trem po eno pomolí.
 „Poskusi!“ — To seveda ni težava.
 „Takó, sinovi moji, tudi vi:
 Vsak záse bodete slabí,
 moči vam sloga da in sprava.“

J. Stritar.

48. Oslova senca.

Za ježo mož si osla je najel,
 imel je v mestu nekaj posla;
 s seboj je tudi gospodarja vzel,
 da naj mu vodi in poganja osla.
 Po leti je biló, vročina huda;
 oslíček záčne pešati od truda.
 Ustavijo se, iščejo studénca, —
 nič! Sence tudi nič! — Pač, lepa senca
 na strani oslovi! Mož vánjo leže;
 vesel je osel, ko ne čuti teže.
 „Kaj pa je to?“ zavpije poganjač,
 „najel si osla, senca pa je moja!“ —
 „„Kjer osel, tam je senca,““ de jahač.
 Prepír se vname; da ne bode boja,
 kaj hočeta? Zadrega je velika.
 Najbolje bo, da gresta pred sodnika.
 Sodnikova razsodba ni nam znana,
 do tega dne ni pravda še končana!

J. Stritar.

49. Kako so naša babica kruh spoštovali.

Prvo, kar so naša babica v gospodinjstvu prevzeli, ko so se k nam preselili, je bila peka. Niso mogli videti, da dekla z božjim darom ravna tako brez vsega spoštovanja; naj ga je devala v nečké ali iz nečák, v peč ali iz peči, nikoli ga še blagoslovila ni, kakor da ima kamen v roki.

Ko so babica kvas postavili, so blagoslovili z gnetalom nečké in ta blagoslov so ponavljali, kadarkoli so testo v roke vželi, dokler ni bilo kruha na mizo. Tudi zijal niso trpeli blizu, „da bi se božjega darú ne prijeli uróki“. Če je Tonček prišel v kuhinjo, ko so kruh pekli, nikoli ni pozabil, da mora reči: „Bog daj blagoslov!“

Kadar so babica kruh pekli, so imeli otroci praznik; vselej so dobili čespljeve ali jabolčne hlebčiče. Ali morali so se navaditi, na drobtine paziti. „Drobtine morajo na ogenj,“ so rekli babica, ko so pometali z mize ostanke. Če je kateri otrok mrvil kruh na tla in so babica to zapazili, so mu précej ukazali drobtine pobrati rekoč: „Na drobtino ne smeš stopiti, da ne bodo plakale duše v vicah!“

Tudi jim ni bilo prav, če so videli, da se kruh od kraja ne reže. Rekli so: „Kdor se prepira s kruhom, se prepira tudi z ljudmi.“ Ko je Jožek prosil, da mu babica urežejo po strani skorjo, ker jo rad je, niso v to privolili, ampak so rekli: „Ali nisi slišal, če se hleb po strani reže, režejo se pete Bogu? Izbirčen ne smeš biti!“ — in Jožek se je moral odvaditi izbirčnosti.

Ako je kak košček kruha ostal, pa tudi drobtine, ki so jih puščali otroci, vse so spravljali babica v žep in kadar so šli na vodo, so jih pometali ribam. Ako so pa bili z otroki zunaj, so jih drobili mravljam ali pticam v gozdu. Iz kratka, gledali so na vsak ostanek in vedno opominjali: „Spoštujte božji dar! Brez njega je gorje. Kdor kruha ne spoštuje, tega božja šiba kaznuje.“

Kadar je otroku kruh iz roke padel, moral ga je poljubiti, kakor da bi prosil odpuščenja. Tudi grahovo zrno so babica pobrali, če je kje ležalo, in ga spoštljivo poljubili.

Vsega tega so babica učili tudi otroke. B. Němcova.

50. Bog za vse skrbi.

Na zemlji miške najti ni,
da bi ne imela mamice,
ki ji prinese skorjice,
da reva stradala ne bo,
ki ji postelje posteljco:
Bog ljubi pač za vse skrbi.

Na zemlji vsej črvička ni,
da bi ne našel kapljice,
ki žejen je napije se;
zadosti najde živeža
in lakote še ne pozna:
nebeški Oče zanj skrbi.

Pod nebom tudi ptičke ni,
da bi ne imela suknjice,
prav lepe, tople, pernate,
ki greje ptičico gorko;
da hudi mraz je vzel ne bo,
jo Oče mili oskrbi.

Pod solncem stvarce take ni,
naj še takó ti majhna bo,
da Bog bi ne skrbél za njo:
Bog vsaki svojo hišico,
Bog vsaki svojo posteljco
v ljubezni svoji priskrbi.

Glej, dete moje, tudi ti
očeta dobrega imaš;
lahkó se njemu v róke daš,
lahkó se njega veseliš,
ker v božjih rokah ti živiš:
Bog oče záte tudi skrbi.

A. M. Slomšek.

Pregovori.

1. Kdor dobrovoljno breme naloži, lahko ga nosi.

2. Potrpljenje železna vrata prebije.

3. Težava največja ni,

ki na tvojih ramah sloni.

A. M. Slomšek.

4. Sloga jači, nesloga tlači. — Sloga je od Boga.

5. Sloga celo slabotne ojači,

nesloga čestokrat mogočne potlači.

Al. K. Sežun.

6. Boljša je žlica soka v miru

nego polna miza jedi v prepiru.

7. Kjer ljudje v miru živé,

ptice jim rajske žvrgolé.

8. Bolje tenak mir nego tolst prepir.
9. Boljša kratka sprava
nego dolga pravda.
10. Nazadnje bomo vendar rekli:
najboljši kruh so mati pekli.

J. Stritar.

51. Škratelj.

Nekega dne gre zelo ubožen kmet ves objokan po hosti, pa sreča lovca. Lovec vpraša kmeta: „Kako, da ste tako žalostni?“ „O, kaj bi ne bil,“ odgovori kmet, „zavoljo dolgov mi bodo prodali hišo in posestvo; kaj počnem z otroki in z ženo!“

Lovec ga tolaži, mu da denarja in reče: „Nate, poplačajte svoje dolgove! Ob letu vam pa prinesem še vrečo denarja, ako le zveste, kako mi je ime.“ — „No,“ misli si kmet, „ta bo pa že dobra. Za lovca bom že zvedel.“

Ko pride domov, pove ženi, kaj se mu je pripetilo, in vsi so bili veseli. Živel so več časa dobre volje; nihče se ni menil za lovčevo ime. Tako preteče čas; jedva tri dni je manjkalo do določenega dneva, ko bo vprašal dobrotnik za svoje ime. Sedaj še le pride kmetu na misel, kako bi zvedel ime neznanega lovca, ki je bržkone škratelj. Začne ga skrbeti, kaj bo. Gre torej prav v isto hosto, kjer je pred letom srečal neznanega lovca. Spleza na visoko hojo ter pazi, kaj bi videl in slišal. Kar pride možicelj v rdeči obleki, si zakuri ter skače okoli ognja in poje:

„To je dobro, to je dobro, da kmetič ne ve,
da je meni škratelj ime!“

„Dobro je,“ misli si kmet, gre domov ter pove, kako je ime lovca, ki mu je bil dal denarja, da je plačal dolgove.

Tretji dan pride škratelj pod okno, potrka in vpraša: „Kmetič, si li zvedel, kako mi je ime?“ Kmet v hiši pa odgovori: „Kaj bi ne zvedel za takega škrateljca, kakor si ti!“

Ko čuje škratelj svoje ime, vrže srdit obljubljeni denar skoz okno v hišo, tako trdo, da se hiša potrese, šipe zdrobé in cel ogel hiše odvali.

Kmet je bil bogat; skušal je dozidati ogel, ali kar je sezidal po dnevi, podrl je škratelj po noči. Zato je ostala hiša brez ogla.

Nar. pravljica — Fr. Peterlin.

52. Povest o škratu.

*Ko večer na zemljo črno
dahne sápicó,
takrat v gozdu vstane škratec
z rdečo kapico.*

*Pa prešteva zlate svetle,
drzno se smeji,
lunici srebrni s smehom
pravi, govori:*

*„Ej, če tudi po telesu
majhen škratec sem,
po rumenih vendar zlatih
jaz bogatec sem.*

*Eh, če kdo mi pride v góro,
da bi zlate vzel —
kar zavijem v noči vrat mu,
vržem ga v pekél!”*

*Pa zjezi se v koči poleg
stari stric Tomaž:
„Aj, počakaj, spaka mala,
ti me ne poznaš!”*

*Prej poškrópil lesko mlado
s sveto je vodó,
pa odmakne tiho duri —
hajd na škrate z njo!*

*Pa pretepel tam je škrate,
vzel mu kapico,
da preplašen je zajokál
z nočno sapico.*

Cretko Slavin.

53. Pastirček.

Svoje dni je pasel majhen deček v Istri blizu morja krave, ovce in koze. Bilo je popoldne, in solnce je pripekalo na zemljo. Kar zagleda tri deklice, ki so spale na mehki trati. Bile so Vile. Neizrečeno so bile lepe. Deček pa ni vedel, da so Vile, ampak je mislil, da so deklice, ki so se utrudile, legle in zaspale.

„Solnce jih bode opeklo,“ misli sam pri sebi. „Škoda takih lepih obrazov! Moram jim pomagati.“ Hitro spleza na bližnjo lipo, nalomi si prav košatih vej ter jih zasadi okoli deklie v zemljo tako, da jih solnce nič več ni moglo peči s svojimi žarki.

Ni dolgo, kar se Vile zbudé in vstanejo ter se začnó čuditi in izpraševati druga drugo, kdo bi bil tako usmiljen, da jih je ubranil solnčne vročine. Dobro so sicer vedele, kaj se je zgodilo. Vprašale so le, da bi videle, je li se bode deček oglasil ali ne.

Pastirček pa se ni oglasil, marveč je poskušal ubežati; ni mogel gledati v Vile, ker so se jim lasje preveč bleščali; svetili so se kakor suho, čisto zlato. Ali, kakor bi trenil, so bile Vile pri njem. Ni jim mogel uiti. Vprašale so ga, kaj hoče za dar, ker jih je obvaroval solnea, a on si ni upal ničesar prositi.

Ponujale so mu čudovito mošnjo denarjev, v kateri nikdar ne poidejo rumeni zlati; toda pastirček ni maral za njo, ker še denarjev poznal ni. Živa goved in ovce pa so mu bile nad vse. Videč to, mu velé Vile: „Ko priženeš zvečer domov, slišal bodeš za seboj od morja zvonkljanje vsakovrstnih zvoncev, pa nikar se ne oziraj, dokler ne prideš domov!“ To rekši, so izginile. Sedaj je še le dečku prišlo na misel, da so te deklice bile nemara Vile.

Ko se je solnce bolj in bolj nagibalo v morje, žene pastirček svojo čredico domov. Kar zasliši za seboj zvonjenje in bingljanje, ki prihaja glasnejše in glasnejše, čim bolj se je bližal dómu. Ko je bil že na pol poti, obrne se radoveden, kdo li žene tóliko živine za njim. Zagledal je veliko čredo krav, ovác in koz, ki so prihajale iz morja in šle za njim. A ker je pozabil, kar so mu Vile naročile, ni prišla več nobena žival iz morja; samo tista čreda je šla z njim domov, ki je bila že zunaj.

Da ni pogledal pastirček nazaj, imel bi bil neizrečeno veliko blaga. Pa saj mu je bilo tudi to dosti, da je i ubožne sosede lahko bogato obdaril.

54. Vile.

*Globoko za lesom v senci
Vile prebivajo,
v zlatem tam si studenci
lica umivajo . . .*

*Kakor bela meglíca
vrh neba
krog njih teles tančica
plapola . . .*

*O zlati ptički leteči
pesem pojó
o zlati ptički — sreči,
kakó si ujame jo kdo.*

*Ujeti to ptičico zlato
ni lahko baš,
a plačan ti trud je bogato,
ko jo imaš . . .*

*To ptičko ujeti je možno
na gole roké,
samó da je zraven pobožno,
čisto srce . . .*

*Hej, ptička vesela taka —
kakšna radóst,
komur ušla je, plaka:
Bridkóst, bridkóst! . . .*

Fr. Žgur.

55. Povodni mož.

Ob solnčnem zahodu je sedela na bregu reke Mure petletna ribičeva hčerka. Kar priplava pred njo velika zlata riba. Dete stopi za ribo v mlačno vodo. Val jo vzdigne ter zanese proti veliki skali sredi reke, in deklica izgine ondi v deročih valovih.

Črez leto dni je sedel oče utopljene deklice na obrežju ter mislil na izgubljeno hčerko. Zdaj zagleda sredi reke čolnič in v njem belo deklico, ki je bila prav taka kakor njegova izgubljena hčerka. Čolnič zadene ob skalo, voda se razdeli, čolnič in dete pa se izgubita v globočino.

Drugi dan lovi ribič z mrežo ribe. Velika mreža se začne močno gibati. V njej zapazi ribič zlato ribo. Že jo drži v rokah, kar se prikaže tik njega velikanski mož, ki ga prosi: „Pusti mi, ribič, zlato ribo, razsvetljuje mi temne sobane pod vodo! Vrnem ti hčerko.“

Ribič izpusti ribo, velikan pa govori: „Pridi ob solnčnem zatonu k oni skali ter udari trikrat z veslom po njej!“

Solnce še ni bilo za gorami, ko veslata mož in žena proti omenjeni skali. Žena, ki je že jedva čakala, da ugleda drago hčerko, iztrga možu veslo iz rok ter bije po skali, da udarci glasno odmevajo od bližnjih hribov. Reka se razdeli, in s čolnom padeta oba v globočino, ker se nista ravnala po povelju Povodnega moža.

J. Majciger.

56. V deveti deželi.

*V deveti deželi tam,
kakor mi pravil je ded,
lepó je tam, lepó —
po tleh cedi se med.*

*Če ležeš v mehki mah,
začudiš se, ej —
pesem nad tabo sladká
zadoni ti z vej . . .*

*In grozdje presladkó —
žari izmed bujnih trt,
in v usta sadja sočnega
ponuja ti vrt.*

*Zadoni ti z vej,
nastavljaš uho,
a pevcev ti išče zaman
hrepeneče oko.*

*In kamorkoli se ozrész —
polje in gaj,
razkošnega cvetja
ponuja ti maj.*

*Oči se ti v zlati oblak
ozirajo,
nevidni duhovi tam
lepó muzicirajo.*

*In kamorkoli se ozrész —
prelepih vidiš ptic,
izza cvetok angelčki zró
krasnih lic . . .*

*Slavilna pesem se ta
razlega do daljnih dalj:
Slava tebi na vek,
devete dežele kralj!*

*In drugi zopet tam
med sabo se šalijo,
oranže zlate po tleh
v smehu kotálijo.*

*Devete dežele kralj,
tvoj biserni hram
na večno naj radost
iskri se nam!*

Fr. Žgur.

57. Orjaki na Ajdni.

*Kjer Karavank vrhovi sivi
ponosno dvigajo se v zrak,
na gori, ki se zove Ajdna,
sezidal grad si je orjak.*

*Vračaje pa se z izprehóda
k očetu nekđaj stekla je:
„Črvíčka čudnega sem našla
na travniku,“ mu rekla je.*

*Orjak je, mož desetkrat večji
in silnejši od nas ljudi,
na Ajdni živel s hčerko svojo
(takó pri nas se govori).*

*„Domov poneseva ga, atej,
kakó je lep črvíček, ej!
Po zemlji koracál je urno
in travo je grizel, lej, poglej!“*

*Od hriba stopil je do hriba:
en sam korak, in bil je tam,
se nagnil je nad reko Savo,
vodico zjutraj pil je tam.*

*Pa zmájal z véliko je glávo
orjak, nje oče, in dejal:
„To ni črvíček, ljubo dete,
brž nesi ga nazaj do tal!“*

*A hčerka šetala se zjutraj
po travnikih je pisanih
in všeč ji bilo je po polju,
po njivah, s plugom risanih.*

*To kosec je, ki travo reže,
da z njo živinico redi,
ni, da bi z njim se ti igrala,
v dolino brž ga nesi mi!“*

* * *

*Možíček, v strahu trepetaje,
bil skoro zopet je na tleh
in vse povedal, kar je videl
in slišal pri orjakih teh.*

*In pravijo, da v gori Ajdni
še vedno grad visók stoji,
a nihče vanj ne more priti,
orjakov pa že davno ni.*

Vida.

58. Martín Krpán.

I.

Na Notranjskem stoji vas, Vrh po imenu. V tej vasici je živel v starih časih Krpán, močán in silen človek. Bil je neki tólik, da ga ni kmalu takega. Dela mu ni bilo mar; ampak nosil je od morja na svoji kobilici angleško sol, kar je bilo pa že tisti čas ostro prepovedano. Pazili so ga mejači,

da bi ga kje nehotoma zalezli; poštenega boja z njim so se bali prav tako kakor pozneje s Štempiharjem. Krpán se je pa vedno umikal in gledal, da mu niso mogli do živega.

Bilo je po zimi, in sneg je ležal krog in krog. Držala je samo ozka gaz, ljudem dovoljna, od vasi do vasi, ker takrat še ni bilo tako cest kakor dandanes. Nesel je Krpán po ozki gazi na svoji kobilici nekóliko stotov soli. Kar mu prižvenketa naproti lep voz; na vozu je pa sedel cesar Janez, ki se je ravno peljal v Trst. Krpán je bil kmetski človek, zato ga tudi ni poznal; pa saj ni bilo časa dolgo se ozirati. Še odkriti se ni utegnil, temveč prime brž kobilico in tovor z njo in jo prenese v stran, da bi je voz ne podrl. Menite, da je to Krpána kaj mudilo, ka-li? Bilo mu je, kakor komu drugemu prestaviti stol. Ko to cesar vidi, veli kočijažu, da naj ustavi konje. To se zgodi; na to vpraša silnega moža: „Kdo pa si ti?“

Ta mu odgovori: „Krpán mi pravijo; doma sem pa z Vrha od svete Trojice, dve uri hodá od tukaj.“

„I, kaj pa nosiš v tovoru?“ vpraša dalje cesar.

Krpán se naglo domisli in reče: „I, kaj? Kresilno gobo pa nekaj brusov sem naložil, gospod!“

Na to se cesar začudi in pravi: „Ako so brusi, pokaj so pa v vrečah?“

Krpán se ne umišlja dolgo, ampak odgovori urno: „Bojim se, da ne bi od mraza razpokali; zato sem jih zavil v slamo in potisnil v vrečo.“

Cesar, ki mu je bil silni možak všeč, pravi dalje: „Anti veš, kako se streže taki reči! Kaj pa, da si konjiča prestavil tako lahko? Res nima dosti mesa, pa ima vsaj kosti.“

Krpán se malo zareži in pravi: „Vem, da imajo Vaši konji več mesa, pa vendar ne dam svoje kobilice za vse štiri, ki so tukaj napreženi. Kar se pa tiče prestavljanja, gospod, si upam nesti dve taki kobili dve uri hodá in tudi še dalje, če je treba.“

Cesar si misli: „To velja, da bi se zapomnilo,“ in veli pognati.

II.

Minilo je leto in nekateri dan. Krpán je pa zmeraj tovoril po hribih in dolinah. Kar se pripeti, da pride na Dunaj strašen velikan, Brdavs po imenu. Ta je vabil vse junake našega cesarstva v boj. Cesar pa tudi ni imel tako boječih ljudi, da bi dejal: nihče se ni upal nanj. Toda kdor se je skušil z njim, je bil gotovo zmagan. Velikan pa ni bil mož usmiljenega srca, ampak vsakega je umoril, kogar je obladal. — To je začelo iti cesarju po glavi: „Glejte si no! Kaj bo, kaj bo, če se Brdavs ne ukroti?“ Tako je tožil cesar, kočijaž ga je pa slišal. Pristopi tedaj z veliko ponižnostjo, kakor gre pred tólikim gospodom, in pravi: „Cesaróst, ali več ne pametujete, kaj se je godilo predlansko zimo blizu Trsta? Tisti Krpán, ki je tovoril s kresilno gobo in brusi, ali ne veste, kako je prestavil kobilico v sneg, kakor bi bil nesel skledo na mizo? Če Krpán ne bo premagal Brdavsa, drug ga tudi ne bo, takó Vam povem.“

„Saj res,“ pravi cesar, „précej se mora poslati ponj!“

Poslali so veliko, lepo kočijo po Krpána. Ta je bil ravno ta čas natovoril nekoliko soli pred svojo kočó. Mejači so bili pa vse čisto ovedeli, da se zopet napravlja po kupčiji. Pridejo tedaj nanj ter se ga lotijo; bilo jih je petnajst. Ali on se jih ni ustrašil; pisano je pogledal, prijel prvega in omlatil z njim druge, da so vsi podplate pokazali.

Ravno se je to vršilo, ko se pripelje v četrter nova, lepa kočija. Iz nje stopi cesarski sel, ki je videl vse, kar se je godilo. Naglo reče: „Zdaj pa že vem, da sem prav pogodil. Ti si Krpán z Vrha od Sv. Trojice, kaj ne?“

„Krpán sem,“ pravi ta; „z Vrha tudi, od Sv. Trojice tudi. Ali kaj bi pa radi? Če mislite zaradi soli kaj, svetujem, da mirujte. Petnajst jih je bilo, pa se jih nisem bal, hvala Bogu; samo enega se tudi ne bom.“

Sel pa, ki gotovo ni vedel, zakaj se meni o soli, reče na to: „Le urno zapri kobilo v konják, pa se hitro praznje obleci, pojdeva na Dunaj do cesarja!“

Krpán ga nejeverno pogleda in odgovori: „Kdor hoče iti na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj, to sem slišal od starih ljudi; jaz ga pa menim nositi s seboj, koder bom tovoril in dokler bom tovoril.“

Služabnik mu pravi: „Nikar ne misli, da šale uganjam!“ „Saj bi tudi ne bilo zdravo,“ reče Krpán.

Na to zopet pravi sel: „Kar sem ti povedal, je vse res. Ali več ne veš, kako si umaknil predlansko zimo kobilico kočiji s pota? Oni gospod na vozu je bil cesar, pa nihče drug, veš!“

Krpán se začudi in pravi: „Cesar? — Menda vendar ne!“

„Cesar, cesar! Le poslušaj! Prišel je zdaj na Dunaj hud velikan, ki mu pravimo Brdavs. Tak je, da ga nihče ne ustrahuje. Dosti vojakov in gospode je že pobil; pa smo rekli: Če ga živ krst ne zmore, Krpán ga bo! Glej, ti si zadnje upanje cesarjevo in dunajskega mesta.“

Krpána je to s pridom utešilo. Jako dobro se mu je zdelo do vsega, kar je slišal; reče tedaj: „Če ni drugega kakor tisti Brdavs, poslušajte, kaj Vam pravim! Petnajst Brdasov za malo južino, to je meni tóliko, kólikor Vam poriniti kamen črez lužo, ki jo preskoči dete, sedem let staro; samo vedite, da me ne bodele vodili za nos!“

To reče in brž dene sol s kobile, kobile pa v konják, gre v kočó ter se pražnje obleče, da bi ga ne bilo sram pred cesarjem. Ko se preobuje, priteče iz hiše, sede v kočijo, in na to naglo zdrčíta proti Dunaju.

Na Dunaju ga prijazno sprejmejo.

III.

Prišel je čas boja z velikanom; bilo je ravno svetega Erazma dan. Krpán vzame lipov kij in mesaríco, izbere si v cesarskem konjáku čvrstega konja, pa jezdi iz mesta na travnik, kjer se je bojeval Brdavs. Martína je bilo čudno gledati. Njegov konj je bil majhen; Martín pa je imel velike noge, tako da so se skoraj po tleh za njim vlekle; na glavi je nosil star klobuk širokih krajev, na sebi pa debelo suknjo iz domače volne.

Ko ugleda Brdavs jezdeca, svojega sovražnika, se zagrohota in reče: „Ali je to tisti Krpán, ki so ga poklicali náme tako daleč, tam z Vrha od Sv. Trojice? Mar bi rajši bil ostal doma za pečjo, da bi ne cvelil svoje stare matere, ako jo še imaš; da bi ne žalil svoje žene, ako ti jo je Bog dal! Pojdi mi izpred oči, da te ne vidim, pa le naglo, dokler mi je srce še usmiljeno! Če me zgrabi jeza, ležal boš na zemlji krvav, kakor je sam cesarjev sin in sto drugih!“

Krpán mu odgovori: „Če nisi še spravljen z Bogom, urno skleni, kar imaš. Moja misel ni, čakati dolgo; mudi se mi domov za peč. Tvoje besede so mi obudile v srcu živo željo do moje kočé in do moje peči; ali poprej vendar ne pojdem, dokler ti ne vzamem glave. Pa ne zameri! To mi je naročil moj gospod, cesar; jaz nisem vedel ne záte, ne za tvoje velikanstvo in za vse krvave poboje. Prijezdi bliže, da si podava roke; nikoli si jih nisva popreje, nikoli si jih ne bova pozneje. Ali pravijo, da Bog nima rad, če pride kdo z jezo v srcu pred sodni stol.“

Velikan se nekoliko začudi, ko to zasliši. Naglo prijezdi ter mu poda svojo debelo roko. Krpán mu jo pa tako stisne, da précej kri udari izza nohtov.

Brdavs malo zareži, pa vendar ne pravi nič, ampak si misli: „Ta je hud in močán: pa kaj bo — kmet je kmet. Saj se ne zna bojevati, kakor gre junakom.“

Urnó zasukneta vsak svojega konja in si zdirjata od daleč naproti. Brdavs visoko vzdigne meč, da bi že s prvim mahom sovražniku odsekal glavo, ali Krpán mu urno podstavi svoj kij, da se meč globoko zadere v mehko lipovino. Predno ga velikan more izdreti, razjaha Krpán malega konja, potegne Brdavs na tla, pa ga položí, kakor bi deval otroka v zibel, ter mu stopi za vrat in reče: „No, zdaj pa le hitro zmoli en očenašek ali dva in pa svojih grehov se malo pokesáj! Izpovedal se ne boš več, nimam časa dolgo odlašati, mudi se mi domov za peč. Znaj, komaj že čakam, da bi spet slišal zvon, ki poje na Vrhú pri Sv. Trojici.“

To izreče, vzame počasi mesarico, mu odseka glavo in se vrne proti mestu.

Dunajčani, ki so do sedaj gledali le od daleč, prideró k njemu. Tudi sam cesar mu pride naproti in ga objame vpríčo ljudstva, ki je vpilo na vse grlo: „Krpán nas je otel! Hvala Krpánu, dokler bo Dunaj stal!“ Fr. Levstik.

59. Kako je Pavlihi hiša pogorela.

Bil je Pavliha nekega dne sam doma. Mati je bila v cerkvi; doma pa je bila naročila sinu, da naj pazi na gospodarstvo. Pavliha si ni dal malo opraviti v svojem visokem poslu. Vse je iztaknil in vse je preložil, če se je le dalo premakniti.

Tudi v drvarnico ga je bes zavlekel. Ta je bila temna in polna suhih drv. Pavliha bi bil rad zvedel, kakšne skrivnosti še hrani drvarnica med polenjem. Jame tedaj premetavati drva, kajti mislil si je, zavoljo samih drv bi ta lopa sigurno ne bila tako temna kakor zimska noč; gotovo imajo mati kaj prav posebnega tukaj skritega. Pa kdo more kaj v temi najti? Gre torej na ognjišče po žarečega oglja in si zakuri sredi drvarnice. Lepo si jo razsvetli, saj drv je imel dosti. Hitreje in pridneje začne sedaj preiskovati, ali kmalu se vnamejo drva; skoro je vsa drvarnica v ognju. Okorni Pavliha si ne ve pomagati; ljudi si ni upal klicati, matere pa ni bilo doma. Kaj je hotel storiti? Po njo je stekel! Zaklenivši torej hišne duri, jo pobere v cerkev.

Tja prišedši, poklekne pod korom in lepo moli precéj časa; potem se približa materi, ki je na ženski strani ravno vstríc njega sedela v klopi. Počasi se iztegne proti njej ter ji pove tiho na uho, da doma v hiši gori. Mati se je tako prestrašila, da je omedlela. Nekaj bližnjih ljudi jo je jelo tešiti, nekaj jih je pa Pavliho popraševalo, kaj li je tako strašnega povedal materi. „Mati bi bili hudi, ako bi povedal kaj drugim,“ jim odgovori Pavliha ter nikomur besedice ne črhne o ognju. Pa saj tudi ni bilo treba, ker je vse na ulicah

vpilo, da gori. Skoro ni bilo nikogar v cerkvi, kajti vsi so bili pohiteli k požaru; Pavliha s svojo materjo je bil zadnji.

„Sin, sin!“ je rekla mati Pavlihi, „ob vse si me sedaj spravil! Tuja vrata bodo naju odslej tolkla po petah.“ „Nič se ne bojte, mati!“ odgovori ji Pavliha, „ne bodo nas ne tepla tuja, ampak naša!“ Pri teh besedah skoči in sname hišne duri, katerih še ni ogenj dosegel; zadene jih na hrbet tako, da je brusil spodaj pete ob vrata. Lahko jih je prenašal, ker je bil silno močen.

Pavliha stopi z vrati pred mater ter pravi: „Glejte, mati! Vsaj vrata sem rešil, da bodeva imela svoja.“ Nobene mu ne reče mati na to, temveč sede na tla ter joče. Trapasti Pavliha je pa nosil svoja vrata in se mislil najsrečnejšega, ker jih je rešil ognja.

Ogenj so ljudje kmalu ugasili. Pavliha si je moral sedaj pri ljudéh strehe prositi. S časom so ga iztirali iz vasi, ker je domačinom preveč nagajal. Brez sina pa mati ni mogla biti, šla je torej za njim. Odslej sta se klatila povsod po svetu; a Pavliha je vrata zmeraj še skrbno nosil, edino, kar mu je ostalo.

F. Peščenikar.

60. Mlinar in cesar.

Nekdaj je dal mlinar napisati na mlin: „Živim brez skrbi.“ Pripelje se cesar mimo, bere napis ter veli mlinarja poklicati pred sebe: „Kako si mogel dati napisati, da živiš brez skrbi, ko še jaz, ki sem vendar cesar, ne živim brez skrbi!“ Mlinar mu odgovori: „Bogat sem, pa lahko živim brez skrbi!“ Cesar mu pa reče: „Ker živiš brez skrbi, dam ti troje vprašanj; odgovoriti mi moraš za leto dni. Kako daleč je v nebesa? Kako drago mene ceniš? Kaj si jaz zdaj mislim?“

Cesar se odpelje. Mlinar pa misli in misli, kaj bi odgovoril. Bil je ves žalosten. Popraševali so ga, kaj mu je, ali nič jim ni hotel povedati. Že se je bližalo leto, pa še ni vedel odgovora.

V sili pove bratu, ki je služil pri njem za ovčarja, kaj bi moral vedeti, pa ne ve. Ovčar mu reče: „Daj mi svojo obleko, jaz pojdem pred cesarja, bom že prav napravil!“

Mlinar mu da vesel svojo obleko, in brat gre pred cesarja. Cesar ga vpraša: „Kako daleč je v nebesa?“ Ovčar mu odgovori: „Ko je visel Jezus na križu, je rekel razbojniku na svoji desni strani: Še danes bodeš z menoj v raju. Torej ni dalje v nebesa nego en dan!“ — „Kóliko me pa ceniš?“ Ovčar odgovori: „Jezusa, našega Boga, so prodali za trideset srebrnikov. Vi ste pa prvi za Bogom, vi ste torej vredni samo devetindvajset srebrnikov!“ Cesar se začudi; prav je bil pogodil. — Vpraša ga v tretje: „Kaj si pa jaz zdaj mislim?“ „Vi si mislite,“ odgovori ovčar, „da sem jaz mlinar, pa nisem. Njegov brat sem!“

Cesar je bil vesel tako modrih odgovorov. Bogato obdaruje ovčarja. Ves srečen je prišel ovčar k bratu domov in je živel še dolgo srečen z njim.

Po M. Valjavcu.

61. Koledovanje pri Slovencih.

Dokler so bili naši predniki še neznabožci, so malikovali in molili mnogotere ustvarjene reči. Videč na pr., da jim od solnca prihaja toliko dobrega, da brez njega ne bi mogla ne zelišča rasti, ne živali živeti, so mislili, da je solnce bog, in njemu na čast so obhajali praznike.

Tako so obhajali na 24. dan meseca grudna praznik, ki so ga imenovali „koléda“. Ta dan so se ljudje radovali, da se jim je jelo solnce zopet približevati. Nekateri so prepevali. Tem so ljudje dajali razne darove in jih imenovali kolédnike ali koledovalce.

Koléda je bil praznik razveseljevanja, radovanja, čestitanja in darovanja. Ruski otroci še neki dan današnji koledujejo vsako leto, t. j., hodijo na Bóžič pred okna premožnejših ljudi ter prepevajo pesmi, v katerih se večkrat ponavlja beseda: koléda. Kolédi so postavljali tudi malike.

Odkar je Slovanom zasijala luč krščanske vere, od tedaj so kolédna razveseljevanja in šege večjidel prenesli na Bóžič,

vendar ime „koléda“ se ni izgubilo. Na Slovenskem hodijo dečaki ali možaki o božičnem času daleč okrog po župnijah in soseskah nabirat darov, na pr. za novo cerkev, oltar, zvonove itd.

To nabiranje imenujejo koledovanje, nabiralci pa, ki koledujejo, so kolédniki, koledovalci ali kolédarji. Ti razni kolédniki se imenujejo po pomočniku ali pomočnici tiste cerkve, za katero nabirajo darove, kolédarji Sv. Martina, Sv. Marjete, Matere božje itd.; za klobukom nosijo šopke ali vence in so pri ljudéh v posebnem spoštovanju. Kadar pridejo v hišo, veli jim darežljivi gospodar za mizo sesti, jim prinese hleb potice, poprtnjaka ali kaj takega in jih močno priganja, naj si režejo in jedó; vendar pa kolédnik, bodisi še tako lačen, le kaj malega odščipne, ker bi mu sicer utegnili oponašati, da se grdo vede in da ne zna lepo jesti.

Prav navadna in prava narodna šega je še dan današnji v mnogih krajih na Slovenskem koledovanje na večer pred Novim letom in pred sv. Tremi kralji; saj se tudi ta dva večera imenujeta božična večera. Dečki in dekleta, pa tudi možje in žene hodijo, večjidel svete pesmi pojoč, od hiše do hiše, ker jim za petje darujejo darove.

J. Bleiweis.

62. Kolédnica.

*Bog daj srečo, hišni oče,
hišni oče, hišna mati!
Naj prostré nad vašo hišo
svoja krila angel zlati,*

*mir, edinost in veselje
iz višave v hišo trosi,
drage vaše glave váruje,
dobra dela k Bogu nosi!*

*Skrb, bolezen in nesreče
naj podi od praga hiše,
z dobrotljivo svojo roko
naj vam grenke solze briše,*

*vaše upe, vaše nade
v svoje knjige zapisuje
in s periščem polnim hrame
vsako jésen napolnjuje,*

*hišno sleme ognja váruje,
polje toče in viharja,
naj vas spremlja na vseh potih,
sije zarja vam njegova!*

*Ljudje dobri, dobri starši,
veselite se z družino!
Naj gorijo vaša srca
za Bogá in domovino!*

*Da razpel bi nad Slovenci
svoja krila angel zlati!
Bog daj srečo, hišni oče,
hišni oče, hišna mati!*

Fr. Cegnar.

63. Na Jurijevo.

<i>Od hiše do hiše hódimo, zelenega Jurija vódimo, on pómlad v deželo prinesel je, vso zemljo z zelenjem potresel je.</i>	<i>Ker take darove vam nosimo, od vas kaj v zameno prosimo: imate kaj bele pogačice? Ne bránimo tudi se kračice,</i>
<i>Zima, zima, ajd za peč celo leto leč!</i>	<i>bodi jajce, bodi hleb, v naš izgine žep!</i>

<i>To šibo za streho shránite, da z njo se požara branite, strahuje poredno vam dečico in vabi k hiši vam srečico!</i>	<i>Bogato goríca obródi vam, bogato se polje oplódi vam, podéli Bog kruha vam belega, vsi lica bodíte veselega!</i>
<i>Sreča, sreča, pridi k nam, glej, odprt je hram!</i>	<i>Mi zdaj moramo drugám — hvala, hvala vam!</i>

O. Zupancič.

64. Mlaj.

*Na gori ponosna mi jelka stoji,
mladeničev trop pa na góro hiti.*

*„Kam stopate, čvrsti mladeniči, kam?“
Pri ravni se jelki ustavijo tam.*

*V visoki vršič se upró jim oči,
in eden iz družbe také govori:*

*„Že davno zapomnil sem tá-le si kraj,
kjer letošnji bomo posekali mlaj.“*

A jelka zastoče in prosi le-tó:

„„Pustíte mi moje življenje mladó!““

*„Popeljemo s sabo v prijazni te trg,
kier vsak si oqleda visóki tvoj vrh.“*

„„Ne morem udomačiti tam se nikdár,
od bratov, sestrá me ločiti nikár!““

„Ovijemo čelo ti z vencem lepó,
na vrhu vihrala trobojnica bo.“

„„Ne maram usiljenih, tujih krasil,
ne slačite mojih nikár oblačil!““

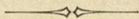
„Ne brigaš za čast se, ki čaka te zdaj?
Oj, pusti vesela puščobni ta kraj!“

„„Kaj meni je mar, če mi pojete čast,
če moram pa dati življenje in rast!““

Sedaj pa sekire ji smrt zapojó,
oh, kmalu k pogrebu mi jelko nesó.

Ko v materno pade naročje zemljé,
za njo se priklanjajo tožne sestré.

Fr. Krek.

II. Domovina in očetnjava.

1. Moj dom.

*V dolini prijetni je ljubi moj dom,
nikoli jaz njega ostavil ne bom;
pod lipo domačo najrajši sedim,
v domačem veselju dovoljno živim.*

*Le išči si sreče, prijatelj, drugje,
li misliš dobiti na tujem jo kje?
Kaj marsikateri je hodil po svet',
na zadnje proti dómu obrnil se spet.*

*Glej, rožice domače najlepše cvetó,
in ptički domači najslaje pojó.
Prijatelji domači so milega srca,
ljubezen, zvestoba sta pač le doma.*

*Doma preživeti si dni vse želim,
umreti se tudi doma ne bojim;
v domači gomili se spava sladkó,
mi bratci, sestríce rahljajo zemljó.*

A. Praprotnik.

2. Slovenska vas.

Le poglej jo dišečo, širokovejáto, stoletno lipo tamkaj na trátini! Kako ljubo razpenja svoje vrhove nad nizkimi, s slamo kritimi, iz lesenih brun zgrajenimi kočami, nad lepo pobeljeno hišico! Da, dviga se nad krog in krog samotnim selom, nad vrtovi, in vidi se ji, kakor da bi hotela prerasti še visoki, rdeče kriti zvonik bele cerkvice. In pod to

senčnato lipo te vabi lesena klop na svoje naročje, zelena trátina pa pregrinja cvetoč prt pod tvojimi nogami. Tu je oni najlepši, najprijetnejši kraj „sredi vasi“.

Tod sredi prijaznega sela se vije bela cesta kakor srebrna nit mimo preprostih poslopij dalje, dalje v dolino in log. Tu jo križa prav poleg vaške lipe druga cesta, ki drži v temni gozd mogočnih hrastov, sključenih borovcev in tankih, zelenih jelk košatic, ki rastejo tam ob robu nad vasjo in gledajo kot zveste čuvajke na njo.

In nekóliko bolj ob strani, kjer se razprostirajo pisani travniki, kjer cvetó bele marjetice, rdeči petelinčki, zlate trobentice in Marijini lasci, kjer na cvetju počepa in poseda krilati metulj: tamkaj šumi in žubori, dirja in se upira vaški studenec in vali svoje valčke proti jugu, tjakaj črez sredino vasi.

To je oni priljubljeni, nepozabni kraj sredi milega rod-nega sela, domače vasi, katerega se spominja vsakdo, ako ima le kaj čuta za svoje domovje, za svoj rod, za svoje najlepše dneve, ki jih je preživel ondi v družbi nedolžnih otrok pod senčnato lipo.

Le opazuj ta preprosta stanovališča, ta mala poslopja, ki se vrsté okoli in okoli vaške trátine in za cesto! Kako gledajo s prijaznim, veselim licem proti dišeči lipi, kakor da se veselé samih sebe, svojega zadovoljnega uboštva! In na teh malih okencih selskih hiš, pod temi slamnatimi strehami, kjer se golcé priklanjajo beli golobčki, cvetó najlepše cvetice; vsako jutro jim priliva žarnooka deklica in jim skrivnostno šepeče: „Le veselo rastite in lepo poganjajte! Kmalu pride preveseli dan cerkvenega proščenja v župni cerkvi! Ta šopek mora izmed vseh biti najlepši na oltarju!“ In ko deklica tako šepeče in se veseli bližajočega se praznika, razvijajo se nad njo iznad linice rdeči klinčki, kakor da bi jo hoteli zahvaliti za njene besede.

3. Pot do kruha.

*Oj kmet, li veš do kruha pot,
li veš, kje poln dobi se sod?
Plug in motika vesta zanj;
le vprašaj ju, ko vstaneš iz sanj.*

*Pa rano vstani! Nezaspan
robótaj, dokler sije dan,
skrbno obdelaj si polje,
okoplji v nogradu trtje!*

*Pomladni hlad, poletni znoj
po vrsti hodi naj s teboj!
Na levo, desno ne poglej
in stopaj z njima zvest naprej!*

*In ko se leto jesení,
se ti na njivi hleb zori;
in ko umré jesenski grom,
tekoč ti nograd zajde v dom.*

R. Ledinski.

4. Samo en par škornjev.

Živel je kralj, ki je bil jako priljubljen. Nekoč je dobil za svoj rojstni dan med raznimi darovi tudi par krasno izdelanih škornjev. Ker ga je to darilo neizmerno razveselilo, je hotel osebno zanje zahvaliti vse, ki so kólikor tóliko pripomogli, da so bili črevlji tako lepi. Zato objavi, naj pridejo vsi, ki so imeli dela z njegovimi škornji, določenega dne v njegov grad, da se jim za njihov trud izkaže hvaležnega.

Onega dne stopi kraljev služabnik k kralju ter reče: „Mogočni kralj! Ljudje, ki so delali Vaše škornje, so se zbrali v dvorani ter čakajo Vašega Veličanstva.“ Kralj stopi v dvorano, misleč, da najde tam črevljarja in njegove pomagače; a kako se začudi, ko ugleda veliko množico ljudi v raznovrstnih opravah!

„Ali imate res vi vsi zasluge za moje škornje?“ vpraša kralj.

„Da, vsi, Veličanstvo,“ se začuje kakor iz enega grla.

„Zanima me in rad bi slišal natančneje, kaj je vsak delal pri mojih škornjih. Govorite torej drug za drugim!“

In začeli so tako-le: „Jaz sem kmet; zredil sem govedo, od katerega je koža za usnje Vaših škornjev.“ — „Jaz sem mesar in sem žival zaklal.“ — „Jaz sem strojar in sem ustrojil kožo v usnje.“ — „Jaz sem predica; napredla sem prejo za dreto.“ — „Jaz sem strugar, ki sem napravil kolovrat, na katerem je predla predica.“ — „Jaz sem smolar in sem skuhal smolo, ki jo je rabil črevljar.“ — „Jaz sem kitolovec z Laponskega; priskrbel sem ribjo mast, s katero so mazali usnje.“ — „Jaz sem slonolovec; priskrbel sem slonovo kost, iz katere se dela voščilo.“ — „Jaz sem čebelar in sem prinesel črevljarju vosek, da je z njim izlikal usnje.“ — „Jaz sem tkalec in sem napravil trake za ušesa na črevljih.“ — „Jaz sem izdelovatelj črevljarskega voščila; mene ima zahvaliti črevljar, da se obutel tako lepo sveti.“ — „Jaz sem cukrar; od mene dobiva mož, ki je ravnokar govoril, sirup, da dela voščilo.“ — „Jaz sem kemik ter dajem vitrijol (galico), ki se rabi tudi za narejanje črevljarskega voščila.“

In takó so se še oglasili: krtačar, izdelovatelj kopit, kovač, žrebljar, rudar, nožar in steklar, ki so vsi sodelovali pri izdelovanju črevljev.

„No in zdaj pride zadnji,“ reče kralj, „radoveden sem, kakšno zaslugo imaš ti pri mojih črevljih.“

„Veličanstvo, zelo veliko,“ odvrne mož, „menda največjo izmed vseh, kar nas je tukaj. Jaz sem — črevljar.“

„I, seveda,“ odgovori kralj, „ti si tako rekoč poglavar vseh sodelavcev. Zdaj pa vam moram reči, ljubi moji, da se res zelo čudim tako velikemu številu delavnih rok, ki so potrebne, da se izgotovi samo en par škornjev. Veseli me, da ste prišli in da drug drugemu tako lepo pomagata. Danes boste vsi vkup v mojem gradu obedovali.“

5. Župán.

*Postava zverinam je nova podana,
zatorej si volijo urno župána;
pa kaj jim volitve koristile so,
na vrbi nam sraka razlaga takó:*

*Zberó si medveda; a medved je mrha,
kosmat in zarobljen od pete do vrha;
budil z godrnjanjem prezgodaj jih je
in s šapami sodil, pravično ali ne.*

*In koj se oglási jih sto:
Le-tá nam županil ne bo!*

*Zberó si jelena; pa on rogovili,
prevzeten povesod med prvake se sili;
z rogato glavico je pač darovan,
a v glavi ošabni je malo možgan.*

*In spet se oglási jih sto:
Le-tá nam županil ne bo!*

*Zberó si rjavca, iz šume lisjaka,
na katerem krivična je sleherna dlaka;
kupával je sam in prodajal je sam,
da z ljudsko krvjo si napolnil je hram.*

*In spet se oglási jih sto:
Le-tá nam županil ne bo!*

*Zberó si zdaj zajca; ali zajec neveden,
za skrb in za čast domovinsko nevreden,
poznal ni postave, se slednjega bal,
po noči je kimal, po dnevi je spal.*

*In spet se oglási jih sto:
Le-tá nam županil ne bo!*

*Zberó si pa kosa potem gospodarja,
a kos preošabno povesod se ukvarja;*

*žvižgaval jim vedno iz enih je strun,
skoz okence vsako potikal je kljun.*

In spet se oglási jih sto:

Le-tá nam županil ne bo!

*Zberó si zdaj osla; pa osel zabiti
nobene povšeči ni znal obrniti;
z ušesi le miga in v prahu leži,
pa kjer se povalja, tam dlako pusti.*

In spet se oglási jih sto:

Le-tá nam županil ne bo!

*Zberó si še palčka; a on je skakalček;
natihoma leta priliznjen hinavček,
zverino je dražil in v nemal prepír,
iz loga pobegnil je ljubljeni mir.*

In spet se oglási jih sto:

Le-tá nam županil ne bo!

*Od ondaj zverina, takó zapeljána,
po svetu širokem si išče župána;
če pravega bo pripeljála na dom,
priatelj sporočil ali pisal ti bom.*

M. Vilhar.

6. Kupčija.

Neko nedeljo zvečer so se sosedje zbrali pod vaško lipo ter so govorili o poedinih stanovih. Učitelj jim je dokazoval, da so v človeški družbi vsi stanovi potrebni in da prav nobenega ne smemo zaničevati. Pogovarjali so se nadalje tako-le:

Matevž: „Drugáče bi se z vami že še strinjal, a čemú je trgovski stan, tega ne izprevidim. Trгоvec se mi zdi le nepotreben; baš on je kriv, da so pridelki tem dražji, ker zahteva nagrado za svoj nepotrební trud.“

Učitelj: „Vi torej res mislite, da trgovski stan ni potreben? Premišljajmo o tem vendar nekoliko natančneje! Odkod pa prihaja kava, Peter?“

Peter: „Slišal sem, da iz daljnih dežel, prek morja.“

Učitelj: „Prav dobro! No torej, Matevž, če vam bode treba kave, ali pojdete rajši k sosedu trgovcu ali tja prek morja po njo?“

Matevž: „O, zdaj pa že vidim, gospod, da se z menoj šalite.“

Učitelj: „Ne, dragi Matevž, jaz se ne šalim, pač pa bi menil, da se morebiti vi šalite, ker hočete odpraviti trgovce. Če nočete, da so oni posredovalci, tedaj si morate vse sam oskrbeti. Bombaž, iz kojega imate n. pr. srajco, prihaja večinoma iz Amerike; kje si ga pa hočete kupiti? In mar mislite, da bi se pridelovalcu zdelo vredno, prodati vam n. pr. 2 kilograma bombaža? Kdo vam nadalje prepelje bombaž črez morje? Kako si ga potem spredete in stkete?“

Matevž: „Saj so za vse to posebni rokodelci.“

Učitelj: „To je res, toda gospodar velikih tovaren, kjer dela po 1000 ali še več delavcev, kjer je treba za premnoge dragocene stroje na dan po več stotisoč stotov sirovine in kjer se izda na dan po 5000 do 10.000 kron že za delavsko mezdo, ta bi vam pač ne utegnil vam prodajati nekaj metrov platna. On mora prodajati na debelo, to je, v velikih množinah, ter se zato rajši zadovolji z manjšim dobičkom, recimo, z enim, dvema ali s tremi vinarji pri metru.“

Matevž: „Samo s tremi vinarji, pravite?“

Učitelj: „Govorim le splošno, da se tovarnar lahko zadovolji tudi s prav majhnim dobičkom; saj izdeluje vsak dan velikanske množine, katere lahko koj sproti — na debelo — prodaja. Mislimo si, da bi delo stalo za eno uro po 1 krono! Če prodam na uro le po štiri metre, zaslužim morebiti pri vsakem metru po 25 vinarjev, a če prodam vsako uro sto metrov in se zadovoljim pri vsakem metru z 1 vinarjem

dobička, tedaj mi je moje delo v celem prav tako dobro plačano.“

Matevž: „Toda trgovcev bi vendar ne bilo treba; saj bi vsak tovarnar lahko imel na raznih krajih svoja skladišča.“

Oče Blaž: „Oj, tega pa že ne! Tedaj bi moral imeti vendar več nego tisoč skladišč, ker pošilja svoje izdelke na vse kraje. V marsikateri vasi se pa celo leto proda le po 15 metrov svile. Ali bi bilo vredno za to staviti skladišče?“

Drug sosed: „Če bi to tako bilo, kakor zahteva Matevž, tedaj bi vendar v vsaki vasi moralo biti po petdesetkrat do stokrat toliko blaga, nego ga je res treba. In če bi skladišča bila le po mestih, tedaj bi morali predaleč hoditi po blago!“

Oče Blaž: „Rajši že plačam nekoliko vinarjev več, nego da bi zaradi vsake malenkosti moral hoditi v mesto in tako izgubiti celi dan.“

Učitelj: „Nadalje si vi, če greste v mesto, kupite k večjemu po kakih 10 metrov blaga, a trgovec si ga kupi po 300 metrov ob enem, in tako ga stane dobava razmeroma 30krat manj nego vas. Če računamo s 3 kronami, tedaj izdaste vi pri vsakem metru po 30 vinarjev, a on po 1 vinar. In slednjič, ali bi skladišča bila zastonj? Od vsakega skladišča bi se morala plačevati stanarina, najeti bi bilo po dva ali več komijev, tudi razsvetljava in kurjava bi mnogo stala, in vse to bi občutil kupovalec, ki bi blago moral plačevati seveda za toliko draže.“

Oče Blaž: „Potem bi se pa pri vsakem nakupovanju moralo hoditi od skladišča do skladišča, kajti v vsakem posámeznm skladišču bi se dala dobiti le po ena vrsta blaga.“

Učitelj: „Pripoznajmo torej, da nam trgovci izkazujejo velike usluge! Naročajo za nas blago od blizu in od daleč in ga razprodajajo na debelo in na drobno — v veliko korist nam vsem.“

Po V. Kukovcu.

7. Cena.

*Vse, kar plava in kar leze,
vse, kar hodi, kar leti,
zbere se v presojevanje,
prédse klíče móže tri.*

*Govori per ó modrostno:
„Temote ne trpim nikdár,
um človeški razsvetljujem,
uk in znanje sta moj dar.“*

*Meč se prvi je oglasil:
„Jaz sem gospodar svetá;
kamor pridem, pot si ugladim,
vse pred mano trepetá.“*

*Zadnji pravi plug med njimi:
„Mirno ríjem pod zemljój,
pa sem svet že preobrazil,
tiha sreča je z menój.“*

*Vse, kar plava in kar leze,
vse, kar hodi, kar leti,
zdaj okrog se pluga zbere,
plugu venec podeli.*

M. Vilhar.

Pametnice.

1. Naj človek pol sveta obteče,
najboljši kruh doma se peče.
2. Ena glava srenji postava.
3. Več je vredna domača gruda
nego na tujem zlata ruda.
4. Ljubo doma, kdor ga ima!

8. Gora.

Le poglej jo zgodnjega pomladnega jutra to mogočno goro, ki strmi tvojemu domovju nasproti! Kako krasno odsevajo prvi solnčni žarki od njene skalnate pleše, kako oblivajo z rdečkasto zarjo njeno temno zelenje!

In opoldne, ko vse dremlje in pojemlje od hude vročine, kako tiho je tedaj tam vse krog in krog! Nobeno peresce se ne gane po vejevju, nobena ptica se ne oglasi v goščavi. Tamkaj od daleč pa plava na visokem nebu vedno bliže in bliže bel oblak in se ustavi vrh strme gore.

In ko zvečer v dolini ugasuje dan, zdi se nam, kakor da bi se ne moglo posloviti zlato solnce od visočin; kajti večkrat, ko se že utaplja v morje, še nekoliko pomeži in zažari po pečevju, kakor da bi hotelo priljubljeno sosednjo goro še enkrat poljubiti za slovo. In čreda po strmini se oglasi zopet in muka in zvoni z ubranimi zvoncei in prežvekuje in se obrača proti samotni koči, svojemu domovju. Pastir pa sedi še nepremakljivo na sivi skali, oprt na gorjačo, a potem se njegova piščalka zopet oglasi. V goščavi zleti tedaj črni kos na najvišjo smreko in zažvižga v tiho dolino in v tiho goro svojo najlepšo pesem. Črni krokar pa, odljuden ptič, odleti s krikom niže v dolino, kakor da bi se bal temne noči vrh strme gore in kakor da bi ga bilo strah, tega kričača, svoje lastne sence, samega sebe, sredi temne prirode.

Kadar posveti bleda mesečina, tedaj oživé nevidni prebivalci samotne gore, ki so skriti črez dan, ter se veselé svobodnega življenja v svetli noči vrh strmin. Tedaj prično bele Vile svoje plese na zelenih tratih sredi logov, tedaj zapusti Divji mož, ki prebiva v gori, svojo pečino in stopi na najvišji kraj, da pogleda po svetu.

A. Koder.

9. Na góro.

*Na góro, na góro,
na strme vrhé,
tja kliče in miče
in vabi srce.*

*Na gori cvetice
najzaljše cvetó,
in ptice preljube
najsłaje pojó.*

*Na gori pod mano
oblaki visé,
nad mano višave
bleščijo vedré.*

*Na svóbodni gori
ni zemskih nadlog,
nad mano, pod mano,
krog mene je Bog.*

*Tedaj le na góro,
na strme vrhé,
tja kliče in miče
in vabi srce.*

M. Vilhar.

10. Ob potoku.

1.

Gorkega poletnega dne je stalo troje otrok ob potoku. Gledali so v čisto vodo, kako so švigale ribice sem ter tja. „Od kod li pride voda,“ vpraša mala Micika, „nikoli je ni konec, vedno teče dalje!“

„Voda pada kot dež z neba,“ odgovori Andrejček, „to bi vendar že lahko vedela.“

„Saj že mnogo, mnogo dni ni šel dež, pa vendar teče potok še vedno,“ reče Micika.

Andrejček pomisli nekoliko ter reče: „Ali veš morda ti, Tonček, od kod prihaja voda?“ Tonček je bil največji med njimi, hodil je že v šolo. „Potok priteče iz zemlje,“ odgovori modro. „Več ur daleč od tod je njegov dom. Ali vidita ono-le goro? Bil sem že tam, ko so vozili oče drva domov. Tam je dolinica z močvirnim travnikom. Tam vre voda iz tal, tam je izvir našega potoka.“

„Ali je potok tam že tudi tako velik kakor tukaj pri nas?“ vpraša Micika. — „Tako majhen je, da bi še ti lahko skočila črez njega,“ reče Tonček. „Studenček teče po dolinici navzdol, sam si koplje strugo. Robovi te struge so bregovi potoka.“ — „Prav tako teče deževnica izpod našega kapa proti cesti. Tudi ona si je že izkopala lepo stružico,“ pripomni Andrejček. Tonček mu pritrdi rekoč: „Tako teče studenček po dolinici vedno navzdol, dokler ne priteče na ravnino.“

„Kako pa, da je studenček vedno večji?“ seže mu Micika v besedo. — „Da, skoro bi bil pozabil,“ pravi Tonček, „iz postranskih dolinic in z reber one gore tečejo drugi studenci navzdol in se iztekajo v prvega. Ker se tako zbira če dalje več vode, je struga vedno širša in globlja, bregovi so pa vedno višji. Iz studenca je nastal potok. Ali znate za mlin, ki stoji na levem bregu potoka, tam ob gozdu? Na ta mlin teče po rakah del potoka in žene mlinsko kolo, potem se pa izteka zopet v potok.“

Radovedna vpraša Micika dalje: „Povejta mi vendar, zakaj dela potok toliko ovinkov, zakaj ne teče naravnost?“ Tonček ji odgovori: „Iskati si mora vedno najnižjih krajev, navkreber ne more teči; a takih krajev ne najde v ravni črti. Ali pa zadene na svojem potu ob skalovje ali debelo drevje; tega se mora ogibati. Zato mora teči po ovinkih.“

„Ali voda, ki teče iz zemlje, nima konca? Ali ne neha teči?“ vpraša Micika.

„Tako je prav,“ se oglasi mož, ki je bil prišel mimo in je poslušal otroke, ne da bi ga bili zapazili. „Pametno se razgovarjate! To je modro! Ali vidite tam-le one oblake? Kmalu bodo pokrili vse nebo.“ „Dež bo,“ vzklikne Micika. „Potok bo narastel,“ pristavi Andrejček. „Seveda,“ reče prijazni mož; „to bi še ne bilo kaj posebnega; v potoku kmalu odteče voda. Tam v gozdu, kjer je potok doma, bo pa po dežju še dolgo mokro. Dež visi v kapljicah po listju in po iglah na drevju, počasi se sceja v mahovje in v tla vedno globlje in globlje. V zemlji se zbira voda in napaja studence. Sedaj pa le domov, otročiči, dež gre!“

2.

Debele kaplje so začele padati, veter potegne, otroci tekó domov. V veži se ustavijo, gledajo skozi vrata in se veselé gostega dežja.

Radovedna vpraša Micika: „Tonček, ali veš, kako pride voda v oblake?“

Tonček ji odgovori: „Ko boš hodila v šolo, zveš to prav natanko. Na zemlji je neizmerno veliko vode. Kakor veš, se izteka naš potok pod vasjo v velik ribnjak; potem teče zopet dalje, drugi potoki in studenci se iztekajo vanj; in naposled se steka naš potok z večjimi potoki, ki so tudi že prej sprejeli studence, potočke in potoke v svojo strugo. Struga je sedaj široka in globoka. Tako vodo imenujemo reko. V reko se pa iztekajo zopet potoki in reke; tako nastane veletok. Ta se izteka v veliko vodo; njeni bregovi so tako daleč narazen, da ni mogoče videti na drugi breg. Ta velika voda je morje.“

Med tem pogovorom se je izvedrilo. Otroci so slišali šumeti potok.

„Pa mi vendar še nisi povedal, kako pride voda v oblake,“ oglasi se Micika. Tonček se nasmehne: „Ej, Micika,“ reče, „v šoli se boš tega vsega učila. Samo nekaj ti povem. Jutri bodo ceste zopet suhe. Nekaj vode se bo scedilo v zemljo, nekaj se je bo pa premenilo v paro. Ta nevidna para se vzdigne kvišku. Taka para se vzdiguje iz vsake vode, posebno pa iz morja. V šoli boš zvedela, kako se zgoščuje vodna para v oblake in pada kot dež zopet na zemljo. Preveč pa zdaj še ne smeš vprašati, Micika, če ne, bi ne umela odgovora.“

Micika se je veselila šole, kjer se bo naučila toliko lepega.

Po K. Moisslu.

11. Solnce vse ve.

*Da solnce zemljo ogreva,
stare pesmi pojó,
od njega da luč je dneva,
ljudstva dobro vedó.*

*Ali manj morebiti je znano
to, da solnce vse ve.
Če kaj je po noči skovano,
brž mu luna pove.*

*Zločinstvo v tmíno se skriva,
luč po godu mu ní,
ali solnce svetu odkriva
vse, kar kje se godí.*

*In bodísi še tako skrito,
ve naj lastna le vest:
gotovo bode odkrito,
žarkom pride v pest.*

*Zatorej ljubi svetlobo,
várui hudih se ran,
opuščaj zločinstva grdobo:
vselej pride na dan!*

A. Umek.

12. Noč in dan.

*Nekedaj prepír imela
noč in dan sta med sebój;
da en sam bi, sta hotela,
vladal čas nad vsójo zemljój.*

*Beli dan je temni noči
ostro bil takó dejal:
„Noč za vselej ti se loči,
da bom vedno jaz svetál!”*

Žezlo meni se spodobi,
sama vidiš in spoznaš.
Da te srd moj ne ugonóbi!
Glej, da brž slovo mi daš!

Zlato solnce, oko moje,
gleda ves strmeči svet,
vse mi hvalne pesmi poje,
kadar pridem, idem spet.

Usahnile bi rastline,
vse postalo bi mrtvó,
zemlje plod vesoljne mine,
če zatisnem jaz oko.“

Temna noč odgovorila
dnevu je besede te:
„Ni ga tvojih del števila,
čast in hvala tebi gre.

Prazna pa so dela tvoja,
ako dam slovo ti jaz,
svet imel ne bo pokoja,
klel te jezen bo v obraz.

Kaj trpinu bo početi,
kdo mu bode brisal znoj,
ko zefir poneha veti,
ki je spremljevalec moj?

Kje popotnik bi se ustavljal,
da moči bi zbiral spet,
če me več ne bo pozdravljaj,
ker bo v svitu vednem svet?

Vse umrle bi rastline,
ko bi vzela jaz jim hlad;
z njimi vsa živad pogine,
cvet nehá, živót in sad.“

Čul besede beli dan je,
šle so mu do dna srca,
obudi se v njem kesánje,
noči tak odgovor da:

„Ljuba noč, nikár ne hodi
ti od mene, oj, nikár,
z mano ti kraljica bodi,
s tabo jaz naj bom vladar!

Jaz brez tebe, ti brez mene,
to mogoče biti ni;
nič naj naju ne razžene,
dokler svet se krog vrti.“

Noč in dan sta se objela,
v zvezo dala si rokó:
noč je lahno odletela,
gledal dan je raz nebo.

Fr. Cimperman.

13. Mir.

Zvezdá nebroj
blešči pokój,
lahnó zlati
noč pod seboj.

Vse brez glasú,
polnó mirú . . .
In bolj žari
se plašč Bogú.

Aleksandrov.

14. Obzor.

Nekega jasnega poletnega jutra se napoti učitelj s svojim sinom Ivanom zgodaj na bližnjo goro. Počasi stopata od vznožja po strmem pobočju do vrha. Ko stopita na vrh, vzklikne Ivan od veselja in pravi: „Oče, tukaj je lepo; kako daleč se vidi na vse kraje!“ Oče mu odgovoré: „Res, lep razgled je! Pred nama se razširja ravnina s čednimi vasmí in trgi, z zelenimi vrta in žitnim poljem.“

„Poglejte, oče, kako lepo izhaja solnce!“ Oče pritrdijo rekoč: „Zares, veličastno je priplavalo izza sinjih gor. Poglej okoli in okoli tja do daljnega pogorja, ki meji nebo! Okrožje, ki ga moremo pregledati, je naš obzor ali horizont. Na višji gori bi se videlo še dalje okoli, obzor bi bil še večji.“

Malo pozneje nadaljujejo oče: „Poglej solnce! Više in više se vzdiguje nad obzorom, kjer sva ga najprej ugle-dala. Opoldne bo stalo najviše. Potem se nagne ter se zvečer skrije pod horizont; ne vidimo ga več; zašlo je. Stran neba, kjer solnce izhaja, imenujemo izhod (iztok) ali jutro, nasprotno stran, kjer solnce zahaja, pa zahod (zapad) ali večer. Stráni, kjer stoji solnce opoldne, pravimo jug ali poldan; jugu nasprotno stran, kamor je opoldne obrnjena senca, pa zovemo sever ali polnoč. Izhod, zahod, jug in sever so štiri glavne strani neba.“

Tako je učil učitelj svojega sina.

Po Fr. Orožnu.

15. Štirje letni časi.

Bilo je v četrtek, lepega zimskega dne. Šole ni bilo ta dan. Markec se je učil dopoldne in je spisal svoje naloge. Popoldne so mu dovolili oče, naj se zabava v snegu. S svojimi tovariši je naredil Markec velikega sneženega moža, potem so se pa vozili na malih sanéh tam za hišo po rebri, da je bilo veselje.

Proti večeru pride Markec vesel domov, pozdravi očeta in mater ter reče: „To je bilo veselje! Da bi bila le vedno

zima!“ Oče mu rekó, naj zapiše to željo v njih beležnico. Markec napiše: „Rad bi imel, da bi bila vedno zima!“ Oče spravi jo knjižico v svoj žep.

Zima preide; pride pomlad. Markec je šel z očetom na vrt. Po lehah so cvetele cvetice, čebelice so brenčale okoli njih. Markec je skakal od samega veselja. „Lepo je spomladi,“ rekó oče, „ali tudi pomlad mine.“ — „Da bi bila le vedno pomlad!“ odgovori sinko. — „Zapiši to željo v mojo beležnico!“ rekó oče. Markec zapiše.

Kmalu mine pomlad; pride gorko poletje. Markec gre z očetom na polje. Na polju je bilo žito v klasju, po travnikih je cvetelo neštivilno cvetic, po lokah so skakala jagnjeta in žrebeta ter se je pasla živina. Markec je zobal črešnje z vrta in drugo zgodnje sadje. „Kaj ne,“ rekó oče, „tudi poletje ima svoje veselje!“ — „Da bi bilo le vedno poletje!“ reče Markec. Zopet je moral zapisati to željo v očetovo beležnico.

Pride jesen. Markec je šel z očetom v vinograd.

Bila je trgategv. Ni bilo več tako gorko kakor po leti, ali zrak je bil topel, nebo pa jasno. Grozdje se je smejalo po trtah, sadno drevje je šibilo svoje veje pod obilim sadjem. To je bilo veselo za Markca, ki je zobal grozdje in jedel sadje tako rad. „Kmalu bo konec jeseni, in zima bo nastopila,“ rekó oče. „Da bi bila le vedno jesen!“ reče Markec. „Ali bi ti bilo to res tako všeč?“ ga vprašajo oče. „Seveda!“ odgovori sin.

Oče pa potegnejo beležnico iz žepa in pravijo: „Poglej no, kaj je tukaj zapisano! Čitaj!“

„Da bi bila le vedno zima!“ čita Markec.

„Čitaj še na tej strani.“

„Da bi bila le vedno pomlad!“

„Pa na tej strani?“

„Da bi bilo le vedno poletje!“

„Ali veš, čigava roka je to pisala?“

„Jaz sem pisal!“

„Kaj si pa želel ravnokar?“

„Da bi bila vedno jesen!“

„To je vendar čudno,“ rekó oče. Po zimi si želel, naj bi bila zima, spomladi, naj bi bila pomlad, po leti, naj bi bilo poletje, jeseni, naj bi bila jesen. Pomisli malo, kaj sledi iz tega?“

„Da so vsi letni časi dobri!“

„Da, vsak letni čas ima svoje veselje, svoje darove in ljubi Bog ve bolje vladati nego mi ljudje.

Po J. K. Campeju.

16. Uganka.

*Štiri sestre vsako leto pridejo,
nam darove mnogolične nesejo.
Prva mlada, lahkonoga skače v svet,
ponujáje v vencih rož dišečih cvet;
druga z delom poljskim lice si poti,
koso v travi kleplje, krivi srp ostrí;
tretja drva seka, sadje spravlja v kot,
grozdje sladko trga, vinski polni sod;
a četrta v kožuh je ogrnjena,
rokavice ima, v peč obrnjena.
Vsem je znano štirih sester teh ime:
kdor ne ve ga, ta prebistre ni glavé.*

Iz „Vrtca“.

17. Luna in zvezde.

*Bleda luna je tožila zvezdam:
„Svetle zvezde, zlate moje hčerke!
Zlo je meni, zlo na večne čase!
Žarko solnce me sovraži húdo,
dasi sestra sem po rojstvu njemu,
ker kraljica sem na jasnem nebu;
le po noči pušča mi krasoto,
le po noči, da razganjam temo;
pa po dnevi se prevaža samo
v zlatem vozu po visokem nebu*

*ter zagrinja mene v temno krilo,
da v obraz mi svet se ne ozira,
da ne čudi se svetlosti moji.
Nič se nisem tužna zadolžila,
nikdar nisem razžalila brata,
da me tako smelo zaničuje:
zlo je meni, zlo na večne čase!“
Govorijo luni svetle zvezde:
„Bleda luna, ljuba naša mati!
Tiho, tiho, ne govóri tako,
da ne čuje te rumeno solnce!
Krasno te je obdarilo ono,
vso svetlobo tebi posodilo,
vso milobo, kar je ímaš, dalo,
za kraljico na ponočnem nebu,
mila luna, tebe izvolilo.
Tiho, tiho, ne govóri tako,
da ne čuje te rumeno solnce,
da ne vzame ti svetlobe ono,
da ne vrže te z višave nebne!“
Umolknilé so brleče zvezde,
obledela na višavi luna —
v zlatem vozu se pripelje solnce.*

Fr. Cegnar.

18. Nebeška kola Dobroradova.

Dobrorad, Adamov vnuk, je bil dober in pošten človek. Spoštoval je Vile, prijateljice božje, in storil vse, kakor so mu velevali. Rad je pomagal revežem. Kjer je našel siromaka, peljal ga je domov in skrbel zanj.

Tedaj je prihajal še Bog sam kot tujec na zemljo in je poučeval ljudi, kako naj živé. Dobrorad se je rad razgovarjal s tem tujcem. To je bilo Bogu po volji. Vile so ga tudi hvalile, da ni boljšega človeka na zemlji.

Nekoč pride zopet Bog, vsevideči, vsemogoči, vsevišnji na zemljo. Pride blizu sela, kjer je bival Dobrorad, in sede

pod zeleno lipo. Kmalu pride Dobrorad mimo ter zapazi tujca; stopi k njemu in ga vpraša, od kod je in kam bi rad šel. Tujec mu pa začne tožiti, da je bolan, šepav in da ne more hoditi, a bi moral na ono goro, kamor so ga poklicale Vile. Na to reče Dobrorad: „Le počakajte malo, hitro pridem.“ Odide domov, upreže svojo kobilico z žrebetom pred kola in se vrne z vozom k revežu ter reče: „Le sedite na kola, peljem vas na goro!“ Pomagal mu je na voz, naložil je vse njegove stvari in ga peljal k Vilam.

Vile so vedele, da je to Bog. Začnejo se mu klanjati in praviti, koliko dobrega je že storil Dobrorad. Bog jim pa reče: „Že vem vse; videl sem in vidim, da je vreden človek.“ Potem se obrne k Dobroradu in pravi: „Videl sem, koliko si storil dobrega. Zato te pošljem na nebo. S svojimi koli boš vedno na nebu, dokler bode sveta in veka!“

Ta hip priplava svetel oblak in ga odnese z uprego vred na nebo. Na nebu pa je postalo sedem zvezd: četvero koles, Dobrorad in kobila z žrebetom. Vidi se to sozvezdje še dan današnji; ljudje ga imenujejo „nebeška kola Dobroradova“.

Po M. Valjavcu.

19. Bled.

Daleč po svetu slovi naša domovina zavoljo raznih svojih čudes, ki jih tukaj priroda razgrinja očem. Slové imenitne jame idrijske in postojnske, slovi Cirkniško jezero, in marsikdo je že občudoval skalnate puščave kraške in velikanske naše gore. A le malo ali vsaj premalo se še pozna najžlahtnejši biser kranjske dežele, kraj blejski.

Kaj se ne govori vse o Švicarskem, o saskih gorah, o Salcburgu in prelepi okolici njegovi! Vse to in še več, vsa ta in še lepša čudesa razkazuje v majhni podobi blejska okolica: prelepo višnjevo jezero, silne snežne gore, stare gradove in razvaline, ljubeznivo dolino, skozi katero bistra Sava bobneč vali svoje valove proti jugu, slapove, vsa čudesa najdeš tukaj, v domovini naši, v srcu kranjske dežele, na Bledu!

Resnično pravi Prešeren, da

„dežela kranjska nima lepšega kraja,
ko je z okolico ta — podoba raja“.

Nimajo ga pa kmalu tudi druge dežele; smemo, moremo in moramo se ponašati z njim.

V zgornji gorenjski strani na podnožju Triglava, v kotu, kjer se stekata Bohinjska in Dolinska ali Korenska Sava, leži kraj blejski. Jézero leži v dolini; sredi jezera je zelen otók z lepo, belo cerkvijo, ki je božja pot Matere božje. Čista gladina jézero, v kateri se ogleduje jasno nebo, miglja od sto in sto leskečih biserov, če se zažene veter v valove, a na bregu majejo stare senčnate lipe svoje mogočne vrhove. V ozadju kipé v nebo sive glave gorskih velikanov. Krog in krog, skalnatemu vencu podobne, se raztezajo velikanske gore, in čista sapa, planinski duh te obdaje. Srce se širi od radosti, hitreje vre po žilah kri, kadar se ti tukaj otvori vsa rajska podoba.

Navpik iz jézero, na desni strani se vzdiga visoka, silna skala; na vrhu ji stojé stari, sivi zidovi blejskega grada, oviti z bujnim bršljanom. Ko bi govorilo kamenje, pač veliko bi nam lahko povedalo o starih, nekdanjih časih, morebiti tudi — o lepših časih! Slepci in modrási se plazijo po starem kamenju, in sove in netopirji že gostujejo po stolpih drugih starih gradov: mogočno pa še stoji naš blejski grad gori na skali in se ozira mirno in tiho na jézero.

Po J. Žveglu.

20. Na jézeru.

Po jezeru
blizu Triglava
čólnič plava
sem ter tja.
V čolnu glasno
se prepeva,
da odmeva
od goré.

Mile ptice
po dolinah
in planinah
se budé;
ker so čule
pesem mojo,
vsaka svojo
žvrgolé.

Ribam srea
vsem igrajo,
da skakljajo
nad vodój;
še valovi
šepetajo
in šumljajo
med sebój.

Tukaj Slava
vence vije,
srce bije
nam gorkó.
Čujte, góre
in bregovi,
da sinovi
Slave smo!

M. Vilhar.

21. Ljubljana.

Ljubljana se razprostira ob Ljublanici v obliki polmeseca okrog strmega, ne previsokega Gradú med Golovcem in Šišenskim hribom. Z Gradú imaš lep razgled na mesto in po krasni okolici. Na zahodu vidiš Polhovograjске gore in Julijske Alpe, na severozahodu Karavanke, na severoizhodu Kamniške planine, na izhodu Dolenjsko gričevje, na jugu in na jugozahodu pa uzrěš kranjski Kras in širno Ljubljansko barje.

Mesto ima več lepih cerkvá: stolno cerkev, frančiškansko, šentpetersko, cerkev Srca Jezusovega i. dr. Izmed poslopij so znamenita: vladno poslopje, deželni dvorec, justična palača, pošta, škofova stólica, mestna hiša, gledališče, Narodni dom i. dr. Znamenit je tudi deželni muzej Rudolfinum, ki hrani bogato zbirko prazgodovinskih in rimskih stvari, deželnih proizvodov in drugih znamenitosti.

V Zvezdi je l. 1860. postavljeni spomenik Radeckega. Pred mestno hišo je lepi mestni vodnjak z obeliskom. Krasen je Vodnikov spomenik na Vodnikovem trgu, delo kiparja Gangla. — Izmed devetih mostov je najlepši Cesarja Franca Jožefa most, postavljen v spomin štiridesetletnice cesarjevega vladanja in otvorjen meseca oktobra leta 1901.

Na pokopališču pri Sv. Krištofu so pokopani Valentin Vodnik, Jurčič, Bleiweiss, Levstik in drugi znameniti možje.

Za odgojo skrbé razne šole in učni zavodi: Ljubljana ima dve višji gimnaziji, višjo realko, moško in žensko

učiteljišče, cesarja Franca Jožefa mestno višjo deklinško šolo, glasbeni šoli Glasbene Matice in Filharmonskega društva, c. kr. umetno-obrtno strokovno šolo, gluhonemnico i. t. d.

V Ljubljani je sedež deželnega predsednika, knezoškofa, raznih oblastev, kranjskega deželnega zbora i. t. d. Izmed tvornic je najvažnejša velika državna tobačna tvornica.

Ljubljana ima več lepih izprehajališč, kakor obsežni tivolski park s podturnskim gradom, Latermanov drevored in Šišenski hrib, na katerem je Ljubljančanom priljubljeni Rožnik z lepo Marijino cerkvico.

Po Fr. Orožnu.

22. Kraški svet.

Kraški svet je različen od drugih planin. Tu ne nahajamo visokih gorā; tu ne strmé rtasti hribi v višave, temveč Kras je podoben visoki planoti, nad katero se kakor valovi dvigajo skalnati vrhunci. Ti vrhunci in pogostoma tudi doline, ki se razprostirajo med griči, so pa posuti s sivim apnenikom, ki je ali na velikih kupih nakopičen ali pa sem ter tja raztresen.

Pred mnogo stoletji so neki te gore pokrivali zeleni gozdje; a nemila sekira je hribom vzela zeleni lišp in zemlji zavetje ter odprla grozoviti burji pot. Burja je rodovitno zemljo malo po malo odnesla, da je sedaj kraški svet skoro ves gol in pust. Pravijo, da so Benetke sezidane na kraških bukvah in iz kraškega lesa.

Posebno znamenit je Kras zavoljo svojih prečudnih podzemeljskih hramov, ki so prava čuda božje vsemogočnosti. Te jame so prav dolge in široke ter okrašene s krasnimi kamnatimi podobami. Še večje čudo ti pa polni dušo, ko zaslišiš globoko pod seboj šumenje potoka, ki moti grobno tišino čarobne jame in se peni črez strme skale v strašen prepad, da te že o samem pogledu prehaja groza. V teh podzemeljskih vodah šviga sem ter tja neka čudna živalca, ki ne pride nikdar na dan; imenuje se močerilec ali človeška ribica. Nikjer drugod je še niso našli, samo v jamah na Nótranjskem je doma.

Dasi je na Krasu mnogo pustega in golega sveta, razprostirajo se vendar sem ter tja rodovitne doline in dolinice, ki jih kaj pridno obdeluje marljivi Kraševci, da si pridela skromnega živeža. Pozabil bi skoro v taki dolini, da si na Krasu, ko bi te gola rebra hribov ne spominjala nanj. Vode, ki tekó po teh dolinah, imajo večjidel le kratek tek; valé se nekaj časa po poljanah, dokler se ne vlijó v kako jamo ali podzemeljsko žrelo. Najlepše se more to videti na Reki, ki se izliva pri Škocijanu v brezdno, a se kmalu zopet prikaže na dan ter se skrije potem iz nova v zemljo.

J. Bilec.

23. O Postojnski jami.

Med velikim številom veličastnih, spomina vrednih prirodnih stvarei, s katerimi se lahko ponaša kranjska vojvodina, so najčudovitejše neštevilne podzemeljske votline na Nótranjskem. Najslavnejša je Postojnska jama s svojimi prirodnimi čudeži, ki je tudi najkrasnejša jama v vsem cesarstvu.

Postojnska jama se deli v veliko cerkev, staro in novo jamo. Velika cerkev se razprostira takoj v začetku nad 100 m v dolžino, 45 m v širino in v največji višini dobrih 30 m na visoko. Velika cerkev obstoji iz samega apnenika in je skoro brez kapnikov.

Iz velike cerkve proti levi prideš črez prirodno brv v tako zvano staro, sedaj zapuščeno, nekdam pa edino znano jamo. Stara jama je blizu 200 m dolga in ima primerno več in mnogovrstnejših kapnikov nego nova.

Na desno drži iz velike cerkve pot v novo jamo, največji in najlepši del Postojnske jame. Nova jama ima mimo glavnega hoda tudi več stranskih. Glavni, dobre pol ure dolgi del se deli v precéj enako veliki polovici; prva ima samo eden hod, druga pa dva, ki se zopet zedinita na koncu jame pred Kalvarijo. Svetovno znana Kalvarija je prosto se dvigajoč, blizu 60 m visok, s kapniki preobložen grič, na čigar vrh drži nad 200 m dolga pot.

Od glavnega hoda se odcepi več stranskih jam; med njimi so najvažnejše: „jama nadvojvode Ivana“, ki se od glavnega hoda loči nekako na sredi, namreč pri „pregrinjalu“, „tartar“ in „plesišče“.

Kapniki, večinoma stoječi, se nahajajo v Postojnski jami v veliki množini in v mnogovrstnih oblikah. Domišljija jim je nadela imena oseb ali stvari, katerih morebiti spominjajo. Tu vidiš razen „velike cerkve“ tudi „milansko stolno“ in ponižno „vaško cerkev“. Jama ima popolno cerkveno opravo: „malo“ in „veliko leco“, „mali“ in „veliki oltar“, „mali“ in „veliki zvon“, „krstni kamen“, „izpovednico“, „tabernakelj“, „orgle“, „lesténeč“ in „zastave“. Tudi za svetnike in svetnice v oltarjih je preskrbljeno; jama ima dve podobi Marijini, podobe sv. Antona Padovanskega, sv. Petra i. t. d.

V Postojnski jami lahko občuduješ „veliki“ in „mali“ in tudi „rdeči slap“, „vodomet“, „veliki ribnik“; tudi biserov ne pogrešaš. V njej najdeš več vrst dreves, ves vrt in zraven tudi še šopek cvetic. Jama ima svoj zverinják: „navadnega“ in „morskega leva“, „delfina“, „želvo“, „sovo“ in „lisico“; tudi sinice se lové v njej. V jami se lahko do dobrega okrepčaš; najdeš namreč tudi „gostilno“, „dve kuhinji“, „mesnico“ i. t. d.

Kdor hoče videti Postojnsko jamo, se mora oglasiti pri jamskem blagajniku. Vsako leto pa je na binkoštni ponedeljek popoldne jama vsakemu odprta. O tej priliki je velika pot po jami tja do vrha gore Kalvarije z električno lučjo razsvetljena.

Po E. Lahu.

24. Maribor.

Maribor je največje mesto v južnem, slovenskem delu štajerske dežele in je po velikosti sploh drugo mesto te kronovine. Mesto leži ob obeh bregovih Drave, tam, kjer se nje dolina širi proti Dravskemu polju. Od severne strani segajo prijazne Slovenske gorice baš do mestne meje, na jugu pa stoji mogočno Póhorje s svojimi temnimi gozdovi kakor jez mestu nasproti. Črez Dravo drži lesen most, železna brv za pešce in jako lep železniški most.

Maribor ima več lepih trgov. Največji je Glavni trg. Tukaj prodajajo kmetje in kmetice iz okolice sadje, različne poljske pridelke in kuretino. Jeseni in po zimi vidiš na Glavnem trgu po sobotah dolge vrste vozov natovorjenih s svinjetino in slanino, katero so pripeljali kmetje s Ptuijskega polja, tako zvani „špeharji“, na prodaj.

Sredi trga stoji kamenita soha Device Marije, obdana s kipi, v spomin na strašno kugo, ki je leta 1680. razsajala v mestu in pomorila veliko sto ljudi.

Na Stolnem trgu stoji velika in lepa stolna cerkev. Nekdaj je bila to preprosta cerkev; prenovili in olepšali so jo leta 1858., predno je škof Anton Martin Slomšek prestavil sedež lavantinske škofije v Maribor. Poprej je imel lavatinski škof svoj sedež pri Sv. Andražu v Lavantinski dolini; od tod ima škofija svoje ime. Tudi v poznejših letih se je v cerkvi še mnogokaj olepšalo; postavili so pred velikim oltarjem na desni strani iz kamena rezan Slomškov kip, ki ima poleg nemškega in latinskega tudi ta-le slovenski napis: „Narodnemu buditelju, pisatelju in pesniku hvaležni Slovenci.“ Nasproti stolne cerkve stoji škofova palača, hiša stolnih kanonikov in mestno župnišče.

Najlepša cerkev v Mariboru pa je novo zidana frančiškanska ali slovenska cerkev v Graškem predmestju. Razen omenjenih najdeš v Mariboru še samo dve cerkvi: prav lepo, toda malo cerkev Sv. Alojzija in pa staro cerkev v Magdalenskem predmestju.

K najlepšim ulicam spadajo dolge Gosposke ulice, ki segajo od Glavnega trga proti severju do mestnega parka. V njih vidiš prodajalnico pri prodajalnici z lepimi izložbami različnega blaga.

Tudi lepih, večnadstropnih poslopij in hiš ima Maribor obilo v različnih delih mesta. Ne sicer po svoji lepoti in velikosti, temveč po svojem zgodovinskem pomenu je znamenita rojstna hiša zmagovalca v bitki pri Visu, admirala Viljema Tegetthofa, ki stoji na oglu med Grajskimi in Gosposkimi ulicami. Temu slavnemu Mariborčanu so postavili hvaležni

krajani tudi lep spomenik, ki stoji sredi med prijaznimi nasadi na Tappeinerjevem trgu.

V lepem, senčnatem mestnem parku se nahajata nadalje spomenika cesarja Jožefa II. in nepozabnega nadvojvode Ivana, ki je šestokrat bival v Mariboru in pri svojih vinogradih v Pekrah blizu Maribora. V novem delu parka stoji spominska soha cesarja Franca Jožefa I.

V Mariboru se nahajajo različna oblastva, kakor okrajno glavarstvo, okrajno sodišče i. t. d. in šole, kakor bogoslovnica, c. kr. višja gimnazija, c. kr. višja realka, c. kr. moško učiteljsišče in dvoje zasebnih učiteljsišč, deželna sadjarska in vinarska šola in različne meščanske in ljudske šole.

Maribórcani se pečajo s kupčijo in z obrtnijo. V razširjenih delavnicah južne železnice dela nad 1000 delavcev, ki popravljajo po največ parne stroje in železniške vozove.

Prebivalci so iz večine Nemci; med njimi pa je tudi lepo število Slovencev.

H. Schreiner.

25. Slovenske gorice.

Slovenske gorice so od narave prav bogato obdarjene. Njih zakladi se nahajajo na solčnih obronkih krasnega gričevja; vinska trta s svojim srce razveseljujočim grozrdjem se povsodi skrbno goji in krasno uspeva. Slovenske gorice niso samo najbolj vinorodna pokrajina na Štajerskem, njihova vina so tudi izmed najboljših v deželi; najizbornejša rastejo na iztoku.

Kako uro hoda od Radgone imamo najprej sloveče gorice črešnjevske in blizu njih Políčki vrh in Orehovce. Ako potujemo po cesti blizu Mure, ki dela kmalu doli pod Radgono za dober kos deželno mejo proti Ogerskemu, na jugoiztočno stran, pridemo pod Kápelski vrh, kojega vino se po dobroti kosa s sosednjim radgonskim in murskovrškim. Vsa pokrájina na južno stran od Radgone do Ščavniške doline ima tudi obilo izvrstnih slátinskih virov. Na daleč slovi blizu meje ležeče radenjsko kopališče; njega slátina ima posebno zdravilno moč.

Od Radgone nas pripelje železnica v trg Ljutomer ob desnem bregu Ščavnice. Tukaj se je porodil l. 1813. slavni učenjak dr. Fran Miklošič. Na južno stran od Ljutomera se razprostirajo Ljutomerske gorice, najiztočnejši del Slovenskih goric. Te sestojé iz samih neredno in vse križem vrstečih se gričev, ki se precéj strmo dvigajo iz Murskega polja, a zložno znižujejo proti Dravi. Na teh gričih rastejo najimenitnejša štajerska vina. Za najizbornejša slové Jeruzalemsko, Železnodversko, Slamjakovsko, Tetenhengstovsko, Starovršsko, Zelenovršsko, Nahtigalsko in Bebrovniško. Kraljuje štajerskim vinom pač Jeruzalemsko, ki tekmuje s slovečim Tókajskim. To vino raste na 341 m visokem hribu, na kojega vrhu stoji podružnica „Sv. Marija 7 žalosti v Jeruzalemu“.

Od tod se uživa nepopisno lep pogled po Ljutomerskih goricah, ki so videti kakor en sam vinograd, deljen samo po grivah vmes ležečih dolin. Vsa krajina napravlja neizrečno ljubek in prijeten vtisk. Vsak holmec je na južno stran s trsjem obrastel, dočim se razprostirajo na severnem obronku temno bukovje in hrastovje, prostrani sadonosniki, v nižavah pa setve in travniki. Na vrhovih stojé mnogoštevilni, lični dvorci med temnozelenimi vinogradi; ob potih nasajene ravne brajde dovršujejo mično sliko, črez katero gleda začarano oko na eno stran krasni venec štajerskega gorovja, na drugo pa ogerske in hrvatske ravnine.

V tem kraju slovenskega sveta, ne daleč od Jeruzalema je tekla zibel velikemu slovensko-hrvatskemu pesniku Stanku Vrazu (r. 1810, umrl 1851 v Zagrebu).

Sredi skozi Ljutomerske gorice drži cesta proti jugu črez Mihalovce v mesto Ormož. Tukaj pridemo k Dravi, ki tvarja od Závřea do Središča deželno mejo. Pol ure severozapadno od Ormoža stoji na griču, s trto pokritem, cerkev in grad Vélika nédelja. Tukaj je premagal Friderik I. Ptujski na dan vélike nedelje l. 1199. pleneče tolpe Madžarov; predobljeno zemljo je izročil nemškemu viteškemu redu.

Po Jaukerju.

26. Savinska dolina.

Od starodavnega mesta celjskega z zanimivo zgodovino se razprostira proti zapadu širna in krasna Savinska dolina, po kateri teče bistra Savina. Obkoljuje jo krog in krog polagoma se dvigajoče gričevje, nekoliko obrastlo z vinsko trto; za njim se dvigajo višje, gozdnate gore, katerih višino pre-sega na zapadu belkasto, skalnato gorovje; nad vse pa moli ostri vrh Ojstrice veličastno proti nebu.

Savinska dolina je posuta z mnogoštevilnimi čednimi vasmí, lepimi gradovi, in mnogo cerkvic nas pozdravlja celo iznad višjih gričev. Ako se peljaš po novi savinski železnici, vidiš zlasti okoli trga Žalca po njivah cele gozdove postavljenih visokih drogov, katerih se ovija koristna rastlina hmelj, prebivalcem glavni vir blagostanja. Blizu trga Braslovč je razvalina Žovneka, prvotnega grada celjskih grofov.

Pri postaji Rečici zapustimo železnico in potujemo skoz ozko sotesko ob Savini proti prijaznemu trgu Mozirju. Tu se začenja gornja Savinska dolina, ki je razširjena v lepo kotlino. Proti Nazarjem, kjer stoji na griču lep frančiškanski samostan, se dolina zóži, a takoj se zopet razširi v rodovitno polje okoli trga Rečice.

Pri Nazarjih se izliva v Savino potok Dreta. Zádrečka dolina z mnogimi njivami in travniki, je lepa in rodovitna. Nad njo vidiš strme drče, po katerih se spuščajo iz strmih in visokih gozdov po 4 m dolgi hlodi („platanice“) v dolino; tu jih potem zvlečejo k potoku in splavijo do žag, da se razžagajo na deske. Gozdarstvo, trgovina z lesom in različna opravila pri spravljanju lesa so poleg živinarstva prebivalcem gornjegrajskega okraja, ki se tako imenuje po trgu Gornjem gradu, glavni viri dohodkov.

Od Nazarij pridemo v trg Ljubno. Pri Ljubnem začenjajo nizdol po Savini voziti splave. Od Ljubnega dalje je dolina ozka. Savina se peni po velikih skalah, ležečih v njeni strugi. V dveh urah dospemo v Luče, krasno ležečo gorsko vasico, ki ima večinoma samo lesene hiše, krite z macesnovimi

skodlami. Prebivalci se bavijo poleg lesne trgovine največ z rejo goveje živine, koz in ovác. Pot od Luč dalje je vedno zanimivejša. Kmalu dospemo po lepi cesti do velikanske skale, ki moli navpično kvišku nad Savino in ima ozko razpoko, skozi katero je držala nekdanj edina pot od Luč navzgor. To je znamenita „Iгла“; pod njo se nahaja presihajoč studenec. Črez nekaj časa se nam odpre proti jugu krasna dolina „Robánov kot“, ki ga zapira ostrorobata in strma Ojstrica. V $\frac{3}{4}$ ure pridemo v gorsko vasico Solčavo. Tu nas pozdravlja od severja gora Olševa, dočim se na izhodu divimo strmim in razdrtim stenam Ráduhe.

Do Solčave smo se lahko pripeljali z vozom; dalje nas vodi le steza po ozki soteski eno uro do Logarske doline, ki se nam odpira na južno stran. Logarska dolina je krasna gorska kotlina, obkoljena z raznimi vrhi, kakor: Krófička, Ojstrica, Planjava, Brana, Turska gora, Rinka in Mrzla gora, ki kažejo svoje strme, deloma nedohodne navpične stene. Čudom gledamo te velikane, katerih beli, goli in smeli vrhovi kipé v sinje nebo; zdé se nam neprelazni.

Logarska dolina ima ime po premožnem kmetu Logarju in je dve uri dolga ter $\frac{1}{4}$ ure široka. Do zadnjega kmeta Plesnika se nahaja obdelano polje; velike, prodnate njive se vrsté z razsežnimi travniki in košeninami. Dalje so gozdi in puste ledine, ki se rabijo za pašnike. Proti koncu doline zagledamo za $\frac{1}{4}$ ure daleč veličastni „slap pod Rinko“ in slišimo že od daleč močen šum. Voda pada namreč črez mogočno, navpično, rdečkasto skalo 120 m v globino kot bel trak, razpršujoč se v moker prah. Ko ga zjutraj solnce obsije, vidiš krasno mavrico.

Od „slapa pod Rinko“ stopimo še na stopnico Okrešelj, ki se nahaja nad slapom. Sedeč pri planinski koči, se ne moremo nadviti krasnim velikanom, ki krog in krog nas nemo molé proti nebu, vabeč nas v pohode, da občudujemo velikanski in tajinstveni gorski svet, prekrasno delo Stvarnikovo.

Fr. Kocbek.

27. Marijino Celje.

Izmed najslavnejših božjih potov na Avstrijskem je Marijino Celje na Gornjem Štajerskem. Veliki shodi se obhajajo od meseca vélikega travna do vinotoka. Ta čas prihajajo romarji v dolgih izprevodih, med katerimi je dunajski najsijajnejši, in imajo o petju in zvonjenju svoj sijajni vhod v kraj milosti; včasih jih pride po več na en dan. Iz različnih dežel prihajajo, v različnih jezikih slišiš njih molitve in petje, vsi stanovi so zastopani, bogataši in ubožci, mladi in stari — vsi prihité, da bi tukaj izlili svoje reve in nadloge ter zadobili tolažbo in pomoč pred prestólom milosti polne Matere marijinoceljske.

Središče prijaznega trga Marijinega Celja, ki leži v široki kotlini, obdani od vseh strani z gozdnatimi gorami, je velika cerkev. Strmé občuduješ njeno velikost; največja je izmed hiš božjih na Štajerskem in meri na dolgo 87 m, na široko 60 m, visoka pa je 30 m. Na krasnem velikem oltarju iz črnega marmora je Bog Oče in Bog Sin v človeški velikosti iz čistega srebra; razen tega je veliko število stranskih oltarjev. Pred velikim oltarjem stoji 6 m visok, kamenit steber, na katerem se blešči lep Marijin kip. Sredi cerkve je iz rezanega kamena sezidana, častitljiva kapela, obdana s srebrno ograjo. V njej stoji na srebrnem oltarju 48 cm visok kip milostne Matere božje, oblečene v dragoceno obleko. Tudi bogato okičena leca zbuja tvojo pozornost. Stene so prek in prek pokrite s slikami in različnimi darovi.

Posebno občudovanje zasluži zakladnica s svojim bogastvom raznovrstnih reči, ki so jih darovali odlični romarji. Tu vidiš obilo množino cerkvenega orodja in mašnih oblek, biserov, démantov, dragocenih lepotin in dragih kamenov i. t. d.

O začetku Marijinega Celja je malo znano. Pravijo, da je poslal Oton, opat Št. Lambertskega samostana, sredi 12. stoletja več menihov v gorate kraje Gornjega Štajerskega. Tudi v lepo dolino pri Marijinem Celju je prišel eden teh pobožnih menihov in si je tam postavil iz desek svojo celico.

Vse njegovo premoženje je bil kip Matere božje iz lipovega lesa, ki so ga že doma v samostanu visoko čislali. Le-tega je postavil na deblo drevesa poleg svoje bajte ter ondi opravljaj svojo pobožnost. Ta čas sta zbolela mejni grof Henrik Moravski in njegova žena ali, kakor drugi poročajo, mejni grof Vladislav in njegova žena Neža za hudo boleznijo. Ko sta v sanjah dobila naročilo, naj prosita pomoči pri Devici Mariji, ju je privedel sv. Václav semkaj, in zadobila sta zopet popolno zdravje. V zahvalo sta sezidala namesto lesene kapelice kamenito, — tisto, ki še zdaj stoji sredi cerkve. Slava čudodelnega kraja se je razširila kmalu tudi v zelo oddaljene krajine. Ko je ogerski kralj Ljudevit I., ki je vladal sredi 14. stoletja, premagal Turke, se je napotil v Marijino Celje, da bi se zahvalil Mariji za njeno pomoč. Takrat so cerkev z njegovo pomočjo razširili. Večjo, novo cerkev so začeli zidati l. 1644.; staro cerkev so podrli, le veliki zvonik, sedanji srednji zvonik, je ostal.

J. Fistravec.

28. Vrbsko jézero.

Pred davnim, davnim časom še ni bilo jézera pri Celovcu. Lepe vasi so stale ondi, in okrog in okrog se je razprostiralo rodovitno polje s prijetnimi vrti. Prebivalci tega kraja so sloveli daleč okrog za zelo premožne in srečne ljudi.

Toda sreča jih je omamila in ošabne storila; za Boga in njegove zapovedi niso več marali, za cerkev in božje praznike se niso menili. Vélike sobote večer so bogoslužni kristjanje tistih časov praznovali vedno s premišljevanjem in tiho pobožnostjo. Ti presrečni vaščanje pa se nekoč na ta večer niso spomnili, da prihodnjega jutra Odrešenik vstane od smrti, marveč so v veliki, krasni hiši uganjali šum in hrup, imeli godce, jedli in pili ter plesali in vriskali, da se je razlegalo daleč okrog.

Ni že bilo daleč do polnoči, ko se na mah vrata odpró in se prikaže majhen, star in suh možiček s sivimi lasmi. Jezno se ozira po plesalcih in z ostro besedo izpregovori:

„Razuzdanci, ali tako praznujete nocojšnji večer? Nehajte in izpremislite se, predno poteče ura božje milosti!“ Tem besedam so se vsi sirovo nasmejali ter še bolj divje noreli.

Čas beži; bliže in bliže prihaja polnočna ura. Zopet se vrata odpró, in isti starček stopi v sobo. Majhen sodec ima pod pázduho, glas povzdigne in reče ginljivo: „Še enkrat vas opominjam; poslušajte svareče besede prijatelja! Še malo trenutkov vam je danih, naglo se izpremislite, nehajte in obžalujte temu večeru storjeno nečast! Poglejte ta-le sodec! Gorje vam, če me prisilite, pipo odpreti!“

Na te besede zaženó vsi kakor iz enega grla smeh in grohot rekoč: „Oj, to mora kaj pravega biti! Odpri vendar pipo, da vidimo, kaj bode! Nikar nas dalje ne moti! Za pokoro pa bomo že brez tebe skrbeli, saj je še časa dovolj.“

Oči se sivčku togotno zablistajo in kakor sodnji glas se zasliši iz njegovih ust: „Izgubljeni ste, izgubljeni!“ To izrekši, odpre pipo in izgine.

Ura bije polnoči; — o dvanajstem udarcu zastoče otožno, in strašen vihar prihrušči. Luči ugasnejo, in truma divjih plesalcev trepetaje ostrmi. Črna noč jih obda, krvavordeč blisk šviga in razsvetljuje blede obraze, in grom in ropot, kakor bi se svet podiral, hrumi jim na ušesa. Huda ploha — zdi se, da so se pretrgali vsi oblaki — se ulije zdaj izpod neba, studenci in potoki zašumé ter se v enem hipu kakor deroči hudourniki razlijó. Z vseh bregov in gričev se tokoma voda udara, narašča in vre skoz vrata in okna v hiše, podira vse ter nastopa više in više. Druhal nesrečnih veseljakov se umika obupno in plašno na odre, strehe in višine ter beži, toda zaman — deroči valovi jih hitro dohité in pogreznejo v mokri grob. Vsi so žalostno poginili.

Grom in vihar sta potihnila, a voda se ni več utekla, ostala je do današnjega dne — in to je Vrbsko jézero.

Narodna pripovedka. — A. Oliban.

29. Mutec osojski.

„Pozdravljam te, oj temni, stoletni samostan,
pozdravljam te, jezérska zelena, tiha plan!
Prelepi, skriti biser koroške ti zemljé,
bo li ob bregu tvojem mir našlo mi srce?“

Popotnik kdo si tuji, ki sam s seboj golčiš,
ob jézeru Osojskem po cesti mi hitiš?
Junaška ti je hoja in plemenit je stas,
oko žari ti živo, a bled je tvoj obraz!

Že je dospel pod góro, do samostanskih vrat.
Pred samostanom sivi sprehaja se opat
A nem je romar tuji, nagóvora ne zna,
odgóvor on menihu na listu pisan da

„Kaj čitam v pismu tvojem, iz Rima romar si,
in tu pri nas ostati srce da ti želi?
Le z mano mož pobožni — če ti srce zvestó,
za hlapca nam očetom boš služil ti lahkó!“

Molčé gre za opatom črez samostanski prag.
Najnižje posle v hiši on dan opravlja vsak,
najprvi je na nogah, ko jutro se rodi,
poslednjemu na večer sen stisne mu oči.

In nihče več ne vpraša, kedo je in od kod,
kje zibelka mu tekla in kje njegov je rod;
neznan, kot bil je došel, in tuj ostane vsem,
kdo pač bi z njim se menil, saj mož je tih in nem! —

Bolnika dnes previdet osojski gre opat,
tam v celici tesnobni želi ga nemi brat,
na postelji ubožni je mutasti bolnik,
s popotnico približa se mu izpovednik.

„Oj oče moj častiti, poslušajte me zdaj!“ —
Čuj! Govori li muteč? . . . Godi se čudo — kaj!
Ni bil li v samostanu nad sedem dolgih let?
In zdaj zna govoriti, kar mogel ni popred!

In govoreč počasi si olajšuje vest . . .
O dneh življenja burnih, — oj, dolga je povest,
povest o škofu svetem, Stanislav mu ime,
ki z mečem on je nekdaj prebodel mu srce . . .

In ko je na Osojah napočil tretji zor,
mrtvaške pesmi v cerkvi menihov pel je zbor.
Na sredi cerkve v krsti je hlapec nemi spal,
za njega v plašču črnem opat je mašo bral.

Pel mašo oče Tenho in molil je takó:
„Naj pride njega duša, o Bog, tja gor v nebo!
Glej, delal je pokoro naš nemi samotar,
naš Boleslav, kralj poljski, — zavreči ga nikár!“

A. Aškerc.

30. Mesto Trst in luka njegova.

Ko pusti vlak, ki te je pripeljal iz Postojne črez pusti in kameniti Kras, za seboj postajo Nabrežino, se ti kmalu razvedri obraz. Kakor na mah se ti odpre razgled dol na veličastno, sinje Jadransko morje. Kdor je prvikrat ugledal morje, zdi se mu, kakor da bi se bil zamaknil v nov svet, ki ga navdaja s strmenjem. Ta neizmerna podoba prirode je zlasti zvečer omamljive krasote, ako se morsko lice žari v rdečem svitu zahajajočega solnca.

Krasu na vznožju, v skrajnjem morskem kotu leži Trst. Tja se obrne po ovinku tudi vlak in drdra ob gorskih rebrih vedno niže navzdol. Tukaj zagledaš poleg trsovih brajd prve priče južnega podnebja: oljike, smokve in lavorikove grme. Kmalu na to ti stopi pred oči prostorna luka (pristanišče), zadi pa mesto z dolgimi vrstami hiš in palač, ki so zgrajene

deloma ob morju in v dolini, deloma po brežinah. Vrh srednjega hriba se vzdiguje sivo zidovje gradú ali trdnjave.

Trst je najimenitnejše pomorsko trgovišče naše države. Prva imenitnost Trsta je njegova luka; ta ga živi in bogáti. Deli se v staro in novo. V novi luki se nahajajo na kopnem številna poslopja, namreč skladišča in dolge zalóžnice za vsako vrsto kupčijskega blaga. A v morje se iztezajo trije zelo prostorni ključi, to so v morje moleči, sezidani potje. Med ključi se razprostirajo tri široke, po 8 metrov globoke struge, v katerih se lahko nastavi po petdeset do šestdeset velikih ladij. Tukaj vidiš parobrode različne oblike in velikosti in na njih mornarje tujih narodov. Po obrežju pa zapaziš tu pa tam kupe vsakojakih pridelkov iz raznih delov sveta. Na stotine domačih nosačev opravlja tukaj svoj posel, in v dolgih vrstah prevažajo tovórni vozovi blago v mesto in iz mesta.

Stara luka se razprostira naravnost pred mestom. Tudi v njej je četvero ključev, toda ožjih. Severni polovici stare luke nasproti je „Novo“ ali „Terezijino mesto“. V Novem mestu je vse urejeno in zgrajeno po ravnih črtah, ulice so široke, hiše po večini zale in visoke na tri ali štiri nadstropja. V tem delu mesta je središče trgovine in prometa. Ob bregu zadeneš na novo ribarnico. Po jutrih in večerih tukaj kar mrgoli ljudi, in na kupe je razpoloženih vsake vrste morskih živali, rib, velikih rakov, pajkov, ostrig in drugih skolk. Kupcev je dovolj, kajti mnogim tržaškim družinam so ribe vsakdanja hrana.

Od morja sega nad 330 m dolga struga v Novo mesto. Ta struga ima prostora za kakih 20 ladij na jadra. Na koncu struge je cerkev Sv. Antona; slične hiše božje ni na vsej zemlji slovenski. Od te cerkve, ki je tako rekoč središče novega mesta, držé na vse strani lepe ulice.

Poleg struge je prostorni „Trg rdečega mosta“ — „Piazza del Ponte rosso“ — pglavitno tržišče za različno sadje, sočivje, zelenjavo, perutnino, divjačino ter druga živila. Tukaj vidiš kupe ne le domačih kmetijskih pridelkov, ki jih prodajajo prodajalke iz okolice, iz Istre in z Goriškega, većinoma Slo-

venke, ampak tudi tujih, na ladjah pripeljanih iz Dalmacije, Italije in iz oddaljenih južnih dežel.

Izmed velikega števila znamenitih stavb omenimo le preprosto, dolgo hišo, v kateri stoluje c. kr. namestništvo, in pa veličastno lojdovo palačo, v kateri imajo svoj sedež lojdovi društveni uradi.

Po J. Gomilšaku.

31. Mornar.

*Oj, plava po morju mi barčica
kot ptica po nebu vesela,
in njeni boki so pisani,
in njena jadra so bela!*

*A mlad mornar otožno zre
na zéleno obrežje;
odmika se bolj in bolj barčica,
srce mu je težje in težje.*

*Glej, tamkaj stojé in zró za njim
z otožnimi srci in lici:
njegóva siva mamica
in bratec pri svoji sestrici.*

*Sestrica in bratec mu zadnjič roké
v pozdrav otožni vihtita,
a majka stoji, nepremično stoji,
kot bila bi kamenita.*

*Krog barčice pa šumé, šumé
ti zéleno-modri váli:
„Oh, mari bi bil doma ostal
pri majki na rodni obali!*

*Jaz hranim premnogo biserov,
a jih ne hranim záte —
bogate so daljne, tuje zemljé,
a niso záte bogate.*

*In tam te nikdo tolažil ne bo,
ko plakal boš v boli pekoči —
oh, mari bi bil doma ostal
tam v borni rodni koči . . .“*

*In mladi mornar otožno zre
na zéleno obrežje;
odmika se bolj in bolj barčica,
srce mu je težje in težje.*

O. Zupančič.

32. Primorska hiša.

Primorci stavijo svoja prebivališča drugače nego mi, ki stanujemo dalje za njimi v deželi. Kar je pri nas „izba“ s častitljivo velikansko pečo, to je njim „hiša“ z velikim, kake tri pedi od tal vzdignjenim ognjiščem, na katerem gori ogenj skoro neprenehoma. Ob samem ognjišču stojé nizke klopi na treh obzidanih stranéh, samo prednja stran je prosta; ondi se suče gospodinja; da more laže do kozíc in loncev in do kotla nad ognjem, je ognjišče spredi v polkrogu izrezano. Na ognjišču stoji še železno zgavje, kamor naslanjajo polena, da lepše goré; velikanske ročice na zgavju so zgoraj tako izdelane, da lahko vánje postaviš bučo vina.

To ognjišče je središče, ob katerem se vse zbira; okoli njega se vrti Primorcu velik kos življenja. Tu se najraje gnete mladina, pa tudi živali, psi in mačke, zlasti po zimi, ko nikoder drugod ni blagodejne toplote. Zato bode tudi vsakemu doumno, zakaj po teh krajih pride tóliko otrok po ognju v nesrečo. Tu se gospodar počije po trudapolnem delu, tu nekóliko popéstuje najmlajšega otroka, tu si o dolgih zimskih večerih pripovedujejo novice in pravljice, iz kratka: Primorcu je domače ognjišče v resnici to, kar je nam drugim samo v prenesenem smislu, v podobi.

V „hiši“ ni druge oprave kakor mize, stoli in kaka omara, po stenah pa je razobešeno vse polno medénega in kósiteznega posodja, ki se mora vedno svetiti kakor solnce.

S to posodo se ponaša pridna gospodinja. Po drugi strani so pa dolge police; po njih je razstavljena vsakovrstna porcelanasta posoda, sklede in skledice, pladnji in še druge reči, ki jim niti imena ne vem, vse lepo po velikosti in obliki razvrščeno. Vse skupaj pa stori, da se ta „primorska hiša“ človeku hitro priljubi in da se čutiš v njej domačega.

Fr. Erjavec.

33. Tri sestre.

*Drava mirna in živahna Soča
sestri bistre Save sta obe,
vse tri hčere krasne, imenitne,
drage nam slovenske so zemljé.*

*Razgovarjale nekdáj se sestre
— luna plavala je vrh neba —
katera jim dospela bi najprva
jutri v širni naročáj morjá.*

*Savo so objemale in Sočo
skoro svetle sanje presladkó,
a potuhnjena začénja v daljo
Drava teči tiho in skrivnó.*

*Prebudivši se, ugleda Sava
sestro proti morju se valeč,
vsa srdita dere črez skalovje
in spusti se v divji tek šumeč.*

*Kvišku plane zdaj živahna Soča,
ki prekanili sta jo zaman,
ker z močjo zažene silovito
ona se takój v nasprotno stran.*

*Skozi ozke struge tam bobneča
ter prodirajoč gorám srcé,
vzpenja v temnih se duplin soteske
in napaja prva vseh morjé.*

L. Pesjakova.

34. Domovina Slovencev.

Na jugozahodni strani avstrijsko-ogerske države, ob podnožju planinskih gor stanuje mali, a čvrsti in delavni rod slovenski. Selišča njegova se razprostirajo po južnem delu zelene Štajerske in gorate Koroške ter segajo prek Kranjske, Goriške in črez severno Istro do obal sinjega Jadranskega morja. Na zahodu napajajo to krasno zemljo zelenomodri valovi bistre Soče in snežnica v nebo kipečih vrhov, na izhodu pa se objemlje s hrvatsko zemljo in izgublja v nepregledni ravnini ogerski.

Svet je močno gorat in bregovit, nikjer vendar ne nedostaje za selo in ral pripravne ravnote. Gore in brda odeva gozd in trata, osojne bregove in gorice prepleta vinska trta, kmetu najdražja rastlina. Ravni in doline pa zaljšajo v čudni izpremenjavi polja in livade, vasi in mesta.

Osrčje gor in hribov hrani obilo koristnih rud, ki služijo pridni roki v izdelavo potrebnega orodja, ali pa je razvotljeno v neizmerne dvorane s prekrasnimi kamnatimi podobami in drugimi podzemeljskimi čudeži. Zemlja je bogata z bistrimi jézeri in ribniki, s srebrnočistimi studenci in potoki, ki namakajo in rodovitijo polja in travnike, pa tudi z deročimi rekami, ki nosijo ladje in tovóre na svojem hrbtu. Kamorkoli se obrneš, pri vsakem koraku te pozdravlja obilnost in raznovrstnost prirodnih čudežev.

Ta zemlja — mera ji je okoli 22.000 km^2 — je prežlahten biser v kroni presvetlih vladarjev iz habsburške rodovine; na njej živi in deluje pobožni in verni narod slovenski.

A. Janežič.

35. Lepa naša domovina.

*Lepa naša domovina,
oj junaška zemlja mila,
stare slave dedovina,
da bi vedno častna bila!*

*Mila, kakor si nam slavna,
mila si nam ti edina,
mila, koder si nam ravna,
mila, koder si planina!*

A. Mihanović.

36. Na moje rojake.

*Slovenec, tvoja zemlja je zdrava, Za uk si prebrisane glave,
za pridne nje lega najprava; pa čedne in trdne postave,
polje, vinógrad, gora, morjé, išče te sreča, um ti je dan,
ruda, kupčija tebe redé. našel jo boš, če nisi zaspan.*

*Glej, stvárnica vse ti ponudi,
le jémat' od nje ne zamudi:
Lenega čaka strgan rokav,
palica beraška, prazen bokál.*

V. Vodnik.

37. Boka Kótorska.

Boko zovejo najkrasnejšo točko lepe Dalmacije. To je tisti veličastni in čarobni zaliv Jadranskega morja, v katerega se spuščajo in vtapljajo kamenite in skoro nepristopne planine južne Hércegovine in Črne gore.

Ko si se naplul po morju in se nagledal otokov in otočičev, ko si se nadivil gorostasnemu Velebitu in železitemu Biokovu, čarobnemu slapu Krke in slikovitemu Trógiru, krasni Néretvi in slavnemu Dúbróvniku, zaplóvi s parobrodom v Kótorski zaliv, ki sega od svojega iztoka do Kótora dve uri daleč! Ljudje, ki so bili po svetu, pravijo, da je Boka Kótorska izmed najlepših krajev sveta. Orjaške planine, ponajveč puste in gole, so zaokrožile zaliv od vseh strani, a pod njimi se belé mesta kakor labudi.

Pri Novem gradu te iznenadi bujna zelenica in v tej zelenici v Dalmaciji prvi pomarančevci, ki tu prospevajo pod milim nebom. Sredi luke se dvigata dva otoka: otok Sv. Jurija in otok Bogorodíce. Potem pride Rísan, in nad Rísnom so Kri-vóšije, in ko si prišel mimo več manjših krajev, dospeš v Kótor, v glavno mesto Boke Kótorske, ki broji 2000 duš.

Kótor leži v krasnem kraju pod strmim črnogorskim vrhom Lóvčenom in Njeguškim poljem. Na strmini nad mestom se dviga trdnjava, s katere se ti odpira krasen pogled na

celi zaliv. Kdor želi videti najkrasnejšo hrvatsko-srbsko nošo, naj se napóti v Kótor na dan sejma, kadar se tam zbere svet iz cele Boke Kótorske, iz Črne gore in Hercegovine. Pravijo, da ni lepšega ljudstva in lepše noše, nego se vidi tam.

Zemlja v Boki je slaborodna, zato so Bokelji od davnih časov navezani na morje. Ko dete doraste, vidiš ga pri morju, kjer ribe lovi ali se zabava z ladjico, ki si jo je izrezljal iz lesa. Bokelji so večji mornarji ter živé na morju od 12. do 70. leta, dokler niso od starosti oslabei in onemogli. Odkar je pomorska trgovina padla, jih je mnogo ostavilo svojo domovino in se je izselilo v daljno Ameriko. Zelo so pobožni; vsako selce ima svojo cerkev, večja mesta po dve, po tri. Vsak breg, vsak vrh, otok in otočič ima karsibodi, kar te spominja pobožnosti.

Bokelji so verni in pošteni; zadano besedo držé, če tudi jim gre za glavo. V jedi in pijači so zelo zmerni. Seljak jé meso, kadar zakolje kako prase; sicer jedó meso o Božiču, o godu, o Véliki noči in o Duhovem. Vsakdanja hrana je zeleničje, sočivje in korun ali krompir.

Osobito ljubijo Bokelji praznike. Naznanjajo jih z zvo-
njenjem zjutraj, opoldne in zvečer ter zažigajo kresove. Po službi božji zbira se narod pred cerkvijo, in mladina se vrsti v junaško kólo. O cerkvenem proščenju ali cerkvenem shodu in svatbah pokajo topiči, se razlega lepa narodna pesem s tamburico ali z guslami, da ti od miline srce poskakuje.

Po hrvatskem. — D. Hirc.

38. Pastirčevanje na planinah.

Ko začne po dolini z velikim zvoncec zvoniti planinar, ki spomladi vodi živino na planino, prihaja živina po hlevih nemirna. Veselo mukajoče krave se zbirajo in radostno poskakujejo. Največji in najlepši kravi, ki je vodnica vsej čredi, obesi pastir na lepem traku okoli vratú zvonec, med roge pa ji priveže šop cvetja. Tudi druge krave dobé zvonce, nekatere večje, nekatere manjše. Planinar pazi posebno na to, da se glasovi dobro ujemajo.

Kravam vtaknejo molzne stolčke med roge. Tovórnemu konju natovorijo posteljnino, velik sirni kotel, drugo mlekarsko orodje in posodje ter živež za ljudi. Ko je vse oskrbljeno, se odpravi vlak. Spredaj gre pastirček, za njim stopa mogočna vodnica in za njo vsa čreda poredoma. Vodnica hodi zmerom prva, in nobena se ne upa iti pred njo. Zadaaj gre planinar s tovrnim konjem. Zvonci žvenkljajo, krave mukajo, praznično oblečeni planinarji pa pojó in vriskajo, da se razlega daleč po dolini.

Živina je jako rada na planinah. Čisti planinski zrak ji de bolje nego oni v smradnih in zatohlih hlevih. Tukaj jé, kadar se ji ljubi; v višavah tudi ni take vročine, kakršna je po dolinah, in sitne muhe in obadi je ne nadlegujejo tolikanj. Zato je živina na planinah čvrstejša, zdravejša in veselejša ter manj boleha nego ona, ki je ostala v hlevih.

Planinsko govedo je tudi pametnejše in razumnejše od dolinskega. Planinska krava pozna na planini vsak grm, vsako mlako. Ve, kje je najboljša paša; ve, kdaj je čas molže; že od daleč pozna pastirjev glas. Znano ji je, kdaj je čas iti k koči ali na vodo, razločuje škodljiva zelišča od dobrih in sluti nevihto.

Najsi je to planinarstvo zanimivo, vendar peša živinarstvo v takih krajih, ker je paše vedno manj, a poleg tega je od leta do leta slabša. Zato so jeli ponekod opuščati planinarstvo in redé z mnogo večjim pridom živino doma v hlevih. V teh krajih se živinarstvo povzdiguje od dne do dne.

Fr. Erjavec.

39. Veseli pastir.

*Zakrivljeno palico v roki,
za trakom pa šopek cvetic,
ko kralj po planini visoki
pohajam za tropom ovčic.*

*Saj tukaj na solnčni višavi
le sam sem, le sam gospodar,
živejem po pameti zdravi,
za muhe mi ljudske ni mar.*

*Nikomur tu nisem na poti, Naj drugi okoli po sveti
na poti ni meni nikdó; si iščejo slave, blagá,
kdo čisto veselje mi moti, jaz hočem na gori živeti,
kdo moti življenje mirnó? tu sreča, tu mir je doma.*

*Nikdár ne zmrači se mi čelo, Za čredico krotko popeval
nikdár ne stemné se oči, bom pesmice svoje sladké,
in pojem in ukam veselo, dolincem glasno razodeval,
da z góre v goró se glasi. kar polni mi srečno srce.*

*Ne, palice svoje ovčarske
za žezlo kraljevo ne dam,
in rajši ko krone cesarske
cvetice na glavi imam.*

S. Gregorčič.

40. Hoja cesarja Franca Jožefa in cesarice Elizabete na Pastirico.

Leta 1856. je potoval naš presvetli cesar s svojo mlado soprogo po naših divnih Alpah; o tej priliki je šla visoka dvojica tudi na Vélíki Klek. Dne 6. kimavca sta krenila od Špitála ob Dravi v Melsko dolino. Ob šumeči Meli sta prišla skoz slikovito dolino v pogorsko vas, Sv. Križ, ki stoji v zatišju doline.

Tu se dviga v ozadju strm rob, ob katerem se vije pot na planine visokih Tur, kjer kroži kraljevi orel nad večnimi snežniki in ledniki. Na desno in levo pa vidiš pri Sv. Krvi šumeče potoke, sinove visokih snežnikov, hiteče v grmečih skokih v penečo Melo. A nad vso to divno krasoto se dviga tam zadi, daleč zadi proti sinjemu nebu mogočen, oster zob, podoben orjaškemu sladkórnemu klobuku; to je Vélíki Klek (Großglockner).

Tja gor, v srce molčeče prirode, ki jo moti samo tu in tam grom lednih in snežnih plazov, tja je mikalo mladega, čilega cesarja in mlado mu družíco.

Župnišče pri Sv. Krvi ni imelo še nikoli tako odličnih gostov, in zvonovi cerkve niso že dolgo vabili tako zgodaj

ovčic svetokrvske župnije k službi božji kakor drugo jutro, ko je imel župnik sv. opravilo na cesarjevo željo že ob štirih zjutraj; kajti cesar ni hotel zamuditi sv. maše.

Po duhovnem opravilu so se odpravili na pot. Cesar je pozorno opazoval prirodo in njene dotlej mu neznane lepote. Govoril je z vodniki prav po domače. Na enkrat mu zastane noga: pred seboj vidi konec Pastirice, krasnega lednika, ki se končuje z velikanskimi, modrozelenimi odlomki leda, izpod katerih izvira peneča Mela. „Krasno, divno!“ klikne cesar z družbo vred.

Cesarica in nekatere osebe iz spremstva ostanejo na tratici nad koncem Pastirice in poslušajo narodne pesmi, ki so jih popevali fantje iz Melske doline, cesar pa še gre uro hoda dalje, do skale nad Pastirico, kjer leži pred teboj spodnji in zgornji del doline, ki jo pokriva najlepši lednik naše države.

Stoječ na skali, zapazi cesar na nasprotnem, od snega čisto pobeljenem obronku Vélikega Kleka ljudi, ki so bili šli tja naprej in so na „Ivanovem vrhu“ ali na „Orlovem počivalu“ vihteli zastave in mu klicali „slava!“. Nagledavši se te ledne in snežne krasote in strmih snežnih reber Vélikega Kleka, se vrne cesar, k svoji družbi; ostalo pa je temu kraju ime „Franc-Jožefov vrh“.

Ko so se okrepčali in nadvili prirodnim čudežem, zapusté Pastirico; spomin na ta pohod edine cesarice, ki je kdaj zrla to veličastvo, je še sedaj ime „Elizabetino počivalo“, na katerem stoji znana „hiša ob Kleku“.

Popoldne je srečno dospela vsa družba zopet k Sv. Krvi.

Po J. Apihu.

41. Na Sadnem trgu v Bolcanu.

To vam je čudovito lep prizor, ta Sadni trg jeseni! Trg sam nima nič posebno lepega ali zanimivega. Pa sadje in življenje na trgu! Tu vam stoji miza pri mizi, večje in manjše, vse obložene z raznovrstnim, krasnim sadjem, da se

ti kar sline cedé. Tu vidiš v jerbasih nakopičene zlatorumene pomaranče in svetlorumene citrone, sladko grozdje v vseh barvah, v katerih se sploh nahaja ta sadež; sirove fige, jabolka in hruške, kakršnih še nisi videl in ne poskusil, orehe, kostanje i. t. d. Med jerbasi stojé v loncih majhni, cvetoči pomarančevci, na katerih obenem visi včasih zrela pomaranča, in zraven njih leži marsikateri južni sadež, ki ga niti ne poznaš. In med temi mizami vrvi in mrgoli ljudi, po največ tujcev, ki to lepoto občudujejo, kupujejo in slastno uživajo mrgoli pa tudi prodajalk, ki glasno ponujajo svoje blago.

Zelo živahno je življenje jeseni pri trgovcih-sadjárjih. V njihovih skladiščih sedi ves dan po 10 do 20 žensk pred ogromnimi kupi jabolk, razbirajoč jih po velikosti in lepoti. Vsako vrsto razvrsté navadno na tri sorte. K prvi sorti pridejo najlepši kosi enake velikosti, ki so popolnoma brezmadežni in nepoškodovani; vsak kos te sorte se zavije v dvojen svilnat papir; tako se spravijo v zaboje, v katerih se potem prodajo. To je prvo blago ali tako zvano „blago v zabojih“. Kar ostane zdravega, manjšega blaga in nekatere manj vredne vrste se prodajajo kot „blago v sodih“. Najmanjši in poškodovani kosi ze porabijo za sadno vino ali sadjevec (tolkljo).

Največ lepega sadja prodajajo na Rusko, kjer so osobito priljubljene „bele rožmarinke“, zelo okusna vrsta jabolk s pretankimi lupinami. Za zaboj takšnih jabolk prve sorte (450—500 kosov) se plačuje do 80 K. Izkupi se na sadju v Tirolih okoli 1,400.000 K na leto.

Res je, da podnebje v južnih Tirolih sadjarstvu zelo prija. Toda Tirolci pa tudi gojé sadno drevje z veliko marljivostjo in skrbnostjo; osobito skrbno spravljajo zrelo sadje z dreves. Malomarnega tresenja ne vidiš tam nikjer, ampak vsak kos, ki ne pade sam na tla, se z roko vzame z drevesa. V tem oziru bi se mi lahko marsikaj naučili od Tirolcev.

H. Schreiner.

42. Salcburško.

Salcburško je zapadna mejna kronovina naše domovine. Ta alpska dežela je manjša od Kranjske. Krijejo jo visoke gore. Kamor se ozre oko, povsodi se vrsté z večnim snegom pokriti vrhovi planin; na jugu moli Véliki Klek sivo glavo v oblake. Na jugoizhodni strani izvirata Aniža in Mura.

Salcburško slovi zaradi svojih prirodnih lepôt in zdravilnih vrelcev. Vsako leto obiše na tisoče tujcev to deželo, bodisi da iščejo zdravja ali razvedrila v svežem planinskem zraku, bodisi da občudujejo lepoto prirode.

Kakor v planinskih deželah sploh se pečajo tudi prebivalci Salcburškega z živinorejo, posebno redé lepe konje. Že ime nam pove, da dobivajo tu sol. Sol varijo v solarnicah, kjer ima mnogo delavcev zaslužek.

Prebivalci si pa služijo kruh tudi kot ogljarji, drvarji in lovci. Lovcu preti na visokih planinah smrtna nevarnost. Lahko mu zdrsne noga ob gladkem kamenu, ali ga odnese plaz ter ga zaspe v sneženi grob. Včasih pade hipoma na gore gosta megla, kmalu začne mesti sneg; lovec je v nevarnosti, da izgreši pravi pot. Tedaj se oglasi zvonček v planinski koči, ki ga prijazno vabi v varno zavetje. Ob poti priča veliko znamenj o nesrečah, ki so se zgodile v tej gorski višini, včasih pa poročajo tudi o srečnih rešitvah.

Glavno mesto Salcburg ima tako lepo lego, da smemo malo mest primerjati z njim. Tu je bil rojen znameniti glásbenik Wolfgang Amadeus Mozart. Prebivalcev je 33.000. V Salcburgu biva nadškof. Cerkvá naštejemo v tem mestu 26; najlepša je stolna cerkev; zidana je iz marmora. V bližini je gora, kjer lomijo rdeči marmor. V tej gori, tako pripoveduje pravljica, spi že več ko tisoč let cesar Karel Véliki (naš kralj Matjaž) s svojimi knezi in vitezi; strežejo mu škratje in pritlikavci. Siva brada mu je že dvakrat zrastle okoli marmornate mize, ob kateri spi. Kadar pride čas, se prikaže zopet na dan, in tedaj nastane huda vojna.

A. Maier.

43. Gornje Avstrijsko.

Gornje Avstrijsko je nekaj večje od Kranjskega. Južno polovico te bogate in dobro obdelane dežele pokrivajo Severne apnenske Alpe, iz katerih se dviga gorski velikan Dachstein. Na severju so razrastki Šúmave. Skoro skozi sredo kronovine teče nje glavna reka Donava (Dunaj); v deželo prispe pri mestu Passau, kjer se ji pridruži Ina. Voda Donava je lepe modre barve. Ta veletok oživljajo parobrodi, splavi in čolni, ki prevažajo ljudi in blago. V svojem teku po deželi pozdravlja gradove, ki blesté z bližnjih višin, krasne samostane in bele cerkvice, ki samujejo na visokih pečinah. Na desnem bregu sprejme Anižo. Ta dela mejo med Gornjim in Dolnjim Avstrijskim, zato imenujemo prvo deželo tudi Nadvojvodino avstrijsko nad Anižo, drugo pa Nadvojvodino avstrijsko pod Anižo.

Prebivalci se bavijo s planinarstvom, posebno v južnem delu. Največ dobička jim pa donša poljedelstvo in sadjarstvo. Na rodovitnem polju se pripogiblje zlato pšenično klasje, veje sadnih dreves se šibé pod težo plemenitega namiznega sadja. Iz sadja delajo mošt, ker vina nima Gornje Avstrijsko, kakor tudi Salcburško ne. V velikih tvornicah izdelujejo železnino, kakor srpe, kose, nože in razno orodje ter vojaško orožje. Bogata je dežela tudi kaméne in varjene soli.

Ljudstvo, ki tu prebiva, je pobožno, delavno in radodarno, zraven pa tudi jako štedljivo in zaradi tega imovito. Krasna dežela, dobri ljudje!

Glavno mesto je Linc s 60.000 prebivalcev. Linc je prijazno mesto s slovečo obrtjo in kupčijo.

A. Maier.

44. Avstrijske Alpe.

Alpske dežele so brez dvoma najlepše krajine naše avstrijske očetnjave. Kamor se oko ozre, povsod gleda čudapolno krasoto: tu vidi solnčno višavo, tam temno tokávo; tu

prijazno dolino, tam grozen prepad; tu mirno reko, tam divji hudournik; tu sanjavo jézero, tam peneč slap; tu blesteče snežišče, tam razoran ledník.

Alpe se razprostirajo po Avstrijskem od zapada proti izhodu v obliki ogromnega traka, ki se polagoma metlasto razhaja. Ta trak sestaja iz brezštevilnih pogorij, ki tekó drugo za drugim in ob drugem. V njem razločujemo tri vzporedne proge. Srednja proga je sestavljena iz najtrših hribín kólikor tóliko temne barve, ki dadó, kadar sprhné, jako rodovito prst. Krajni progi, severna in južna, sestajata iz manj trdih in v obče svetlejših hribín, osobito iz apnenca; njih prhlenine so manj rodovitne. Najvišji vrhovi se nahajajo v srednji progi; tukaj je tudi glavni greben nekaj višji od onih dveh.

Toplinske razmere so v Alpah zelo različne. Severna proga je seveda mrzlejša od južne, in severno pobočje vsakega posáameznega pogorja ima nižjo toplino od južnega. Pa tudi v navpično stran pojema toplina, tako da je ob vznožju najtopleje, na vrhu pa najhladneje. In ker nekatere rastline rabijo več toplote, nekatere manj, opazujemo, da rastejo ob vznožju Alp druge rastline nego v višjih legah. V tem oziru kaže alpsko gorovje od vznožja proti vrhu tri različne pasove: spodnji ali drevesni pas, srednji ali grmati in najvišji ali snežni pas.

V dolinah z najbujnejšim, raznovrstnim rastlinstvom nalletiš čestokrat na krasna jézera; nad njimi bobné slapovi, padajoč z višine, da se curek razprši na milijarde drobnih kapljic. Prebivalstvo je tukaj še precéj gosto, toda baviti se mora, ker širnim poljem ni dovolj prostora, z gozdarstvom in živinorejo. Tu in tam je kaka tovarna, ki izkorišča vodno silo. Čim više stopamo iz doline na rebra gorá, tem redkejše postajajo kmetije in hiše. Vinogradi in sadonosniki ostanejo kmalu za nami, nad njimi se začénja gozdni svet. Iz prva srečavamo še hraste, jesene, bukve in gabre; više gori začnó prevladovati íglavci, in še više nahajamo samo smreke, jelke, macesne in limbe. A tudi íglavci postajajo nižji in

nižji, čim više se pomikamo navzgor. Ti gozdovi so polni raznih živali, ker v njih ne manjka obilne hrane. Tu so doma jeleni, srne, divje mačke, risi, gozdni jerebi, divji petelini, jastrebi, velike uharice in druge živali, kar jih še ni pokončala puška.

V srednjem pasu zavzema mesto drevja rušje ali košutje z nizkimi, ležečimi, sem ter tja zvitimi debli in kvišku stoječimi vejami; in tudi to se pritiska, čim više gori raste, bolj in bolj k tlom. Med rušjem oveseljuje naše oko grmičasti planinski sleč in marsikatera druga nežna planinska cvetka s svojimi živimi barvami. Tukaj se tudi skriva bela planika ali skálica, ki jo gorenjec ponosno vtakne za klobuk. Širne ravnine pa pokrivajo temnozeleni senožeti in pašniki, po katerih muli lepa goved tečno travo. Tukaj je planšarstvo doma. Više gori ni več pašnikov; tam še pobira samo ovca in koza redko travo in borno zelišče, ki tu in tam moli izmed kamenja. Izmed divjih živali se nahaja v tem pasu divja koza, planinski zajec, planinski orel, brkati ser, ruševac in snežna jerebica.

Gornji pas je kraj večnega snega in zibel lednikom. A močno bi se varal, kdor bi mislil, da tukaj ni nobenega življenja. Golega skalovja se oprijemajo mahovi in lišaji; mrzle vrhove pa obkrožavajo snežne vrane in planinske kavke. Tudi na najvišjih vrhovih naše zemlje ne manjka živih dokazov božje vsegamogočnosti in modrosti.

G. Majcen.

45. Dunaj.

Dunaj, glavno mesto mogočne Avstrije, kjer prebiva presvetli naš cesar — kdo si ga ne želi videti! Peljimo se vsaj v duhu v to ponosno mesto ob Donavi! Široka ravan se razprostira pred nami, omejena na zapadu od zadnjih razrastkov Severnih alpskih Alp, ki se končujejo s Kahlenbergom. Na tej ravnini stoji cesarski Dunaj.

Za Rimljanov je stala na mestu današnjega Dunaja trdnjava Vindobóna. Ko so pa izgubili Rimljani moč in slavo, je izgubila tudi Vindobóna veljavo. Še le za slavne vlade

Babenberžanov in Habsburžanov se je jel razvijati Dunaj bolj in bolj. Sedaj šteje $1\frac{3}{4}$ milijona prebivalcev, torej nad trikrat tóliko kakor Kranjsko. Razdeljen je v 20 okrajev; vsak okraj je [záse že veliko mesto, večje nego naša bela Ljubljana.

Glavni in najstarejši del mesta je tako zvano „Notranje mesto“. V tem okraju so najlepše stavbe. Tu je cesarski dvorec in prekrasna cerkev Sv. Štefana. Stolp Sv. Štefana je 138 m visok; ugledamo ga že od daleč. V njem visi velik zvon, ki so ga ulili iz topov, ugrabljenih Turkom. Ta zvon tehta 180 q; 16 mož je treba, kadar se zvoní z njim; tedaj se pa tudi razlega njegov mogočni glas več ur na okoli. Cerkev Sv. Štefana je ponos Dunajčanov. Ni se majala, ko so l. 1529. in 1683. prihruli divji Turki in hoteli nánjo nataktniti polmesec. Mirno in samozavestno je gledala Dunajčane, ki so hrabro branili mesto, kakor bi vedela, da premagajo sovražnika. V teh ljutih bojih se je odlikoval tudi Janez Kacijanar, rojen Gorenjec, s pogumnimi svojimi rojaki, ki so prihiteli Dunaju na pomoč.

Na Dunaju živi veselo, dobrosrčno ljudstvo. Dunajčanje ljubijo vse, kar je dunajskega, vse, kar je avstrijskega. Ne le z besedami, tudi z dejanjem kažejo svoje domoljubje. Kako radodarno so pomagali Ljubljani, ko jo je malone porušil potres!

Kakor valovi razburkanega morja hrumi in vrvi ljudstvo po širokih in lepih dunajskih ulicah. Posebno veselo gibanje je pa v Pratru, Dunajčanom najbolj priljubljenem kraju. Tu je vsega dovolj, kar more razvedriti izprehajalca. V gostilnah in kavarnah okrepčáš lačni želodec, v zelenih logih in tihih gozdičih najdeš mirú, raznovrstna gledališča, gugalnice, strelíšča zabavajo mladino. A v tem vseobčem hrupu zavlada hipoma tišina. Vsi ljudje se spoštljivo odkrijejo: cesar se pelje po drevoredu in prijazno odzdravlja na desno in levo stran.

Blizu Dunaja je cesarski grad Schönbrunn, kjer je bil rojen naš cesar Franc Jožef I. Schönbrunn ima krasne vrtove z velikim zverinjákom in lično hišico za opice, ki budé otrokom srčen smeh.

A. Maier.

46. Češka.

„Démant v avstrijski kroni“ — tako pravijo češkemu kraljestvu; poglejmo malo po deželi, da vidimo, je li to res!

Pogorja so ji naravne meje na vse štiri vetrove; vsako ima svojo znamenitost: Šúmava prekrasne gozde, Rudogorje vsakovrstne rúdniike, na Krkonoših pa so planine, podobne našim; neznane zaklade čuva tu kosmati velikan Krakonoš ali Ribrcol (Rübezahl). Na izhodni meji so izglodale vode kamenje tako, da hodiš sedaj med silno visokimi, naravnimi kamenitimi stebri, ki tvorijo celo „kamenito šumo“.

Nad gorami je zrak hladen; tam se razhlajajo in zgoščajo pare, ki so jih prinesli vetrovi od zapadnega morja. V silnih nalihvih pada obilo dežja na zemljo ter napaja potoke, ki hité navzdol, družec se med potoma v večje in manjše reke. Vse te pa tekó kakor voda s kotlovega roba proti sredini dežele in se izlivajo končno v Labino strugo. Laba je hčerka Krkonoš; liki razposajena deklica skoči z visoke gore v lepem slapu, da pride čim prej v rodovite planjave. Tu zbere v sebe vse češke reke, napaja ravnine, nosi ladje in ladjice, potem pa zapusti rojstno deželo, vijoč se skozi skalovito gorovje na Sasko.

Dočim dežuje obilo ob robu dežele, namaka sredino, osobito izhodne planjave le pohlevno deževje, poji pa zemljo baš, kadar je najbolj žejna, o poletni vročini; ta čas je moče včasih še preveč, ker moči poljedelcu kope požetega žita na polju. Toda v obče rodi premarljivo in razumno obdelana zemlja obilo žita, posebno rži, pšenice in ječmena, iz katerega kuhajo sloveče češko pivo; za potrebno grenkobo skrbé veliki hmeljniki. Neznano veliko pridelajo krompirja, „kruha siromakov“ in izvrstne hrane živini. V drugih krajih sadé sladkórno peso. V goratih krajih jim rodi lan tako dobro, da se z njim preživi mnogo ljudstva. Po mejah med njivami se pase lepa, velika goved; v tovarnah za sladkór in spirit pa pitajo cele črede volov z odpadki pese in krompirja.

Obilo plemenitih ovác se pase po hribih; iz njih fine volne izdelujejo najlepše sukno, kar ga dobiš v naši državi.

So pač tudi kraji, kjer je zemlja dosti skopa; baš tam pa jo je obdaril Bog z mnogovrstnimi rudami, s srebrom, cinom, železom in bakrom. Največ je zakopanih v zemlji črnih démantov, rjavega in črnega premóga. Ne morejo ga porabiti vsega doma, neznano veliko ga izvažajo v tujino. Kjer pa je tóliko izvrstnega kuriva, tóliko prirodnin in tako umen in marljiv narod, tam cvete tudi obrt in rokodelstvo. Težko bodeš stopil na Českem v katerikoli kraj, da bi ne videl tistih vitkih dimnikov, puhajočih iz sebe goste oblake črnega dima; notri v skrite pogorske doline jih moreš slediti. Največ, kar cele gozde pa jih vidiš v okolici praški, plzenjski in liberški. V velikih poslopih, iz katerih se dvigajo ti dimniki, se vrtili na milijone železnih koles; tem so poslušni silni stroji, ki tolčejo, stokajo, piskajo in klopočejo noč in dan. Na tisoče pridnih rok se giblje neprestano od zore do mraka, da izdelujejo tu sukno ali platno, tam železnino ali sladkór, pivo ali spirit, steklo ali papir in nebroj reči, človeku v potrebo ali potrato.

V drugih krajih vre iz tal vroča voda, skoraj krop; ljudje jo pijó ali se kopljejo v njej, da zadobé zopet ljubo zdravje (Karlovi vari, Toplice, Laznje Marijine) —, iz kratka, Češka je res démant, saj je ne prekaša nobena druga dežela.

J. Apih.

V Pragi, dne 8. vélikega srpana 1903.

47. Ljubi otroci!

Danes sem že tretji dan v Pragi. Tako lepega mesta še nisem videl, kakor je prestolnica češke kraljevine. Prav imajo Čehi, če jo imenujejo „zlató Prago“, pa tudi, če jo zovejo „stostolpo“; toliko ima cerkev!

Po velikosti je Praga v avstrijsko-ogerski državi tretje mesto, v tolitvanski polovici pa drugo. Prebivalcev šteje s

predmestji vred okoli 17 krat tóliko kakor Maribor, ali tóliko kakor ves slovenski Štajer.

Praga leži deloma na položnih hribih, deloma v ravnini ob Vltavi, ki je tukaj že tako mogočna, da nosi parobrode. V Pragi se stekajo tudi glavne ceste vsega kraljestva. Zato je bila že v pradavnini središče cele dežele in tudi prestolnica vladarjem.

Začetek Pragi je bil močno utrjeni grad Višehrad na hribu tik Vltave. Líbuša je postavila na nasprotnem hribu, onkraj reke, drug grad, ki se je iz prva zval Praga, zdaj pa mu pravijo Hrádčani. Okoli Hrádčan so se naselili obrtniki in trgovci, in tako se je ta naselbína v kratkem tóliko razširila, da je postala mesto, ki je bilo utrjeno z okopom in močnim zidom. Črez Vltavo pa je držal proti Hrádčanom most. Takšna je bila stara Praga.

Sčasoma se je mesto širilo bolj in bolj; nastali so na obeh bregovih Vltave novi deli mesta. Imenitnejše stavbe so se večjidel ohranile do današnjega dne, mnoge izmed njih so se tudi v novejši dobi prenovile in olepšale. Tako je postalo glavno mesto češke dežele ne le eno najkrasnejših mest vsega sveta, ampak je tudi zvesta podoba njene zgodovine od prvih časov do današnjega dne.

Izmed neštevilnih znamenitosti mesta vam morem omeniti le nekatere. Najprej bo vas gotovo zanimala že nad 500 let stara, čudovito umetna ura na velikem, črnem poslopju, na stari svetovalnici, ki stoji na velikem trgu najživahnejšega dela mesta, tako zvanega Starega mesta. Ta ura kaže poleg ur, minut in sekund vse, kar nam pove koledar: mesece, tedne, čas solnčnega izhoda in zahoda, lunine izpremembe i. t. d. Nad kazalom je dvoje duri, ki se odpró, kadar ura bije, in izza njih stopijo Zveličar in apostoli. Čisto na vrhu ure ugledamo petelina, ki zapoje vsakikrat, kadar omenjene osebe zopet izginejo in se za njimi durce zapró. Ob strani kazala stoji Smrt, ki zvoni, kadar ura bije, ter namigava človeški podobi, stoječi onkraj kazala. Ta pa dviga polno mošnjo in ji odkimava.

Najlepši in najznamenitejši most je kameniti Karlov most, ki mu je Karel IV. pred 500 leti postavil temeljni kamen. Raz njega so sv. Ivana Nepomučana sunili v Vltavo. Črez most pridemo mimo znamenitih palač in krasnih cerkev na ponosne Hrádčane z mogočnim kraljevim gradom. Tukaj ne vemo, kam bi prej obrnili pogled, ali navzdol na mesto, ki se polagoma izgublja v rajsko okolico, ali pa na velikanski grad, ki mu ne dogledamo ne konca ne kraja. Grad ima 500 sob in dvoran; nekatere izmed njih so krasno lepe. Tu se vse lesketa velikih zrcal, srebra in zlata. Na glavnem dvorišču grada stoji velikanska stolna cerkev Sv. Vida. Kóliko je v tem svetišču nakopičenih umetnin, dragocenosti in zgodovinskih znamenitosti, tega mi ni mogoče opisati. Le to hočem omeniti, da se tukaj hranijo trupla sv. Vida, sv. Ivana Nepomučana, nekaterih čeških vladarjev in pa tudi kraljevska krona.

Toda dosti za danes. Ko pridem domov, Vam še povem mnogo, mnogo o zlati Pragi. Želim Vam le, da bi tudi Vi, ko boste dorastli, mogli gledati to krasoto. Bodite prav pridni in radi slušajte svojo mater! Bog z Vami!

Vaš

oče.

G. Majcen.

48. Mórava.

Reka Mórava je dala ime deželi, po kateri se razteka; rodovitne krajine na njenih obrežjih pa so vir bogastva, ki ga nahajamo v deželi.

Zibel Mórave je na Kladskih gorah na severni meji moravske dežele. Iz temnega, globokega prepada izvira tam majhna vodica. Bister potok se drevi, sprejemajoč druge studence, v ozki strugi proti dolini; po njem se skrivajo pisane postrvi kakor po alpskih potokih.

Na južni strani mesta Šumberka se začne dolina širiti; tukaj nahajamo že dobro obdelane kmetije, v hlevih stojé lepe črede goveje živine, v žitnicah je mnogo žita. Visoki dimniki nam napovedujejo, da je v mestu mnogo tovaren. V njih izdelujejo platno in druge tkanine.

Pri mestu Hohenstadtu priteče Mórava v gornjo Moravsko dolino, ki sega do Kromeriža in je zelo rodovitna. Pri Olomucu se ji pridruži Bistrica, ki prihaja iz Jésenika. Tukaj je Mórava že 100 *m* široka. Olomuc je bil nekdanje glavno mesto Moravske in je sedaj važna trdnjava; izmed 20.000 prebivalcev je četrtna vojakov.

V nje nadaljnjem teku se izliva v Móravo na levi strani Bečva, ki priteče iz Béskidov, in na desni Hana. Ravan, ki se razprostira med Olomucem in Kromerižem, se imenuje Hana, prebivalci Hanaki. Hanaki smejo biti ponosni na svojo domovino; po pravici se imenuje Hana žitnica avstrijske države. Ni se čuditi, da so pridelki tako izvrstni; le pogledjmo prst, kako je črna in mastna!

Zanimiva je narodna noša Hanakov.

Možje imajo ozke, visoke črevlje, široke hlače iz rdeče barvanega usnja, zelen, tesen jopič z mnogimi gumbi.

Črez jopič oblačijo dolg plašč iz belega sukna. Črn klobuk ima široke krajevce in rdeče ali rumene trake. Tudi Hanakinja nosi visoke črevlje, glavo ima zavito v pisano ruto. Snežnobela srajca s širokimi obrobki okoli vratú krije telo. Krilo je temne barve in kratko.

Pri Napajedlih se zožuje struga, a kmalu prestopi Mórava v široko ravan, ki se imenuje Moravsko polje. Pridružijo se glavni reki Olšava in Mijava, ki prideta iz Karpatov, in Dija, donasajóča mnogo vode, ki jo nabira iz vseh rek Češko-moravskih višin.

Leno teče sedaj mogočna Mórava in se deli v več panog. O povodnji napravi reka mnogo kvara. Pokrajina ob izlivu Dije je tedaj podobna velikemu jézeru.

Plovna je Mórava od izliva reke Dije, in sicer le za manjše ladje, ker ni dovolj globoka; promet pospešujejo po Moravski dolini in po stranskih dolinah železne ceste.

Moravsko polje je tudi v avstrijski zgodovini velikega pomena; tukaj se je bojeval Rudolf Habsburški s češkim kraljem Otakarjem, tukaj je premagal slavni nadvojvoda Karel Francoze l. 1809.

J. Fistravec.

49. Ostrava.

Češko-moravsko Poodrije, severni kraj Kravarske doline in zemlja daleč noter na Prusko in Gališko ima v svojih temnih globinah neizmerne zaklade najboljšega premóga. Pred blizu sto leti so ga že kopali tu in tam, ali le kovači so ga rabili, po hišah in kuhinjah ga niso marali, kajti delal jim je preveč smradú in saj. Ko so pa uvideli, da se s premógom bolje kurijo stroji na paro, jeli so ga kopati vedno več; ker ga je bilo lahko dobiti, so zgradili novih tovaren in kopali prémog vedno globlje. Pred 60 leti so zgradili severno železnico cesarja Ferdinanda, in zdaj so mogli voziti prémog tudi na Dunaj. Dan danes ga nakopljejo že vsako leto nad 50 milijonov meterskih stotov.

Več sto jam ti zija nasproti; pri njih so postavljeni stroji; z njimi spravljajo prémog na dan in ga takoj naložé na vozove železnice, ki je speljana do jame same. Drugi stroji vlečejo noč in dan zrak iz jam in puhajo tja dol svež in čist zrak ali gonijo vodo iz jam. Na milijone stotov premóga porabijo tovarne, ki so na tem kraju; mnogo ga prekuhajo v velikih pečéh v koks, s katerim kurijo potem plavže; tudi premógovega prahu ne zametavajo, ampak ga nabirajo in stiskajo v brikete, opeki po obliki podobne. Le malo kvadratnih kilometrov obsega to premógovo kraljestvo, ali na njem stojé velika mesta; nekatera izmed njih so bila pred 30 leti še male vasi; vrtati so pa jeli na prémog, zgradili so tovarne, naselili so se delavci in uradniki, in kmalu se je vas razširila daleč okrog. Moravska Ostrava, Poljska Ostrava, Privoz in Vitkovice so danes vsako záse mesto, veliko kakor Celovec, Gorica ali Maribor, vsa skupaj pa tvorijo eno veliko mesto, kakor je Trst. Na tisoče je delavskih hišic; skrbeli so pa tudi za vrte, za šole in bólnice. Po ulicah ropotajo železni vlaki na paro in železnice na elektriko.

Velikanske so nekatere tovarne, posebno v Vitkovicah. Nadvojvoda Rudolf, brat nadvojvode Ivana in cesarja Franca I., je pred 70 leti tu dal zgraditi fužino; ta čas je vas štela

200 duš; po njegovi smrti je prešla v last družbi. Fužina je rastla neprenehoma, in dan danes izdeluje nad 8000 delavcev na leto nad 2 milijona meterskih stotov ulitega železa, ulitega jekla; s kladivi, težkimi nad tisoč stotov, kujejo velike, žareče kose železa, ga stiskajo v mogočnih strojih in delajo iz njega železne šine, traverze, stroje in druge izdelke.

I. Apib.

50. Karpati.

Karpati so severnoizhodni podaljšek Alp in se razprostirajo v 1500 *km* dolgem loku od Donave (pri Požunu) v polkrogu med Ogersko, Avstrijsko pod Anišo, Moravsko, Šlesko, Galicijo, Bukovino in Rumunijo do Donave pri Ršavi, kjer zapušča veletok našo državo. Karpati so mnogo nižji od Alp, a jih nadkriljujejo po svojem površju.

Najviše se vzdigujejo v Visoki Tatri, v kateri je Gerlsdorfski vrh 2660 *m* visok. Visoka Tatra se vzdiguje kakor strm planinski otok nad štirimi globoko zarezanimi dolinami in nalikuje z južne strani mogočni skalni steni, iz katere molé kvišku zobčasti, goli vrhovi.

Če se tudi posámezni vrhovi v Karpatih vzdigujejo nad mejo rastlinstva (1800 *m*), jih vendar prištevamo po občem značaju še sredogorju. Lednikov nima to pogorje, in le sem ter tja nahajamo nekaj sledov večnega ledú in snega, ki nas spominjajo na alpske lednike.

Kakor v Alpah deró tudi v Karpatih mnogi hudourniki črez strme skalne stene v dolino. Po dolinah in kadunjah pa občuduje popotnik tu svetlozelena, tam zopet temnomodra jézerca, ki so pravi kras karpatskega pogorja. Ta slikovita jézerca imenujejo ondotni Slovani „stave“ ali „ples“, Nemci jim pa pravijo „morske oči“.

Po Karpatih je v obče bolj mrzlo nego v Alpah. Zima je huda, poletje precéj hladno. Gozdi pokrivajo velik del tega pogorja, po nekod so še pragozdovi. V Karpatih se

nahaja divja koza in razna žlahtna divjačina. Tu živé tudi mnogoštevilne nevarne zveri, kakor volk, medved, ris in divja mačka. V hudournikih je mnogo postrvi. Fr. Orožen.

51. Solne jame v Velíčki.

V mnogobrojni družbi smo se napótili v Velíčko, da bi si ogledali svetovno znane solne jame. Na dvojen način lahko prideš v jamo: spustiš se lahko v okovanem vedru po vrvi dol, ali pa greš po lesenih stopnicah. Ker nas je bilo jako mnogo, izvolili smo si lesene stopnice. Rudarji so užgali svetiljke ter nam dali bele srajce, katere smo oblekli vrh svoje obleke, da bi se naša obvarovala vlage in solnega prahú.

Ko smo se vsi oblekli, so nastopili rudarji s svetiljkami pot, a mi smo šli za njimi. Bilo nam je prehoditi 470 stopnic, predno smo dospeli do prvega nadstropja.

Ne morem popisati, kako čudapolne, kako slovesne so te ogromne, obločaste kleti, podprte z mogočnimi lesenimi stebri, kamor solnčna svetloba nikoli ne pride. Namesto solnca in zvezd brlé tu blede svetiljke rudarjev v temnih dvoranah in na strmih solnih skalinah. Karkoli potipaš, vse je trda kaména sol: stene so od soli, strop od soli, tla od soli . . .

Takoj na prvem nadstropju smo videli lepo kapelico Svetega Antona. Stopnice, oltar, križ, sveče, prižnica in podobé — vse je narejeno iz same soli. Tu se služi božja služba za rudarje, katerih po več sto dela na tem kraju. Rano se spuščajo v jame, a še le zvečer se vračajo k svojim družinam. Sol dobivajo z železnimi drogi ali pa s smodnikom, potem jo spravljajo v sode in jo odvažajo.

Pod prvim nadstropjem je še dvoje nadstropij, kamor se pride po stopnicah, v sol iztesanih. Vseh stopnic do dna je nad tisoč; globina jame presega 300 metrov.

Šli smo tja dol na tretje nadstropje in se bavili v jamah več nego šest ur, a vendar nismo mogli vsega pregledati. Kako ogromne so te podzemeljske globine, si bodeš mogel misliti,

ako ti povem, da dolžina prog in cest presega 460 kilometrov. Kdor bi si hotel vse dobro ogledati, moral bi štiri tedne po jamah hoditi.

Pri odvažanju soli služijo najbolj konji, katerih je vedno veliko število v jamah. Ti konji ne pridejo nikoli na beli svet. Da bi se jim vožnja olajšala, narejene so železne kolotečine, po katerih vlečejo konji s soljó napolnjene vozove na oni kraj, od koder se vleče sol navzgor.

Vozili smo se po železnicah in po vodi; v jamah je namreč tudi veliko podzemeljsko jézero, po katerem se vozijo ljudje v ladjah.

Ko smo se vračali, zažgali so rudarji nam na čast v primerno visoki dvorani prekrasen umetni ogenj. Potem so nas peljali v veliko dvorano, v kateri so lesena tla; tukaj nam je prav veselo zaigrala rudarska godba.

Ko sem bil zopet zunaj na zemlji in zagledal zlato solnce ter si oddahnil v svežem pomladanskem zraku, bilo mi je, kakor bi se bil prebudil iz čarobnih sanj.

Po češkem — R. Knaflič.

52. Ogerska nižina.

Malo nad eno četrtno avstrijsko-ogerske države pripada nižavju, ki se večinoma razprostira po izhodnem delu našega cesarstva, posebno po Ogerskem in Galiciji. Ogerska nižina se deli v Véliko Ogersko nižino in Malo Ogersko nižino.

Vélika Ogerska nižina je obdana od Karpatov na severju in izhodu in sega zahodno in južno do Donave. Ta največja nižina v naši državi meri blizu 1000 μm^2 in je malone desetkrat tólika kakor vojvodina Kranjska. Nižina neznatno pada od severja proti jugu in od izhoda in zahoda proti dotoku Donave, Tisi, ki teče po najnižjem delu Vélike Ogerske nižine.

Nižina je po večem velika pustinja (Pusta), po kateri pasejo pastirji na konjih (čikoš) mnogobrojne črede goveje živine, konj in ovác. Po Pusti pomanjkuje vode, močvirnata

so pa tla ob Tisi in dolnji Donavi. Ko spomladi sneg skopni, izpremeni se ta močvirnata pokrajina v razsežna jézera. Jako rodovitna je najjužnejši del ali Banat, katerega namakata reki Tamiš in Begej. Banat rodi največ žita; mnogo se ga izvažá.

Ob mokrotnem vremenu ne moreš v Pusti po kolovozih voziti; kajti po vsej nižini ne najdeš kamena in gramóza, in od daleč sem pripeljano kamenje izgine brez sledu v rahli prsti.

Mala Ogerska nižina je nekóliko večja od vojvodine Kranjske in se razprostira po zahodnem Ogorskem; v dva dela jo deli Donava, ki tvori dva velika otoka, namreč Vélíki in Mali nasipanec. Mala Ogerska nižina je većinoma prav rodovitna, in nje severni del se imenuje zaradi velike rodovitnosti „ogerski zlati vrt“.

Fr. Orožen.

53. Budim-Pešta.

Ob obeh stranéh Donave je ogersko glavno mesto Budim-Pešta, ki šteje okoli 700.000 prebivalcev. Velik, 380 *m* dolg, železen most na verige veže ob desnem bregu Donave ležeči Budim in ob levem bregu se razprostirajočo Pešto. Leta 1872. sta se Budim in Pešta združila v eno mesto.

Budim se razprostira okrog Grada, na katerem sta trdnjava in kraljev grad. V župnijski cerkvi hranijo kraljevsko krono sv. Štefana in druge dragocenosti. Ob vznožju hriba Gellértheghy (reci: Gelerthedž) [nem. Bloksberg] so železnate in žveplene toplice in vode grenčice; ob južnem obronku pa so veliki vinogradi, ki rodé izvrstno vino.

Pešta je mnogo večja od Budima in sega s svojimi predmestji skoraj do Puste. Pešta je novejše mesto z lepimi trgi, ulicami in zgradbami. Izmed veličastnih poslopij se odlikuje posebno državna zbornica. Najlepše zgradbe so ob Andrašijevi cesti, ki je skoraj dva in pol kilometra dolga in drži v mestni log. Izmed trgov je najboljši Franca Jožefa trg z nasadi in dvema krasnima spomenikoma. Mesto ima veliko kupčijo in je središče ogerske obrtnosti.

Blizu mesta je Margaretin otok, ki je priljubljeno zabavišče. Izhodno od Pešte je Rakoško polje, kjer je včasih pod milim nebom zboroval ogerski državni zbor. Severno-izhodno od glavnega mesta je kraljev grad Gedelov (Gödöllő).

Fr. Orožen.

54. Od Ljubljane do hrvatske meje.

Kmalu pod Ljubljano se dolina Save začne stiskati, zožuje se vse bolj in bolj, tako da se je tir za železnico moral mestoma vsekati v živo skalo.

Pri Zidanem mostu, kjer se ji pridružuje mlajša štajerska sestra Savina, začno polagoma gore odstopati od korita Save ter se umičejo brstnim travnikom, pitomim njivam, prijaznim vasem in trgom. Savska dolina od Zidanega mosta do Zagreba po eni in do Samobora po drugi strani je tako lepa, da se ji more malo katera vzporediti. Gore se tu sicer ne dvigajo k nebu pod oblake, ne vidiš tu strmih pečin in brezdanih prepadov, zaman se oziraš po sopotih in slapovih, ki tako prijetno oživljajo gornjo Savsko dolino: ali hribi so tukaj od podanka do vrha zaviti v bujno zelenje, po njih stojé bele cerkve, ki tako prijetno gledajo v dolino, a odzdravljajo jim lepi gosposki dvori, ki se izmed sadnega drevja zvedávo ozirajo v beli svet. Posred te divote teče mogočna reka, in po njej vozi krepák narod dolge plave, otovorjene z blagom Solčavskih planin. In ako bi, dragi prijatelj, vso to krasoto videl, kadar jo pretke jutranje solnce s svojim zlatom ali kadar tiha luna zatrepéče nad žuborečo vodo, gotovo bi mi pritegnil, da je ta dolina lep kos slovenske zemlje.

Pa ni samo lepa, temveč tudi drugače je zanimiva in imenitna. Glej tu pod nami leži Krško, ki se je na dolgo raztegnilo na ozkem prostoru med Savo in Trško goro, baš ondi, kjer se začne dolina širiti v prostorno Krško polje. Nasproti Krškemu stoji prijazni Videm in za njim Stara vas. Pod Krškim leži ob Savi sredi lepega polja veselo šta-

jersko mestece Brežice. Z onstran Save nas pozdravlja Čatež, ki se — kakor bi bil naslikan — naslanja na vinske gorice, in malo dalje stari jeseniški grad na kranjsko-hrvatski meji.

Toda kakor lepi so ti kraji, ne utegnemo se dalje pri njih muditi, hiteti nam je mimo krasne dobovske cerkve proti hrvatski meji. Votlo zaropočejo železniški vozovi preko mosta nad neznatno rečico. To je Sotla. Na hrvatski bratski zemlji smo in se peljemo proti kraljevemu Zagrebu.

Po Fr. Erjavcu.

55. Zagreb.

Stolno mesto trojedne kraljevine ima za ozadje na dolgo raztegnjeni, do vrha z bukovjem obrastli hrbet Zagrebske gore. Le-to pa opasuje venec holmcev, ki se polagoma izgublja v ravno Posavje. Mnogi potoki in potočki so te holme razorali in raztrgali; prisojna rebra so vsa pokrita z vinogradi, ki dadó žarko in okusno kapljo. Po vinogradih se belé letni dvorci Zagrebčanov, po dolih pa so se naselile večje in manjše vasi, ki so vse na glasu zbog dobrega vina.

Ondi, kjer so se ti holmi približali Savi in kjer se izmed njih izvija potok Medvedščak, se je razprostrl Zagreb, in sicer nekaj na brdu, nekaj pa v ravnici pod njim. Mesto se prav prirodno deli na tri dele, namreč na Gornje in Spodnje mesto in na Káptol.

Gornje mesto je najstarejši del; tu so nebrojni uradi. Na sredini Gornjega mesta leži Markov trg in sredi trga starodavna cerkev Sv. Marka. Vso zapadno stran Markovega trga zaslanjajo banski dvori, na južno stran pa se pride od njega na Strossmayerjevo šetališče.

Po velikem potresu dne 9. listopada l. 1880., ki je porušil velik del mesta in storil neizmerno škodo, se je mesto zelo razširilo in olepšalo. Po sredi mesta v dolnjem delu se vleče od južnega kolodvora do Jelačićevega trga kakor glavna žila Ilica, dolga ulica, v kateri ves božji dan od zore do mraka kar mrgoli ljudi vseh vrst. V velikih oknih so razstavili prodajalci vse, kar si more srce poželeti. Na koncu

se je razširila Plica v prostoren trg, a sredi trga stoji na visokem stalu od kamena iz vseh hrvatskih krajev veliki, bronasti kip slavnega bana Jelačica na konju. Okoli spomenika je zopet vse živo; nepregledna množica belih žen tiče se druga druge in ponuja meščanom raznega živeža na prodaj.

Od Jelačičevega trga proti jugu se prostira lepi Trg bana Zrinjskega s prekrasnimi nasadi, okrog katerih so se porazvrstile mogočne palače. Na bližnjem Akademijem trgu stoji palača Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti. V njej se tudi nahaja bogata zbirka raznih starin, lepa knjižnica in Strossmayerjeva zbirka slik. Izmed velikega števila drugih važnih stavb moramo pač omeniti velikansko poslopje Franc-Jožefovega vseučilišča in različne šole, kakor dve gimnaziji, realko, učiteljske in strokovne šole.

Na Káptolu je velikanska nadškofijska palača s krasnimi vrti. Sredi káptolskega trga stoji umeten Marijin steber, ki spada k prvim znamenitostim mesta. Najlepša in najimenejtniša stavba v Zagrebu pa je stolna cerkev, ki se bode lahko štela, ko bode povsem obnovljena in popravljena, k najlepšim stavbam našega cesarstva.

Iz našega kratkega opisa lahko posnameš, da je res Zagreb črez vse lepo mesto in vredno, da si ga ogleda, komur je le mogoče.

Po Fr. Erjavcu.

56. Domovina.

*Beseda sladka, domovina,
ne prideš več mi iz spomina!
Kot iskra živa v srcu tliš,
ljubezen k sebi mi budiš.*

*Ko solnca žar na tebe sije,
srce veselo v meni bije;
a žalost trga mi duhá,
meglá nesreč če te obda.*

*Obličje če je jasno tvoje,
veselo moja struna poje;
a če oko se ti solzi,
v potokih moje se topi.*

*Oj, sijaj, sijaj, solnce milo,
na ljube domovine krilo!
Obličje jásni ji temno
in krasi s cvetjem jo ljubó!*

Andr. Praprotnik.

57. Avstrija moja.

Domovje moje, Avstrija,
ti biser vsega si sveta!

Záte jaz gorim,
záte jaz živim.

Ko bi izbiro dal mi Bog,
da dom poiščem si okrog,
ne dvomil bi in rekel koj:
Ti Avstrija, ti dom si moj!

O domovina, Avstrija,
ti biser vsega si sveta!

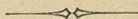
Bogastvo ti rodi morjé
visoka gora in poljé.

Goji se v tebi mož krepost,
domá je ženska tu čednóst;
zato mi duša vneta poj:

O Avstrija, ti dom si moj!

O domovina, Avstrija,
ti biser vsega si sveta!
In kaj drži te, kaj krepí,
da vsak sovrag se te boji?
Edinost tvoja jim je jez,
edinost Avstriji je vez;
edini gremo zánjo v boj:
O Avstrija, ti dom si moj!

J. Kersnik.

III. Iz knjige prirode.

a) Človek.

1. Uganka.

Kaj čudna moja je navada:
če mlada sem, ostanem mlada,
če stara, pa ostanem tudi;
in vendar se nihčé ne čudi,
da nič se ne izpremenim.
Oči imam, ne vidim nič:
ušesa, pa ne slišim nič,
in usta, pa ne govorim..

J. Stritar.

2. Sladkosnednost snedena.

Hej, prava ptiča sta bila Jeršinova dva, Martinek in Zalika! Vedno sta bila v družbi vaških raztrgancev. Skupaj je hodila otročád po skrivnih potih nad prve črešnje, zgodnje hruške in sladka jabolka; skupaj so iskali jagode, obirali maline in trgali lešnike i. t. d.

Posebno na lešnike je bil Martinek kavelj, da nič takih. Kakor veverica jih je trl s kóčniki ter mlel jedro in lupino tako dolgo, da je vse zmllel in pojedel. „Bodeš videl, Martinek, kaj se pravi Bog pomagaj! Sam sebi se bodeš smilil, tako te bodo boleli zobje!“ S temi besedami so ga skrbna mati sto in stokrat opominjali in svarili — izdalo pa ni nič.

A ko bi danes videli Jeršinovega Martinka, kakšen je, to bi ga gledali! Po obrazu je res še mlad; pa kakor začne

govoriti, se mu vidi, da ima usta prazna — rečem vam, prazna ko gosjakov kljun. In lešnikov več ne tare; še jabolk in hrušek ne more jesti, ako niso popolnoma mehke in medne, suhih pa celo ne! Kajkrat potoži očetu in materi: „Oh, zakaj me niste takrat!“

In z Zaliko ni skoro nič drugače! Tudi Zalika nima nič več zob in je videti ko čebljajoča racka. Ni se sicer pregrešila z lešniki, ima pa več drugega na vesti, za kar se zdaj pokori. Izgubila ni samo zob, ampak pokvarila si je tudi želodec za vse žive dni.

Saj pa tudi nje ni bila varna nobena reč, če je bila le sladka. Vse je bilo treba pred njo zapirati. Polizala je smetano, raztopljeno mleko, zasledila dedov ključek do medne shrambe, iztikala je po kuhinjski omari, kjer je bila sladkórnica. Darovane ji novčiče pa je znosila kar gorke za bonbončke.

Sladkórchek ji je bil pol življenja. Pa da bi bila vsaj potrpehla, da se sladkór sam raztopi v ustih! Pa ne! Kar hruštala ga je ko suho skorjo.

Nič ni izpametovalo sladkosnedne Zalike. Zato pa je sedaj taka, brezzoba in bolehná.

Po Fr. K—arju.

3. Trije najboljši zdravniki.

Sloveč zdravnik je ležal na smrtni postelji. Ko čuti, da se mu bliža zadnja ura, pokliče k sebi mnogo svojih tovarišev.

Pride jih precejšnje število. Vsi moléé čakajo, kaj jim pove sloveči in znameniti tovariš. Bolnik pa se poslovi od zbranih tako-le: „Dragi tovariši in prijatelji! Bridka je navadno ura ločitve, ker nihče ne umrje rad — a záme je lahka. Umrjem s tolažbo, da zapustim tri najboljše in najimennitnejše zdravnike.“

Navzoči zdravniki poslušajo radovedno, ker mislijo, da umirajoči imenuje tri izmed njih. Ker pa bolnik moléi, ga silijo in prosijo, naj jim vendar pove dotične tri zdravnike.

Umirajoči zdravnik moléi na to nekóliko časa, potem se sklóni v postelji ter odgovori s slabotnim, a vendar dovolj

razumljivim glasom: „Najboljši in najznamenitejši zdravniki so zmernost, čista voda in gibanje pod milim nebom.“

Ko to izgovori, umrje.

Zbrani zdravniki osupnejo, in eden izmed njih reče: „Resnico je govoril blagopokojni naš tovariš — le žal, da to veruje malokdo.“

A. Kosi.

4. Hlapci in dekle Smrti.

Pravijo, da je nekoč Smrt sklicala vse svoje služabnike in služabnice, da bi ji poročali, kako ji služijo na svetu. In zbralo se je pri njej veliko število različnih bolezni, ki so se začele hvaliti in bahati, kóliko ljudi pomori vsaka.

Prva se oglasi Mrzlica ali Trešljika; bila je sedaj rdeča ko rak, sedaj zopet bleda ko zid. „Poglejte,“ je dejala, „v mrtvaške knjige! Te vam pričajo, kóliko ljudi jaz poberem vsako leto. Tu pridem polagoma, tam se pridrevim kakor burja in srebam zdravo kri ter pomorim ljudi brez števila. Saj veste, da je dvainsedemdeset mrzlic. Kdo bi se z menoj poskusil?“

Za Mrzlico prišvedra Protin in se pohvali rekoč: „Jaz le po malem lomim ljudem kosti, a ne izpustim ga, če sem se koga lotil. Mozeg mu izpijem in ga posušim. Kdo prešteje mrtvece, ki sem jih jaz spravil pod zemljo?“

Sedaj prisopiha Sušica in začne prav tiho pripovedovati: „Tudi jaz jih po malem pokapam; a kdor mi pride v pest, mi ne uide več. Po pravici pravi pregovor: »Nadúha spravi človeka od kruha.«“

Na to prihrope Kuga, se nasmeje vsem sestram in pravi: „Kaj boste vi, reve! Jaz bliskoma vsako veselje skalim. Ako le slišijo o meni, že trepečejo in prav zato mi ne morejo uteči. V kratkem ležé kupi mrličev za menoj, da jih je težko pokopati.“

Tako so se bolezni bahale in hvalile svoje umetnosti, da jih je bilo groza poslušati.

Na zadnje se priklati med nje tujka in reče: „Sestre, ali mene kaj poznate? Ko bi mene ne bilo, bi vi vse druge

ne imele nič posla. Jaz sedem z ljudmi za mizo, ko so dobre volje, jih vabim in zapeljujem, da se preobjedó in preopijejo, da dobrega preveč zaužijejo, potem pa jih zgrabim in povedem, Smrt, tebi v roke. Druge bolezni le dodelajo, kar jaz začnem, in imajo potem ime namesto mene, jaz pa pri ljudéh ostanem nedolžna. Jaz vam priganjam, sestre moje, cele trume mladih ljudi s plesišča in od mize; jaz vam izročam pijance, žganjarje in požeruhe, ki preradi obirajo kopune, pa tudi snedeže, žerce, ki se krompirja preobjedajo. Ni ga stanú, ne starosti, kjer bi jaz ne imela dela. Ljudje mi sami pomagajo, da jih morim. Slovenci me prav radi imajo, a po imenu še me niti prav ne poznajo. Nekateri pravijo, da sem Golt ali Požrešnost, drugi me imenujejo Čreznémočnost, tretji Nezmernost. A vsak pravi, kadar zboli, da nisem jaz kriva. Gospoda dolži vreme, kmetje pa hudobne ljudi, češ, da jim je narejeno, ako ne morejo ozdraveti. Tako je ves svet moje morišče. Smrt, jaz sem tvoja prva dekla!“

„Mólči!“ zavpije Smrt, „da ljudje ne slišijo, kaj ti na tihem z njimi delaš. Vse bolezni morajo priznati, da si ti, Požrešnost, moja prva dekla.“

A. M. Slomšek.

5. Vzdihljaji slepca.

*Le enkrat da bi videl, ko solnce gor gre,
da bi videl, ko luna, ko zvezde bleščé!*

*A tma me zagrinja — kje najdem pomoč?
Kaj dan je, ne vem jaz, obdaje me noč.*

*Le enkrat bi videl rad sinje nebo,
planino zeleno in belo goró.
Le enkrat ko bi videl oblak nad seboj,
bi vprašal ga glasno, če joče z menoj.*

*Le enkrat da bi videl planino in gaj,
oh blagor, veselje, kdor vidi ta raj!
Cvetic ogledaval bi pisani cvet —
strup záme imajo, za druge vse med.*

*Le enkrat da bi videl soséda oči,
da bi videl v očéh mu, srce kar taji.
Svet záme ni ustvarjen, le grob si želim,
tam v grobu resnico in srečo dobim.* M. Vilhar.

Pregovori.

1. Bolezni sto imamo, a zdravje eno sámo.
J. Stritar.
2. Zdravo telo, najboljše blago; izkází se lahkó, popravi težkó.
3. Ako hočesh let veliko šteti, moraš od mladega zmerno živeti.
4. Kdor več je, nego sme, v bolezen gre.
Al. K. Sežun.
5. Ne samo do praga, ven črez prag, nesnaga!
J. Stritar.
6. Lačnemu je kruh ovseni pogača, v žeji voda dobra je pijača.
J. Stritar.
7. Kaj je zdravje, ve bolnik, kaj bolezen, ve zdravnik.
J. Stritar.
8. Glad ti bo najboljši kúhar — tebi pravim, lahko-kúhar!
9. Brez zdravja ni bogastva.
J. Stritar.

b) Iz prirodopisja.

6. Iz volčjega življenja.

Po dnevi se volk skriva po hostah ali po trstju, po noči pa gre na rop, navadno sam, največ po dva skupaj. S povešenim repom dirja nemirno in plaho, kakor brez pravega namena, od hoste do hoste, voha po tleh in po zraku, gleda in posluša, kje bi se kaj dobilo za nenasitni želodec.

D drugega mu ni mar nego žrtje, najsi bo že kaj živega ali kaj mrtvega; vse mu je všeč, najsi bo še tako smradno in gnusno. Na porobju preži na miši, po grmovju zalezuje zajce in jerebice; za silo so dobre tudi žabe, martinčki in belouške, celo hrošči. Ako vzdigne kako večjo žival, n. pr. srno, jelena ali losa, preganja jo tako dolgo, da upehana in utrujena ne more več dalje; tedaj ji skoči na vrat ter jo zakolje.

Na paši se tiho primuza po visoki travi, oblazuje nepredno žrebe ali neskrbno telico, ki se je preveč udaljila od skrbne matere, zakadi se med svinje in, za gostim grmom skrit, streže na objestno kozo. Najrajši pa napada boječe ovce, bodisi na paši, ako spazi, da ni psa blizu, bodisi po noči v staji. Tedaj kolje neusmiljeno; mnogo več podavi, nego mu je potrebno. Z ovco v gobcu skoči črez plot in jo drži tako visoko, da se mu ne vleče po tleh. Konjski ali goveji čredi si pa ne upa blizu, ker ve, da bi ga sprejela s težkimi kopiti in z ostrimi rogovi. Posámeznega konja se pa tudi loti, ako je lačen, in če konj ni posebno spreten in uren, obvlada ga mrhar.

Kakor je že bilo rečeno, je volk tudi vsakšno mrho; spazili so ga celo, da je vlačil in žrl mrtvece iz grobov.

Po zimi je volk še bolj gladoven. Sestradan, da se skoro skozi njega vidi, tava po snegu; tedaj pogoltne stare črevlje, cunje in drugo sodrgo, da si le s čim napolni želodec. Po zimi se volkovi radi zbirajo v večje trope, tulijo in zavijajo, da obhaja človeka groza. Predrta lakota jih goni na polje, ob cestah kolovratijo, priklatijo se v vas in tedaj napadajo tudi človeka. Togotno planejo na peš-potnika, zaganjajo se v kónjika in sledé vozove na cesti. Več mirijametrov daleč brusi shujšana druhal za vozom s penečim gobcem ob tleh, in gorje potnikom, ako niso dobro oboroženi ali ako jim opešajo konji, predno so prišli v varno zavetje! Ako ustreliš med nje in si enega zadel, takoj padejo grdobe nanj; najsi bo mrtev ali le ranjen, raztrgajo ga in požró — a potem zopet uderó za vozom.

Po F. Erjavcu.

7. Mačka.

Mačka je lepa žival. Na njej je vse gladko, vse okroglo. Noben ud ni prevélik, noben premajhen, na njej je vse v najlepšem razmerju. Nobena žival nima tako lepe, okrogle glave kakor mačka. In kako je gibka in okretna, ročna in skočna! Človek bi skoro mislil, da v njenem truplu ni kosti, tako je voljna in mehka, tako se zna zvijati in iztezati.

Pregovor pravi: „Kar mačka rodi, rado miši lovi.“

In res so miši mački najljubša jed; zato jo je tudi človek udomačil, da mu preganja te male in sitne požeruhe. Razen miši lovi rada majhne ptice, na primer piščeta, na polju se loti i stare jerebice in mladih zajcev. Pri človeku se je priučila tudi kuhanim jedém, najljubše ji je vendar le meso, pa tudi mleko rada pije.

Lepo je mačko gledati, kadar miši lovi. Usede se ob mišjo luknjo tako, da je miš brž ne ugleda, ko pride iz luknje. Mačka ne gane z nobeno dlako, celo rep je zdaj miren. Ako se miška le gane v svoji luknji, že jo je slišala. Mačka se tedaj stisne in upre oko na luknjo. Počasi se prikaže mišja glava iz luknje, že se svetijo njena črna očesca — ali mačka še ne skoči, zna krotiti prirojeno strast: prezgodaj je še, miš bi utegnila pobegniti. Miška ne čuti nevarnega sovražnika in se brez skrbi prikaže iz luknje. Kakor blisk sedaj skoči mačka — in uboga miška se zvija in cvili v njenih krempljih.

Ako mačka ni lačna, igra se včasih še dolgo z zbegano miško, predno jo zadavi; ako ima mlade, nese jo njim, da se z njo igrajo. Mnogo maček prinese človeku pokazat ujetu miš, posebno rada to stori mlada mačka, ako si jo pohvalil, ko je prvo miš ujela.

S psom živi v sovraštvu. Mačka je jako srčna žival in se ne boji vsakega psa; zgrbi se, oči se ji svetijo in že od daleč nanj puha in pljuje. Ako ima mačka mlade, zakadi se v vsakega psa, ki pride blizu gnezda. Hipoma mu je na glavi ter ga strašno grabi s kremplji, najbolj meri na oči in na nos. Tudi več psov se ne ustraši, dokler je hrbet varen. Naj

se psi še tako zaganjajo vánjo, s kremplji vsakega ošine po nosu in mirno čaka, da se psi naveličajo in odidejo s krvavimi nosovi. Mačka bi sicer lahko skočila črez pse, ali tega ne stori, ker ve, da so psi hitrejši in da bi jo ujeli. Kadar nima mladih, ni tako huda in če more, rada skoči na kako višavo, kamor ve, da pes ne more za njo. Ondi počene in mirno gleda dol na svoje sovražnike, kakor bi si mislila: Tulite, lajajte, — mene z mojega mesta ne premaknete!

Mačka pri ljudéh ni na najboljšem glasu. Očitajo ji, da je hinavka, da spredaj liže, zadaj praska, da je bolj privržena hiši nego človeku, da je zvita in prekanjena tatica ter da ji nikdar ni prav verovati. Tukaj ne bomo zagovarjali vsakega mačkona, ker vemo, da se ne vedó vsi pošteno. A priznati moramo, da je mačka pri dobrih ljudéh tudi dobra žival.

Po Fr. Erjavcu.

8. Medved.

„Močán je kakor medved,“ ali „z medvedom bi se metal,“ pravimo, ako hočemo zaznamovati korenjaka zastavnega života in krepkih rok. Medved je naša največja in najmočnejša zver; ali pri vsej tej moči in velikosti je vendar le smešen bedak, in zato je tudi povsod na boljšem glasu od požrešnega volka. Basen nam predstavlja medveda mogočnim in imenitnim velikašem, ki ga pa imajo vendar vsi za bebca.

Posebno strina lisica ga opehari, kadar se ji zdi. Bedak ji veruje na pošteno besedo, misleč, da je vsak tako pošten kakor on. Pozneje se pa huduje, ko vidi, da ga je zvita tatica speljala na led. Tako na primer prigovarja v neki basni lisica spomladi lačnemu medvedu, naj sede pod dren in čaka sadú, češ, ondi najprej zori, kjer najprej cvetí. Medved jo zahvali za dobri svet in leže pod dren, čaka in čaka, sad pa le noče zoreti. Zasmehovan od drugih živali, naposled izprevidi, da ga je lisica vodila za nos, razsrdi se in zviije v hudi jezi nedolžnemu drenu vse veje.

V tej basni je medved prav dobro opisan. Samo sirova telesna moč ga je brez velike umske zmožnosti. Zaletel je,

nikdar mnogo ne premišlja; zanašajoč se na svojo moč, se loti vsega, kar mu buti v glavo; zvijače in hinavstva ne pozna. Nikoli ne preži na svojega sovražnika, lovca ne zasleduje in ne prekanja, ampak naravnost mu gre naproti ter se bije pošteno z njim. Res je kosmatinec malo neotesan in zarobljen, ali z druge strani je pa vendar precéj dobročuden. Človeka ne napade iz lepa, ako ga pusti na miru, še s pota mu gre; mrtvega človeka se ne dotakne, le povoha ga in gre dalje. Märsikdo si je s tem že rešil življenje, da se je pred medvedom pritajil in držal sapo k sebi.

V nekaterih navadah je prav smešen; sedeč si rad liže šape, glasno cmokaje; rad prevrača kozolce, pleza na kvišku, od ondod pa seprekucuje na zemljo; tudi ga smeši capljajoči in mencajoči hod po širokih podplatih. Dasi ji hrust včasih nagle jeze, vendar ni žejen krvi, v nekaterih krajih je celo dobrosrčen.

Po Fr. Erjavcu.

9. Krt.

Poglejmo enkrat malo pod zemljo! Tam doli kraljuje krt; zato jo imenujemo „krtovo deželo“. Ozrimo se danes v temno kraljestvo, kako po njem gospodari mnogo psovani in hudo zatirani krt! Dolžili so ga in dolžé ga še dan danes, da je zanikaren tihotapec, da grize korenine sadežem, ki morajo potem usahnuti. Ako bi bilo to resnično, gotovo bi zaslužil hudodelec, da ga na smrt obsodimo. Ali nočemo ga prenaгло soditi, dokler se ne prepričamo na svoje oči, pri čem da smo.

Odprimo mu gobček! Oho! kaj je pa to? Vsi zobje so ostri in špičasti kakor igle. Hm, hm! to bi čudno bilo, ko bi ta žival žrla korenine, kajti vse ostrozobe živali se živé z mesom ali pa z malimi žuželkami in s črvi. Da bi pa baš krt bil v tem drugačen — ni verjetno. Ali človek je že tak, da včasih rajši veruje praznovernim in nevednim ljudem nego lastnim očem. Torej ženimo stvar do kraja! Razporjimo ga in mu pogledimo v želodec! Kar je pojedel, to se bode našlo v njem. Pa kaj najdemo? Nekaj mišje dlake, nekoliko na pol prebavljenih črvov in hroščevih kož. Nedolžen

je! Neumni njegovi obrekovalci so modrovali tako: „Tukaj je več objedenih usahljanih sadik, zasačili smo pa tudi krta, tedaj nihče drug ni tega poškodoval nego krt. Križajmo ga!“ Taki ljudje so kratke pameti ter ne premislijo, da so samo zato ujeli krta pri usahljanih rastlinah, ker je ondi hrustal bramorje in ogrce, ki so korenine podgrizovali. V praznem kozolcu ni vrabcev, temveč v polnem.

Mislim, sedaj bo vsak prepričan, da krt ni naš sovražnik, ampak prijatelj.

Ni torej pametno, krta na vse kriplje preganjati. Res je, da rije po zemlji in da dela nevšečne krtine po travnikih. Ali treba je pomisliti, da tako rahljanje zemlji ni na kvar; krtine z grabljami poravnaj, pa bo vse prav!

Le po vrtilih je siten zaradi vednega rovanja.

Po Fr. Erjavcu.

10. Kako ravna ruski jemščik s konji.

Razgovornost naših voznikov obstoji skoro vsa v njihovem biču in kletvicah; z bičem in rotnjem se pogovarjajo s svojimi ubogimi konji. To je na Ruskem vse drugače. Jemščikov konj — jemščik pravijo na Ruskem vozniku — skoro ne pozna biča; Rus tudi preveč ljubi to žlahtno žival, da bi tako grdo ravnal z njo kakor ljudje po drugih deželah. Jemščiku je njegov konj vse: njegov tovariš, njegov drug v veselju in žalosti, njegov varih po dnevi, njegova blazina po noči.

Na potu se vedno razgovarja s konji. Predno požene, prime za vajeti, katerih je za štiri konje vsa roka polna; bič, ki ga ne potrebuje, vtakne pod svoj sedež, kos strehe, ki mu je ostal od klobukovih krajev, obrne proti vetru, še enkrat se ozre po potnikih in zavpije nad konji: „Stopajte z Bogom! Tecite, tecite, prijateljski, da nam dadó gospodje »na čaj« (napitnino)!“ In odslej se ne neha pogovarjati s svojimi konji, piskati in lopotati, da pridejo do prve postaje. „Tako, mladički, tako! Le otresajte se, mali gospodički! Hurá, le naprej, prijatelji!“ — A zdaj jih začne karati: „No, no,

hitreje, hitreje, vi stare babe! Kaj omahuješ, vranko? Bolj pazi, čemu imaš pa oči? Hej, srčee, kaj se plašiš? Ne bodi beba, jaz ne vidim nikakega strašila!“ Na slabi cesti ali če gre navzgor, začne žvižgati, ploskati, kričati, z rokami in nogami mahati, kakor da bi hotel svoje konje uveriti, da je sam vrag za njimi. Strašno zasučee korbač, toda le da bi konje ostrašil, a ne pritisne nikoli. Zdaj pa zdaj jim tudi obljubi, da jim bode zapel kaj lepega, in večkrat jim zares navzlic vetru in snegu zapoje pesmico za pesmico. Tako lepo ravna ruski jemščik s svojimi konji!

Fr. Jeriša.

11. Govedo.

Po rasti in sploh po telesnih lastnostih se govedo ne more imenovati lepa žival. Vse lastnosti jo delajo nekako okorno, počasno, štorasto in neokretno, ali zraven tega je govedo silno močno, strpljivo in vztrajno tudi pri najtežjem delu. To ga posebno priporoča za težka dela pri oranju, pri obdelovanju zemlje, zlasti v goratih krajih.

O umnih zmožnostih naših domačih goved se ne da kaj posebnega povedati, dasi ni popolnoma nemogoče, govedo kaj naučiti. Sploh pa se mora reči, da je govedo neumna in trapasta žival.

Mnogo umnejši in spretnejši od krave ali vola je bik, ki z neznansko svojo močjo strinja tudi srčnost in drznost. Bik se vede kakor gospodar črede, brani jo sovražnikov in se hrabro bori z njimi. No, ker si je v svesti svoje sirove moči, je tudi hud; hipoma zakipi v njem togota in večkrat zaradi najmanjše stvarce napade celo človeka; razkačeni biki so povzročili že velike nesreče. Zato je najbolje, ogibati se bika o vsaki priliki.

Ako bi hoteli razvrstiti domače živali po koristi, ki jo dajejo človeku, morali bi govedo postaviti na prvo mesto. Že od nekdanj pomaga človeku obdelovati zemljo; posebno za oranje ledine je ni boljše živali od vola. Tudi za vožnjo je vol dober; dasi ni tako uren kakor konj, je pa zato jako

močen in vztrajen, tudi bolj oprezen in premišljen je nego konj. Uprav zato ljudje po hribih rajši redé vole nego konje. Tudi krave dobro vozijo. Ako jih človek ne preoblaga in jih dobro krmi, nimajo radi tega skoro nič manj mleka.

Na govedu ni stvari, katere bi človek ne obrnil sebi v prid. Pomislimo samo na meso — na sočno, tečno in redilno govedino, ki jo na mnogovrstne načine pripravljamo; človek jo lahko uživa vsak dan in vendar se je ne preobje. Teletina sicer ni tako redilna, toda je bolj nežna in prhka, želodec jo laže in hitreje prebavlja, in zato se priporoča posebno bolnikom in slabotnim ljudem.

Kravje in volovske kože se strójijo za podplate, telečje za mehko usnje. Z dlako se nadevajo vsakovrstna sedala, kakor na pr. stoli, sedla i. dr. Iz rogov in celo iz parkljev izdelujejo strugarji raznovrstne stvari, na pr. glavnike, žlice, gumble, noževe platnice i. t. d. Iz loja se ulivajo sveče in se dela milo (žajfa), s sežganimi kostmi in s krvjo se čisti sladkór ali cukér, iz kožnih odpadkov in druge drobnjave se kuha klej (lim), celo žolč rabijo bárvarji, slikarji in lekárji. Od krave dobivamo najokusnejše mleko, ki ga pijemo ali sámo ali pa ga uživamo v raznih mlečnih jedéh. Iz smetane se umete sirovo maslo, iz sesirjenega mleka delamo razne mastne in suhe sire; kratkoma: govedo nam živo in mrtvo donáša obilne koristi.

Po Fr. Erjavcu.

12. Srnica.

*Nedolžna, mlada se srnica pase,
kjer v senčici hladni travica rase.*

*Brezskrbna igra se, veselo skakljaje,
saj trava redi jo, rosica napaje.*

*Ali srna ozira okrog se premalo,
neskrbno srce jo bode izdalo.*

*Približa se lovec, uzré ga prepozno,
na noge plane, uplašena grozno.*

*Bežála je srna, svrčála je strela,
je srnica hitra, a smrt jo je ujela.*

*Zadeta v srce, na tleh omaguje
in lovca tik sebe solzná pogleduje.*

*Oh, kdo je smel jo in mogel raníti?
Kdo mogel tak mlado, nedolžno ustreliti?*

*A lovcu srce je dano nemilo,
oko nje proseče ni ga ganilo.*

*Veselo jo gleda, ko kvišku plane
in zopet omaga in mrtva ostane.*

Fr. Levstik.

13. Svinja.

Med vsemi živalmi je svinja najnečistejša in najpožrešnejša. To sta njeni glavni lastnosti; zaradi njiju je povsod na slabem glasu. Svinja se rada valja po najgršem blatu, in ni je tako smradne in gnusne stvari, da bi je njen rilec ne preril z največjo slastjo in povolnostjo. Vrhu tega je še strašansko požrešna in pohlasta vse, ako se le da prebaviti.

V svinjak se ji dadó iz kuhinje odpadki, olupki in pomije. Vse te stvari samogoltno požre in posreblje, ako so tudi odpadki in olupki že plesnivi, ako so tudi pomije že kisele.

Svinja žre tudi mrho in drug smrad. Celo svoj zarod večkrat požre, dasi nekateri mislijo, da pujska poje le takrat, ako ga je po naključju poležala in zadušila, ali pa ako so mladiči bolni in zato vedno cvilijo.

Zunaj na paši prerijajo svinje zemljo, kjer iščejo miši, ogree, črve, gliste in korenine, in zato je dobro in koristno, puščati svinje na njive, ki ležé v prahi. Drugače so pa povsod na obdelani zemlji in tudi v gozdu škodljive.

Akoprem je svinja nečista žival, gre vendar rada v vodo in dobro plava. Svinje, ki se zunaj pasejo, gredó večkrat po

cele ure daleč, da pridejo do vode, in vidi se jim, kako jim kopel dobro de. Znano je, da celo zbolé, ako se po leti ne morejo kopati. Zato se jako motijo vsi oni, ki mislijo, da v svinjakih ni treba gledati na čistost in snago in da se svinja v smradu in blatu bolje redi. To ni res!

Kar velja za človeka in za druge živali, velja tudi za svinjo. Čistota je pol življenja!

Svinja svojih umnih zmožnosti ni izbistrila tako kakor na pr. pes, konj, slon itd. Ostala je neumna, trapasta, uporna in potuhnjena, morebiti največ zato, ker človek, misleč na svojo korist, ugaja le njenemu požrešnemu vampu. In vendar imamo več primerov, ki nam kažejo, da ima tudi prašič neko privrženost do človeka, ki se z njim bavi, in da je moči, tudi neumnega in togega prasca kaj naučiti.

Po Fr. Erjavcu.

14. Miš.

Kdo je ne pozna te sladkosnede, razposajene in zvite tatice! Povsod je dosti tega mrčesa — in še preveč. Človek se ne more odkrižati nadležnega gosta, ki hoče jesti tudi tam, kamor ga niso vabili in klicali. Kjerkoli si človek postavi hišo, bodi v mestu, bodi v samoti, na gori ali na polju, takoj se naseli pod njegovo streho miška in brezskrbno živi od tega, kar si je človek pridobil v potu svojega obraza. Njenih ostrih, dletastih zob ni nič varno.

Po kletéh in hramih gloda kruh in žito, špeh in maslo, svečo in sir; liže smetano, pije mleko in posreblje olje iz lampice. Ako ima priliko, naloka se tudi žganja in se potem valja pijana ter uganja vsakršne burke. Mnogo stvari, ki jih ne je, zgrize in ogloda samo iz objesti. Tako na pr. izpridi po skrinjah in omarah perje, papir, knjige, usnje in sploh vse, kar ni od kamena ali železa. Gotovo stori več škode s tem, kar pokvari, nego s tem, kar poje.

Dasi je miš budna tudi po dnevi, vendar se ji pravo življenje začne z nočjo, ko gredó ljudje spat. V hiši, kjer

ni mačka, vso noč ni miru; tekajo in preganjajo se po izbah, škrablajo in cvilijo ob stenah, da človek ne more spati.

Poglejmo pa sedaj miš tudi od druge strani! Reči moramo, da je miška lepa, živahna in okretna živalca. Lepo zalito, zadaj debelejša ali vendar vitko truplo, špičasti gobček, zale nožice, velike, črne in svetle oči so gotovo lepe telesne lastnosti, in tudi sivi, svilnati kožušček ji kaj lepo pristoji. Samo precéj dolgi repek jo malo kazí, ker je skoraj popolnoma gol; toda za živalco je imeniten, ker se z njim oprijemlje, kadar pleza na kako šibko stvar.

Tudi njeno vedenje je prav šegavo in kratkočasno. Jako je urna in skočna, nemirna in zvedáva, srborito teka in skače. Če pa kje kaj zaškrbne, se hitro izmuzne v luknjico; toda kmalu se spet zasvetijo črna očesca, ako čuti, da ni nevarnosti. Rada se useda tudi na zadnje noge, in osobito prijetno jo je gledati, ko se sedeč liže in pere s prednjima nožicama. V vodo ne gre rada; ako pa pade vánjo, plava prav dobro.

Po Fr. Erjavcu.

15. Korist kanje ali mišarja.

„Dobrota je sirota.“ O resničnosti tega našega pregovora bi mogla tudi kanja kaj povedati, ko bi znala govoriti. Požrešne poljske in gozdne miši razen postolke in sove nimajo sovražnika, ki bi jih znal tako trebiti kakor kanja. Ako bi za ta posel od poljedelca bila najeta in plačana, bi ne mogla svoje službe vestneje opravljati. Ves božji dan kroži nad poljem in gozdom, ali pa sedi sredi polja na kakem drevesu ali na groblji ali pa na mejniku. Ko jo človek vidi tako leno in zanikarno z ohlapnim perjem stati na eni nogi, sodil bi, da malo mara za vse, kar se godi okoli nje. Ali ta malomarnost je le navidezna. Njeno bistro, rjavo oko razgleda vso okolico, tanko uho ničesar ne presliši. Posebno meri na miši; zato ji po nekaterih krajih pravijo tudi „mišar“, in to po vsej pravici. Na dan pohrusta po 50 miši, ako jih le more dobiti, 30 se jih pa sme računati

na dan. Mišar tudi rad lovi kače in celo strupenega gada ustrahuje in požre. Če še pomisliš, kóliko potrebujejo njegovi trije ali štirje mladiči, predno so godni, potem lahko presodiš, kóliko škodljivega mrčesa ena mišarjeva rodovina pokonča črez leto in dan.

In kako človek navadno plačuje kanji to dobro delo?

Vsak malopridnež, ki zmore kje kak pihalnik, strelja po njej in če jo je ubil, ne ve, na katera vrata, na kateri paž bi jo pribil, da bi videlo več ljudi tega strahovitega „jastreba“, „kragulja“, ka-li! Tako neuki svet plačuje svojim najboljšim prijateljem.

Po Fr. Erjavcu.

16. Slavec.

Slavec je pevec nad vse pevce. Noben jezik nima besedi, s katerimi bi se milina in ljubkost njegovega glasú mogla dostojno opisati. Vsi narodi so ga že od nekdaj čislali za pevskega mojstra, in ni ga morebiti pesnika, ki bi ne bil opeval njegove slave. Vsakega, komur srce ni popolnoma okamenelo, mora slavčevo petje navdajati s sladkimi čuvstvi.

Ali si kdaj poslušal slavca v mehki noči tople pomladi? Ali te niso izpreletela nežna čuvstva, ali se ti ni širilo srce, ali se te ni polastilo neko hrepenenje, ko so ti na uho bile srce topeče melodije? Kako globoko mu kipé iz drobnih prsi vroče pesmi, kako silno vró skozi tanko grlo — človek se boji, da bi pevcu ne počilo srce!

In pa kakšen glas in kakšne izpremembe! Sedaj mu iz polnega grla doni sladka, umilna pesem, sedaj zopet prosi in tiho gostoli. Kakor na tanki nitki se mu tresejo zategnjeni glasovi, kmalu se pa krepé in naraščajo ter se prevržejo v vriskajočo radost. Kaj takega se da le poslušati, ne pa opisati.

In ta imenitni in tóliko čaščeni pevec je oblečen v prav navadno, preprosto obleko. Zgoraj je rjavkastosiv, spodaj pa jasnosi vkast, rep je rjast. Velik je kakor vrabec, samo da je tanjši in da ima v svojem držanju nekaj plemenitega.

Samica je za spoznanje manjša, sicer mu je vsa podobna.

Slavec živi po vsej Evropi do sredi Švedije in Norvegije, po srednji Aziji in tudi v severni Afriki. Glasoviti pevec prebiva povsod po hostah in po grmovju, posebno tam, kjer potoki šumljajo skozi goščavo.

Po Fr. Erjavcu.

17. Kos.

Odveč bi bilo popisovati kosa, kako črno perje ima, kako rumen kljun in kako čvrsto, liki iz srebrne piščali se glasi njegova pesem tudi po mestnih ulicah. A baš ta odlični dar, pevska žila in grlo sta kriva, da marsikateri kos izgubi vsem stvarjem tólikanj mило svobodo. Tam v tesni kletki ga vidiš, kako sklonjen čepi; trudnih oči, pobitega srca in ves skesan „nosi koš“, pa dremoten sanja o zelenem, svobodnem gozdu, o ljubih tovariših, ki tamkaj prosto letajo in se radujejo.

Toda sčasoma minejo otožni spomini tudi njega. Kakor sladke sanje iz srečnih mladostnih dni mu prihaja na misel mili materin glas, ki ga je še mladič v gnezdu poslušal, in posihdob se skuša z njim vedriti.

A posetimo pomladanskega večera kosa ondi, kjer prostovoljno najrajši prebiva: ob kraju mračnega gozda! Ondi v senčnatem zatišju, kjer šumlja bistri potok, kjer se vrste tožne vrbe in jelše, kjer se zlasticam žaré rumene glavice po pisani loki: tam je kos doma. Tukaj leta na hladni vodotoč si žejo gasit in se kopat, na vlažna tla, najrajši na senožet pa skakat in iztikat za hrano. Kadar ugleda kaj neznanega, brž osupel ostrmi, se opre na rep, vzpne kvišku glavo in zleti v bližnjo goščavo; iz nje pak zakliče, zvest in zanesljiv čuvaj vsem krilatim in štirinogatim živalim, glasno: „Čudno, čudno, čudno!“, opominjaje jih, naj se le varujejo. Tod tudi izraža spomladi na vse zgodaj, ko je vse še otrplo in dremotno, v hrepenečih pesmih sladka čuvstva. Temnokrilati kos, zvesti prijatelj senčnatemu gozdu, ljubi za svojo sladko, tešilno pesem še posebno tihi večerni mrak.

Solnce zahaja, tone daleč za gore, in zarje odsev trepeče s hojevja v mračni gozdni hram, poln prijetnih dišav. V bukovju bobna pozna mavrasta pivka po operelem deblu, drobni stržek pa rahlo žgoleva v grmu. Na senožeti rosna kaplja objema belemu zvončku trudno glavico. Vse sanjavo medli, krotek mir kraljuje vse prek po dolu in dobravi — čuj — glasno pesem nad menoj!

Ali on — kje je? Glej, sicer je najrajši blizu tal, a sedaj je zletel, kakor si v svesti svojega prelepega glasú, visoki smreki gori na višek! Od tod doni svobodnemu pevcu iz grla taleča in mirno se glaseča pesem preko prostranega loga okrog in okrog na široko.

Tihi mrak ogrinja naravo. Zarja je že pobledela tam na zapadu. Kos požvižgava še, pa tudi njemu se pesem topi zmeraj rahleje in rahleje, dokler počasi popolnoma ne utihne.

Po I. Ogrincu.

18. Lastovki v slovo.

Mrzli veter tebe žene,
ljuba ptičica, od nas,
ki iznad lipice zelene
si mi pela kratek čas.
Vsako jutro, ptičica moja,
rano si prepevala,
vsako noč je pesem tvoja
sladko me zazibala.
Kadarkoli si zletela
v svoje malo gnezdece,
vsakikrat si mi zapela
milo pesem v srčece.

Zdaj pa iz zvonika line
zadnjo pesem žvrgoliš,
ker črez hribe in doline
v tople kraje si želiš.
Zdaj boš zapustila mene,
oj, kak me srce boli —
mrzli veter tebe žene,
pojdi, kam te veseli! —
Oh, da ni mi perje dano!
Rad, o, rad bi spremljal te,
pa v ledovje zakovano
moje revno je srce.

V. Orožen.

19. Na razstanku.

Kaj pa vam je, ptice prelube, da zdaj na mah vse molčite?

Ti slavljeni slavec, ki si tako sladko prepevaje navduševal pomladi mladeniča, kako mrkel posedaš sedaj med brestjem!

Ti veseli škrjanec, ki si zgodaj zjutraj in pozno zvečer, visoko krožeč, mladim in starim povzdigoval srca, kako sanjáv čepiš sedaj ob grudi zemlje! Ti ljuba prepelica, ki si ob večernem hladu tako glasno klicala kmetiča v vas, kako potrta se vtikaš v razor!

Ti naglokrila lastovka, ki si bila kmetski hišici pod pristrešek nanosila gnezdece — kako nemirno in žurno se s svojo mlado zarejo sukaš okoli bele vaške cerkvice! In vi prijazne tovarišice vse, od živahne penice, ki je drobno žgolela v grmu, pa do plenolovne postolke, ki se je vozila po zraku, vi, ki ste bile iz tujih krajev priromale k nam, da bi gnezdile pri nas ter nam vedrile in razveseljevale srce, kako tožno in medlo sedaj pomolkujete vse!

Vem, mrzel veter povleka po rjaveči planini; gosta jesenska megla lega niže in globlje v doline, solnce rdeči goram samo vrhove; letina je s polja, žito v predalih; po njivah molí samo bodeče strnišče; vse je tako prazno!

Bliža se čas, ko bi morale ptice hudo prezebati in stradati. Zdajci začnó sanjati o milejši domovini, kjer je miza bogateje pokrita z živežem. In zbirajo se v čete, se vzdigujejo v ozračje, pa se zopet spuščajo nazaj dol, kakor bi jim vendar pretežko bilo, se ločiti od prijaznih krajev, kjer so gnezdile in tako mirno prebile jasno poletje. Ali mahom se iz njih srede začuje glasen klic, známenje na odhod. In krilati pevci se iz lahka poženó više v zrak. Kmalu se potegnejo, leteč proti jugu, v tanko in dolgo črto.

In dalje ter dalje leté črez potoke in reke, črez gore in dole, dá, črez širne dežele — črez sinje morje! Oziraje se za ptičjim vlakom, pač ne misliš na težave in nevarnosti, ki preté tem potnikom.

Malo je ptic, ki potujejo le po dnevi; večina jih tudi po noči dalje vesla brez spanja, brez počitka. In kako dolga je pot, kako čudovito potovanje! Kaj kaže tir tem zračnim prebivalcem, da gotovo prispejo do zaželjenega

smotra? Kaj jih uči reda, katerega se potoma držé tako pravilno?

Brez ptičjega žvrgolenja poteka ostra zima. Samo mali broj pri nas ostalih ptic si išče živeža po samotnih tirih in gazéh; ali včasih, ko hudo zmrzuje, priletujejo k našim stanovanjem in prijazno pokljukavajo na okna: „Ljubi človečki, odprite nam! Zelo nas zebe, in muči nas lakota.“ Po I. Ogrincu.

20. Raca.

Raca je plavačica. Trije prednji prsti so namreč zvezani s plavno pečico, zadnji prst je pa krnast. Tako je noga podobna veslu ter je ustvarjena za plavanje in veslanje. Na suhem je raca težkonoga in počasna, kajti kratke in proti zadnjemu koncu pomaknjene noge ne morejo lahko nositi zakroženega, težkega trupla. Zato se raca pri hoji ziblje zdaj na eno, zdaj na drugo stran; pravimo, da racá. Račji kljun je spredaj ploščat in tako širok kakor zadaj; gornja čeljust je na robéh nazobčana.

Naša domača raca je večjidel bela, nahajajo se pa tudi take, ki so po perju divji sestri popolnoma enake. Glava in vrat divjega racáka se izpreminjata kakor temnozelen žamet, pod belim ovratnikom so prsi kostanjaste, hrbet je sivkastorjavkast, perutnice pa sive. Najlepše se sveti sredi perutnic okno ali zrcalo; tako se namreč imenujejo ona plavkasta ali vijoličasta, kovinsko se leskeča peresa, ki so zgoraj in spodaj črno in belo obrobljena. Racáka je tudi poznati po peresih, ki se mu nad kratkim repom krivé kvišku. Samica ni tako nagizdana in ima prav ponižne in skromne barve. Glava in vrat sta prstena, sicer je pa rjava in s temnejšimi pegami in lisami poškropljena. Pri obeh so noge pomarančaste, oči črne, kljun pa rumenzelenkast.

Ako ravno raca težko hodi, vendar je videti spretnejša od gosi, tudi je umnejša, opreznejša in živahnejša. Race so rade v družbi med seboj, pa tudi z drugo perutnino na dvorišču se rade družijo. Racák vabi z glasnim: vek, vek,

one mu pa odgovarjajo: kva, kva, kva! Kadar so skupaj, neprestano prav jezično čebļajo, se gledajo, otresajo z repki, si čistijo perje ali si pa iz prijaznosti druga drugi brbajo po glavi. Da se jim perje v vodi ne premoči, mažejo si ga z mastjo, ki si jo s kljunom iztiskajo iz neke žleze nad repom. Rade stojé na eni nogi, speč pa vtikajo kljun med perje na plečih.

Ali njihov pravi živelj je vendar le voda, brez nje raca ne more biti srečna. Kako veselo pozdravljajo dež, kako se čistijo in peró, zlasti take, ki nimajo prilike, priti vsak čas do vode! V najmanjši mlačici pod kapom se zna okopati, najbolje se pa počuti v vodi, kjer more plavati. Zna se tudi potapljati, ako ravno ne baš dobro, vsaj v globoki vodi ne; rep ji navadno gleda iz vode, kadar s kljunom brodi po blatu v plitkih vodah.

Kakor smo raco pohvalili zaradi njene čistosti, ji pa moramo očitati njeno neizmerno požrešnost. Raca je veliko in nič ne izbira; v tem je podobná svinji in podgani. Z največjo slastjo prebrbra najsmradnejše stvari, prežveka in precedi najmastnejše blato.

Zunaj vode trga travo, zoblje zrnje, iztika na smetišču po kuhinjskih odpadkih in žre tudi mrhovino; po vodi pa pobira polže, črve, žabji krak, ribje ikre, sem ter tja si ujame tudi kako žabico ali ribico. Da pa želodec vso to sodrgo laže prekuha in prebavi, zoblje tudi pesek kakor kokoš.

Po Fr. Erjavcu.

21. Ptice, človeške prijateljice in dobrotnice.

Med vsemi živalmi, kar koli jih je ustvarila božja roka, so ptice človeku najljubše. Dobro vemo, da nam je mnogo drugih živali pri hiši in pri gospodarstvu potrebnjših; vemo, da bi nam brez njih bilo težko, skoro nemogoče živeti, ali vendar so nam ptice najbolj k srcu prirastle. Vsakega, komur srce ni skoz in skoz popačeno, mora veseliti, ako gleda ptico, kako vesela po vejah skaklja in svoja čuvstva izliva

v glasno pesem. Kako žalosten bi bil svet, ko bi ga ne oživljale ptice s svojim petjem! Saj vemo, da lepo je le tam,

kjer ptičice pojó
in rožice cvetó.

Ptice pa niso samo naše ljubeznive prijateljice, ampak so tudi naše največje dobrotnice. Ako bi iz naših krajev hipoma izginile vse ptice, kmalu bi bilo drevje po gozdih in vrtilih obrano in golo; senožeti in polja bi bila postrizena in do zadnje bilke opustošena, in to vse brez kose in brez srpa. Temni roji vsakršnega škodljivega mrčesa, kakor so na pr. črvi, žužki, hrošči, gosénice, metulji, molji, muhe, komarji, mravlje, ušice, kobilice, cvrčki in še druga taka drobna golazen bi dejala v kratkem vse rastje na nič. Človeška moč omaga pred takim akoravno majhnim, ali strahovitim sovražnikom.

Ptiči neutrudno preganjajo vso to nadležno gomazen, ptiči skrbé, da se nikjer preveč ne zaplodi; vedno so jim za petami, poiščejo jih v najvarnejših kotih in skrivališčih. Ptičje oko ne izgreši niti najmanjšega črvička, zapazi prav tako lahko zeleno gosénico na zelenem listu kakor drobna, sivkasta jajca pod razpokano skorjo.

Da bi se prav na tanko prepričali o koristi ptičev in da bi tudi druge mogli o tem preveriti, so opazovali mnogi ptičji prijatelji drobne ptice pri njih dejanju in nehanju, zlasti takrat, ko so imele mladiče.

Angleški učenjak je opazoval vrabca, ki je pital mladiče v gnezdú. Vsako uro je prinesla starka do 40 vsakršnih gosénic, tedaj v dvanajstih urah 480, v tednu pa 3360. Zato mu ni zameriti, ako se jeseni včasih nazoblje prosa, saj si ga je pošteno zaslužil.

Prav tako koristne so sinice, ki posebno iztikajo za metuljevimi jajci. Neizrečeno mnogo mrčesa pokončajo tudi škoreci. Škorec pozoblje vsako uro 10 slinastih polžkov brez hiše, ona ravno toliko, mladiči pa še več. Recimo, da škorec poletnega dne po 14 ur lovi hrano za se in za svojo družino;

tedaj ne bode preveč, ako na vsak želodec štejemo 150 slinjarjev na dan.

Ta ali oni bo morebiti zmajal z glavo rekoč: Bog vedi, ali je pa to tudi vse res, kar se tukaj piše o pticah. — Ako nočeš biti le neveren Tomaž, temveč ako ti je do resnice, prepričaj se prav lahko sam o veliki koristi, ki jo imamo od ptičev. Eno uro ali kaj pazi na lastovice, ki gnezdiijo pod hišnim pristreškom! Videl boš, da se od 4. ure zjutraj do 8. ure zvečer trudita oba, nasititi požrešne, širokoustne paglavce; vsako uro je vsak vsaj dvajsetkrat pri gnezdu in vsakikrat prinese po 10 do 20 mušic in druge take drobnjave. Recimo, da jih prinese samo 10, to jih je na dan že 6400. Sama záse pa gotovo potrebujeta kakih 600, tedaj pokonča ena rodovina v enem dnevu 7000, v enem mesecu 210.000, vse poletje vsaj 500.000 vsakršnega mrčesa. Ako v eni vasi gnezdi 100 parov lastovic, pokončajo v enem letu čez 50 milijonov sitnega in škodljivega mrčesa.

In kako povrača budalasti človek svojim dobrotnicam? Strelja jih ali iz neumne vraže ali pa iz prešerne objestnosti ter jih mrtve — sebi v največjo sramoto — še celo pribija na paž ali na hlevna vrata.

Ali si je mogoče misliti večjo nehvaležnost, večjo beda-stočo in večjo sirovost?

Po Fr. Erjavcu.

22. Belouška.

Belouška je naša najnavadnejša kača. Nahaja se povsod blizu vode, zlasti po zarastlih bregovih stoječih ali počasi tekočih vodá, tu in tam pa tudi po hribih v suhih krajih daleč od vode. Rada se približa hišam, pride v hleve in staje, zlasti se rada vgnezdi v velikih kupih gnoja. Prigodi se pa tudi, da pride v hiše in se nastani v posteljah, kjer napravi vélik strah in grozo posebno med otroki.

Belouška gre rada v vodo; osobito kadar je v nevarnosti, zbeži, če le more, v vodo. Plava prav spretno in hitro, držeč glavico iz vode, ali se pa po dnu hitro pomiče dalje; pod

vodo lahko ostane dolgo. Pleza tudi večkrat na drevje, ovijaje se okoli debel in vej.

Vse kače so roparske živali, lové si same svoj plen ter ga pogoltnejo celega, kakor je.

Belouška se hrani večjidel z žabami, lovi pa tudi ribice, martinčke, v mladosti celo črve in žužke. Vendar so žabe njena poglavitna hrana.

Žročo belouško je gnusno gledati. Žaba se dere na vse grlo in napenja vse moči, da bi pobegnila, ali med zobmi je kakor med železnimi kavljí. Z gornjimi zobmi drži kača žabo, spodnjo čeljust pa pomakne malo naprej — spodnja čeljust spredaj ni zarastla — z eno, recimo desno platjo poddržuje žabo, z drugo, levo pa poseže malo dalje ter jo poprime z zobmi; tako jo pomika malo po malo v žrelo, dokler je popolnoma ne spravi v se. Z grdo razkrečnimi čeljustmi se sedaj ostudno davi in gotovo bi se tudi zadavila, ako bi se ji pri tem delu sapnik še ne podaljšal in ji pri strani ne stopil iz žrela. V časih pa pograbi tudi tako velik plen, da ga nikakor ne more požreti in je prisiljena, ga zopet izpustiti. Ako so žabice majhne, jih požira prav hitro, po dvajset in še več jih pogoltne drugo za drugo.

Do sitega nažrta belouška je lena, se skrije in počasi prebavlja. Potem pa more tudi dolgo stradati; mleka ne mara.

Jeseni zleze belouška v svojo luknjo globoko v zemljo ali pa se zarije v gnoj, otrpne in leži tako do pomladi. Že meseca sušca jo je večkrat videti, da se, v svitek zvita, greje na solncu. Précej potem se privikrat leví.

Dosti pozno, stoprv meseca julija ali avgusta znese samica 20—30 jajec najraje v gnoj, v kup smeti ali v kako trhlenino, kjer je ob enem dovolj toplo in mokrotno. Jajca so črez palec dolga, kožnata, mehka in kakor na motvozu nabrana, drugo se drži drugega. Črez kake tri tedne se izlegó iz njih mlade, ped dolge kačice, ki rastó jako počasi. Stara se ne briga dalje ne za jajca ne za mladiče; prepuščeni so sami sebi in svoji sreči.

Jež, dehor, jazbec in mnoge ptice so njihovi največji neprijatelji.

Belouška človeku ne stori nič žalega, še ugrizniti navadno noče.

Po Fr. Erjavcu.

23. Kako se žabe plodé.

„Nekega dne — bilo je po leti,“ tako pripoveduje sloviti prirodo pisec Fran Erjavec iz spominov svojega fantovanja, „sedim kraj mlake na našem vrtu in gledam sluznate kepe, ki so plavale po vodi. Ker je po vrtu baš prišel profesor, ki je stanoval v naši hiši, poprašam ga, kaj je to.“

„Pojdi k materi, naj ti dadó skledico!“

„Bojim se, da je ne bodo hoteli dati.“

„Čakaj, prinesem jo pa jaz.“

In res pride kmalu s skledico in zajame eno tako kepo z vodo vred. Sedaj sem videl, da so v kepi rumenkaste kroglice grahove velikosti s črnkastim zrnem v sredi.

„To postavi na kako okno in vsak dan poglej, ali se bo kaj izpremenilo ali ne. Če boš videl kako izpremembo, pa mi povej!“

Že drugi dan sem videl, da so kroglice bolj nabuhnjene, in profesor mi je dal okroglo steklo, skozi katero se je vse videlo mnogo večje, nego je res. Ko sem skozi to steklo pogledal eno kroglico, zdelo se mi je, kakor bi notri ležala zvita živalca, ali nisem je mogel prav razložiti. Ne enkrat, Bog ve kólikokrat sem hodil gledat vsak dan sluzne kroglice v skledi. Šesti dan se je odprlo nekóliko kroglic, in to, kar je poprej ležalo kot črnkasta pika v njih, je zdaj plavalo okoli po vodi kakor majhna ribica. Imelo je rep, glavo in na vratu z vsake strani majhno resico. Ko pride profesor, mu povem, kaj sem videl.

„Vidiš,“ me pouči, „to, kar sva zadnjič vzela iz mlake, to je bila kepa žabjih jajec ali žabji krak. Vsaka kroglica je eno jajce, in iz vsake bo postala žaba. To, kar si danes videl okoli plavati, to so mlade žabice.“

„Ali to so ribice, ne žabice!“

„Le počakaj še malo in gledaj jih vsak dan! Vidiš ta-le jajček? Prav sedaj bo živalca pregrizla sluznato lupino. Z glavo je že zunaj, skoro se bo vsa izmotala — no, sedaj pa že plava okoli. To, kar ima na vratu, to so njene dihalke ali škrge; z njimi živalca diha, ker brez dihanja ne more živeti kakor ti ne; samo da imaš ti pljuča, mlada žabica pa ima dihalke ali škrge.“

„Zakaj jih pa one žabe v mlaki nimajo?“

„To boš že pozneje videl, zakaj ne. Le potrpi! Vidiš to-le tukaj? Ta je šla zopet nazaj v svojo lupino in jo jé. Dokler so žabice mlade, jedó le sluznato svojo lupino, pozneje jim boš pa dajal kruhovih drobtinic.“

Živalce so bile vse iz jajec, rastle so in ko so vso sluz pojedle, dajal sem jim kruha. Dvajseti dan sem zapazil, da so škrge vedno manjše in da se počasi izgubljajo, na zadnjem koncu blizu repa so se pa pokazali majhni izrastki. Profesor mi je povedal, da sta to zadnji nogi. S steklom sem videl tudi prednji, pa sta bili še pod kožo skriti. Tako so ostale noge prav dolgo. Ko je bil drugi mesec pri koncu, jela je na glavi koža pokati, in popolne žabice so se iz kože motale. Ozka usta z roženim kljunčkom na koncu so odpadla, usta so se široko odprla. Živalca ima sedaj štiri noge, škrge so se skrčile, in pozná se le še poklina, ki se pa tudi sčasoma zaraste, rep se izgublja. Žabice so splavale na vrh ter so molile glave iz vode. Mehovi, v katerih so tičale poprej, so plavali kot žabje srajce po vodi.

„Vidiš,“ rekel mi je profesor, „sedaj je žabica popolna, ima štiri noge, široka usta, izgubila je rep, izgubila je škrge, sedaj diha s pljuči, zato je prišla vrh vode; prej pa, dokler je imela škrge, bila je vedno pod vodo kakor riba, ki vse svoje življenje diha s škrgami.“

Po Fr. Erjavcu.

24. Karp.

Med vsemi našimi sladkovodnimi ribami je najbolj razširjen in najbolj znan navadni karp, ki se nahaja po rekah in potokih, po močvirjih in jézerih. Razen vode bujice se je karp v vseh vodah udomačil. On je med ribami to, kar je med sesalci naša domača živina — kulturna žival, ki jo je človek že v stari dobi gojil in raznesel po svetu.

Kakor prava domača žival je karp privzel v različnih razmerah svojega življenja različne oblike in različno obleko. A vsi karpi imajo debele ustnice in na njih dolge in debele brkce; hrbtna plavuta je dolga, zadnja pa kratka.

Karpi običajno zrastejo 50 *cm* dolgi in so do 3 *kg* težki. Izvenredno veliki karpi postanejo en meter dolgi in 15—20 *kg* težki; a ujeli so tudi že poldrugi meter dolge in 30—35 *kg* težke karpe. Navadno živé karpi 10—15 let. Pri-poveduje se, da karpi lahko doživé izvenredno starost do 200 in več let.

Karpi najbolj ljubijo močvirne in plitke ribnike in jézera, krog katerih ni mnogo dreves, da bi senco delala. Ugaja jim toplota, zato najbolj uspevajo v vodi, ki jo solnce dobro greje. Redé se in rastó samo po leti. Kadar nastopi zimska doba, se zberejo na najglobljih mestih in se zakopljejo za-časno v blato ter prespavajo zimo, ne da bi uživali hrano. Za ta dolgi spanec se jim je treba dobro pripraviti; zatega-delj celo poletje pred mrestjó in po mresti ne mislijo na drugo, nego da se dobro zredé, da bi tem laže prebili zimo. Po leti lahko zapazimo cele jate, ki skrbno preiskujejo plitko dno ter iščejo v blatu in med rastlinami žuželk in črvov ter različne rastlinske hrane. Mresté se na plitkih mestih, ki so gosto za-rastla s povodnimi rastlinami. Pri íkrnici, poldrugi kilogram težki, so našeli 370.000 do 700.000 iker (jajec).

Karpi so v istini dobrosrčne in mirne stvari, a nikakor niso topi. V vsaki opasnosti se skoro iznajdejo in si skušajo pomagati; kjer se v majnih ribnikih redno krmijo, si zapomnijo gospodarja in mesto, na kojem se jim nudi hrana. Kadar se

jim z zvončkom da znamenje, se takoj zberejo in čakajo na običajnem torišču hrane.

Kakor vse ribe imajo karpi mnogo sovražnikov. Zato se kljub izredni plodnosti v otvorjenih vodah slabo množé. Razen rib roparic so glavni pokončevalci karpov vidra, rečni orel, čaplja in druge vodne ptice, rovke, pijávke i. t. d.

Karpovo meso je polno koščic, ináče pa je mehko in sočno, in ga radi jedó.

Po M. Kišpatiču.

25. Kako se mravlje pomladi zbujaajo.

Pomladansko solnce pripeka in pregreva mravljišče na kraju smrekovega gozda, od koder je sneg večjidel že zbežal pred solnčnimi žarki; in vendar je mravljišče še mrtvo, kakor bi bila kuga pomorila njegove prebivalce. Niti ene mravlje ni videti, vse še spé v gorkem stanu, kjer se skrčene tiščé druga druge. Kakor silna vojska kralja Matjaža v votlem hribu, tako čakajo tudi one povelja od zgoraj.

Pa solnce pripeka bolj in bolj, in en zaspanec se prebudi. Vzdigne glavo iz črne trume in pogleduje z zaspanim očesom okrog sebe — vse še spi. Ali se je zmotil? Ali še ni čas, da bi se vzdignili z ležišča? Pa saj vendar čuti, kako puhti gorkota od zgoraj! Iztegne torej nožice, si pomane oči in se, še na pol zaspan, napravi iti gledat, ali je že čas, zapustiti gorko postelj, v kateri je tičal štiri mesece. Gre po veliki cesti, pa ne more dalje; trdne pregraje, ki jih je pomagal sam jeseni napravljati, jezijo mu sedaj pot. Nekaj časa hodi okoli male trdnjave in išče kake špranje, da bi se splazil skozi njo, pa ni je dobiti. Jezen zgrabi bruno in si ga prizadeva izdreti, vleče in vleče, pa nič ne opravi; popade drugo, tretje, pa vse njegovo prizadevanje je zaman. Vse je umno in trdno sezidano.

Nevoljen gre tedaj nazaj in zgrabi s čeljustmi za vrat prvega zaspanéta, na katerega po sreči naleti, in ga strese. Zaspanec se prebudi in gleda debelo, kakor bi hotel reči: „Da bi te! Kaj mi hočeš?“

Ta ga pa začne s tipalnicami tipati in božati, in zaspané je predramljen in ve v trenutku, kaj mu je početi. Oba gresta drugih budit. Kmalu jih je deset na nogah, in vsi gredó nad pregraje, ki se ne morejo več ustavljati združeni moči desetih korenjakov. Pridejo ven, solnce jih iz početka blešči, pa se ga kmalu privadijo, in želodec, ki je črez in črez prepreden z debelo pajčevino, oglašá se tudi močno. Da bi ga uto-lažili, poiščejo kake sladkarije in zraven se od veselja postavljajo na glavo, se cukajo in uganjajo druge burke. Potem gredó domov, in tu je kmalu vse na nogah; kakor hudournik vró ven pri vseh vratih, in mravljišče se giblje in mrgoli kakor voda, ki vre in kipi v kotlu.

Po Fr. Erjavcu.

26. Pomladni ali navadni hrošč.

Vsako četrto, po nekaterih krajih tudi vsako tretje leto je hroščevo leto. V prvih toplih pomladanskih dnevih začnó riti iz zemlje, ki je včasí na kakem mestu vsa prevrtana kakor rešeto. Z vsakim dnevom se množé temni roji, ki po dnevi in ob slabem vremenu mirno sedé po drevju, ob toplih večerih pa rojijo glasno okoli in iščejo primernih dreves za žrtje. Ker takrat že poganja vsa rast in je drevje v najlepšem cvetu ali pa je malo prej odevelo, je škoda očividna, ki jo delajo ti požeruhi. Listje, cvetje in mlade plodove, vse vprek ti poklestijo. Le poglejmo hrastov gozd v hroščevem letu! Sredi majnika je gol, kakor bi se bil posušil.

Tako udelujejo prvo polovico majnika, potem se še le izgublajo, a prej so se zaplodili. Samci poginejo, samice žró še nekaj časa dalje, potem pa se zarijejo v zemljo in ondi odložé svojo zalego, kakih trideset in še več okroglih jajec.

Iz jajec se izvalé ličinke, ki obgrizujejo rastlinam korenine in jih izpodjedajo, da vsled tega usihajo. Te ličinke imenujemo ogree ali podjede.

Tega hudega sovražnika je treba zatirati na vso moč. Posámezna roka sicer lahko včasih mnogo stori, ali vélik in

v resnici izdaten uspeh pokaže se samo tamkaj, kjer se k skupnemu delovanju združijo cele vasi in občine, celi okraji ali cele dežele. Zato so tudi izdane posebne postave in naredbe, ki županom ostro ukazujejo, naj gledajo na to, da se hrošči pobirajo in pokončujejo.

Kot hrošč sicer zelenjadi ne dela nikake ali vsaj ne znatne škode; vzdignivši se iz prašne zemlje na lahkih krilih, leta samo okoli visokih vrhov in se ne meni za pritlično zelenjad. Ali slovenski pregovor uči: „Trn se za rana ostri,“ in drug, temu podoben, veli: „Zgodaj začne žgati, kar kopriva če postati.“ In oba ta pregovora sta taka, kakor bi bila o hrošču skrojena. Tóliko, da se je spak pod zemljo izvil iz jajca, že se poloti malopridnega dela in ne odneha, dokler se mu čeljusti še morejo gibati, ako odštejemo presledke po zimi in pa kratki čas, ki ga potrebuje, da se iz neokretnega „črva“ preobrazi v krilatega hrošča. Boječ se žgočega solnca, rije po hladni zemlji in neopažen obgrizuje sočne in mehke koreninice.

Če zanikarneža tudi ne vidimo, ovadijo ga kmalu veneča in usihajoča stebelca. Ako izpuliš na vrtu tako zamorjeno sajenico, opaziš hitro, da ji je srčna korenina obgrizena, in ako malo pokoplješ okoli nje, kmalu se ti privali iz zemlje débel požeruh. Po volji mu je vsaka korenina, če ni pretrda; zato je škodljiv ne samo po vrtnih gredicah, temveč tudi na polju, po senožetih, kakor tudi v gozdnih in sadnih drevesnicah.

Po Fr. Erjavcu.

27. Glogov belin.

V velikem krdelu šarastih metuljev je mnogo sadnemu drevju prav škodljivega mrčesa. Sem štejemo v prvi vrsti glogovega ali vrtnega belina, ki je znan povsod. Vrtni belin se prikaže navadno v drugi polovici majnika ali pa začetkom junija in leta po cvetju ali poseda okoli kaluž in mlak, kjer pije. Včasih jih je vse belo okoli stoječe vode. Kmalu potem znese samica kakih 150 zlatorumenih jajec v kupčku

na zgornjo stran češpljevega, mareličnega, hruškovega ali jablanovega lista. Sredi julija — včasih tudi še prej — se izvalé goseničice, ki takoj prično svoje škodljivo delo: prepredejo ali prevlečejo list z neko tanko svilo in mu oglojejo gornjo kožico. Pozneje pripredejo več oglodanih in suhih listov z gosto prejo k vejam ter si naredé zapredek ali mešiček, v katerem prezimujejo. Ko jih pomladansko solnce prebudi v novo življenje, izlezejo iz gnezda, začno iz nova žreti ter so toliko škodljivejši, ker požró brstje in cvetje do golega. Zdaj si tudi spredejo večje gnezdo, v katerem se zbirajo zvečer ali pa ob slabem vremenu. Ko so se goseničice dvakrat olevile, rastejo hitro in ne zahajajo več v gnezdo, vendar se rade držé skupaj. Dorastle se razlezejo in si poiščejo primerneга mesta, kjer se zabubijo, bodisi na drevesu samem ali na vrtni ograji. Za štirinajst dni je metulj v bubi gotov, prodre ovoj in izpusti pri tem nekaj kapljic rdečega soka. Praznoverni ljudje, ki so videli te rdeče kaplje po tleh ali po rastlinah, so dostikrat mislili, da je padel krvav dež.

Belina se najhitreje rešiš, ako po zimi obereš z drevja vse goseničje zapredke in jih sežgeš. Da je treba tudi metulje loviti in pobijati, razumeva se samo ob sebi, ali tak lov ne izda nikdar toliko in tudi ni tako lahek kakor snemanje goseničjih mešičkov.

Po Fr. Erjavcu.

28. Pahišna muha.

Krvi nam sicer ne pušča, ali vendar vsiljiva in nadležna je ta nadloga tako, da jo je Slovenec porabil v pregovor: „Siten si kakor muha.“ In s tem pregovorom je pogodil resnico. Devetkrat jo naženeš nejevoljen, a desetokrat ti zopet prileti v obraz, ker se hoče po vsej sili izprehajati po tvojem čelu ali bi ti rada brbala okoli nosa. — Muha pa ni samo sitna, temveč je tudi gnusna in škodljiva. Gnusna je, ker lazi po najsmradnejših in najostudnejših krajih in od ondod seda na vsakovrsten človeški živež. Posebno rade se zbirajo okoli sladkarij, ker so glasovite sladkosnede. Ne-

všečne so tudi zategadelj, ker povsod puščajo sled za seboj, znane črne pičice. Okna, stene, podobe, zemljevidi, pozlačeni okviri in kar še podobnega visi na steni, vse je pomazano z mušjaki. Z oken se sicer dadó oprati, s papirja in z okvirov pa ne, brez kvara vsaj ne.

Muha je tako navaden in znan mrčes, da je menda ni treba še posebe opisovati. Omenim naj samo velike, z nekim rdečim sokom napolnjene oči, kratke tipalnice in usta, preobrazena v votlo srkalo, ki je na koncu nekoliko razširjeno. Zanimive so tudi njene noge. Na njih stopalu ima namreč pod krepeljci po dve krpici, s katerima se vzdržuje na najglajših stvaréh.

Zato muhe tudi brez vse težave pohajajo po oknih, po steklenicah i. t. d., kar drugim žuželkam ni mogoče. Da ima muha samo prednji dve krili, je sploh znano.

Po Fr. Erjavcu.

29. Polži.

Veliko preglávico delajo vrtnarjem in poljedelcem raznovrstni polži. To so požeruhi, da ni kmalu takih.

Vsakdo ve, da se po vrtilih in poljih nahaja več vrst polžev. Nekateri imajo svojo hišo in jo nosijo s seboj, kamor hodijo. Vánjo zlezejo, kadar se jim zdi, in iz nje se zopet izplazijo, kadar jih je volja. Ves polž pa nikoli ne pride iz hiše in tudi ne more, ker je na njo prirastel. Najprej pomoli glavo iz hiše, in potem se izplazi iz nje precéj dolg in mesnat podplat, s katerim se po svetu pomika. Čreva pa in kar je še potrebnega droba, to ostane vse v hiši.

Poleg hišnih gospodarjev so pa tudi siromaki „nemaniči“, ki se brez svoje hiše pomikajo po svetu. To so slinarji ali lazarji, po nekih krajih tudi sluge imenovani. No, mi jih tukaj nič ne ločimo; najsi je gospodar ali lazar, škodljiva sta oba, zadnji tem bolj, ker ga je navadno večje število.

Na zelenjavi dela največjo škodo poljski slinar. Ako se ga dotakneš, se stisne in skrči na polovico. Glava mu nosi štiri tipalnice, na zadnjih, daljših dveh so nasajene oči.

Sprednji del hrbta pokriva zaokrožen, kožnat ščit. Zgoraj je sivkast, spodaj na podplatlu belkast.

Prvi gorki dež spomladi izvabi slinarje iz zemlje; po dnevi jih ni videti razen o dežju, po noči pa lazijo okoli, puščajoč povsod za seboj sled, namreč sline in sluz, ki se sveti kakor svila. V hrani niso posebno izbirčni, dasi jim gre zelenjava in sladko sadje najbolj v slast.

Od meseca avgusta počenši, pa tja v pozno jesen odkladajo slinarji svoja jajca v vlažna skrivališča, kjer jih pekoči solnčni žarki ne zadenejo. Jajca so drobna liki proso in čista kakor steklo. Vsak slinar jih odloži kakih štiri sto. Kakor so videti nežna, vendar jim niti mraz niti vročina ne škoduje. V suši se sicer skrčijo, a v moči se pozneje zopet napnó in ne gredó iz lepa po zlu. Mladi rastó precéj hitro in so vsaj v dveh mesecih dorastli. — Od brezhišnih lazarjev nič manj požrešni in škodljivi niso polži s hišami. Posebno velja to o našem največjem polžu, ki ga je zlasti po osonjnih vrtih povsod dosti. Nahaja se tudi po vinogradih, in spomladi ga je najti po vinskih trtah, kjer objeda mladike. Ob suhem vremenu sedi s hišo kakor prilepljen po deblih dreves ali po ograjah, po noči in o deževnem vremenu pa lazi okoli. Jeseni se zarije v zemljo in si zapre hišo z apnenim pokrovcem. Po zimi in zgodaj spomladi ljudje iščejo take zaprte polže in jih jedó.

Po nekaterih krajih, na pr. v južnih Nemcih redé tega polža po posebnih vrtih na veliko in tržijo z njim. Na dunajski trg prihajajo po Donavi veliki čolni, polni polžev.

Po Fr. Erjavcu.

30. Črvíček.

*Nikár črvíčku delati zla,
ker Bog ga tudi rad ima!
Če ravno v prahu zvija se,
življenje vendar ljubo je
črvíčku tudi ubogemu:
nič žalega ne stori mu!
Glej, solnce gorko dol z neba
s črvíčkom tudi se igra,*

*in božje gleda nanj oko,
kakor na tebe, prav takó!
Obleko, hrano dobri Bog
deli iz svojih milih rok
črvíčku, mali stvarici,
ki tudi po svoje ga časti.
Zatorej mučiti nikár
črvíčka, ki je božja stvar!*

I. Tomšič.

31. Prva kita.

Povsod se dramijo, povsod se gibljejo prebujene sile, povsod kali pomlajeno življenje: prišla je ljuba, ljuba pomlad! Mila, blažena trata, iz nova posuta s tisoč in tisoč živobojnimi, dišečimi cveticami, ki mično kalé iz zelenega krila, je privabila nežno deklico, da bi povila prvo kitico pomladnega cvetja. Sama rožica zala, se druží med rožice kakor na modrem nebu luna med zvezde.

Trga vsakojake, pisane in bele: zvončke in vijolice, rdeče petelinčke in rumene zlatice, zorno deteljico in drobne marjetice. Marjetica, oj, od tebe lahko zve, kam pride po smrti! Prvo peresce — nebesa, drugo — vice, tretji — pekel; nebesa, vice, pekel zadnje — nebesa! Vendar dobro! Kako se je že bala, če pride v pekel! Pa — naj poskusi še enkrat na oni drugi tam! Ali glej — drobna živalca lazi po tej: božji volek! Dá, pa ta tudi prerokuje, kaj onkraj groba čaka človeka. Vzame si ga na roko, poprašuje ga: „Božji volek, pokaži moj domek! Božji volek, pokaži moj domek!“ . . . dokler ne zleti — ne na tla, ne po strani, nego kvišku — gor k zlatim nebesom. Kako je vesela! Pa saj se zdi, da se z njo radujejo tudi neštevilne živalce po dehteči loki okoli in okoli nje: šumeče čebelice, nabiraje si medene rose po cvetočem bilju; bučeči, pasasti čmrlji, iztikajoč po mahovitih tleh, kje bi bil priličnejši prostor za gnezdo; črni murni, cvrketajoč pred oglaženimi luknjicami na toplem solncu; brenčavi žužki, dolgotepete kobilice in lepotično pisani metulji, kriljajoč hitro od cveta do cveta — kakor zlate sanje mladostne! To se vse giblje in ziblje, vse skače, smuče in cvrči, da je kaj! Dá, ta pomladni dihljaj, ki tako dobrodejno veje nad pisano ledino, blaži in dviga tudi deklico: povijaje kitico, zapoje drobno pesmico, koje se je po zimi naučila od stare mamice pri kodelji.

32. Sirotica ali mačeha.

Ako se po leti izprehajaš ob polju ali po mejah med njivami, smehlja se ti med gostimi žitnimi bilkami vitka in nežna cvetičica bledega obraza. To je njivna vijolica, prababica sirotic ali mačeh, ki v raznih barvah cvetó po vrtilih in gredah vse poletje noter do pozne jeseni.

Ker se na cvetnem vencu nahaja troje barv, so dali sirotici v nekaterih krajih ime svete Trojice. Zakaj pa ji pravijo „sirotica“ ali „mačeha“? Tudi to ti razložim.

Krasni cvetni venec nam predstavlja nekako človeško obitelj: mačeho, dve hčerki in dve pastorki. Mačeha, spodnji cvetni list, si je oblekla krasno obleko v treh barvah in sedla na dva stola (dva čašna lista). Pravima hčerkama, stranskima cvetnima listoma, je dala dvobojno obleko in vsako posadila na en stol. Pastorki ali sirotici, zgornja dva lista, sta dobili preprosto, enobojno obleko in obe vkup samo en stol.

Mačehi in pravima hčerkama v kazen za to krivično ravnanje je Bog zasukal cvetni pecelj tako, da je prišla mačeha v cvetu na spodnjo, a pastorki na zgornjo stran, pravima hčerkama pa so zrastle brki pod nosom.

J. Koprivnik.

33. Jáblana.

Ni ga na sadnem vrtu drevesa, ki bi se bilo človeku bolj prikupilo nego jáblana. Posebno spomladi, ko se je posula s krasnim cvetjem, in jeseni, ko se ji veje šibé od preobilnega sadja, ne moreš mimo nje, da bi ne obstal in je ne občudoval.

Jáblana cvete vélikega travna; ta čas vidimo mnogo različnih žuzelk, ki si, glasno brenčeč, po njej nabirajo medú in cvetnega prahu. Toda ti pritlikavci izvršujejo nevedé še neko drugo, posebno imenitno delo, ki bi ga človek nikdar ne zmogel. Pre-našajo namreč cvetni prah iz cveta v cvet in omogočijo na ta način oprášenje, vsled katerega se iz plodnice jame razvijati sad. Pri nekaterih jabolčnih vrstah pa pade iz prašnic cvetni prah tudi neposredno na brazdo, in to je tem laže, ker so cveti ponajveč postavljeni v stran.

Domovina jáblane nam ni znana. Po naših gozdih rastejo sicer raznovrstne lesnike z drobnim, kislim in neužitnim sadom, a to niso divje, temveč podivjane jáblane. Ker gojimo jáblano že dolgo, dolgo časa, nastalo je ogromno število raznih vrst, katerim ugajajo tudi različni kraji. Iz semena nam vzrastó divjaki, ki jih moramo požlahtniti, ako hočemo dobrega sadú.

Jáblana ima veliko neprijatelj, ki se želé okoristiti s človeškim trdom. Ta ji prigrizuje in gloda korenine, drugi vrta po deblu in vejah, tretji po cvetu in sadu, še drugi pa klestijo in ščiopljejo po cvetju, listju in mladikah. Tem se pridružujejo zajedalke iz rastlinstva, ki tudi hočejo imeti svoj delež. Drevo se ne more braniti, ampak hira in hira, ako mu nisi prišel o pravem času na pomoč. Vreme in zemlja povzročujeta razne bolezni, katerim se včasih niti izkušeni sadjar ne more ustavljati.

Vrednost jabolka za hrano je precéj neznatna, zakaj „sad je les, če ni kruha vmes“. Vendar nam je znano, da je jabolko najzdravejši sad, ki pomaga želodcu prebavljati; zato ga uživamo navadno kot krepilo. Dá se pripravljati na raznovrstne načine in zaleže mnogo v gospodarstvu; celo v zdravilstvu ga rabijo. Nezrelo sadje je škodljivo in še zrelo ti more nahudíti, ako nisi izrezal vsega, kar je gnilo, črvido ali plesnivo.

M. Cilenšek.

34. Jablan in smreka.

Jablan smreko je zaničevala:

„Nikdar nimaš cvetnega krasú,
uboga smreka, nikedár dajála
nisi žlahtnega še ti sadú.

Glej, kakó se vrh moj razprostira,
k meni mlado, staro vse hití,
náte nikdo pa se ne ozira,
srčno mene vse se veseli!“

Pravi ji na to pohlevna smreka:
„Ljuba jablan, res ti več veljaš,
s cvetjem, sadjem veseliš človeka;
česar nimam jaz, vse ti imaš.

Vprašaj pa: Kdo hiše vedno stavi,
kdo mostove dela črez vodé?
Kdo ljudi, blago po morju plavi,
kdo koristne daje v dar smolé?

Kdo človeku prvo da zavetje,
da počiva detece sladkó?
Kdo mu, ko prestal težavo let je,
posteljo še daje pod zemljó?“

Jablan vrh upógnila skesána,
zašumela smreki je na glas:
„Vrednost manjša tebi ni podana,
stanovitnejši je tvoj še kras.“

Fr. Cimpermann.

35. Vrednost sadnega (ovočnega) drevja.

Hiša sredi sadnega drevja! Kako prijetna in dobrodejna je ta slika človeškemu srcu in očesu! Ogleduj jo spomladi, ko se je drevje posulo s cvetjem, ali jeseni, ko se mu veje šibé pod rumenim in rujnim sadom in se ti izmed orumenelega listja blešči povsod krasni dar božji! Pa bodisi hiša tudi majhna, lesena in krita s slamo, vendar je podoba tihe sreče in zadovoljnosti.

Potnik, po cesti mimo gredoč, se ozira z veselim srcem v njo in rad ustavi za čas svoje korake, da si oddahne v prijetnem hladu. In ako pogleduje okoli sebe in vidi, da je drevje očiščeno mahú, da je zemlja okoli razkopana in zrahljana, da je šibkim drevescem dana opora in trnjeva ograja, hitro mu je jasno marsikaj. Ni ga videl lastnika, a takoj ve, da je to mož, ki ima glavo in srce na pravem mestu. Tudi srce?

Tudi! Človek, ki vzgaja drevesca, jih cepi, presaja in brani vseh nezgod, tak človek gotovo ni napačnega, nikar pa hudobnega srca!

In kako obilno plačujejo sadna drevesa trud, ki ga je človek imel z njimi! Lahko rečemo, da niti polje niti vinograd delavcu v tóliki meri ne povrača truda. Kóliko zaleže sadje v hiši, bodisi že presno ali posušeno! Pa kóliko gotovega denarja tudi prinese kmetovalcu v hišo! Kaj bi počeli naši Vipavci, ko bi ne imeli tóliko sadja, kaj bi počeli zlasti sedaj, ko jim vinska trta že tóliko let ne daje več pravega dohodka! Goriški Brijei bi bili brez sadja največji siromaki in morali bi se izseliti. Kóliko denarja pride v deželo samo za zgodnje črešnje! In ali ni res, da so najubožnejši kraji po Slovenskem prav tisti, ki imajo malo sadnega drevja ali se, če ga tudi kaj imajo, ne trudijo prav nič z njim.

Žalostna resnica je, da je takih zanikarnih in malomarnih gospodarjev pri nas še povsod preveč, dasi z druge strani radi priznavamo, da je zadnja leta i v tem po mnogih krajih krenilo na bolje. Ako človek take gospodarje zaradi tega graja, dobi navadno odgovor: „E, pri nas sadno drevje ne raste, naš kraj ni za to.“ A ne bojimo se laži, ako rečemo, da od desetih takih odgovorov jih devet nič ne velja. Res je, da ne prija vsak kraj vsakemu sadu, ali s tem še ni dokazano, da ne prija nobenemu. Poskuša naj se! Če odreče zgodnji, morebiti se ti ponese pozni; če se ti izneveri marelica ali breskev, zasadi hruško ali jáblano! Naposled ti bode to ali ono vendar uspelo. Brez dela in truda pa ni nikoli in nikjer nič. Pravijo, da pečena piščeta nikomur sama v usta ne leté.

Po Fr. Erjavcu.

36. Kupčija spomladi.

*Pričakovana težko, k nam
prišlá pomlad je draga:
„Stvari ponujam lepih vam,
izbéríte si blága!“*

*Zeleno platno je lahkó
kar nagloma prodala;
a dragotino je težkó
spočetka spečevala.*

Oglási se vijola zdaj,
da hitro vrne, pravi:
„„Baržuna kosek meni daj,
se divila boš vonjavi!““

In breskve, slive kupijo
rdečo, belo svilo;
med Mašami obljubijo
obilno povračilo.

„Le vzémite, saj vas poznam,
plačnice ste poštene;
iz srca rada vse vam dam,
naj lišpajo se žene!

Plačila vendar vašega
ne bodem čakála,
pa sestra jésen vsakega
bo na račun pozvala.“

Že kasno trta prileti:
„„Daj čipke mi bruseljske!
Obetam polne ti kleti
vipavske in bizeljske.““

„Nas varala si dostikrat —
no, ker si zdaj nevesta,
še tudi tebi hočem dat',
pa letos bodi zvesta!“

J. Sernec.

Pametnice.

Sadno drevo je gotov denar, ki iz zemlje cvete.

A. M. Slomšek.

Kdor sadno drevje sadi, denar na obresti naloží.

A. M. Slomšek.

Od tal pa do vrha sadonosno drevo

na veke nam naj blagoslovljeno bo.

Po Uhlandu.

Koder mnogo sadja zori,

tamkaj je mnogo pridnih ljudi.

Fr. Prapostnik.

O dete ljubo!

Jáblane cépi

in druge cepé,

da razgosté se v košato drevo,

tebi na starost ovočje dadó!

Fr. Levstik.

37. Lipa.

Glej, ženski rahla in možato krepka, nežna in ljubezniva
pa močna in veličastna stoji lipa, najkrasnejša izmed vseh
naših dreves! Koren jo neomahljivo veže na zemljo, vrh pa
željno poseza kvišku. Mogočno deblo se kmalu vsestranski

razcepi na obilo vej, teh vsaka na goste mladike, mladike na nežno brstje: ves ta razplet pak, na vse strani enako obširen, hrepeni proti vrhu ter je tako v košato celoto zložen, ki je lepa tudi že brez poletnih krasot. Ali kóliko je krasnejša, ko jo poletno solnce oblije s svojimi toplimi žarki, ko s tisočerega listja in cvetja dihlja prijazno življenje! Tu gori žgoli tedaj prijazna penica, tu gori šumé pridne čebele, brenčé pasasti čmrlji, kriljajo v živahnih kolobarjih zlatolisasti metulji in brez števila drugih drobnih živalc, da vse le roji in miglja! Vse pije in srka iz teh dišečih čašic medeno roso; pa še človeku tako dobrodejno blaži prsi, kadar duha tiste prijetne dišave, ki lijó dol s te tako veličastne palače, na kateri je vsako peresce srček zelen!

Lipa raste pri nas redko v gozdih; rada ostavi samoto ter se seli za človekom, da razpenja tako blizu njega, če ne tik njegovega prebivališča svoje košato krilo. Dá, prijazna mati narava pošilja lipo celo v sijajnost kraljévih mest, da tudi tam pozdravlja človeka. Vendar ondi lipa nikakor ni na svojem pravem mestu, ni doma! Sredi vasi, to je njen izvoljeni kraj, lipa sredi vasi to je tisto drevo, v kojega hladni senci se tako prijetno razvija selsko življenje. Po J. Ogrincu.

38. V gozdu.

1.

*Katero je drevo lepote vzor,
li smreka vitka ali ravni bor,
košati kostanj ali stari hrast,
ki dviga kot junak se, čvrst in hraber,
macesen svetli ali temni gaber?
Drevesu vsakemu posebe čast!
Bog seme v zemljo je položil vsem,
iz tal prinikla, vzrastla so potem.
Različne barve so, rasti, peres,
jih ipak druží gozd — ta dar nebes!*

2.

*Srce priznava rado in veselo:
 Ti vélik sem dolžnik, bogati les!
 Ko sem zagledal žarko luč nebes,
 ti dal si prvo postelj mi — zibélo.
 Sam angel plaval je nad njo krilat,
 v nebeški sen obračal mi poglede,
 v njej majkin glas sem slišal prvikrat
 in prve klepetal za njo besede.
 Minil je kmalu let detinjih raj,
 odslóvil dobo sem vseh dob najzaljšo:
 ti dal mi postelj si drugačno, daljšo;
 odrastel mož na njej počivam zdaj.
 In kaj o postelji naj tej velim?
 Hvaležen tudi zdánjo biti moram.
 Utrujen mnogokrat na njej zaspim,
 utečem vsem težavam in pokoram.
 Kakó bi pač uslugo ti povračal?
 Počakaj, gozd moj, prideš že na vrsto!
 Z življenjem lastnim bom ti plačal
 za tretjo in poslednjo postelj — krsto.*

Novljan.

39. Kako je krompir k nam prišel.

Domovina krompirja ali koruna je Amerika. V Evropo so ga prinesli Španjolci okoli l. 1580. Najprej so ga začeli saditi na Angleškem in na Irskem. Kljub vsemu trudu nekatereh razumnejših ljudi se je krompir zelo počasi širil. Celo stoletje je prešlo, predno se je angleški narod sprijateljil z njim.

Tudi v drugih deželah so se ljudje dolgo časa krompirja branili. Na Dunaju so zasadili prvi krompir že l. 1588. Mnogo uglednih ljudi, ki so po svetu potovali in spoznali vrednost krompirja, se je trudilo, da bi se pri nas sadil ne samo po vrtih, ampak tudi na polju, pa niso uspeli. Dobrega sveta

kmetje niso poslušali, morale so priti vojne in lakote, da so jih prisilile k lastni koristi. Na Nemškem, kjer je sedaj krompir v nekaterih pokrajinah najobičajnejša hrana, je bil še začetkom 18. stoletja zelo redek.

Narod se je rogal duhovnikom, ki so v cerkvi krompir priporočali. Še l. 1763. je moral kralj Friderik Véliki dragoncem zapovedati, da naj pazijo, ali kmetje krompir sadé. V letih 1770., 1771. in 1772. je bila velika lakota. Na Češkem je leta 1770. umrlo od glada 180.000 ljudi; v tej nezgodi so ljudje uvideli, kakšen blagoslov je krompir, ki je bil v mnogih krajih rešitelj in hranitelj. Zdaj so povsodi začeli krompir saditi.

V hrvatske in naše domače kraje je prišel krompir še le proti koncu 18. stoletja. Ko so se l. 1778. in 1780. vojaki vračali iz Šlezije in Češke, so ga prinesli iz tujine s seboj. Tudi pri nas se je iz početka zelo počasi širil in se je še le v začetku 19. stoletja povsodi udomačil.

Danes je krompir premagal vse zapreke in predsodke ter se je razširil po vsem svetu, kamorkoli je prišla človeška izobrazba. Čudno je: moralo je miniti 100 let, morala je priti lakota in nesreča, da je ljudem odprla oči ter so spoznali svojo korist.

Iz Amerike je prišel s krompirjem tudi tobak v Evropo, prišlo je dobro in zlo, a človek je hitro oberoč segel po zlu, dočim se je blagodatni branil 200 let.

Po M. Kišpatiču.

40. Strneno polje.

Ko odleze sneg, a je po ledinah in travnikih še vse rjavo, zeleni že strn na njivi. Kako dobro de prsim, kako povzdiguje srce in vedri dušo to prvo, nežno in nadobudno spomladansko zelenje, nad katerim prepeva zgodnji škrjanec visoko gori pod nebom svojo veselo alelujo!

Hitro se daljšajo sočnate cevi, kolence se natika na kolence, in vrhu vitkega bilja zakima klasje. Neznaten in po-

nižen ter samo kratkih ur je strneni cvet, a toliko bogatejši bode njegov obilni sad.

Lahko klasovje se ljubko pozibava v godnem zraku, ko kroták vetrič poplesava z njive na njivo po vrhu zelenkastosive strni. Da pa prevelika enoličnost ne žali pozornega očesa, natika si skrbna mati narava tudi v to svoje pohlevno krilo nekóliko mičnega in zalega lepotičja.

Kraj razora žari izza gostega bilja rdeči divji mak kakor danica na porobju jutranjega neba. Tam pa tam vzpenja rožnocvetni kokolj svoje vršiče malo više nad klasje; njemu se druží jasnovišnjevi modriš, in od spodaj hitita rdečkasti grahor in belo cvetoči slak ob nekaterih bilkah kvišku, natihoma ovijaje in venčaje te ponižne steberce, ki podpirajo vse človeštvo.

Skoro začne svetli zor objemati strn: najprej žoltí ječmen, potle bledikasta rž ter nazadnje kraljica pšenica. Zdi se ti, da se zlato razliva po polju, kadar na večer veter vali valove dalje in dalje po njivah.

In sedaj je tisti čas, ko gre kmetič ob nedeljah popoldne tako rad malo okoli po polju. Kako ugodno, kakor po kruhu diši izmed tega polnega klasja! Kako voljno mu je pri srcu, ko počasi pohaja po mejah med njivami ter vidi tu svojih žuljavih rok stoterni sad! Kako hvaležno se mu oko dviga proti nebesom, ko premišlja, kóliko hudih ur se je od setve že drevilo nad vsem tem blagoslovom! Vendar vsaka mu je prizanesla, ker sam Bog drži svojo branečo roko nad njim!

V tem strn tudi dozori. Mrkla in vsa onemogla se nagiblje k tlom, čakaje samo še srpa in prijazno kimaje ženjici: Pridi me, pridi žet!

In ženjice hité v četah in se razstavijo v vrstah po polju; radostno prepevajo lepe domače pesmi, dasi so si v svesti, kako bode s potnega čela kaplja pobijala kapljo, predno se konča to preimenitno delo — velika strnena žetev.

V malo dneh so vse njive posnópane, kmalu potem cepec poka na skednju, in strnena slama dobro odeva kmetsko hišico v vasi.

Ko je žito s polja, že jesenska otožnost lega preko strnišča. Da pa kmetič od svojega ljubega polja ne jemlje prežalostnega slovesa, zagrne ozimina pred snegom njive iz nova s svojim nežnozelenim krilom, lijoč mu up v srce, da se spet povrne čas, ko bode žel, kar je sejal.

Po J. Ogrincu.

41. Svinjska dušica.

Povsod po pustih prostorih, na grobljah, kraj potov in okoli vasi nahajaš često nekako nerodno, košato zelišče, ki mu pravijo svinjska dušica, kristavec ali bulnják. Spoznaš ga lahko po ostrem in posebno zoprnem duhu, še laže po lepo belem, skoro 10 *cm* dolgem, lijastem, po dolgem v gube nabranem cvetu. Cvete pa od rženega cveta skoro do jeseni. Tudi plod ti ga hitro izda. Le-ta je velika, jajčasta, zelena, pozneje rjavkastosiva glavica, ki je na površju enakomerno pokrita z bodečimi trni. Dozorela glavica se razpreza na štiri predalčke in daje mnogo črnorjavega semena, ki je nekoliko manjše od leče.

Sreča je, da je tako lahko spoznati to rastlino, kajti svinjska dušica je v vseh svojih delih strupena; prištevati se mora najhujšim omamljivim strupom. Zgodilo se je z njo že mnogo nesreč. Zlasti mladina se mnogokrat zastrupi s semenom. Kje za hišo ali za plotom si natrga kristavčevih glavic in se igra z njimi. Otroku je dobra vsaka igrača! Ko se igre naveliča, razbije nevarno igračo in já zrnje misleč, da je makovo seme. Drugje se strupijo ljudje s tem semenom tudi zato, ker ga smatrajo za zdravilo v raznih boleznih; pri tem se pripeti, da ga vzamejo preveč.

Dvoletna deklica je požrla kakih 100 kristavčevih zrn. Jedva je pretekla ura, že je bila hudo razdražena, koža jo je srbela po vsem životu, in hodila je, kakor da je pijana. V glavi se ji je mešalo, govorila je nerazumljivo in pogostoma je glasno zavpila. Z rokami je bila okoli sebe in skušala ugrizniti vsakega, ki se ji je bližal. Na zategnjenem obrazu se ji je zrcalil strah, in jela je besneti. Glas ji je ohripel, in

punčica se ji je razširila; poznala ni nikogar in na zadnje je odrevenela. To je trajalo do smrti, ki jo je pobrala v 24 urah.

Svinjska dušica ni naša domačica, ampak je grda pritenka, ako ravno je danes razširjena po vsej Evropi. Prišla je k nam še le v 16. stoletju, a raznesli so jo Cigani. Cigani so nosili seme svinjske dušice s seboj in so z njim omamljali ljudi, da so jih laže goljufali s svojimi coprnijami. Kamor so prišli Cigani, povsodi so raztrosili seme, in kmalu se je ondi pojavilo strupeno dračje.

Po M. Cilenšku.

42. Dobava kuhinjske soli.

Kuhinjsko sol dobivamo iz kaméne soli. Kaména sol ali slankamen je jako razširjena rudnina ter se nahaja po mnogih deželah v mogočnih skladih in debelih gredah. Tudi naše cesarstvo se more ponašati z obilo soljo v Karpatih in Alpah.

Solni skladi ležé navadno med sadro in ilovico, med apnencem in pešcencem; zategadelj je sol dostikrat s temi rudninami, zlasti z ilovico onečiščena. Kjer se kaména sol nahaja čista, lomi se in spravlja na dan kakor drugo kamenje; kjer pa ni čista, dobiva se drugače. V solnem skladu izkopljejo se namreč na pripravnih krajih globoke jame; vánje se napušča voda, ki raztaplja sol, ilovica in druge primesi pa ostanejo neraztopljene. Ko je voda dovolj slana, izpolje se ali izsmrca ter se vodi v solovarnice. Onda se v velikanških kotlih izparja, in naposled ostane na dnu čista, bela sol, ki se zategadelj imenuje varjena sol. Tu in tam nahajajo se tudi prirodne slaníce, rekše, slani vreli in potoki, ki služijo takisto kakor prirejene slaníce.

V toplejših krajih, tudi v našem Primorju, se dobiva mnogo soli iz morja. V ta namen se napušča morska voda v plitve mlake, gredice imenovane, kjer potem polagoma izhlapeva. Take naprave se kličejo soline. V našem Primorju so največje blizu Pirana v Istri. Pri nas rabi največ morska sol.

Po Fr. Erjavcu.

43. Kako so nastali kapniki.

Apnenec je zelo razširjena rudnina. On je naš najnavadnejši kamen, kajti ne tvori le posamičnih skladov, ampak tudi cela pogorja. Apnene Alpe in Kras so sestavljene večinoma iz apnenca.

V čisti vodi se sicer apnenec ne raztaplja, pač pa v vodi, ki ima ogljikovo kislino v sebi. In ker ima voda, cedeča se po razsélinah in pokah skozi apneničaste sklade, vselej kólikor tóliko tega plina v sebi, raztaplja nekóliko apnenca ter ga malo po malo odnaša. To se godi že tisočletje za tisočletjem; vsled tega so nastale v nekaterih apnenih gorah velike votline, jame, špilje in pečinke zvane. Vsaka vodna kaplja, ki se v takih votlinah prikaže na stropu in po stenah ali kane na tla, ima v sebi malce apna raztopljenega; a ko se tu na zraku voda razhlapi, ostane za njo neizmerno mičkена mrvica apna. Toda v teku neštetihi vekov nagomilale so se te mrvíce in delajo zdaj mogočne, od stropa nizdolu viseče, ogromnim ledenim svečam ali steklenicam podobne kapnike. Od tal se vzdigujejo drugi, jim rastó naproti, in naposled se po dva taka kapnika zlijeta v raven steber, o katerem bi človek mislil, da ga je priroda naredila v podporo visokemu obloku. Tisto apno pa, ki se je seselo iz kapljic po stenah, nareja bleščeče belo, sivo ali rumeno skorjo, siga imenovano, ki v mnogovrstnih podobah pokriva takim votlinam stene in tla.

Kapniki in siga se nahajajo često v podobi zrastlih oblic ali pa v grozdastih, ledvičastih, grmičastih, rogljastih in še v drugih podobah. Take rudninske podobe zovemo posnemke, ker, rekel bi, posnemajo kako prirodnino ali umetnino.

V naših apnenih gorah je vse polno jam in špilj, večjih in manjših; zlasti kraška tla so jih bogata.

44. Baker.

Baker ima posebno rdečo barvo, kakor jo vidimo na čistem bakrenem kotlu ali na bakrenem koreu. Na zraku potemni. Če pa pride na tako posodo ocet (jesih) ali kaka druga kislina, se prevleče sčasoma z zeleno prevlakom, z zelenim volkom ali kotlovinsko rjo, ki je hud strup. Zato je treba pridno paziti, da tako posodo vselej dobro očistimo, predno jo rabimo. Najbolje pa je, če pocinimo take stvari. Ko bi se pa vendar zgodila nesreča, da bi se otroval kdo z zelenim volkom, mu morate dati mleka, naj ga pije, kólikor le more, ali pa naj izpije večje število jajčjih beljakov.

V zemlji nahajamo baker spojen z drugimi tvarinami, včasih pa tudi čistega. Zato so delali stari narodi, že predno so poznali železo, iz bakra različno orodje in orožje. Ali čist baker je premehek; z navadnim nožem ga moremo rezati. Zato ga rabimo mešanega z drugimi kovinami. Taka zmes je trša.

Rumena med ali mesing je zlitina bakra in cinka. Mrzla je kovna in raztezna, na zraku se izpreminja manj nego baker. Iz nje delamo gumbe, okove, posode, svečnike in druge stvari.

Rdečkasta med ali tombak je skoro take barve kakor zlato; daje nam nepristno zlato peno, s katero zlatimo o Božiču orehe. Knjigovezi zlaté z njo obreze na knjigah, črke i. t. d.

Baker, zmešan s cinom, nam daje bron. Iz brona lijó zvonove, topove in kipe.

Baker, zmešan s cinkom in nikljem, daje pakfon, novo srebro ali alpako. Ta zlitina je bela kakor srebro in se ne izpreminja lahko na zraku. Tudi kisline se je ne lotijo tako kakor bakra in medi.

Zelena in modra barva je mnogokrat tudi spojina bakra in zato strupena kakor zeleni volk. Otroci, ki so v usta nosili igrače, pobarvane s tako barvo, ali so jih lizali, so zboleli večkrat nevarno, dá, celo pomrli so. Po H. Schreinerju.

45. Železo.

Ako sodimo vrednost različnih reči po njihovi koristi in porabnosti, ne po vnanjem blesku, moramo železu prisoditi prvo mesto med kovinami.

Hvala Bogu, da ga ima naša Avstrija tóliko, kakor ga nima skoro nobena druga država! Dá, štajersko in koróško železo je tako dobro, da se izvažá celo v tuje dežele.

Železo se ne nahaja do malega nikjer samorodno v zemlji; z velikim trudom se mora železna ruda iskati v globini zemlje, in z umetnimi pripomočki moramo železo dobivati iz nje. Ko smo ga dobili, pa vendar še ni, da bi ga rabili. Na novo ga je prelivati in predelovati, da dobi lastnosti, zaradi katerih ga toliko cenimo. Železo nas stane mnogo dela in truda in nas uči pridnosti.

V rúdnikih, globoko pod zemljo, kopljejo rudarji železno rudo. V talilnicah ali plavžih se tali v veliki vročini, da se očisti raznih primeskov in se dobi lito ali sirovo železo (grodelj). Sirovo železo je krhko, zato se ne da kovati niti variti ali raztezati. Pripravno je pa za ulitine. Iz njega lijó peči, cevi, krogle i. t. d. Zato se imenuje tudi lito železo.

Iz sirovega železa se dela kovno železo, kakršno rabi kovačem in ključarjem. Da se kovati, variti in raztezati v tanko pločevino in v žico.

Iz sirovega in iz kovnega železa delamo jeklo. Ako se jeklo razbeli in potem hitro razhladi (skali), se močno otrdi; če se pa ohlaja polagoma, postane manj trdo, a bolj prožno. Tako polagoma ohlajeno jeklo je raztezno in zvarno kakor kovno železo. Zato nam rabi jeklo za razno orodje, kose, sekire, srpe, nože in za mnogo drugih reči.

Po H. Schreinerju.

46. Rúdnik.

Janezek je hotel videti, od kod prihaja železo. Zategadelj prosi nekoč rudarja: „Ljubi rudar, vzemi me s seboj pod zemljo! Nič se ne bojim teme in globočine.“ Na to mu

reče rudar: „Če je pa tako, te vzamem s seboj. Pojdi, obleci rudarsko krilo in priveži si od zadaj usnjat predpasnik kakor jaz, vzemi svetilnico v roko in pojdi za menoj!“

Na to sedeta oba v veliko vedro. Le-to so spustili skozi rúdniško okno (predor) mnogo metrov globoko v zemljo, dokler ni dospelo do dna. Sedaj izstopita in gresta v dolg, nizek, temen hodnik, ki se mu pravi rov, ter si svetita s svojima svetilkama.

Naposled prideta do rudarjev. Ti so z ostrimi rovniciami vsekavali v pečevje ter odkruševali (odlamljali) od njega velike gruče. To je bila ruda.

Janezek vpraša: „Kje pa je železo?“ „Glej,“ mu odgovori rudar, „železo tiči v rudi. Ako ruda pride v ogenj, se železo iztaja iz nje. To se vrši v plavžih.“

Sedaj se vrne Janezek k vedru in se da v njem kvišku potegniti. Kako je bil vesel, ko je bil zopet na svetlêm!

Po nemškem.

47. Rudar.

Globoko pod zemljo koplje rudar. Tesna jama, dušêč zrak. Svetiljka brli, težko diha močni mož. Silne grude lomi orodje njegovo; tla se tresejo, ko padajo predenj. Zamolklo zvené udarci po rovu in odmevajo na zemljo, kjer je toli vêlik dan, tako svež, krepilen zrak. Kdor je gori, ne umeje, kako hudo je živeti dan za dnevom pod zemljo, delati v nepopisni samini in tihoti. Družbe ni; pesem umre, kadar stopi rudar v predûh; razgovarjati se nima z nikomer, in težko tudi, da bi se hotel.

Kako željno pričakujejo ti blede, suhotni možje trenutja, ko smejo zopet na dan, da se poživé na čvrstem zraku! Ondi, v siromašnih kočah se veselé življenja z družino, hvaleč Boga, da jih je čuval nesreče, smrti. Najtršemu rudarju zatrepeče srce pri tej misli.

Kadar dela nizko spodi, ne vedoč, kje in kdaj ga čaka poguba, tedaj se mu pač zbuja misel na smrt. In roka, ki je tako krepko krušila težko kamenje iz osrêja zemeljskega,

omahne oslabela. Glej, prav tukaj nad glavo visi ogromna skala — kdo mu je porok, da se zdajci ne sproži nanj? Nekóliko prehudo se stresi zemlja, in kameniti sklad ga zasuje! Nihče ne bo čul poslednjega vzdihja njegovega.

Gori na zemlji smrt ni tako strašna! Tam stojé svojci ob smrtni postelji; ozre se lahko še enkrat nánje in se poslovi s slabotno roko. Tukaj utegne umreti, da nihče ne ve kdaj, izdihniti, ko še ni opešalo telo. Mehák človek rudar ne sme biti!

Po A. Funtku.

48. Začetek idrijskega rúdnika.

Koncem 15. stoletja je živel v idrijski dolini kmet, ki je po naključju našel bogati idrijski rúdnik živega srebra. Kmet je bil bednjár (sodar). Nekega večera poskuša leseno posodo, ki jo je pripravil, da jo ponese drugega dne na pródaj, kar zapazi da en škaf pušča. Da ga zamoči, ga postavi pod studenček, ki je žuborel na podnožju Rožnega hriba poleg njegove kočé — na kraju, kjer stoji danes cerkev presvete Trojice. Zjutraj, ko se zdani, gre po škaf, ga zgrabi ter hoče odnesti. A posoda je tako težka, da je ne more premakniti. Strmeč pogleda v škaf in vidi, da se na njegovem dnu lesketa nekaj belega. Izlije vodo in še bolj se začudi, ko mu ostane na dnu neka bela, srebrnkasta stvar — živo srebro, ki je po noči z vodo vred nateklo v škaf. Gotovo je to tako težko, misli si, da nisem mogel odmakniti škafa. Ali ker ni znal, kaj je ta stvar, niti poznal njene vrednosti, napoti se z njo v Loko. Tam ponudi nekemu zlatarju najdeno blago na pródaj. Zlatar debelo gleda ubožnega bednjarka, češ, kje je neki dobil tóliko te drage kovine. A kmetič se dela, kakor da bi sam tega prav ne vedel, spravi denar, ki mu ga našteje zlatar za živo srebro, ter se napoti proti domu.

Ta novica se je kmalu raznesla po vsem mestu. Med pótem se mu je pridružil neki vojak, Andrej Perger, katerega so pa sploh zvali na ime „Kazanderl Grebinjski“, bajé zato, ker je bil doma iz Grebinja na Koroškem. Z raznimi

zvijačami se mu je posrečilo, da si je pridobil kmetovo zupanje, in ta mu je povedal, kje in kako je našel živo srebro. Dá, kmetič ga povabi celo s seboj na dom, da bi mu na tanko pokazal kraj, kjer je dobil živo srebro. Na to nabere vojak kmalu nekaj tovarišev in delavcev ter prične kopati. — To je začetek idrijskemu rúdniku, ki slovi dan danes malone po vsem svetu.

Fl. Horvat.

49. Šota, rjavi in črni prémog.

Ko bi imeli za kurjavo samo drva, bi nam jih kmalu zmanjkalo. A dobrotljivi Bog je poskrbel, da nam kurivo ne poide. Kurimo lahko tudi s šoto, z rjavim in črnim premógom. Šota se dela po močvirjih in barjih. V šotiščih, kjer sekajo ali režejo šoto, se vidijo na površju žive rastline, pod njimi pa zapletena rjava vlakna, na katerih še moremo jasno razločevati poedine rastlinske dele. Dalje spodaj je gosta, črna, blatnata tvarina. Iz tega lahko posnamemo, kako nastaja šota. Nareja se iz močvirnih tvarin, ki po malem gnijó pod vodo. Vsako leto se rodi nova plast rastlin, ki se potopijo, ko so zamrle. Na ta način se lahko zaraste vse barje. Rjava, zapletena vlakna so mlada šota, ki jo imenujejo barjani žimnico; sčasoma pa razpade v črno, blatnato tvarino, ki se blešči na prerezu kakor smola (blatna rupa). Izrezano šoto posušé in porabijo za kurjavo. Šota je tudi dobra stelja.

Rjavi in črni prémog se nahajata v zemlji in se kopljeta v rúdnikih kakor kovine. Mlajši, rjavi prémog je često še ves lesu podoben, pri starejšem, črnem premógu je pa rastlinsko lice navadno popolnoma zabrisano, a vendar se nahajajo v njem včasí čisto ohranjena debela dreves, na katerih je moči celo letnice šteti. A tudi tam, kjer v premógu ni lesnemu slogu nobenega sledú, svedočijo v bližnjem kamenju odtisnjeni listi, cveti in plodovi, da je tudi on nastal iz rastlinskih snovi.

Postanek premóga si torej mislimo tako-le: V oni dobi, ko človeka še ni bilo, se je nagomilalo veliko raznovrstnega

rastja, ki je takrat bilo na zemlji. Voda je na te sklade nanescila prsti, peska in grezí ter jih popolnoma pokrila. Naplavljeni pesek in grez, vse to se je pozneje strdilo v kaméne plasti, a pod njimi pokopano rastje je polagoma ogljenelo.

V starejših skladih je ogljenitev že povsem dovršena, v mlajših pa traja še sedaj.

Po Fr. Erjavcu.

50. Svinčnik.

Svinčnik nam je vsem dober znanec, saj ga v šoli rabimo vsak dan. Vsakdo bo pač mislil: ker se mu pravi svinčnik, je gotovo iz svinca. Ako ravno nam ime navadno pove kaj o stvari, tukaj nas pa ima vendar le za norca. Res je, da so nekdaj pisali tudi s svincem in takrat so po pravici imenovali kosce svinca, ki so jih rabili za pisanje, svinčnike. Če poskusiš s svincem na papir pisati, se lahko uveriš, kako nerodno je to. Svinec je pretrd za pisanje, zato piše na papir blede, nejasne črte, da jih jedva vidiš. In ako pritisneš malo močneje, se ti papir raztrga.

Ime je ostalo, ali tvarina, ki nam dan danes pri pisanju rabi, je celo drugačna. Imenuje se pa ta tvarina grafit. Grafit je oglju precéj podoben. Črn je kakor oglje, a sveti se kakor kovina. Čisti grafit je jako mehák; ako s prstom črezenj potegneš, pušča barvo, rekše, drobni kosci se odtrgajo in se primejo prsta. Pod prsti se čuti opolzel. — Nahaja se ta rudnina med drugim kamenjem in se koplje v rúdnikih. Avstrija ima grafita največ na južnem Češkem, na Moravskem, Spodnjem Avstrijskem in Gornjem Štajerskem.

Ker je grafit tako mehák, da se z njim napisane črke lahko zamažejo in izbrišejo, zategadelj se meša z drobno glino.

Iz sephanega grafita in dobro izprane gline se napravi popolnoma enotno testo. To se stisne skozi železno ploščo, ki ima tako široke luknjice, kakor morajo biti debeli grafitovi klinčki, ki se vdelajo v les. Na ploščah jih potem poravnajo in razrežejo v tako dolge kosce, kakor so svinčniki dolgi. Ko je to delo končano, se posušé grafitni klinčki in prežaré

v železnih in glinastih, trdno zaprtih posodah. Na zadnje se vdélajo v les.

Lahko je razumeti, da so klinčki tem trši, čim bolj so žgani in čim več imajo gline vmes. Na ta način je lahko izdelati trde in mehke svinčnike.

Po Fr. Hubadu.

51. Petrólej.

Na mnogih krajih je premočena zemlja in kamenje z nekim oljem. Imenujemo ga kaméno olje ali petrólej. Nahajamo ga tudi tekočega v podzemeljskih razpoklinah in votlinah, od koder prihaja na dan, bodisi sam ob sebi, bodisi z izvirajočo vodo. Drugod pa izkopljejo ljudje jame, da se v njih nabira, in ga zajemajo kakor vodo iz studencev.

Po našem cesarstvu ga nahajamo veliko posebno v Galiciji. Sirov, kakor ga zajemajo iz rovov, pa še ni za rabo.

V sirovem petróleju se nahaja namreč veliko različnih plinov. Ako se ti plini zmešajo z zrakom in se upalijo, zgoré z močnim pokom in raznesó najmočnejšo posodo. Zategadelj pravijo zmesi teh plinov „pokalni plin“. Sirovo kaméno olje se mora, predno je za rabo, teh plinov popolnoma očistiti.

Ko še niso dobro poznali teh lastnosti kaménega olja, dogajale so se čestokrat velike nesreče; kadar je prišel v ne celo napolnjene svetiljke zrak, nastal je v njih pokalni plin, ki se je pri prižiganju svetiljk lahko upalil. Pri tem je razneslo svetiljko in razmetalo goreče olje na vse strani, da so se ljudje opekli in so včasih nastali tudi požari.

Ako ravno se prodaja dan danes navadno dobro očiščen petrólej, moramo vendar z njim oprezno postopati.

Osobito ne smemo pihati v gorečo svetilnico in ne preblizu priti z lučjo odprti posodi, v kateri je petrólej. Zelo nevarno je, prilivati petróleja v gorečo petrólejevo svetiljko.

H. Schreiner.

c) Iz prirodoslovja.

52. Težnost in teža.

Izkustvo nas uči, da denar, ki ga držiš v roki, pade na tla, ako ga izpustiš. Dozorelo sadje pada z drevja, deževne kapljice, snežinke, toča padajo iz zraka na zemljo. Kamen se vrne na zemljo, vrzi ga še tako visoko v zrak. Iz kratka: ako izpustimo iz roke kako telo, vemo, kje ga moramo iskati; vemo, da se ne dviga vedno dalje proti nebu „navzgor“, ampak da pade na tla ali na zemljo „navzdol“.

Vsako gibanje navzgor je težko, gibanje navzdol je lahko. Težko je hoditi navzgor na hrib, lahko navzdol. Zemlja torej vleče ali teža telesa k sebi. Pravimo, da so telesa težna. Vsako telo je težno. Moč ali silo, s katero zemlja telesa vleče náse, imenujemo težnost.

Ako ravno vleče zemlja telesa k sebi, še iz tega ne sledi, da bi se vsa telesa, ki jih vidimo, pomikala proti zemlji. Mi ne pademo na zemljo, če stojimo na tleh v sobi, na brvi ali na mostu ali pa na lestvici. Zakaj pa ne pademo? Ker stojimo na podlagi. Ko bi ne bilo podlage, bi padli na zemljo. Podlaga mora biti dovolj močna, da vzdrži našo težo, če ne, pademo na zemljo. Ako je most ali oder tako napolnjen z ljudmi ali drugimi predmeti, da se predre, tedaj popadajo na zemljo, in marsikateri se pobije do smrti ali se vsaj močno poškoduje. Kamen, ki ga držiš v roki, tudi ne pade; a ker ga zemlja vleče navzdol, čutiš njegov tlak. Naložen voz nareja na mehki zemlji kolo-tečine kot znamenja tlaka.

Tlak telesa na vodoravno podlago ali teg na mesto, kjer je obešeno, imenujemo težo telesa. Teža nastane torej vsled težnosti. Težnost je vzrok teže. Teža teles je različna. Določujemo jo s tehtnico. Za to nam služijo utéži.

H. Schreiner.

53. Toplomer ali termometer.

Izmed najnavadnejših izprememb, ki jih opazujemo na telesih, je ta, da so včasih mrzla, včasih topla ali gorka. Zrak ni samo po zimi mrzel, po leti pa topel, ampak v enem dnevu se izpreminja, tako da je za jutra mrzel ali vsaj hladen, popoldne pa toplejši ali celo vroč. Ako pristaviš mrzlo vodo k ognju, postane zaporedoma mlačna, topla in vroča.

Toploto kakega telesa doznavamo, ako se ga dotaknemo s svojo kožo. Naš čut nam torej pove, da je toplotnost teles izpremenljiva in tedaj različna. Različnost toplotnosti kakega telesa se imenuje toplina ali temperatura. Občutljivost naše kože gledé na toplino ni baš velika. Mrzlo, hladno, mlačno, toplo in vroče je petero stopinj, ki jih razločuje naš čut, pa še to razlikovanje ni zanesljivo; kajti eno in isto telo se lahko zdi v istem času mrzlo in toplo. Saj tudi vemo, da dostikrat kdo hvali toplo sobo, ako je ravno kar prišel z mrzle ceste, dočim se domačim pri peči ne zdi posebno gorko v izbi.

Ker je gostokrat jako važno, da natančneje poznamo toplino kakega telesa, rabimo orodje, ki jo nam napoveduje ne samo natančneje nego naš čut, ampak tudi zanesljiveje. Tako orodje imenujemo toplomer ali termometer, ki ga gotovo vsakdo pozna.

Toplomer služi zdravniku; mnogo obrtnikov potrebuje toplomer, na pr. barvar, pivovar in drugi. Umetni vrtnar uravnava s toplomerom toplino v rastlinjâkih in vrtnarskih toplinah. Sploh naj bi ne manjkalo toplomera v nobeni hiši.

Z njim določujemo toplino v svojih stanovališčih; ako se premikamo, bodi + 17° C., ako pa sedé delamo, + 20° C., spalnica imej + 15° C. Važen je toplomer za določevanje topline pri kopelih; kakšno toplino naj ima voda za kopanje, to se ravna po zdravju in čvrstosti života.

Umno poljedelstvo ne more biti brez toplomera, in tudi najmanjši gospodar ga bode dostikrat rabil z velikim pridom. V vsakem hlevu, v malem in velikem, treba je pogledati

večkrat na toplomer, da se uravna enakomerna toplina, ki njegovim prebivalcem najbolj ugaja. V mlekarstvu in sirarstvu naj bi se ne pogrešal toplomer.

H. Schreiner.

54. Kako uporabljamo slabe in dobre toplotne prevódnike.

Dobre toplotne prevódnike uporabljamo tam, kjer nam je mar za to, da se kaj hitro segreje ali ohladi; na pr. v kuhinjskem posodju od kovin hitreje zavre nego v posodju od gline; železna peč se hitreje segreje nego glinasta, isto tako pa se tudi železna peč ohladi hitreje od glinaste.

Ako hočemo, da se kako telo ne ohladi prenaglo, ga je treba oviti s slabimi prevódniki, ki tako rekoč branijo toploti, da ne odhaja. Po zimi nosimo na pr. obleko od slabih prevódnikov, kakor je volna, kožuhovina itd.

Tudi živali dobivajo po zimi daljšo dlako, ptice pa gostejše perje, da jim bolje služi za zimsko obleko. Ako stojimo po zimi na kamenitih tleh, nas bolj zebe v noge nego na deskah.

Vodnjake je treba včasih po zimi oviti s slamo, da voda v škornjici ne zmrzne; prav tako branimo tudi mlada drevesa hude zime. Slamnata streha varuje po zimi mraza, po leti pa hladi prostore pod streho. Z opekami pokrite strehe so gledé na toplino manjše vrednosti. Iz tega vzroka so lesene hiše toplejše nego zidane; v premrzlih krajih gradijo hiše iz samega lesa.

Znano je, da natikamo za zimo dvojna okna; zrak, zaprt med njimi, varuje izbo ohlajenja isto tako, kakor da bi bilo okno zazidano. Tudi ohlapna obleka bolje prihranjuje toploto, nego če se pretesno prilaga: zakaj?

Po pravici se boji kmetovalec najbolj jesenskih in pomladanskih mrazov, ki mu včasih delajo na setvah silno škodo, dočim mnogo hujši mrazi po zimi ne škodijo nič, ako so setve s snegom pokrite.

Kakor slabi prevódniki toplote služijo v obrambo, da se ne ohladijo telesa, prav tako jih moremo včasih tudi porabiti v obrambo proti toploti. Lesena držala imajo: kljuke za oglje, gladilniki (tible), zapore pri železnih pečéh, kovinsko posodje in drugo orodje od kovin, ki se lahko močno segreje; vsled tega se ne opeče roka, ki prijema za tako orodje.

Steklenica razpoči, ako v njo prenašlo vliješ kako vročo kapljevino ali pa ako jo postaviš na vročo peč: zakaj? Postaviš li pod steklenico na peči list papirja, tedaj se njeno dno ne segreje prehitro, in odstraniš si nevarnost, da bi razpočila. Pri vlivanju vroče kapljevine pa devamo kovinsko žlico v steklenico, in tedaj steklo ne poči: zakaj ne? V ledenicah se ohrani led, s slamo pokrit, celo poletje.

H. Schreiner.

55. Voda.

Voda pokriva skoro tri četrtine zemeljskega površja in je ali stoječa ali tekoča. V vrelih, v potokih in rekah teče ter se naposled izliva v jézera in morja. O navadni toplini in v večji množini je brezlična, t. j., nima nobene določene oblike, temveč dobiva obliko po posodi, v kateri se baš nabaja. V majhni množini pa tvori kroglice, kaplje; zato jo imenujemo kapljevino. Čista voda nima niti duha niti okusa; v malem je tudi brez barve, samo v velikem je videti zelenkasta ali sinja.

Ker ima vsaka voda v sebi raztopljenih več ali manj plinastih in navadno tudi trdnih teles, katerih se je navzela, tekoč po zemlji ali se precejajoč skozi zemljo, zato ne nahajamo nikjer na zemlji čiste vode. Najčistejša je na planem prestrežena dežnica in pa od čistega snega dobljena snežnica. Najnavadnejša plina, ki se nahajata v vodi, sta zrak in ogljikova kislina. Prvi je povodnim prebivalcem neizogibno potreben. Čim več ogljikove kisline ima voda, tem bolj nam ugaja za pijačo, tem bolj nas krepi. Studenčnica je čvrsta, trda, potočnica pa plehka ali mehka voda.

Vode, ki so se raznih soli in drugih rudnin navzele na tóliko, da dobivajo po njih poseben okus, imenujemo vode rúdnice. Tudi slátina je rúdnica. Morska voda ima tóliko kuhinjske soli v sebi raztopljene, da je ljudje ne morejo piti.

Voda je zelo imenitno zdravilo, bodisi mrzla, bodisi topla. Vrelcem, po katerih prihaja topla voda na površje, pravimo toplíce.

Brez vode ne morejo živeti niti ljudje niti živali niti rastline. Le poglej o suši na polje! Nekako mrtvo se ti dozdeva zelenje po njivah. Tu je potreba rahlega dežja, da ga posrkajo koreninice in se okoristijo z živežem, ki je raztopljen v kapljicah.

M. Cilenšek.

56. Izparjanje in hlapenje.

Stopiva, dragi moj, malo časa v kuhinjo, kjer mati baš kuhajo juho! Ali vidiš, kako pridno prilivajo k mesu čiste vode, dasi so bili že iz početka nalili poln lonec? Pa voda v loncu vedno nekam izginja, da je treba zopet in zopet prilivati, če hočemo imeti kaj slastne juhe. Kam neki izgine voda? Na to vprašanje nama ne bode težko odgovoriti; saj vidiva, kako vstajajo megle iz lonca. Da niso te megle nič drugega nego izpremenjena voda, o tem se prepričava, ako podrživa nekoliko časa mrzlo pokrivalo v meglo. Na mah se pokrije s kapljicami. Ta megla torej ni nič drugega nego množina majhnih vodnih kapljic. Kadar so zelo vroče, so tako majhne, da jih niti ne vidimo.

Pri vrenju po tem takem dobiva voda plinasto obliko, ki ji pravimo vodna para. Pri vrenju voda izparja. Tudi druge kapljevine pri vrenju izparjajo.

Postavi kamorkoli široko, plitvo posodo, napolnjeno z vodo ali s kako drugo tekočino! Drugi dan lahko zapaziš, da je v posodi manj tekočine. Tekočina polagoma mineva, in črez nekaj dni ali tednov je ne bo ne kapljice več v njej. Luže, ki se med dežjem narejajo po cesti, izginejo sčasoma zopet, in o vročih poletjih se včasi majhni potoki in ribniki popolnoma izsušé. Kam izgine voda? Pravijo, da se je posušila.

Ni dvojiti, da gre voda vsaj deloma isto pot, po kateri smo videli gori uhajati vročo vodo iz lonca, rekše, izpreminja se v plin ter se dviga v zrak. Torej tudi o navadni toplini se voda izpreminja v plin. Vodne pline, ki nastanejo o navadni toplini, imenujemo hlape.

Ker se mokro perilo suši tudi po zimi, kadar zmrzuje, izprevidimo, da voda izhlapeva o vsaki toplini.

H. Schreiner.

57. Kako voda vre.

Kako se vendar giblje in ziblje, kako kipi in hlapi! Ogenj ima res čudno moč! Ako pustimo lonec, z vodo napolnjen, nekaj časa nad njim, izpremenil bi vso vodo v paro, in ne bilo bi ne duha ne sluha po njej.

Da se poučimo, kako voda vre, postavimo namesto navadnega lonca stekleno posodo z vodo nad ogenj! Najprej se jamejo vzdigati majhni zračni mehurčki; zakaj voda ima v sebi vedno nekóliko zraka, ki ga potem toplota prežene. Ščasoma opazimo, da se dvigajo večji mehurčki, ki pa ne dosežajo površja, ampak prej izginjajo. To so parni mehurčki, ki so se naredili na dnu posode, kjer so najbližje plamenu; ko pa dospejo v mrzlejšo vodo, jih ni več videti. Z njimi se vzdiga tudi segreta voda, na njeno mesto pa prihaja od strani mrzla, ki se takisto ogreje in vzdigne. Tako prične voda krožiti, in toplomer, postavljen v posodo, kaže, da vodi toplota raste. Mehurčki postajajo vedno gostejši in prihajajo vedno više, predno se razhladijo. Ko je pa dospela nitka živega srebra do 100° C., doseže mehurček za mehurčkom površje, kjer se razpoči. Ne samo na površju, ampak tudi drugje se narejajo pare; tekočina je zelo nemirna in glasna — vre.

Dokler voda v posodi vre, kaže toplomer zmeraj 100° C. in se ne pomakne više, ko bi začeli tudi močnejše kuriti ali bi dovajali na kak drug način kropu več toplote. S tem bi dosegli samo to, da bi voda hitreje izparjala.

M. Cilenšek.

58. Megle in oblaki.

1.

Jesensko jutro je. Gosta megla polega po gozdih, senozetih in vinogradih, da jedva vidiš deset korakov daleč. Solnce bode zdaj in zdaj stopilo izza gor, vendar je še „svet z deskami zabit“, kakor pravijo. Ko se pa prikaže, žari rumeno skoz megle kakor ognjena, okrogla plošča, zakrita z gosto zaveso, in zdi se ti, kakor bi danes ne moglo raztrgati sivega zastora. A čim više se dviga v svojem tiru, tem prozornejše prihajajo megle, in malo časa mine, pa ti veličastno solnce stoji zmagonosno na nebu ter se smehlja kaki zaostali meglici, ki se tudi polagoma izgublja, končno pa popolnoma izgubi.

Megle vidimo vstajati tudi po leti, kadar po močnem dežju solnce zasije na listje različnih rastlin, ki je polno deževnih kapljic. Toda kmalu prevlada solnce, in megle izginejo v nič; ako pa nenadno gosti oblaki zakrijejo solnce, tedaj se megle rade dvigajo kvišku in se združijo z oblaki. Poznavalci vremena pravijo, da bode iz nova deževalo.

Tudi po zimi lahko nastanejo megle; ako namreč vleče črez mrzlo zemljo topel južnik ali jugozapadnik, ki sta navadno nasičena s hlapci, tedaj se lahko zgodi, da se nekoliko njune vlage izpremeni v majhne vodne kapljice.

Po zimi naznanjajo megle slabo vreme; jeseni pa imamo pričakovati lep dan, ako za jutra megle krijejo polja.

2.

Med meglami in oblaki prav za prav ni druge razlike, kakor da so megle doli na zemlji, oblaki pa plavajo visoko v zraku. Kdor je bil na visoki gori, ko je bil nje vrh prebivalcem doline skrit v oblake, je stal sredi goste megle.

Čuditi se moramo, zakaj vodne kapljice ne padejo vselej na zemljo, ko so vendar težje od zraka. V istini padajo, samo da ne pridejo vselej na zemljo; padajoč se namreč

vodne kapljice segrejejo, ko so dospele v nižje zračne plasti, ter se vnovič izpremené v nevidne hlape. Včasih prav jasno vidimo iz oblakov viseče deževne proge, ne da bi deževalo kje na zemlji. V višini pa nastanejo na mestu padlih vodnih kapljic zopet druge. Na tak način čestokrat oblaki neprenehoma izginjajo, in na njih mestu nastajajo drugi. Vsled tega tudi podobe oblakov ne ostanejo nikdar dolgo časa neizpremenjene. Ako pa se je zrak tudi v višinah zadosti segrel, tedaj izginejo oblaki popolnoma.

Drug pojav, ki ga lahko opazujemo na oblakih, je ta, da ne stojé do malega nikdar na svojem mestu, ampak se malone vedno pomikajo, včasih polagoma, včasih pa kar dirjajo dalje. Oblake ženejo vetrovi.

Ako ravno so oblaki tóliko izpremenljivi, vendar jim je mogoče označiti nekatere oblike. Navadno razločujemo tri glavne podobe oblakov. Mreže ali mreže so večjidel tanki, beli, čopiču podobni traki, plavajoči visoko na sinjem nebu. Včasih so traki skodrani in se mrežasto križajo med seboj.

Kopasti oblaki ali kope so več ali manj poloblasto nakopičene grmade oblakov, ki so, stoječ nizko na nebu, podobne gorovju z bleščečimi vrhi. Majhne, raztrošene, okrogle oblake, ki so mnogokrat po redu razvrščeni, imenujemo ovčice.

Plastasti oblaki ali plasti so od zgoraj in od spodaj vodoravno omejene oblačne plasti.

H. Schreiner.

59. Rosa in slana.

Vsakdo pozna bleščeče bisere, ki navadno za jutra po tihih poletnih nočéh kitijo travo in listje na drevju. Ali si videl kdaj kaj lepšega, nego so vodne kroglice, ki se v različnih barvah leskečejo, ko zlato jutranje solnce sije nánje? To so pač najlepši biseri, ki jih je Bog ustvaril vsemu svetu v radost in veselje; tu se i najsiromašnejši ubožec lahko veseli krasote božjega stvarstva. Umni kmetovalec pa še od druge strani ve ceniti zlato roso, kakor tem biserom navadno

pravimo. O hudi poletni suši mu je rosa pravi dar božji, ki mu napaja od žeje ginoče setve.

Nekdaj so mislili, da rosa pada kakor dež iz oblakov, zato še dan danes pravimo, da „rosa pada“; drugi so sodili, da rosa prihaja iz zemlje. Sedaj dobro vemo, da rosa prihaja iz zraka in da nastane isto tako kakor kapljice, ki se o hladnih jutrih cedijo na notranji strani šip, kadar se okna „potijo“, ali kakor kapljice ob vnanji strani steklenice, ko se „rosi“.

In kakor na „solzečih“ oknih zmrznejo vodne kapljice, če pritisne mraz, da nastanejo krasnolepe ledene rože, tako tudi rosa zmrzne ob hujšem mrazu. Trava, listje in vse, kar je bilo poprej pokrito z vodnimi kapljicami, je sedaj zastrto z ledeno skorjico. To je slana.

Slana popali, kakor pravimo, rastline, pokonča njih nežne dele. Zato so zgodnji pomladni mrazi hude ne-zgode, ki preté posebno vrtnarju in vinorejcu. Vrtnarji čuvajo nežne cvetice, sadeže in druge rastline, pokrivajoč jih s plahdami, z listjem in drugimi reči, da se ne ohladé preveč. V nekaterih krajih zažigajo v ta namen plevel ali dračje, žaganje, šoto, pokvarjeno seno ali slamo, gnoj i. t. d. Močni oblaki dima, ki se pri tem naredi, varujejo rastline mraza.

H. Schreiner.

60. Kako pozebajo rastline.

Voda, v kateri so raztopljene trdne tvarine, zmrzne ob nižji toplini nego čista voda. Voda na pr., v kateri je raztopljene mnogo soli, ostane pri 0° kapljiva; zategadelj zmrzuje morska voda, ki nima povsod enako dosti soli, ob različnih toplinah, v obče pa še le pri — 2'20° C. Isto velja o rastlinskih sokih, ki imajo v sebi več ali manj raztopljenega sladkórja in drugih tvarin. To je vzrok, da pozebajo rastline večjidel še le ob nižjih toplinah nego ob 0°. Različne rastline niso za mraz enako občutljive. Nekaterim rastlinam menda mraz nič ne škoduje; za zimo sploh so jako malo občutljivi malosočni rastlinski deli, največ semen, pozimsko drevesno

brstje; lahko pa pozebejo tiste rastline, ki imajo mnogo soka v sebi; kadar se spomladi brstje razvija, ga lahko zamori vsak ponočni mráz. Čim bujnejše pridejo setve v zimo, tem lažje pozebejo. Sočnato listje ogrščice (repice) zima lažje pogubi nego bolj suho rženo.

Sicer pa zmrzlost ne pogubi vselej rastline. Izkustvo uči, da nekatere rastline, ki so popolnoma pozeble, vnovič oživé, ako se polagoma tajajo. Naglo tajanje pa največkrat ozeblo rastlino popolnoma usmrti. A nekaterim rastlinam, če so pozeble, tudi počasno tajanje nič več ne koristi; tako na pr. bučje bilje vselej zamrje, kadar je pozeblo. Tudi ne pozebe vsakikrat vsa rastlina; bolj zavarovana korenika ostane dostikrat nepoškodovana, če je tudi nadzemsko steblo popolnoma pozeblo. V takem slučaju rada setev spomladi vnovič ozeleni. Včasih gleda oratar po hudi zimi z žalostnim srcem mnogobrojne pleše po setvah ter se vpraša, ne bi li njive zopet razoral in posejal. A prvo pomladansko solnce mu pokaže, da ni bilo treba te skrbi. Dobrotljivi Oče ni pozabil svojega zvestega služabnika; očeval je korenike nepoškodovane ter poslal oživljajoče solnce, ki je zbudilo iz njih nove bilke. V kratkem času dorastejo novo zbujene bilke one, ki so ostale nepoškodovane, in vesela setev obeta bogato žetev.

H. Schreiner.

61. Dež.

Oblaki so sestavljeni iz prav majhnih kapljic vode. Te kapljice padajo proti zemlji. Če pridejo na svojem potu v gorkejši zrak, se izpremené zopet v hlap in se vzdignejo kvišku. Če pa spodnji zrak ni dosti topel, padajo, sprijemajoč se, res na zemljo. Tedaj pravimo, da gre dež. Čim više stojé oblaki, iz katerih prihaja dež, tem večje so njegove kapljice; zato padajo po gorah manjše deževne kapljice nego ob istem času v dolinah.

Kadar padajo iz nizkih oblakov prav drobne kapljice, pravimo, da prši (pršica). Ako padajo iz visokih oblakov debele kaplje na zemljo, tedaj nastana ploha; če so pa

kaplje izredno velike in goste, tako da dežuje, kakor bi iz „škafa lilo“, pravimo, da so se oblaki utrgali.

Včasih deži daleč po svetu; tedaj pravimo, da je povsodnji dež; ako po zadene dež le malo ozemlja, rečemo, da je prehodni dež ali pójalica.

Dež je zelo koristen in potreben; čisti in hladi zrak, poživlja rastline, rodoviti zemljo, daje vode studentem, potokom in rekam.

H. Schreiner.

62. Uganka.

Jaz most poznam in tudi ti,
na svetu lepšega pač ni:
nihče še ni šel črez ta most.
Ima še tudi to lastnost:
nad mostom so vodé,
pod njim gredó ljudje,
in ptice letajo,
in ladje jádrajo.
Plačati treba ni mostnine.
Črez malo časa ti izgine.

J. Stritar.

63. Sneg in toča.

Po zimi pada iz oblakov namesto dežja navadno sneg. Ako ujamemo nekoliko tistih belih kepice ali snežink na rokav in si jih natančneje ogledamo, nam bode takoj jasno, kako nastane sneg. Le na gorko ne smemo s snežinkami, premenile bi se v kapljice vode. Po zimi zmrzne hlap, ki je v zraku, v drobne ledene iglice. Te se zberó v snežinke, ki nam kažejo prav lepe, šesterotrakaste zvezdice.

Po nižavah in dolinah gre sneg navadno le po zimi, ker je zrak samo tedaj tako mrzel, da zmrzne hlap. Po visokih gorah pa gre tudi po leti. Ker je zrak čim više tem hladnejši, se naredi sneg v oblakih lahko tudi po leti; samo v nižave o tem času ne more pasti, ker se pada-

joče snežinke v nižjih, toplejših plastéh raztopé ter pridejo na zemljo kot deževne kapljice. Po tem takem je mogoče, da ob istem času visoko gori po gorah sneži, spodaj v dolini pa deži.

Spomladi in jeseni se v sneženih oblakih, ki jih veter preganja, zberó iglice rade v majhne, goste kepice, ki padajo kot sodra ali babje pšeno na zemljo.

Po leti pa ne pada sodra, ampak toča. V prav visokih oblakih se dela tudi tedaj sodra. Ko pa pada skozi nižje oblake, naredi se okoli nje debela ledena skorja, in na tla padajo ledena zrna, ki jih imenujemo točo.

Ako prerežemo zrno toče, vidimo v sredi belo, neprozorno, sodri podobno zrnce; okoli zrnca je bolj ali manj prozoren led.

Toča pobije rastline, dà, celo živali in napravi veliko škode.

H. Schreiner.

64. Od kod prihaja potoček.

Globoko v zemlji je bila kapljica vode. Bila je sama, okoli nje je pa bilo temno; to ji ni bilo všeč. Pomikala se je torej dalje. Sreča drugo kapljico in potem še jih več. Vse so šle z njo. Ker jih je bilo mnogo, narastla jim je moč, in so rekle: „Luknjo si bomo zvrtale iz zemlje, da bomo mogle gledati svetlo solnčece.“ In zvrtale so si luknjico in videle so svetlo solnčece in sinje nebo. Kako je bilo lepo! Kar mirovati niso mogle; šepetale so od samega veselja.

To so slišale druge kapljice, ki so bile blizu. Hotele so tudi gledati sinje nebo in so pritekale.

„Tu je bister studenček!“ so vpili otroci, ki so stali blizu tam, kjer so privrele kapljice iz zemlje. S prgiščem so si zajemali vode in si gasili žejo.

Vode je pa pritekalo vedno več; vedno več kapljic je vrelo iz luknjice, da kmalu niso imele dosti prostora. Zato so tekle prve dalje, druge pa za njimi. Tekle so med travo mimo rdečih, rumenih in belih cvetic.

„Potoček prihaja!“ so klicale cvetice in so ga vabile: „Ljubi potoček, ostani pri nas, igrājmo se!“ Potoček pa odgovori: „Ne, ne, dalje moram!“

Tekel je dalje. Kmalu prišumlja od strani drug potoček in reče: „Dobro jutro, bratec, vzemi me s seboj!“ — „Le pojdi z menoj!“ odgovori prvi, in tekla sta skupaj kot potok dalje. Vzela sta potem še drugih potokov s seboj, a ljudje, ki so to gledali, so rekli: „Glejte, iz potoka je postala reka!“

Dokler je bil potoček še majhen, skakali so otroci črezenj. Ko je pa narastel do potoka, niti odrastli niso mogli skakati preko njega; položili so bruno črez in so hodili po brvi z brega na breg. Kaj pa, ko je potok postal reka! Bil je tako širok, da bruna niso več segla od brega do brega; ljudje so si morali postaviti most.

Tu pa tam je stal mlin ob bregu, in reka mu je vrtela kolesa. Kdor je imel nositi kaj težkega, je naložil svoje breme na ladjo, in reka jo je nesla na svojem hrbtu dalje in dalje do velikega mesta ali pa celo do širokega morja.

Reke se iztekajo v morje in ostanejo skupaj, dokler jih ljubi Bog ne izpremeni v megle. Če je na zemlji suša, da Bog, naj padajo v kapljicah kot dež na njo. Potem napajajo cvetice in vse rastline ter se zarijejo zopet v zemljo, od koder so prišle.

Po Barthelu.

Uganka.

Katera voda je na tem svetu največja?

65. Ponočna rosa.

Temá povsod je, vse molči;

počiva svet, priroda spi.

Sopare le se shajajo

in veli cvet napajajo;

na travo kaplje sedajo

ter to in to povédajo.

Da mine čas jim bolj spešnó,

med sabo govoré takó:

„Jaz zmrznila sem bila v sneg,
neséna z burjo v strmi breg;
vso zimo sem ležala tam,
spomladi vstala spet k meglám.“ —
„Jaz pitje bila sem sladkó.“ —
„Zdravilo ustom jaz grenkó.“ —
„Solzá sem iz očesa jaz
siroti lezla na obraz.“ —
„Jaz lila sem današnji dan
po kmetskem licu v tok potán.“ —
„Nad peskom ribice še nocoj
igrale gibke so z menoj.“ —
„Možá jaz krepkoudnega
pojila prej sem trudnega.“ —
„Jaz dežju sem pomágala
in s hladom tla oblagala.“ —
„Molčíte naglo! Kaj bi to?
Jaz mlinsko gnala sem kolo.“ —
„Čemú je prazni vaš ropot?
Plavila sem jaz parobrod.“

To rekle so in še in še,
na koncu pozaspale vse;
a kadar so se zbúdile,
kakó so se začúdile,
ker vsaka daleč v razen kraj
prestavljeno se najde zdaj!

Fr. Levstik.

66. Zrak.

Zrak nas obdaja povsod. Napolnjuje vsak prostor; celo v majhne luknjice kruha, lesa in vseh drugih teles se vsili. Ako v sobi ni pohištna, pravimo, da je prazna, a to prav za prav ni res; soba je do vrha polna zrakú. Če izliješ vodo iz polnega kozarca, kozarec še ni prazen, poln je zrakú. To vidimo, ako vtaknemo navidezno prazno kupico narobe

v vodo; ker je polna zrakú, voda ne more vánjo. Če hočeš naliti vode v kozarec, mora zrak iti iz njega.

Zraka ne vidimo, ker je zelo prozoren. Čutimo ga pa, če mahamo z rokami ali če dihamo in sopemo. Slišimo ga posebno jeseni in po zimi, kadar tuli veter po dimnikih in vrši po gozdu. Kajti veter je zrak, ki se giblje. Zrak nima okusa niti vonja in je precej lahek.

Zrak se da stisniti, pa le do določene mere. Kakor hitro neha pritisk, razširi se zopet v prejšnji prostor. Ako ga pa stiskaš čez mero, raztrga ti vse ovire.

To lahko spoznajo dečki, ki se igrajo z bezgovo puško. V cevi je zrak. Ako porineš v cev naboj, za njim pa še drugega, stiska se zrak med nabojema bolj in bolj. Naposled prvi naboj ne more več vzdržati prevelike sile stisnjenega zraka in — puška počí; zrak porine prvi naboj iz cevi.

Brez zrakú ne more živeti ne človek ne žival, ne morejo rasti rastline, ne goreti ogenj. Brez njega bi ne mogli govoriti, peti, slišati; ptiči bi ne mogli letati. Kjer ni zrakú, je smrt.

Zrak ni povsod enako čist. Najslabši je ondi, kjer biva več ljudi delj časa skupaj. Luč pojema in brli, če ji tudi ne manjka olja. Nedostaje ji zraka, ker so ga ljudje z dihanjem izpridili.

Ako si hočemo ohraniti ljubo zdravje, moramo skrbeti za dober in čist zrak. Zato moramo izbe zračiti ali prevetrovati po leti in po zimi, da se nadomesti izprijeni zrak s čistim.

V zaprti sobi žerjávico imeti, je zelo nevarno, posebno po noči, ko vse spi in se ne ve, če in kdaj kdo pade v omotico. Mnogo ljudi je že prišlo tako ob življenje. Žerjávica namreč zrak jako pokvari.

Slab zrak je tudi v kletéh, kjer vre vino, v globokih vodnjakih in jamah. Zato ni varno hoditi vánje. Ako imaš v takih krajih kaj opraviti, spusti poprej luč po motvozu noter! Če ti luč ugasne, ostani zunaj! Kjer luč ne more goreti, tudi človek ne more živeti.

Po H. Schreinerju.

67. Zrak in naše zdravje.

Dober zrak je glavni pogoj našemu zdravju. Ta resnica je še vse premalo znana veliki množini našega ljudstva, ali če mu je znana, pa se ne ravna zadosti po njej. To je sicer lahko umevno, pa zategadelj ni nič manj nespametno.

Velike vode se vsakdo boji, ker zna, da lahko v njej utone in utone v kratkih minutah, ako ga nihče ne reši in se sam ne more rešiti. Tudi ognja se radi izogibljemo, ker nas skeli in se bojimo, da bi ne zgoreli.

Drugače je s slabim zrakom. Hudi nasledki vdihovanja nezdravega zraka se nam ne pokažejo vselej tako očitno. Samo da zrak ni tako močno popačen, da bi neprijetno udarjal na naše vohalo in ako nas ne duši v njem, pa mislimo, da je že dober, ali pa se sploh ne menimo zanj. Res je, da slab zrak ne uniči življenja na mah, ako ni že prehudo pokvarjen. Zategadelj pa nam je še hujši sovražnik, ker nas skrivno zalezuje in naše zdravje izpodkopa polagoma — a gotovo. Le poglejmo si upadla lica tistih revežev, ki si morajo dan za dnevom služiti svoj trdi kruh v globokih rudnikih; poglejmo si upadla lica tistih ubogih prebivalcev velikih mest, ki si ne morejo privoščiti primernih stanovanj, ampak morajo spati in prebivati v tesnih sobicah ali celo v kletéh z majhnimi okenci — včasih jih je še mnogo v takšnem prostoru!

Po dnevi, zlasti o poletju sicer navadno pri nas ni sile za zrak, ker delo sili vsaj kmeta, da biva skoro ves čas na polju; toda po zimi se na kmetih preradi gneteje v mali sobi okrog gorke peči in oken ne odpirajo radi, samo zaradi toplote ne.

H. Schreiner.

68. Oblast ognja.

Dobrotna ognja je oblast,
ko človek čuva njeno rast,
in kar osnavlja, kar stori,
je dar nebeške te moči.

A strašna je nebeška moč,
kadár razbije spon obroč
in na svobóдно pot hiti
prirode samosvoja hči.
Groza, ko rastoča more
brez ovir ognjeni tok
skoz obljudene prostore
gnati pod neba obok!
Kajti elementi tvore
črtijo človeških rok.

Iz oblaka
blagost vstaja,
dež prihaja;
iz oblaka v strah in kvar
šviga žar.
Čujte v linah glas le-tá —
plat zvoná!
Kot s krvjo
svod oblit je —
dnevna ni svetloba to!
Kakšno vpitje
po cestáh!
Puh na mah!
Steber se ognjeni dviga,
po cestáh kot veter šviga,
plapolaje raste, vžiga.
Kot iz pečnega oboka
zrak žari, tramovje poka;
tresk podbojev, šip rožljanje,
mater krik, otrok ječanje;
plámen pali
stan živali;
vse pehá se, gnete, muči,
noč v podnevni sije luči.
Sklepa se iz rok veriga,
vedro šviga

preko nje; v visokem loki
vró studenci, vodni toki.
Pribuči vihar, ki jame
žar slediti vsepovsod.
Prasketaje v suhi plod
bruhne plámen, v žitne hrame,
pali razsušéne trame
in kot hotel s sabo vzeti
plapolaje bi na pot
težo zemeljsko od tod,
velikanski raste, sveti
do neba!

Brez nad
vda se človek oblasti zublja,
mora nem, ko mu pogublja
tvor za tvorom, nanj strmeti.

Prazno je
pogorišče,
divjih sap strašno ležišče.
V dnu, izžganih oken biva
strah in beda,
in oblak nebeški gleda
v hram nizdol.

Enkrat še
v grobne jame
sreče same
človek se nazaj ozre —
pogumno les popotni vzame.
Karkoli ogenj mu je vzel,
en sladek up ima v izgubi:
prešteje one, ki jih ljubi,
in glej, vse svojce je otél!

Schiller-Funtek.

69. Veter.

Na gorkem se zrak raztegne in iztanjša, na mrazu se pa skrči in zgosti. Zato je mrzel zrak težji od gorkega; mrzli ostaja bolj pri tleh, gorki se pa dviga. Pri požaru se vidi, da žene vroči zrak goreče ogorke, oglje i. t. d. kvišku. V zakurjeni sobi je gorkejši zrak zgoraj, mrzlejši pa spodaj. Zato nas v zakurjeni sobi rado v noge zebe, kadar dalje časa mirno sedimo, če je prav v sobi še precéj gorko. Ako držimo med malo odprta vrata zakurjene sobe gorečo svečo zgoraj, nagiblje se plamen na vnanjo stran, ker zgoraj sili topli zrak iz sobe; če pa postavimo svečo na tla, pripogiblje se plamen v sobo, ker spodaj prihaja vnanji, mrzli zrak v sobo.

Ko bi pustili duri odprte, odhajal bi topli zrak iz sobe, mrzli bi pa silil v izbo dotle, da bi bilo zunaj in znotraj enako mrzlo. Soba bi se izhladila. Zato zapiramo vrata po zimi.

Tako se godi tudi pod milim nebom. V kraju, kjer je topleje, se iztanjša zrak in se dviga; zato pa v ta gorkejši kraj teče zrak iz mrzlejšega; zrak se giblje. Če se giblje počasi, nastane preprih; ako se pa giblje hitreje, pravimo, da je veter. Močen veter imenujemo vihar. Vihar strašno tuli. Večkrat ruje drevesa s koreninami, odnaša hišam strehe, podira kozolce.

Pogostoma se primeri, da potegne po več vetrov na enkrat od raznih strani. Vetrovi tiščé drug v drugega, zato nastane vrtinec. Vrtinec vzdiguje prah, pesek, listje i. t. d. ter nosi vse to kvišku.

Vetrove imenujemo po strani sveta, od koder pihajo. Veter od severja proti jugu je severnik ali sever, tudi krivec imenovan, jug ali južnik pa piha od juga proti severju. Od izhoda piha izhodnik, od zahoda ali zapada pa zahodnik ali zapadnik.

Po H. Schreinerju.

70. Važnost vetrov.

Vetrovi prinašajo iz gorkejših krajev topel in vlažen zrak v hladnejše pokrajine, iz hladnih krajev pa mrzel in suh zrak v tople. Tako nastane nebo sedaj oblačno, sedaj vedro; tako se dogaja, da sedaj solnce sije, sedaj dežek gre, da nastane sneg in toča, da je včasih hladno o poletju in včasih toplo sredi zime, da so včasih mrazne noči o poletju, včasih južno vreme med zimo. Iz kratka: veter dela prav za prav, da se izpreminjata in menjavata v istem letnem času gorkota in mraz, suhota in mokrota; veter dela vreme.

In koliko je od vremena odvisno! O čem se pogovarjata največkrat dobra znanca, ko se srečata? Skoraj gotovo da o vremenu. Skrbno opazuje kmet, kako veje veter, in ugiba, kakšno bo vreme. Saj ve, da je od vremena največ zavisno, kakšna bo žetev, kako bo sadje obrodilo in vinograd, koliko in kakšne mrve bo nakosil, kako se mu bo sušila.

Vetrovi suše zemljo; včasih naredi glinasta zemlja vsled suše velike grude, da jo je težko obdelovati. Vetrovi raznašajo sipni pesek in na tak način pogostoma zasipljejo rodno zemljo.

Sadonosniku in setvam škoduje veter, ako stresa in raztroša cvetje, plodove in semenje. Tako lahko veter v sadosnosniku že v cvetju pogubi vso letino. Mlada drevesa je treba privezati k močnim kolom, da jih veter ne upogne. Tudi žito rado poleže vsled močnega vetra.

Mnogo škoduje veter s tem, da raznaša in raztroša plevelova semena in tako onečišča setve. Tudi škodljive živali lahko veter raznaša na daleč. Silno pogubna trtna uš se prikaže čestokrat [hipoma] sredi zdravih vinogradov daleč od poprej okuženega mesta. Dolgo si niso vedeli razjasniti, kako je prišla tja. Danes smo se prepričali, da čisto prinese veter te silno lahke živalce v zdrave vinograde.

Pa tudi koristni so nam mnogokrat vetrovi. Čistijo zrak, raztrošajo poleg plevelovih semen tudi semena koristnih rastlin. Tako pride marsikatera rastlina na pravo mesto. Vetrovi prinašajo cvetni prah na pestiče in naredé, da se cvetovi oplo-

dé. Zmerne sape je vselej želeti, kadar je grozdje in sadje v cvetu, samo preburna ne bodi! Po morju in po jézerih goni veter ladje na jadra, in v nekaterih krajih imajo celo mline na veter.

H. Schreiner.

71. Kako so se vetrovi med seboj prepirali.

Vetrovi so se prepirali, kateri izmed njih je najboljši. Vsak našteva in hvali svoje dobre lastnosti.

Jug pravi: „Jaz prinašam toploto, da se more sneg stopiti, da cvetice rastejo in cvetó in da sad zori.“ — Sever reče: „Jaz prinašam ljudem zdravje.“ — Zapadnik se hvali, da prinaša dež, in Iztočnik, da čisti zrak.

Tako so se dolgo prepirali in ker se niso mogli zediniti, kateri je najboljši, razporedé se na štiri letne čase. Jug je vzel poletje, Sever zimo, Zapadnik jesen in Iztočnik pomlad.

Po J. Majcigerju.

72. Nevihta.

Po leti popoldne je. Solnce razliva bleščečo luč z viška dol. Zrak je neznosno soparen. Ovelo zelenje se onemoglo poveša proti tlom. Prepelica mirno čepi v razoru, težko že pričakujoč hladne večerne rose, da bi suhi kljun namočila v njej. Ščinkovec se stiska v senci pod košato grano in pozijava; petélin gaga, kopaje se v peščenem prahu na dvorišču, in psu, ležečemu na trebuhu tam na pragu, moli dolgi jezik po strani iz odprtega gobca. Zemlja sama, sem ter tja široko razprezana, ževa že za krepilno primako v nebo.

Na polju se ratarju za brazdo kadi prah. Prioravši na konec njive, si briše z rokavom pot z vročega čela, željno se ozira kvišku okrog sebe in vzdihuje natihoma: „Ko bi pač dobri Bog dal malo pohlevnega dežja!“

Nobena sapica se od nikoder ne dahne. Višnjevo nebo je vedno še čisto kakor ribje oko.

Ali glej! Ne dolgo, in lahek južni vetrič pripleše po zraku. Skoro priplava izza juga po jasni modrini tudi že

tanek, bled oblačec; počasi se plazeč dalje in dalje po nebu, je vedno očitnejši, z vsakim trenutjem širši in debelejši. Samo malo časa še, in solnce izgine mrklo za oblake, ki kmalu potem gosto in mračno zagrnejo ves obzor.

Veter priteza krepkeje. Po potih in cestah se vzdiga v visokih vrtincih bel prah. Po vrtih šumi, po gozdih hrušči; drevje se zibaje upogiblje, vrhove se mu klanja niže in niže. Oblaki so osiveli in temotno očrneli, podé se in drevé, da se zdi, kakor bi vse podnebje bežalo dalje. Izza cunjavih robov se zdaj ter zdaj blisk zasvetlika v nastali polumrak. Od daleč se tudi že čuje, kako zamolkel grom pribobneva vedno bliže in bliže.

Človek in živali slutijo, da se približuje huda ura.

Zdajci krivec pritegne in pritisne oblake. Iz najhudoornejšega se ukreše strela ter smukne v žarečem pasu nizdol: zabliška se, da vzame oči. Brž za njo zadrdrá mogočen grom in trdo buči pod obnebjem, da se zemlja trese. Kaka redka kaplja pade debelo na tla.

Pastir žene čredo s paše. Ratar izpreže plužna kolca in tira voliče domov. Ženjice in plevice, kosci in drugi delavci hité z njiv, peš-potnik s ceste, da si poišče zavetja tam pod bližnjo, košato lipo.

Strela drugič razkolje oblake, in dež se ulije, zagrinjaje ves okraj v belo, neprozorno meglo. Prihruje vihar ter divja in razsaja, da vse vre in bobotá; ruje in trga strehe, lomi kozolce, drevje, krha veje, vali deževne kolobare prek sadežev po polju in drevi raznovrstno sodrgo s seboj dalje po zraku.

Ploha se zaganja z vso silo kakor iz odprte zatvornice. Strele se krešejo druga za drugo in letajo križem, blisk za bliskom. Grom udarja brez prenehanja; sedaj je treščilo, da je groza in strah, in vsak se že boji, da se morebiti skoro pokaže ogenj tu ali tam.

Cerkvenik zvoní „megli“. Gospodinja vsaka na svojem domu lomi cvetnonedeljske šibe na žerjávico, naj bi se blagoslovljeni dim kadil v oblake in jih razganjal; a ob enem tudi pobožno sklepa roke ter na pragu z družino vzdihuje

in moli, naj bi dobrotljivi Bog odvrnil nesrečo! In glej, hudo vreme se res jame miriti.

Piš ponehava, grmi in bliska se redkeje, in oblaki se razgrinjajo ter poglajajo, dež ponehuje — svetli se. Ali z rebri dol in po potih še vedno deró bujice, s seboj vlekoč pesek, blato in protje. Po senožetih in njivah stojé kalne mlake. Rastlinje, vse posvaljkáno, visi napojeno in ubito v tla. Kmet hiti na polje gledat, kako je s sadeži, še dosti vesel, da hujšega — da toče ni bilo!

Tam na zapadu se pretrgajo oblaki. Zahajajoče solnce zasveti na tanko premrenjenem nebu, opiraje rumene žarke izprekoma v krotko pršeči dež. In proti izhodu razpne sedmerbojna mavrica svoj zali lok, „pije vodo“, poročajoč ljudem, da bode jutri zopet sijalo ljubo solnce, sijalo tem mileje, tem lepše! Vse je polno upanja!

Po J. Ogrincu.

73. Bog.

Stvar sem Tvoja, Stvarnik siloviti,
Tvoj življenja vsaki dih je v meni,
um je in srce darilo Tvoje:
Ti si večno, neizmerno bitje!

Kdo je trate, gaje ozelénil?
Kdo vsejál cvetice po livadah?
Kdo drevesa vsádil med pečine?
Kdo postavil gozde na strmine?

Kdo na skalo je naslonil skalo?
Kdo je zložil gore velikanske?
Kdo votline izdolbel in doline?
Kdo pogrnil zemljo rodovito?

Kdo je ustvaril jézera, potoke?
Kdo izliva reke v širno morje?
Kdo užiga treske gromovite?
Kdo pošilja dež in roso belo?

Kdo nad nami je razpel obnebje?
Kdo neba utrdil svetle zvezde?
Kdo pridružil mirno luno zvezdam?
Kdo žareči svit posodil solncu?

Kdo po cvetju kaže pot čebeli?
Kdo postrvi da plavuti bistre?
Kdo ubral je slavcu mile strune?
Kdo jelenu dal je brze noge?

Kdo je ustvaril modrega človeka?
Kdo mu čelo proti nebu dvignil?
Kdo izročil mu vladarstvo zemlje?
Kdo udihnil dušo mu nesmrtno?

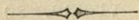
Kdo za rožo ve, kadár ovene?
Kdo za prah, ki se od skale kruši?
Kdo za kapljo v morski globočini?
Kdo za črva, ki podjeda deblo?

Kdo je času dal perut ubežno?
Kdo je ljudstvom čudno pota umeril?
Kómu moli se molitev sveta,
in uklanja kómu se človeštvo?

Tebi, večno, neizmerno Bitje,
ki v prostoru, v času meje nimaš,
ki te čuti v srcu svojem človek
a te umeti, videti ne more!

Vérujem, da si Stvarnik vsemogočen,
upam, da bo duša moja večna!
Bolj Te ljubim nego svet in sebe,
v prahu je pred Tabo pesem moja!

M. Vilhar.

IV. Iz preteklih časov.

1. Iz najstarejših časov.

V najstarejši dobi ljudje niso imeli ne žita ne domače živine, ne tkane obleke ne prstenih posod, niti so si znali pripravljati umetna bivališča ali si graditi hiše. Prvotni ljudje so bili sami lovci in ribiči. Lovili so divje konje, ki so se pasli blizu njih pečin. Kostí so jim služile za orožje. Iz kremenjaka so si napravljali nože, pile, žage, sekire, osti za puščice in za kopja i. t. d. Kovin niso imeli niti so jih poznali. Kadar ni bilo drugega, so rabili majhne kamenčke za prače.

Sčasoma pa so se naučili obdelovati kamen in kost za orodje in orožje; pilili, gladili in okraševali so jih s pikami in črtami. S takim orožjem so pobijali živali, ki so jim bile sovražne ali katerih meso so uživali, na pr. medvede, sóbolje, nosoroge, slone, konje, vepre, kozoroge, volke, lisice in zajce, divje kure, divje race, gosi, labude, jerebice i. t. d.; tudi ribe in mehkonožci so jim ugajali.

Stanovali so na krajih, kjer so bili kar najbolj varni sovražnih ljudi in zveri, na pr. po pečinah, na oblih goricah in holmeih, molečih iz močvirnatih dolin in ravnin in po skalnatih jamah; stavili so si pa tudi kolibe na kole, ki so jih bili zabili v tla plitvih jézer in barij; tem stavbam pravimo mostišča. Taka mostišča so imeli na Ljubljanskem barju, v Cirkniškem in morebiti tudi v Hodiškem jézeru.

Kadar je bilo toplo vreme, so hodili skoro čisto nagi; sicer pa so se oblačili v kože ubitih živali. Krasili in lišpali so se ljudje že tačas; obešali so náse prevrtane medvedje,

jelenje, volčje in lisičje zobe, barvano kamenje, polžje hišice, jantar in antracit, koralde iz ilovice i. t. d. Kožo so si barvali z rdečo ilovico. Iz ilovice so se tudi naučili zgodaj izdelovati posodo, najprej kar samo z roko, pozneje pa z lončarskim kolesom.

Polagoma so se navadili krotiti živali (govedo, ovco, konja, svinjo, psa i. t. d.) ter spravljati za domačo živino hrano pod streho. Začeli so v ta namen sejati žito (pšenico, ječmen, proso) in sočivje. Sejali so konopljo in lan in izdelovali platno.

Med tem so bili tudi ostavili mostišča ter si poiskali ugodnejših bivališč. Stanovali so namreč pozneje večinoma na gradiščih. Gradišča so utrjevali na ta način, da so okoli njih nasuli prsti, nagrmadili kamenja ter zabili v tla močne kole. Po naših krajih je mnogo gradišč.

Po J. Apihu.

2. Rimljani v naših pokrajinah.

Rimski cesar Oktavijan je navalil na naše kraje. Podjarmil je vse narode ob morju in Savi tja doli do Siska in Zémuna in je ustanovil Emono (Ljubljano). Njegova pastorka Tiberij in Druz sta pa podjarmila vse planinske pokrajine tja do Donave. Donava od bávarske meje do izliva Drave je bila odslej meja rimskemu cesarstvu.

„Rimljan se naseli povsod, kjerkoli zmaga,“ je bilo rimsko načelo. Razdelili so Rimljani vse svoje dežele v pokrajine. Ob morju je segala Italija še celo na Kranjsko; severno od nje se je razprostirala gorata Karnija in potem Norik do Donave, obsegajoč zapadni Štajer in južno Dolnjo Avstrijo. Izhodno od Norika pa se je daleč na Ogersko raztezala Panonija, ravan, polna gostih šum in močvirij; tudi izhodni rob Štajerske in ravni del Kranjske je spadal pod Panonijo.

V te pokrajine so pošiljali Rimljani oskrbnike, ki so stanovalce (provincijale) večinoma odirali z visokimi davki; celo najubožnejši podaniki so morali plačevati harač (davek od glave); za vojake in uradnike pa so morali dajati žito.

Rimljani so širili med domačini latinski jezik, svoje šege, svojo omiko in svoje zakone ter svojo vero. To so storili tem laže, ker so ustanavljali na starih gradiščih in drugih primernih krajih nova mesta. Tako so nastala mesta: Emona (Ljubljana), Celje, Ptuj („Na Hajdinu“), Virunum na Gospo-svetskem polju; ob morju so cvetla poleg Ogleja mesta Trst, Koper in Pulj; ob izlivu Kolpe v Savo je nastal Sisek, ob gornji Donavi pa Vindobóna. Poleg utrjenih mest, obdanih večinoma z obzidjem in jarkom, so bile manjše naselbine, na pr. Nauportus (Vrhnika), Neviodunum (Drnovo pri Krškem) i. t. d.

V teh mestih in trgih so Rimljani naselili deloma italske kmete in obrtnike, deloma vojake in domačine. Ti so obdelovali polje okrog mesta, pasli tod živino in sadili ovočno drevje in trto. V mestu so izdelovali blago za obleko in razno orodje iz volne, lanú, lesa, železa, ilovice, usnja i. t. d. Izven mesta ob véliki cesti so pokapali svoje mrličé, ki so jih iz prva sežigali; pozneje pa so cela trupla devali v sarkofage.

Rimljani so vzeli domačinom vso zemljo in jim pustili samo koče in malo sveta kot najemnikom, katere sme gospodar vsak čas pognati; a gospodarji so bili zemljiščem rimski vojaki in drugi naseljenci. Med naseljenci je bilo tudi mnogo domačinov, ki so bili pri Rimljanih v službo stopili kot hlapeci ali vojaki. Naučili so se od njih bolje obdelovati zemljo, zasajati vinsko trto, rediti živino, izdelovati razne obrtne izdelke ter z njimi tržiti. Naučili so se od Rimljanov tudi bojevanja, rimskega bogočastja i. t. d.

Tudi rúdnike in fužine, ki so jih bili otvorili, oziroma zgradili že domačini, na pr. v Bitunjah v Bohinju, so Rimljani izkoriščali. Zgradili so tudi po vseh podjarmljenih pokrajinah ceste; znali so jih tako izvrstno in trdno podlagati, da je njih sledov še dandanes vse polno po naših krajih („ajdovska cesta“). V prvi vrsti so bile te ceste namenjene vojaškim svrham; potem pa so pospeševale tudi trgovino — kajti Rimljani so bili premeteni trgovci — ter so sploh služile prometu.

3. Kakšni so bili Huni.

Stari pisci nam popisujejo Hune tako-le: Brez brade so, grdega obličja, ker dečkom brž po rojstvu prerezujejo lica, da jim zaradi brazgotin ne morejo rasti brki. Krivonogi so kakor zveri, in skoro živinsko je njihovo življenje. Ni jim treba ognja, da bi si kuhali jedi; njihov živež so korenine in zelišča, ali pa jedó na pol sirovo meso. Hiš nimajo nikakšnih, celo šatórov iz trstja ne najdeš pri njih. Brez mirú blodijo po hostah in gorah in so privajeni od otročjih nog gladu in žeji ter vsaki vremenski izpremembi.

Njih oblačila so ali platnena ali iz kožic manjših živali sešita; vedno pa nosijo isto obleko doma in na polju ter jo imajo tako dolgo na sebi, dokler ne razpade v cape. Stegna svoja pokrivajo s kozlovskimi kožami, njih škornji pa so tako nerodni, da težko peš hodijo v njih.

Tóliko boljši pa so jahači; sicer so njih konji suhi in grdi, a so za to stanovitni. Na njih čepé kakor prirastli in na konjih opravljajo svoje navadne posle. Po noči in po dnevi je skoro vse na konju; na konju kupujejo in prodajajo, jedó in pijó; večjidel Hunec tudi spi na konju, na njegov vrat naslonjen. Celo svoje zборе in posvete imajo na konjih.

Pravega vladarstva ni najti pri njih; svojim glavarjem služijo brez vsake trdne zveze. V vojsko gredó nalik zagvózde z neskončno divjim krikom. Okretni kakor so, razkropé se na mestu in potem divje moré. Iz daljine se borijo s kopjem; osti tega orožja so napravljene iz ostrih kosti. Kadar se približajo sovražniku, se borijo z mečem ter mečejo zanke nanj, da se tako zavozlan ne more braniti.

Pluga in motike ne poznajo. Brez ognjišča in dvorišča se skitajo sem ter tja s svojimi vozovi, na katerih bivajo žene in pa otroci, dokler ne odrastejo. Drugje rojen, drugje zrejen, ne ve nihče, odkod je. Ne poznajo razločka med krepostjo in pregreho; kaj je vera in bogoslužnost, tudi ne vedó.

Po D. Trstenjaku.

4. Stari Slovani.

Že v starodavnih časih so Slovani najrajši obdelovali polje, redili živino in gojili čebele; najbolj so zaradi mleka in mesa cenili kobile. Poljedelstvo jih je seveda že rano privedlo do stalne naselitve. Prvi so poznali plug ali oralo, ki je torej staro slovansko orodje. Sejali so pšenico, oves, ječmen, rž, proso; vrhu tega so se živili tudi s kašo, bobom, grahom, lečo, repo, čebulo, česnom ter pili medico. Žito so znali tolči in v žrnvah mleti, iz moke pa peči kruh. Kot poljsko orodje jim je že rabila kosa, srp, motika, lopata; izdelovali so tudi vozove. Znali so cepiti sadje ter so zlasti negovali jabolane, hruške in slive.

Tudi z obrtjo so se Slovani že iz davna bavili, toda tako, da je cela zádruga izdelovala samo eno in sicer isto obrtovino, ki jo je izvrševal že praded tiste zádruge in so jo izvrševali za njim vsi njegovi potomci od roda do roda.

Svojega kovanega denarja Slovani v najstarejši dobi niso imeli, nego so blago zamenjevali. Tuji trgovci so za svoje blago jemali od Slovanov platno; zato menijo nekateri, da je iz besede „platno“ nastala beseda „platiti“ ali „plačati“.

Iz prva Slovani niso imeli utrjenih mest, ampak so prebivali v lesenih, raztresenih kočah in hišah ob bregovih rek, jézer, ob močvirjih ali na obronkih gorá. Blizu hiše je bil hlev.

Postave so bili stari Slovani visoke in krepke. Dobrohotni so bili ter iskrenega srca; prevare niso poznali. Po nobeni čednosti pa se niso tako odlikovali kakor po gostoljubnosti.

Strastno so ljubili Slovani petje; prepevali so o vsaki priliki ter spremljali milotožne svoje pesmi z brenkanjem na támburico.

V obče so bili Slovani miroljuben narod, vendar se je često pokazala tudi njih bojevitost. Peš so večinoma šli nad sovražnika, oklepa niso opasovali nikdar. „Kdo izmed ljudi, ki jih obsevajo solnčni žarki, je tako silen, da bi nas premagal?“ so govorili s ponosom ter s tem svedočili svojo moč in hrabrost.

A samovladarja niso imeli, temveč so razpravljali vedno javno o koristnih in škodljivih stvaréh; ljubili so svobodo; to je pa često rodilo nered in neslogo; zato so bojevití sosedje večkrat prelahko zagospodarili nad njimi. Po J. A. pihu.

5. *Atila in slovenska kraljica.*

*Kralj Atila, Hunov véliki voj,
beneške ugleda ravnine;
pohotnost užgé mu do njih se takoj,
zamičejo brž ga skomine.*

*„Prehodil zares sem že dosti svetá,
podjarmil ga s svojim sem mečem:
krasnejše dežele pa, nego je ta,
ni, bogme, je — to vam pa rečem!*

*In ker je prelepa — ah, moja zato
ta zemljica bodi slovenska!
Dobiti je pač ne bo pretežkó,
kraljuje ji sama le ženska!“*

*In Atila reče, in zemlja bobni,
vsa trese se plan plodovita;
to niso potresa podzemske moči,
to konj so vam hunskih kopita.*

*Kobilic je roj na Benečijo pal,
žre, pase po njej se po ceni:
to Hunov je divja in gladna druhal,
ki krađe in ropa in pleni.*

*Kresovi po zemlji beneški goré,
oj, svetli, nebrojni kresovi;
Bog vas se usmili, ubogi ljudje:
gorijo vam vaši domovi!*

*Zveri prilomastile skok so na skok
morit med orače beneške.*

*Čuj krik njih in vik in jok, vzdih in stok!
Koljó jih zverine človeške.*

*Hun vlada ob Nádiži bistri povsod,
ni varnega več pred njim zida.
Kje vojski domači zdaj trdni je kot?
Kje ti zdaj, kraljica si Vida?*

*Pod Krasom, kjer skalnata stena zijá,
kjer širi se Lándrijska jama,
tam vojska kraljičina tabor ima,
tam našla skrovišča je sama.*

*Pred Vido prijaše Hun kósmat in grd:
„Predaj se kar sama nam rada!
Če nečeš, meč Atilov tvoja bo smrt,
pogine ti tabor od glada.“*

*„„Gladú in Pesjanov se jaz ne bojim!
Tu vzemi za dar si meh žita,
k rojakom povrni tja hitro se z njim,
če vojska še vaša ni sita!*

*Čuj, kólikor zrnja ti hrani ta meh,
vreč žita še tóliko imamo —
po tajnih donašajo nam ga hodéh —
nikdár se vam mi ne udamo!““*

*Ustraši kralj Atila sam se zelo
odgovora hrabrega Vide;
Benečiji lepi da rajši slovo
ter z dolgim nosom odide.*

*Ko Vida hotela pa peči je kruh,
zmračí se prekrasno ji lice:
odnesel bil Atilov je ogleduh
poslednji ji mernik pšenice. —*

*Trdnjava Slovencev današnji še dan
nam zove se Lándrijska jama,
spominja se dan, ko je bežal Pesjan,
spominja kraljica se sama.*

6. O veri starih Slovanov.

Pred več nego devetsto leti je na Ruskem vladal knez Vladimir. Tedaj je na lepem griču njegovega prestolnega mesta Kijeva stal malik Perun; bil je iz lesa, glava mu je bila iz srebra, brada pa zlata. Perunu ob strani sta stala bogova Dažbog in Stribog.

Toda knez Vladimir je prejel sveti krst in dal uničiti one malike. Peruna je velel privezati konju za rep in ga zagnati v globoko reko; ljudstvo se je jokalo za lesenim kipom, ki so ga nesli valovi v daljavo; zakaj bilo je še malikovalstvu udano.

Stari Slovani so verovali v več božjih bitij. Kadar se je razlegal grom in je udarjala strela, tedaj jim je gospodaril v oblakih bog Perun. A ko je zasijalo solnce ter delilo zemlji silo in blagoslov, tedaj je zavladal na nebu Dažbog, ki daja bogastvo; z njim vred se je zemlji smehljal Svetovit, bog jasnega neba in modrega ozračja. Stribog se je igral z vetrovi, zlasti pa je veleval ostremu severju, ki ledeni.

Kdo izmed nas ne pozna očaka slovenskih zemelj, mogočnega Triglava? S tremi glavami so si mislili stari Slovani boga s tem imenom, kakor da bi hteli očitovati, da ta bog vedeževanja vidi preteklost, sedanjost in prihodnost, da pa vidi tudi zemljo, morje in zrak.

Bes te lopi! slišimo še dan danes često reči, pa navadno ne vemo več, da je starim Slovanom bes bil Črni bog, ki se ga je vredno bati. Nič boljši ob besa ni bil niti Škrat ali Škratec.

Dolgo je držala Morana prirodo v sponah zime in smrti, a odbežati mora, ko po poljih in livadah začne Vesna sipati svoje pisane darove in lepa Lada, z njo roko v roki, rodoviti njive; tedaj ob virih in potokih zarajajo Vile, in ves svet se človeku vidi veselja kraj.

Da mu le Rojenice ali Sojenice niso že ob rojstvu določile nemile usode!

Fr. Ilešič.

7. Sv. Ciril in Metod na Moravskem.

Leta 860. ali 861. so prišli poslaniki kneza Rastislava, ki je vladal ta čas na Moravskem, k carigrajskemu cesarju Mihaelu III. rekoč: „Naš narod se je sicer otresel poganstva in sprejel krščanske nauke, ali učitelja nimamo, ki bi nam oznanjeval krščanske resnice v našem jeziku. Prišlo je k nam mnogo krščanskih učiteljev z Laškega, z Grškega in Nemškega; ti so nas učili vsak po svoje. Mi Slovani pa smo preprosti narod in želimo, da nas kdo razumljivo pouči o resnici. Zatorej nam pošlji, gospod, takega moža, da nas bode učil cele in čiste resnice.“

Zdajci pokliče cesar Konstantina Modrijana pred se in mu veli: „Slišiš li, kaj pravijo? Nihče drug ne more tega storiti nego ti. Vzemi s seboj brata Metoda in idita! Zakaj vidva sta Solunjani; vsi Solunjanini pa govoré čisto slovanski.“

Na to odvrne Konstantin: „Slab sem in bolehen, no, pa rad pojdem. Toda imajo li Slovani pismenke, da pišejo z njimi knjige?“ Cesar mu odgovori: „Niti moj ded niti moj oče niti mnogi drugi, ki so popraševali o tem, niso nič našli. Kako naj jaz vem? Pa ako hočeš, Bog ti bode pomagal; saj pomaga vsakemu, ki prosi.“

Konstantin na to odide, se uda molitvi ter prosi Boga pomoči; in duh božji ga je navdahnil: sestavil je pismenke za slovanski jezik ter je začel prevajati evangelij sv. Janeza: „Iz prva je bila Beseda, in Beseda je bila pri Bogu“ i. t. d.

Konstantin, ki se je pozneje imenoval Ciril, in pa Metod sta leta 863. prišla v deželo moravskega kneza. Slovanska apostola sta poučevala mladeniče v krščanski veri, jih učila na svete knjige in pripravljala za duhovski stan.

Večina Slovanov piše s črkami, ki jim pravimo „cirilica“.

Po panonskih legendah.

8. *Blagovestnikom.*

*Luč naša, bratje, od izhoda!
Od tam nam solnce nosi zlati dan;
omike žar spod jutrovskega svoda
razširil do zapadnih se je stran;
in ljudstev svit, vir zemeljskega preporóda,
ni bil li tam ljudem z nebes poslan?
Omike, vere luč nam od izhoda,
on dal nam tudi je Cirila in Metoda!*

*Pustila dom sta in svoj rod
o bregu sinjih morskih vod,
šla sta v Slovanov širno domovino,
preganjat z vere lučjo zmot temino.
Prinesla v glasih sta slovenskih,
v izvornih známenjih pismenskih
pradedom pismo od Bogá —
oj, to jim šlo je do srcá!*

*Pač srcu le domači glas
mehkó se in sladkó prilega,
on srcu pravi ve izraz
in spet mogočno k srcu sega —
domači glas le nosi spas!
Kakó pradedje so veseli
v domačih glasih uk sprejeli!*

*Ko čuli božja so veličja,
možem celo solzé svetlé
gostó kapljale so z obličja —
oj, rajske radosti solzé!
Kot hrasti vsled sekir udarjev
maliki na glasove te
grmé so padali z oltarjev,
ležali strti v prahu so:
iz src bežáli plahi so,
in src in pa svetišč oltar
zavzel vesoljstva je vladar.*

*Oj, hvala vama iz srcá,
solunska sveta brata dva,
ki delo to sta izvršila,
ki dede sta takó krstila,
ki jezik naš branila sta,
naš jezik posvetila sta!
Oj, hvala vama iz srcá,
solunska sveta brata dva!*

S. Gregorčič.

9. Leopold Presvetli.

Nekoč, tako se pripoveduje, je spremljal Leopold Babenberški nemškega cesarja Otona II. na lov. Spodili so velikanskega medveda; spremljan samo od Leopolda, je cesar zasledoval zver daleč tja v gozd. Hkratu se obrne medved proti svojima zasledovalcema. Cesar hitro zgrabi lok, da bi s puščico ustrelil besno zver. Toda lok je bil preveč napet in je počil. Ta hip priskoči Leopold, ne da bi maral za svoje lastno življenje, in poda cesarju svoj lok v trenutku opasnosti. Cesar je medveda na smrt ranil in je bil rešen.

Ves ganjen, zahvali mladeniča za izkazano zvestobo. „Srebro in zlato,“ je dejal, „je preničevo, da bi ti poplačal, kar si mi storil. Ná ta zlomljeni lok! In ako potrebuješ kdaj moje milosti, prinesi mi ga! Bog bode obrnil tako, da ti morem kdaj uslugo povrniti.“

Od tega dogodka so pretekla leta. Leopold je bil dorastel v krepkega moža in pokazal svojo hrabrost v marsikateri bitki. Ta čas je umrl grof, ki je v cesarjevem imenu bil postavljen nad Izhodno Krajino, da bi branil državo napadov sovražnih sosedov.

Leopold je poznal to deželo in je hrepenel, da bi svojemu cesarskemu gospodarju vnovič dokazal svojo hrabrost in zvestobo. Zategadelj stopi pred cesarja, ko je ta-le imel krog sebe zbrane velikaše svoje države, položi zlomljeni lok pred prístol in si izprosi milost, da bi bil postavljen za mejnega grofa v Izhodni Krajini.

Ugledavši zlomljeni lok, se cesar Oton spomni srečno prebite nevarnosti in spozna v Leopoldu zvestega tovariša, ki mu je življenje rešil. Z veseljem mu stori izprošeno milost. Tako so prišli Babenberžani leta 976. kot mejni grofi v Izhodno Krajino.

Po nemškem berilu.

10. Domače življenje srednjeveških vitezov.

Življenje srednjeveških vitezov je bilo dosti različno od našega. Svetiti so si morali z voščenimi svečami, ki so bile drage, ali pa s treskami, ki so slabo svetile, pa dajale mnogo dima; zategadelj so vitezi hodili rano spat, pa so tudi za rana vstajali.

Kosil so imeli samo dvoje: zajutrak in pa glavni obed, ki je bil kakor pri Rimljanih kasno popoldne. Ker kave in čaja še niso poznali, so navadno zajutrkovali juho s kruhom. Južinali so zlasti meso, ribe, močnate jedi in sir. Krompirja seveda ta čas še ni bilo. Namesto sladkórja, ki ga tudi niso poznali, jim je rabil med; zategadelj so redile viteške gospodinje čebele, osobito ker so potrebovale vosek za sveče. Za pijačo so imeli i pivo i vino in razen tega tudi še iz meda napravljeno medico (med), ki pa je bila jako draga. Ker vilic niso imeli, so prišle mesene in druge jedi že razrezane na mizo, in segali so po njih z majhnimi noži ali pa kar s prsti; kajti tudi nožev navadno ni bilo mnogo na mizi, čisto en sam. Zato so pred kosilom in po kosilu nosili okoli gostov umivalnike.

Zlasti po zimi je bilo življenje po samotnih gradovih silno pusto; saj niso imeli niti poštene kurjave niti razsvetljave. Kamini so požrli pač mnogo drv ter dajali mnogo dima, pa razširjali malo gorkote po sobi; le-ta je uhajala skozi dimnik, in tako so po srednjeveških gradovih silno prezebali. Okna, ki so bila itak majhna, so v hudem mrazu morali zadelavati; ker stekla iz prva niso imeli in je bilo še dolgo časa silno drago, so jih zadelavali s lesenimi zatvornicami ali pa z mehurji, z roženimi pločami, z koženico ali

z oljnatim papirjem; vsled tega je bilo tudi po dnevi temačno po dvorani.

O plapolajočih ali kadečih se treskah in brlečih svetilkah so torej grajske gospe s svojimi hčerami in deklami opravljale svoja ročna dela, pletle, vezle, krojile in šivale za vso družino, pa izdelovale tudi lepe preproge in odeje, s katerimi so kitile grajske sobe; pri tem so gospe poučevale svoje hčere, kako se jim je treba vesti, da se ne pregreše proti viteški dostojnosti. Moški pa so po obilo zaužiti pijači raje polegali po klopéh, stoječih ob zidu in prevlečenih s kožami divjih živali ali s suknom.

Kaj čuda, da so se grajski prebivalci razveselili vsakega tujca, ki jih je posetil ter jim prinesel novice iz daljnega sveta, ali pa celo kakega „potujočega pevca“, ki jih je razvedril s svojimi pesnimi, slavečimi junaške viteške čine.

Priljubljena zabava je bil vitezom lov, zlasti lov s sokoli, katerega so se udeleževale tudi gospe in gospodične. Najljubše opravilo pa je bil vitezom vendar le boj, in če ni bilo baš nobene vojne, so ga kar sami napovedali ali drugemu vitezu ali pa še raje kakemu bogatemu mestu. Meni nič, tebi nič so navestili mestu vojno z „bojnim listom“ ter menili, da imajo potem pravico, trgovce tistega mesta napadati in pleniti. Tako so mnogi vitezi postali „roparski vitezi“. Roparsko viteštvo so na moč zatirali nekateri nemški kralji.

Po J. Apihu.

11. Pobožnost v srednjem veku.

V 11., 12. in 13. stoletju so verski nauki ljudem prešinjali srce z veliko silo; žrtvovali so, če je bilo treba, blago in življenje, da bi si zagotovili večno zveličanje. Ta verska navdušenost se je zlasti pojavila okrog leta 1000.; ta čas so namreč ljudje mislili, da se izpolni staro proročanje, da bo konec sveta in da napoči sodnji dan. Na ta veliki dogodek so se pripravljali s podvojeno pobožnostjo.

Bolj in bolj so pohajali verniki tudi božja pota, t. j., hodili so molit v kraje, kjer je počivalo truplo kakega svet-

nika ali ki so bili sicer posvečeni. Najraje so hodili v Rim ter molili na grobéh sv. apostolov Petra in Pavla; od tod se je tudi udomačila med Slovenci beseda „romati“, ki pomeni: hoditi na božjo pot.

Drugi romarji so šli še dalje: k grobu sv. apostola Jakoba v Galiciji na Španskem in pozneje tudi na severozapadno Nemško, namreč v Trevir (Trier), kjer so jim kazali suknjo Kristusovo, v Cahe (Aachen) in Kelmorajn (= Köln am Rhein, t. j. Kolin ob Renu). Nič niso marali za težave na potovanju; hodili so često po mnogo mesecev ter prebili mnogo hudega.

Seveda so verni Slovenci pohajali tudi božja pota v domovini, na pr. cerkev Sv. Ivana Devinskega, grob blažene grofice Heme na Krki.

Najsvetejša božja pot pa je bila pobožnim romarjem Sveta dežela, kjer je nekdanj živel in učil, trpel in umrl naš Zveličar. Tja so pohitevali iz daljne Evrope verniki po suhem in po morju, da bi ondi poljubljali sveta tla in molili ob grobu Zveličarjevem in na drugih svetih krajih. Pot v Sveto deželo je bila dolga, težavna in nevarna, a niso se je kristjani plašili, dokler so tam vladali krščanski cesarji grški in omikani vladarji arabski. Toda v 11. stoletju so si sirovi Seldžuki (Turki) osvojili Sveto deželo; bili so mohamedanci, sovražniki krščanske vere, in krščanskim romarjem so delali zapreke, kólikor so jih mogli; ta čas (1057) je menda tudi poginilo ali bilo ujetih nekaj sto ljubljanskih romarjev.

Po J. Apihu.

12. Kako se je godilo križarski vojski na poti v Sveto deželo.

(Tretja križarska vojna.)

Ko je egiptovski vladar Saladin otel kristjanom razen drugih mest tudi Jeruzalem (1187), tedaj je pregovoril papež cesarja Friderika I. Rdečebreadca, Riharda Levosrčnega, kralja angleškega, in Filipa II. Avgusta, kralja francoskega, da so zbrali križarje ter jih peljali v boj proti mohamedancem.

Francozi in Angleži so se tja napotili po morju, nemški cesar pa je krenil 1189. leta s svojo vojsko po suhem; kretal je ob Donavi navzdol skozi Avstrijo in Ogersko in je črez Srbsko in Bolgarsko došel v Carigrad. Medpotoma se mu je pridružilo mnogo avstrijskih križarjev.

Težav je bilo križarski vojski že v Evropi dovolj prebiti, kajti pota so bila slaba, živila je bilo za toliko množico včasih težko dobiti in težko je bilo tudi njo brzdati; a še vse huje je bilo v Aziji. V Mali Aziji so poslanci turškega sultana zavedli križarje v puščobne kraje, kjer so trpeli strašno žejo in lakoto ter so vitezom konji večinoma poginili. V tej stiski jih je še zavrato napadel sultan, toda križarji so ga porazili ter potem naskočili in osvojili njegovo prestolno mesto Ikonij. Tu so se malo odpočili, potem pa nadaljevali pot skozi puste kraje, po goli kraševini. Zopet jim je nedostajalo hrane, še huje pa jih je mučila žeja. Marsikateri junak in romar je tod omagal ter umrl, in tudi živine je mnogo poginilo; težko so nosili vitezi svojo železno opravo in orožje. Klavarno so se pomikale čete dalje; kadar pa so prišli do kake vode, so planili ljudje in živina nánjo kakor brez uma, omedlevajoč od žeje in vročine. Gorje pa mu, kdor je oslabel in zaostal za glavno četo! Neprenehoma, po noči in po dnevi so zalezovali križarje Turki na svojih brzih in puščave vajenih konjih; obstreljevali so jih z ostrimi puščicami, potem pa jih napadali ter jih ali posekali s krivimi sabljami ali pa odvedli s sabo v sužnost, ki je bila često hujša od smrti.

Le verska navdušenost in krščansko junaštvo sta krepili križarje, da so prebili tolike težave in črez maloazijsko kraščino naposled došli v plodno deželo ob morju, kjer so se zopet poživili.

Po J. Apihu.

13. Grad Habsburg.

Blizu mesteca Brugg v Švici se nahaja nizka gora Wülpelsberg. Na tej gori je stal nekdanj preprost in majhen, a sloveč gradič Habsburg. Dan danes gledaš pred sabo samo

stolp, sezidan iz rezanega kamena, in hišo, v kateri stanuje star čuvaj; za hišo je grajski dvor in griček z lipo, pod katero si lahko odpočiješ in ogleduješ lepo, rodovitno okolico.

Pred več nego 850 leti si je grof Radbot zgradil grad Habsburg. Radbotu je bil brat sloveči škof Werner v Straßburgu. Ta škof Werner je dal Radbotu lepo svoto denarja, da bi si zgradil na Wülpelsbergu močen grad, ki naj bi rodú imetje bolje čuval nego starejši gradovi po nižavi.

Leta 1020. je prišel Werner sam si stavbo ogledovat, a ni mu bila povšeči; grad se mu je videl premajhen, obzidje se mu je zdelo prenizko, češ, za toliko denarja bi se bil dal sezidati večji in trdnjši grad. Tako je govoril škof, karajoč brata. „No,“ odvrne mu grof Radbot, „če hočeš, pa postavim črez noč gradu tóliko obzidje, da ga ne užuga noben nasprotnik.“ In glej čuda: ko zasije jutro, odpre Radbot line in pokaže bratu — živ zid okrog gradu! Po noči je bil pozval svoje podložnike, in prišli so na vse zgodaj in prinesli s sabo orožje, kakor da jim je braniti grad gospodarjev. Ponosno pokaže Radbot strmečemu bratu ta zid rekoč: „Hrabri možje so najboljše obzidje; njih ljubezen in zvestoba sta najtrdnjši grad.“

J. A. pih.

14. Grof Rudolf Habsburški.

Izza dobe Radbotove se je pomnožilo imetje Habsburžanov, in razširila se je vrlemu rodu tudi slava. Vse svoje prednike pa je prekosil grof Rudolf. V njem vidiš zedinjene vse vrline one dobe: bil je vitez, vedno držeč roko ob meč, da brani imetje in čast svojemu rodu, bil je pa tudi navdahnjen s tisto pobožnostjo, ki znači srednji vek.

Ko so se nemški knezi leta 1273. zbrali v Mógucu, da si izvolijo novega kralja, so si izbrali Rudolfa. Grof Rudolf Habsburški si je dejal na glavo najslavnejšo krono tedanjega krščanstva.

Ostal je ponižen in pravičen, kakor je bil kot preprost grof. Ko so ga bili knezi izvolili za kralja, je zasedel préstol, da bi izvrševal prvo kraljevsko opravilo, namreč knezom deli

najeme in pravice; toda ni bilo žezla in brez žezla kralj ni mogel deliti najemov. Že so se hoteli knezi raziti, ali Rudolf prime sv. razpelo na oltarju ter reče: „Známenje našega odrešenja služi mi danes namesto žezla!“

Ko se je nekoč vojskoval ob hudi suši, je poslal vojake po vode. Našli niso nobenega studenca, samo ženjice na njivi so imele vrč vode. Zaman so se branile, morale so jo vojakom prepustiti. Vojaki so hiteli z vodo k kralju ter so se bahali, kako so si jo izvojevali. Ali kralju se zmrači čelo, in takoj ukaže nesti vodo ženjicam nazaj rekoč: „Nočem krivičnega blaga!“

Takih dogodeb, ki pričajo o plemenitem značaju in srcu kraljevem, je vedel narod kmalu mnogo. J. Apih.

15. Kako je znal soditi Rudolf Habsburški.

Kralj Rudolf Habsburški je v Norimbergu zbral kneze in poklical pred se vse one, ki so imeli kako pravdo, da bi jim sodil.

Med drugimi je stopil pred kralja imovit trgovec in se pritožil, da je dal gostilničarju v usnjati torbici spraviti dve sto kron denarja; ali ko je hotel novce nazaj, tajil je krčmar, da bi bil kdaj dobil kake novce od svojega gosta. Prič ni bilo nobenih, a vendar je znal trgovec navesti takih známenj, da Rudolf ni dvomil o resnici njegove pritožbe. Krčmar je bil imovit, vse ga je spoštovalo, težko bi mu bilo dokazati krivdo.

Ko tožnik odide, pridejo poslanci norimberški pozdravljat kralja. Med njimi je bil tudi obtoženi gostilničar.

Rudolf se začne s poslanci prijazno pogovarjati in reče črez nekaj časa krčmarju: „Lep klobuk imate, dajte mi ga, svojega vam dam zanj!“

Krčmarju je bilo to po volji, in menjala sta klobuka. Ker pa je med tem prišlo obilo druge gospode, poprosi Rudolf poslance, naj nekoliko počakajo; potem gre iz dvorane in reče nekemu meščanu: „Pojdite k ženi krčmarjevi, pokažite ji v poverilo klobuk njenega moža in ji recite v imenu

moževem, naj takoj semkaj pošlje usnjato torbico, tako in tako, z denarjem v njej!“

Meščan odide, pokaže ženi možev klobuk in ji izporoči zapoved kraljevo. Žena mu verjame in izroči torbico.

Ko je imel Rudolf torbico v rokah, pošlje hitro po trgovca, naj pride tožit krčmarju v zobe, poslance pa odpravi in reče gostilničarju, naj počaka.

Kmalu pride trgovec in toži krčmarja, da mu noče vrniti hranjenih novcev. Ali ta taji in se roti, da mu tožnik ni dal shraniti ničesar. Med tem ko se trgovec in gostilničar pričakata, pa vrže Rudolf torbico na mizo. Krčmar ostrmi, sapo mu zapre slaba vest, in kmalu izpove svojo krivdo.

Trgovec je dobil svoj denar, a krčmar je moral plačati globo.

Fr. Hubad.

16. Boj Otakarja II. z Rudolfom I.

Ko je Rudolf Habsburški leta 1273. sedel na nemški prístol, ni ga hotel za svojega gospoda pripoznati mogočni Otakar, kralj češki. Premagan je bil od Rudolfa leta 1276. in mu je moral odstopiti vse dežele razen Česke in Moravske. Težko je prenašal kralj to sramoto in kmalu je ponovil vojno.

Dne 27. junija leta 1278. se je poslovil Otakar od žene in otrok ter zapustil zlato Prago. Kakor da bi ljudstvo slutilo, da ne bode nikdar več videlo preljubljenega vladarja, spremilo ga je iz mesta v izprevodu, z duhovščino na čelu, želelo mu srečno pot ter glasno plakalo.

Dne 25. vélikega srpana sta se obe vojski postavili v bojno vrsto pri Suhih Krutih (Dürnkrot) na Moravskem polju.

Napoči jutro 26. vélikega srpana, in v obeh vojskah je bilo živahno gibanje. Vsak je slutil, da bode boj resen in krvav, ter se je pripravljaj na težke trenutke. Rudolfovi vojaki so se izpovedali in s sv. zakramenti prevedeli; mnogoteri je dal napisati svojo oporoko. Rudolf sam je odložil svoja kraljeva znamenja ter šel v preprosti obleki v boj. Vsa njegova vojska prilepila si je na prsi znamenje sv. križa

in udarila v bojni krik: „Hie Rom!“ in „Kristus!“ Tudi Otakar stori vse, da očvrsti svojo vojsko; jezdeč med svojimi krdeli, jih izpodbuja z odlično zgovornostjo ter obeta najhrabrejšim bogata darila. Bojni krik Čehom je: „Budějovice, Praha!“ Kmalu se čuje po češki vojski staročastna bojna pesen: „Gospodine, pomiluj ny (= nas)!\“, med Rudolfovim vojniki pa se razlega druga, materi božji na čast. Takoj potem trčita obe vojski druga na drugo, in — krvav boj se vname.

Od jutra do poldne ostane borba neodločena. Končno potisnejo Čehi Rudolfa nazaj. Sam Rudolf pride v smrtno nevarnost. Sovražna sulica mu prebode konja. Rudolf se zvrne v strugo plitvega potočiča, težki konj se zvali nanj ter ga skoro zaduši. Neki vitez priskoči, ga izvleče izpod konja ter ga posadi na drugega. Sedaj se ohrabrijo Rudolfovi vojniki, z novo srditostjo se vname bitka in postane kmalu nevarna za češkega kralja. V tem usodepolnem trenutku ukaže češki kralj poveljniku pričuvne vojske, Miloti, naj prihiti s svojimi čilimi četami na pomoč. Ali zaman so njegovi ukazi — izdajalski Milota je s svojimi krdeli ostavil bojišče, ne da bi se bil lotil boja. Sedaj ni bilo več rešitve za češko vojsko.

Groza in strah prešine sicer tako hrabre češke čete, spusté se v divji beg ter se neredno valé proti severju ali proti izhodu, njim za petami pa je zmagujoči protivnik. Otakar vidi, da je vse izgubljeno, ali strah se ne loti hrabrega njegovega srca. Z malim spremstvom se zakadi v najgostejše sovražno krdelo, dolgo se bojuje in tako srčno, da se skoro nikdo ne upa v njegovo smrtonosno bližino. Nazadnje se pa konj zgrudi pod njim, in do smrti utrujen od dolgega, neenakega boja, skoro brez zavesti, se mora kot ujetnik udati svojim nasprotnikom. Razorožijo ga, razbijejo mu svetlo čelado na glavi, potem pa prebodejo s sulicami in meči plemenito truplo češkega kralja. Tako je bil Otakar ubit, ne v viteški borbi, temveč zavravno in od roke morilske.

Ko je izdihnil svojo dušo, zapusté ga morilci, sramujoč se svojega čina; njegovega trupla se polasti tolpa

krutih vojakov, opleni ga, sleče mu dragoceno obleko ter uganja sirove šale z mrličem; naposled ga pusté nagega v krvi ležati.

V tem položaju ga najde Rudolf; zvedel je, da je njegov protivnik ujet, in je takoj ukazal, naj se skrbi za njegovo varnost. Sam je hitel k njemu, ali najde ga ubitega in oplenjenega. Žalost prešine plemenitega zmagalca, ginjen gleda nemo truplo onega, ki je bil svoje dni najodličnejši vladar evropski; nestalnost človeškega sijaja in bleska prevzame njegovo blago dušo.

Takoj potem jo udari Rudolf za bežečim sovražnikom in dovrši svojo zmago: češka vojska je bila čisto pobita in razkropljena.

Po Fr. Šukljeju.

17. Friderik Lepi in Ludovik Bávarski.

Albreht, sin Rudolfa Habsburškega, je bil prvi vojvoda iz habsburške hiše, ki je vladal nad Avstrijo in je postal tudi nemški cesar. Izmed Albrehtovih sinov, ki so očeta preživeli, je bil Friderik najstarejši; zaradi ljubeznivosti in lepe postave so ga imenovali „Lepega“.

Po Albrehtovi smrti so nemški knezi izvolili za kralja Henrika VII. Luksemburškega in po njegovi smrti sovražnika avstrijskih vojvod, Ludovika Bávarskega. Pri tej zadnji volitvi je le par knezov izbornikov oddalo glasove avstrijskemu vojvodi Frideriku Lepemu.

Kateri je bil torej pravi kralj? To bi bil moral prav za prav odločiti papež, toda izvoljenca sta hotela sama z mečem rešiti preporno volitev. Sedem let je trajal med njima krvav boj.

Črez sedem let (1322) sta se pa oba kralja sama sprijela pri Mühldorfu ob Ini. Ludovik je tu napadel nasprotnika, predno je bil temu prihitel brat Leopold na pomoč. Zaman so nekateri svarili Friderika, naj se še ne spušča v boj. Odgovoril jim je: „Zaradi mene je že tóliko vdov in sirot, da mora biti tega boja konec, naj že bo kakšenkoli.“

Friderik je sam načeloval svoji vojski ter se je tudi sam hrabro bojeval, toda napadel ga je nenadoma od zadaj grof norimberški, in tedaj so pobegnili nekateri oddelki njegove vojske. Kljub temu se je branil kakor lev do večera; udal se je še le potem, ko se mu je zgrudil konj; odpeljali so ga ujetega na grad Travnice.

Toda ko je bil brat jetnik — dalje nego tri leta je bil na Travnica — Leopold ni miroval; posrečilo se mu je, da je pridobil novih zaveznikov, med njimi tudi papeža, in spravil je zmavalca Ludovika v tako zadrego, da je le-ta sklenil, spraviti se s Friderikom. Posetil ga je na Travnica ter mu rekel, da ga takoj izpusti, ako se odreče nemškemu prestolu in mu obljubi, da pomiri tudi papeža in brata Leopolda; a če se mu to ne posreči, naj se vrne. Friderik je to obljubil ter vesel odšel domov.

Tu pa je našel zvesto svojo ženo oslepelo spričo mnoga joka, a brat Leopold je bil proti Ludoviku tako razljučen, da ga Friderik nikakor ni mogel potolažiti. Tedaj pa se je vrnil, zvest dani besedi, zopet na Bávarsko. Ta zvestoba je Ludovika tako ganila, da se je pobratil s Friderikom ter ga pridržal pri sebi, češ, da bodeta skupaj vladala. Toda Friderik je bil bolehen, in minila ga je bila želja po cesarski časti; vrnil se je domov in kmalu (1330) umrl.

Za nas Slovence je njegova doba zanimiva tudi zaradi tega, ker je pridružil habsburškim deželam Slovenji Gradec in Savinsko dolino. Ta kraja sta bila odslej ločena od Koroške in spojena s Štajersko.

Po J. A pihu.

18. Umeščanje koroških vojvod na Gospo- svetskem polju.

Prvi dan kimavca leta 1286., tako piše letopisec, opat Ivan Vetrinjski, je bil Meinhard Tirolski po starodavni šegi slovesno povzdignjen na vojvodski stol.

Na podnožju Krnske gore se nahaja kamen, na katerega je sedel kmet iz roda Edlingerjev; Edlingerji so imeli to pravico

od starodavnih časov po dednem pravu v svoji lasti. Z eno roko je držal marogastega bika, z drugo pa kobilo enake barve. Ne daleč od njega je stal deželni knez, oblečen v sivo raševino, obut v kmetske črevlje, z deželno zastavo v roki. Obdajali so ga deželni plemiči in vitezi v najsijajnejši praznični opravi.

S palico v roki se približa kmetu na kamenitem sedežu; kmet vpraša v slovenskem jeziku: „Kdo je oni, ki tako prihaja?“ Okoli stoječi odgovoré: „Deželni knez je.“ Kmet dalje poprašuje: „Ali je pravičen sodnik, ki išče blagor domovine? Ali je blagoroden in prijatelj ter zaščitnik prave vere?“ Vsi odgovoré: „Je in bode.“ — „Po kateri pravici,“ nadaljuje kmet, „pa more pregnati mene s tega sedeža?“ — „Dobiš šestdeset beličev, marogastega bika, kobilo in obleko, ki jo ima sedaj knez na sebi, prost bodeš ti in vsa tvoja hiša vsakaterega davka.“

Zdaj se rahlo dotakne kmet z desnico knezovega lica, opominjajoč ga še enkrat svete dolžnosti pravične sodbe. Odstopivši z vojvodskega sedeža, odvede oboje živinčet s seboj.

Knez pa se postavi, oblečen, kakor je, na kamen, ki ga je ravnokar ostavil kmet, potegne svetli meč, ga zavilhti na vse štiri vetrove ter se roti in prisega, da hoče vsem biti sodnik po dolžnosti in pravici. Na to se knez še napije iz preprostega kmetskega klobuka čiste studenčnice, narodu v pouk, naj se zadovoljuje s tem, kar daje in prireja domača dežela, pa naj ne hrepeni premočno po vinu in po drugih inozemskih nasladninah.

Sploh pa je bil vojvoda vsakemu, ki ga je pozval pred cesarja na odgovor, dolžan le v slovenskem jeziku odgovarjati.

Izpod krnskega grada se je napotil umeščeni vojvoda v starodavno in veličastno gosposvetsko cerkev, kjer je pel najvišji deželni svečenik slovesno sveto mašo ter med službo božjo kneza blagoslovil in posvetil po cerkvenih predpisih.

Po službi božji še le sleče knez kmetsko obleko in se obleče v svojo knežjo opravo ter se napoti k sijajnemu obedu.

Po končanem obedu se odpravi z vsem spremstvom na bližnje Virunsko polje, kjer še dan danes stoji vojvodski stol. Ta ima dva sedeža, enega na iztočno, enega na zapadno stran. Na prvega je sedel vojvoda ter delil deželne najeme in pravice vsakemu, kdorkoli jih je zaprosil od njega; na zapadnega pa je sedel goriški grof, mejni grof koroški, ter je delil svoje najeme.

Po J. Majcigerju.

19. Potres na Kranjskem in Koroškem v 14. stoletju.

V predpustu leta 1348. — dne 25. prosinca — se je začela tresti zemlja, in potres je trajal do kresa. Najhuje se je treslo po Koroškem in Kranjskem, da so zvonovi sami zvonili, in sesulo se je mnogo gradov (n. pr. Podvetrom, Radiše, Vomberk, Košentaver, Strmec). V Ogleju se je podrli velika cerkev. Najhuje je bilo v Beljaku. Tukaj je porušil potres vse cerkve in hiše razen lesenih koč; v cerkvah je bilo baš vse polno ljudi; vsi so bili ubiti; pri minoritih so bili mrtvi vsi menihi. Iz razvalin je švignil še ogenj in pokončal, kar je bil pustil potres. Le s podporo škofa bamberskega, ki je bil v Beljaku gospodar, so mogli nesrečno mesto zopet zgraditi. Na nekaterih krajih se je odprla zemlja, in v Osojsko jezero se je pogreznila cesta. Najjasneje pa nam kaže gora Dobrač še dan danes silo tega potresa; od te gore se je ta čas odkrušil velik kos (Drt), padel v dolino, zasul 17 vasic, 3 gradove in 9 cerkev ter zajezil Zilo, ki je baje poplavela 10 vasi. Okrog 5000 ljudi je ta potres uničil samo na Koroškem, okrog 40.000 (?) jih je neki poginilo na Koroškem in Kranjskem.

Po rokopisu v Klosterneuburgu.

20. Goriški grofje.

Poleg Babenberžanov in Habsburžanov so vladali v srednjem veku velikemu delu slovenskega naroda tudi grofje goriški. Prvi grofje goriški so bili samo uradniki, ki so imeli

oskrbovati malo deželo; a sčasoma so se tako utrdili v grofovini, da je postala njih dedna last, in začeli so se po njej tudi nazivati.

Najprej so si lastili ti grofje le mali okraj solkanski, ob cesti, ki vodi s Kranjskega na Laško, a še te male deželice je pripadala njim samo polovica, dočim je bila druga polovica last oglejskih patriarhov.

Okoli leta 1030. pa je deželico priženil Markvard Eppensteinski, koroškega vojvode sin, ter postavil „grad na gorici“; po gradu se je jelo zvati mesto, ki je vzrastlo okrog grada. Patriarh je izročil Markvardu še drugo polovico grofovine in ga imenoval braniteljem oglejske cerkve.

Kakor drugod so se tudi na Goriškem hitro menjavale vladarske rodovine; iz rok Eppensteinovičev je prešla dežela v roke grofom turngavskim, katerih glavni dom je bil grad Bruck blizu mesta Lienca v Pusterski dolini (v sedanji izhodni Tirolski), torej v najzapadnejšem predelu nekdanjih slovenskih selišč. Zvali so se odslej goriški grofje, dasi so bivali tudi sedaj večinoma v Pusterski dolini. Zato so pa prišli malo v dotiko s prebivalci goriške grofovine; niso se naučili njih jezika ter so občevali z njimi le po tolmačih. Toda bili so krepki in neumorni vladarji; a kadar je šlo za kako novo pridobitev, so bili tudi brezobzirni, nasilni. Vojna in lov sta jim bila najljubša zabava, in sijajne viteške igre so jim bile nad vse.

Poleg vsega tega so bili iz prva vrli in umni gospodarji in zategadelj jako imoviti.

Po J. Apihu.

21. Celjski grofje.

Ko stopiš na celjski postaji iz železnice, ne pozabi pogledati na hrib, ki ima na svojem vrhu mogočne razvaline starega gradu! Kdo so pač bili oni gospodje, ki so se s te višine, varni sovražnikov, lahko mirno ozirali po lepem mestu celjskem in po Savinski dolini?

V mestu samem ti bodo v minoritski cerkvi zadi v mizi glavnega oltarja pokazali več mrtvaških glav; ena je na dveh mestih razklana.

One razvaline in te mrtvaške glave živo pričajo, kaj je človeška slava, koliko je ostalo moči nekdanjih — celjskih grofov.

Polpeto stoletje je že minilo, odkar je končal ta slavní rod. L. 1456. je umrl za nasilno smrtjo zadnji grof celjski, Ulrik II. V Belgradu ga je ubil ogerski mogotec, ki se je bal njegove moči; krvaveč iz težkih ran na glavi, je izdihnil Ulrik svojo dušo.

Truplo Ulrikovo so iz Belgrada spravili v Celje, kjer ga je prejela žalujoča grofica Katarina.

Na dan pokopa so ga s črno ogrnjenimi konji prepeljali v minoritsko cerkev. Dolg izprevod ga je z zastavami in grbi grofovskih gradov spremil. V cerkvi je bil pred glavnim oltarjem pripravljen mrtvaški oder, ves pregrnjen z dragim suknom in s svečami razsvetljen. Na ta oder so položili mrliča; obstopili so ga v črno oblečeni ubožci z gorečimi svečami v rokah.

Ko so se zapele vigilije, je ljudstvo glasno zaplakalo. Po vigilijah je bila maša zadušnica. O mašnikovem darovanju se je grofica, vsa objokana, dvignila, šla okoli oltarja in darovala. Za njo so šli in darovali vitezi, plemenitniki, uradniki in služabniki pokojnega grofa. Zdajci je na črno ogrnjenih konjih prijahalo dvanajst v črno oblečenih oprod. Ti so prinesli in na oder položili grofov oklep, meč, šlem in grb. Za njimi pa je vstopil, ves v železnem oklepju, jak mož. Ta se je pred odrom vrgel na tla ter glasno in tužno trikrat zaklical:

„Danes grofje celjski in nikdar več!“

Na to je raztrgal celjsko zastavo in zlomil grb. Pri tej priči je ljudstvo po cerkvi zagnalo jok in stok, da se je razlegalo daleč na okrog.

Po mrtvaškem opraviu so Ulrikovo truplo položili v cerkveno grobnico, pojoč mu mir in pokoj.

Tako je preminil zadnji celjski grof, kojega oblast je segala črez vse slovenske dežele in se širila tja po hrvatskih. Z njim ni le mesto celjsko izgubilo svojega gospoda, marveč tudi na pr. 27 gradov in mest na Kranjskem, 18 na Koroškem, pa obilo zemlje hrvatske.

Po celjski kroniki — Fr. Ilešič.

22. Cehi v srednjem veku.

Blagovitost in procvet mest pospešujeta zlasti obrtnost in trgovina; toda v srednjem veku ni bilo niti svobodnega rokodelstva niti trgovstva.

Obrtniki so imeli stanovske zveze — zádruge — katerim so ta čas rekali cehi. Vsak ceh je imel svoj dom; le-tu so hranili v varni skrinji listine, na katerih so bile zapisane pravice in svoboščine dotičnega ceha; le-tu so se zbirali mojstri na posvetovanje ter se oglašali potujoči pomočniki, ki so si iskali prenočišča ali čakali dela. Ceh je sprejemal rokodelske učence, nadzoroval njih učenje in jih potrjeval, češ, da so izvežbani in da naj bodo pomočniki. Takisto je ceh nadzoroval rokodelce, kako izvršujejo svoj obrt, izdeluje li na pr. usnjar vse tiste vrste usnja, ki jih ima izdelovati, in ali jih izdeluje prav tako, kakor velevalo obrtni predpisi, ali tke tkalec sukno iz take in take volne, tako in tako spredene in barvane, in tako dolge in široke kose, kakor mu je ukazano. Huda kazen je zadela mojstra, ki je izdeloval slabše blago ter tako pripravil domači obrt na slab glas ali na kak drug način oškodoval svoje socehovnike.

Da bi mojstrom ne zmanjkalo delavcev baš ta čas, kadar so imeli največ dela, ni smel nobeden, recimo, črevljarski pomočnik zapustiti delavnice zadnje tri tedne pred Veliko nočjo, Binkoštni, Božičem in velikimi semnji ali med tednom; nikdo ni smel praznovati ob delavnikih.

Kazen je doletela tudi one, ki so občevali z „nepoštenimi“ rokodelci; tako so namreč rekali tistim, ki so izvrševali rokodelstvo, ne da bi se ga bili dobro naučili, ali pa

niso bili vpisani v noben ceh in so stanovali na kmetih ter hodili po hišah delat — „v štero“.

Število mojstrov je bilo na tanko določeno, na pr., koliko črevljarjev, krojačev, krznarjev i. t. d. sme biti v tem in onem mestu ali trgu; novega mojstra je sprejel ceh stoprv tedaj, kadar je bil kateri izmed starih mojstrov umrl ali pa opustil svoj obrt ali izgubil svojo cehovno pravico. Le z velikim trudom in obilimi stroški je dosegel ta ali oni pomočnik, da so mu priznali mojsterske pravice.

Mojster je moral imeti pomagače in učence v svoji hiši in jim dajati tudi hrano; bili so torej njegova družina. Zánje pa je bil odgovoren tudi gledé npravnosti; nadzoroval je njih življenje in vedenje, skrbel za to, da so izpolnjevali verske dolžnosti, in udeleževal se je z njimi vred cerkvenih opravil in svečanosti, pri katerih so se zbirali vsi cehovniki, vsak ceh s svojo zastavo in z gorečimi svečami. Kjer je vladal v cehu strog red in blagodejni vpliv prave krščanske družine, ondi je rastle tudi gmotna blagovitost, in resničen je bil stari pregovor, da ima obrt zlata tla.

Po J. Apihu.

23. V srednjeveškem samostanu.

Daleč od mesta se dviga veliko poslopje; sredi njega kipi zvonik kvišku. Okrog samostana so travniki, polja, šume, ribnjaki, mlini; tu vidimo delavce pri poljskih opravkih, med njimi meniha, ki jih nadzoruje ali tudi opravlja z njimi vred isto delo.

Ko stopimo skozi nizka vrata, ki nam jih je odprl brat vratar, smo na širokem dvorišču, vrtu podobnem; tu vidimo skrbno gojene rastline, bodisi sočivje in zelenjavo, ki rabi bratu kuharju, ali pa zdravilna zelišča, s katerimi zdravilstvu večji brat leči obolele sobrate in tudi druge ljudi.

Pri kameniti mizi sedi menih, zatopljen v debelo, pobožno, latinsko knjigo. Na oni strani dvorišča nasproti vratom vidimo dolg, s stebri podprt hodnik; menih umetnik baš slika na steno sveto podobo; na mizici poleg sebe je razvrstil barve in slikarsko orodje.

Sedaj zapoje v zvoniku zvon; iz cerkve stopi duhovnik s cerkvenikom, namenjen k bolniku s sveto popotnico.

Cerkev je velika; sezidali so jo po načrtu, ki ga je bil napravil menih, kajti tudi v stavbarstvu so izurjeni redovniki. Slike na stenah, svetniki in svetnice na oltarjih, cerkveno orodje in posoda, z zlatom prevezeno oblačilo, zvonovi i. t. d. — vse je delo menihov umetnikov in obrtnikov.

Ti stanujejo v velikem samostanu tik cerkve v izbah, ki jih jim je odkazal opat. Preproste so; bore malo je v njih pohištva, in trda je postelja. Največji zaklad očetov menihov so knjige, in pri njih presedi mnog menih tedne in mesece ali celo leto; v roki držeč pisalno ali risalno orodje, lično slika na koženico črko za črko.

Ko je po dolgem, neizrečno vztrajnem trudu knjiga gotova, jo zveže kak menih v trpežne usnjene platnice, ki se zapirajo s srebrnimi zaponami. Izgotovljeno delo pa je tako dragoceno, da ga more kupiti le bogat gospod ali pa kak knez ali cesar.

Zopet drugi menihi so učitelji. Poučujejo v prostornejših sobah, pred njimi pa sedé na stolicah dečki in mladeniči. Knjig nimajo, nego le voščene tablice; kar jim velewa učitelj, pišejo na nje z železnim, koničastim držalom, ki se širi na nasprotnem koncu v ploščnato lopatico; z le-to pogladijo voščeno plast ter izbrišejo, kar pogreše ali česar več ne potrebujejo. Uče se latinski, saj postanejo kdaj duhovniki ali redovniki. Ta in oni izmed učencev pa morebiti pozneje stopi v službo mogočnega gospoda, morebiti celo vojvode ali samega cesarja, kateremu bo poučeval deco in pisal pisma, ukaze in zakone; saj nimajo vladarji mnogo drugih mož, ki bi znali pisati in bi razumeli latinski. Materinskega jezika niso smeli učenci rabiti nego čim prej latinščino.

Bogati so bili samostani, kajti menihi so znali dobro gospodariti; njih žitnice so bile polne žita, v hlevih je bilo vedno dosti živine, v shrambah pa vina, mesa, medú i. t. d. Čemú? Sleherni dan so prihajali tujci, a očetje so jih gostoljubno sprejemali. Zato pa so od njih pozvedovali novice

iz daljnih krajev in jih takoj zapisovali v svoj „letopis“, ki naj bi poročal še poznim potomcem o imenitnih dogodkih tistega časa, o vojnah, o smrti slavnih mož, o kužnih boleznih, o čudesnih prikaznih na nebu, o potresih, o lakoti in drugih šibah božjih. Baš ob času lakote so bili menihi največji dobrotniki cele okolice; tedaj so odprli bogate svoje shrambe ter delili živila med sestradane okoličane.

Po J. A p i h u.

24. Knjigotiskarstvo.

V starodavnih časih ljudje niso imeli tiskanih knjig, ampak samo pisane. Prepisovali so jih osobito menihi, ki so navadno znali jako lepo pisati. Še dan danes se nahajajo po knjižnicah take pisane knjige, v katerih so posebno začetne črke kaj lepo in umetno izdelane. To prepisovanje je stalo mnogo truda in časa; ni čuda, če so bile bukve takrat prav drage. Sveto pismo na pr. je stalo več sto kron. Zaradi tega so se knjige dobivale samo pri duhovnikih in bogatih ljudéh.

Lahko si mislimo, da je bil tedanji pouk po šolah jako pomanjkljiv.

Pozneje so začeli ljudje na gladke lesene deščice ali ploščice vrezovati raznovrstne svete podobe in druge stvari; po-barvali so jih ter potem pritiskali na koženico (pergamen) ali na papir. Taki lesorezi so bili iz početka prav slabo narejeni; težko se je spoznala tiskana podoba. Ako so hoteli natisniti celo knjigo, je bilo treba tóliko lesenih (bukovih) deščic, kólikor strani je imela knjiga. Kako težavno, utrudljivo in počasno je bilo to delo, izprevidi vsakdo. Po tisku so bile te deščice brez vrednosti.

O tem času je živel plemenitaš Janez Guttenberg, ki je bil iz Móguca na Nemškem doma. Ta mož je pogosto mislil, kako bi se dale knjige tiskati s posámeznimi lesenimi pi-sméni (črkami). V to namero si je prirezal več ravnih, enako debelih in enako dolgih lesenih klinčkov, a na enem

koncu je vsakemu vrezal pismenko ter jih potem vezal in zlagal v besede in vrste.

Ko je hotel tiskati, počrnil je one vršičke in jih pritisnil na papir. Po natisku so se paličice razvezale in zopet rabile za tiskanje novih knjig. A prvi poskusi Guttenbergovi niso šli po želji; lesena pisména so bila namreč premehka in so se kmalu okršila.

Leta 1450. se združi ^{III}Guttenberg z bogatim zlatarjem Ivanom Faustom in lepopiscem Schöfferrjem. Združene moči storé vselej več nego li posámezne. Po Schöfferrjevem nasvetu so začeli črke liti iz kovin; te se niso tako hitro okršile kakor lesene in so trajale delj časa. Schöfferr je tudi izumel dobro tiskarsko črnilo, in tako je ta občekoristna umetnost vedno bolj napredovala.

Leta 1455. je bilo natisnjeno sv. pismo.

Tiskarstvo se je začelo kmalu širiti po vsem svetu; mali broj pisanih knjig se je umaknil tiskanim knjigam. S tiskarstvom in knjigami so se pa tudi širile umetnosti in znanosti, ob kratkem: s pomočjo tiskarstva se je človeku odprla pot do višje izobraženosti.

Po Staretu.

25. Pred cesarjem Maksom I.

„Sem sit že predstav in zaslišeb,
teh tožeb in prošenj ves dan!“
car Makso vzdihuje v Avgzburgu . . .

„Sejem ta bo li dnes že končan?“

„Še nekaj jih čaka pred vrati,“
de nadmaršal Ravbar na to,
„še tóte, o cesar, zasliši!“

„Naprej!“ veli Makso krepkó.

In vstopijo v škornjih visokih
in v irhastih hlačah možje,
po prsih jim gumbi srebrni,
a plašči do gležnjev visé.

„Kjer Sava nam vre iz Triglava,
kjer v Adrijo Soča hiti,
kjer vije deroča se Drava,
kjer Mura zelena šumi:

tam biva naš narod ti zvesti,
od tam smo poslanci doma;
a žezlo mogočno nam tvoje
tam, zdi se, že več ne velja!

Karkoli se komu poljubi,
počenjati z nami sme vsak!
Po hrbtu pretepa nas Turek,
a v lice nas bije graščak.

Od nekdanj napada nas Turek,
sovraži nas, ker je pogan!
A mi, cesaróst, smo kristjani,
graščak pa je tudi — kristjan . . .

Kaj Turek! Mori nas, odide —
in s plenom odnese peté,
a jastrebi grajski, požrešni,
kljuyó nas in — ne odleté!

Mi sejemo — grad nam požanje,
njégovo vse, naše pa — nič!
In zájutrak naš, to je — tlaka,
večerja je — valpetov bič! . . .

Kak dolgo še zemljo mi svojo
kot sužniki orjemo naj? —
Gospoda nam vzela je pravdo . . .
Ti, cesar, nazaj nam jo daj!“

„Podložniki vi ste pobožni?!“
nad irharje dvor zakriči.
„Kaj? plemstvo, cesarju udano,
črniti si upate vi?!“

*Ne zmeni za dvor se car Makso,
za hrup njegov nič mu ni mar;
zre resno v poslance slovenske
in reče s sočutjem jim car:*

*„Krivice, ki vam se godijo,
v nebo so vpijoče, zares!
Besedo zastavljam vam carsko:
To mora neháti — ni bes!*

*Ej, vitez preljubi moj, Lamberg,
ki Pegama hrusta si zmel,
bahaču si v Beču snel glavo,
junak že povsod zaslovel:*

*kaj pravim ti, Krištof moj dragi:
Opaši meč, vzemi svoj ščit!
Pojezdi mi dol na Posavje
gospódo objestno krotit!“*

A. Aškerc.

26. Turki v slovenskih deželah v 15. stoletju.

Turška moč se je pričela koncem 13. stoletja in sicer v Mali Aziji. Iz Male Azije so napadali v 14. stoletju vedno bolj pogostoma Evropo, dokler si niso dobili tu trdnega stališča. Odslej so se spuščali vedno predrzneje na vse vetrove. Leta 1389. so storili na Kosovem polju konec srbski državi ter spravili vélik del Balkanskega polotoka pod se. Jeli so uhajati tudi črez Donavo ter so nadlegovali Ogersko, kateri je tedaj kraljeval Žiga (Sigismund). Le-ta je zbral l. 1396. veliko krščansko vojsko ter pri Nikopolju udaril nad Turke, ki so pa kristjane do dobra potolkli in jih ujeli nad 10.000. O tej priliki so Slovenci, ki jih je vodil celjski grof Herman II., prvikrat imeli opraviti s Turki.

Takoj iz bitke pri Nikopolju se je usula močna turška druhal na Štajersko, zajela Ptuj, ga požgala ter že ta prvi pot odgnala nad 16.000 kristjanov v sužnost.

Le malo let za tem so ugledali tudi Kranjci Turke prvikrat na svoji zemlji. Napadli so Črnomelj in Metliko, za tem pa jo udarijo črez Gorjance nad Novo mesto. Leta 1469. so se zopet privarili iz Bosne na Kranjsko. Kóliko so napravili to leto škode, je težko povedati; bila je neizmerna. Vsa Dolenjska, vse Kočevsko, Ižansko polje do Ljubljane, Kras do Gorice, vse Dolnje Štajersko, vse je bilo pomandrano, trgi, vasi, cerkve požgane in razrušene, tisoč in tisoč ljudi pobitih, 20—30.000 v sužnost odvedenih, dolge vrste ugrabljene živine in továrov dragega blaga so šle črez mejo na Turško.

Taki grozni dogodki so se ponavljali še vse 15. stoletje. Turki so privreli skoro vsako leto v slovenske dežele, nekatera leta celo po tri- ali štirikrat. Največ so trpeli v 15. stoletju Kranjci. Zapisano je, da so Turki prilomastili nad nje 34krat. A tudi drugim slovenskim deželam niso prizanašali. Na Primorsko so prigrmeli dvanajstkrat, na Štajersko enajstkrat, na Koroško devetkrat.

Na svojih urnih konjih so prihajali, kadar so se jih naši predniki najmanj nádejali. Prikazali so se kakor blisk z jasnega najrajši po noči, zlasti, če jih je bilo malo. Strah in groza sta prešinila ubogi kraj, kamor je udarila ta šiba božja. Jok in stok se je razlegal po vasi, v katero so se usuli neusmiljeni krvoločniki, najhujši sovražniki krščanskega imena. Gorje napadeni vasi, gorje množici, ki se je, recimo, zbrala k božji službi ali se natekla od blizu in daleč po kupčiji na sejem!

Po I. Verhovcu.

27. Turki na Slévicí.

„Grmade po goráh goré,
v nebo njih plámen šviga!
Privrel je Turek, koder gre,
rohni, mori, požiga.
Pred njim je jok, za njim je stok,
pomagaj zdaj nam večni Bog!
Če on se nas ne usmili,
ni nam pomóči v sili.

Kakor črez polje vodni val
divja ob hudi uri,
rohneča se drevi druhal,
ne branijo ji duri.
Krví pijani vriskajo,
bridké se sablje bliskajo;
zdaj, zdaj bo truma cela
v vasíco prihrumela.“

*Križ starček je se stene snel, Takó se stiskajo ovce,
 podobo smrti božje. ko gladni volk jih straši;
 „Kaj boš s sekiro, sin, začel? takó golobje koprné,
 Križ nam je zdaj orožje. kadár jih jastreb plaši.
 Le urno, urno za menó „V oltarju, Mati, tu stojiš,
 k Mariji gori na goró, v naročju Jezusa držiš;
 tam bo Devica mila o, sliši nas uboge
 v nadlogi nas branila.“ ter reši nas nadloge!*

*Otroka, ki v zibéli spi,
 v naročje jemlje mati;
 Kakó se, glej! na smeh drži,
 a zdaj ni časa spati.
 In hčerko prime za rokó,
 sin krila se drži plahó,
 mož pa očeta vzame
 na mlade, krepke rame.*

*Čuj, bliže se drevi druhal,
 po krvi naši vriska!
 Kdo pomoči nam zdaj bo dal?
 Na vrata že pritiska!“
 Sekire s sabljami zvenčé,
 že omagujejo možje,
 razbiti so zapahi,
 gorje zdaj trumi plahi!*

*Iz smrečja temnega blešči
 zvonik se s cerkvo belo;
 Marija milost tam deli
 med romarjev krdelo.
 V oltarju venčana stoji,
 v naročju Jezusa drži,
 pozdravljena, Kraljica,
 kristjanom pomočnica!*

*Črez prag na konju prirohni —
 gorje! — sam turški paša,
 krvavi v roki meč vihti,
 zdaj bije ura vaša!
 A — čudo čudovito glej!
 Konj ne premakne se naprej,
 ne gane ga ostroga,
 pribita mu je noga.*

*Že begajočih je ljudi
 vsa polna Slevska gora;
 a cerkvena velika ni,
 ne bode vsem prostora.
 Otroci, starčki in žené
 v hram božji plahi se drevé,
 pred vrata se cerkvena
 mož trdna ustavi stena.*

*Marija — kdo se stavi v bran! —
 grozečo roko dviga;
 glej, iz oči — pogled strašan! —
 ognjen plamen ji šviga!
 Plašan spusti se paša v beg,
 za njim neverniki vsi vprek.
 Oteti so kristjani —
 Marija svoje brani.*

*Se dan današnji priča vam
to zgodbo čudovito
za pragom v kamen konjsko tam
upodobljeno kopito.
V oltarju Mati pa stoji,
v naročju Jezusa drži;
češčena, ti Kraljica,
kristjanom pomočnica!*

J. Stritar.

28. Janičarji.

Turki so osobito zavoljo človeškega plena tako radi prihajali v naše kraje. Njihovi napadi so bili v prvi vrsti lov na mlade, čvrste in zdrave ljudi, da so jih prodajali v sužnost. Zlata in srebra po naših siromaških vaséh ni bilo, pač pa so imeli naši predniki nekaj, kar je krvoločniku posebno bodlo v oči. To so bili njihovi čvrsti in krepki udje, za katere so se na turških sejmi obetale vedno visoke cene. Zato so Turki stregli posebno po mladih in čvrstih ljudéh obojega spola, osobito po otrocih, ki so že tóliko odrastli, da so jih lahko gnali s seboj. Ti so imeli zlasti visoko ceno. Turški cesarji so namreč iz krščanskih otrok vzrejali svoje najpredrznejše vojake, tako zvane janičarje, a tudi za cesarske služabnike so jemali najrajši krščanske otroke.

Sčasoma so morali turški posestniki in velikaši celo davke plačevati le s krščanskimi otroki. Te so potem v turških šolah najskrbneje vzgajali ter jih vtikali ali v janičarska krdela ali jih odmenili za državne službe. Pri vzgoji so jim znali zatreti najprej spomin na krščanstvo, udušiti v srcu vsako boljše čustvo, ki blaži človeka, znali so izbrisati iz njih duše spomin na očetovski dom, njegove šege in navade ter pretrgati vse vezi, ki tako sladko vežejo človeka z domovino in rodом svojim. Namesto tega pa so jim vcepili slepo udanost do svojih turških gospodov, največjo strast za mohamedansko vero in najgrozovitejše sovraštvo do vsega, kar je bilo v kaki zvezi s krščanstvom. Ni čuda, da so po-

stali janičarji, krščanski otroci, kristjanom največji strah. V boju zoper krščanstvo, v katerem so bili rojeni, so bili pozneje kakor besni. Pač marsikateri janičar je svojo grozovitost razodeval morebiti prav v kraju, kjer se je porodil, plenil je po domovini, ki je ni oznal, v sužnost vlačil svoje rojake ter prelival morda kri svojih najbližjih sorodnikov.

Po I. Verhovcu.

29. Brodnik.

*Med skalami Sava šumi,
valove mogočne vali,
v naróčaj jih Dunaju tira.
Čoln ziblje ob bregu se tam,
a ribič mi v njem sedi sam,
na veslo se truden opira.*

*„Hoj, starec, kar veslo zdaj v dlan,
pa hitro na drugo tam stran
črez šumno prepelji nas Savo!
Čuj, turško rumeno zlato
plačilo bogato ti bo —
če nočesh — ti vzamemo glávo!“*

*Molčita že polje in log,
tam onkraj slavonski ostrog
v neskrbnem že spanju počiva.
Zaviti v plašč temne noči,
ogledat poslani smo mi,
kod zdaj se sovražnik naš skriva.“*

*„„Ne maram za vaše zlato,
čemú mi pač ribiču bo?
Zastonj vas črez reko prepeljem.
Res, sivo že glavo imam,
a vam je nocoj še ne dam,
rad vašim ustrezam poveljem.““*

*Že čolnič od brega leti
in nese oglédnike tri . . .
Veslaje pa ribič ozira
srepó se v vrtenje vodá,
ki rado se s čolni igra
in slastno na dno jih požira.*

*„Pač hrabro srce ti imaš,
izvrsten prevóznik si naš,
ni takega blizu okoli!
A nas tam pohvali glavar,
prekrasen pač čaka nas dar,
krasnejši nas ni še nikoli.“ —*

*„Na mestu!“ — de ribič krepkó —
a veslo zažene v vodó . . .
„Tu vaše in moje plačilo!“ —
„Bes, djaur!“ še krik iz valov,
iz mokrih je Save grobov —
potem pa vse tiho je bilo.*

A. Askerc.

30. Iz poročila kralja Ivana Sobieskega svoji ženi o zmagi dunajski.

(Iz šatórov vezirjevih dne 13. kimavca 1683. po noči.)

Hvala Bogu vekomaj! On je dal narodu našemu zmago, dal mu je slavo zmage junaške, da je vsi pretekli veki niso videli take.

Vse topove, ves tabor turški, neizmerno bogastvo smo dobili v roke. Jarek okoli mesta in vse obmestje krijó mrličí vojske nevernikove; kólikor je pa ostalo živih, strahoma begajo. Naši nam dovajajo neprenehoma velblódom, mul, goved in ovác, ki jih je imel sovražnik s seboj, in vrhu tega neizrečeno veliko množico ujetníkov. Tudi prehaja k nam veliko takih, ki so zatajili svojo vero in imajo dobro opravo in lepe konje.

Zmagali smo tako naglo in nenavadno, da so bili mestni prebivalci z nami vred v taboru jako v skrbi, češ, da se utegne sovražnik zdaj, zdaj obrniti in planiti nad nas. Popustil je več nego za milijon zlatov smodnika in druge priprave za vojsko.

Vezir je unesel samo opravo na sebi in pa konja pod seboj. Naši vojaki so uplenili veliko sabelj z zlatimi ročami.

Dosti ljudi so imeli Turki; dozdeva se mi, da jih je bilo (brez Tatarjev) kakih tristotisoč; nekateri so našeli celo tóliko šatórov. Po tem takem bi jih bilo res kakor „listja in trave“. Po moji misli so imeli kakih 100.000 šatórov. Dve noči in en dan se lasti teh šatórov vsak, kogar je volja, celo iz mesta hodijo plenit. Vem, da bodo imeli osem dni posla. Turki so popustili bežeč tudi veliko ujetih domačih (dunajskih) ljudi, posebno žensk, kólikor jih prej niso pomorili; mnogo žensk so le ranili; te bodo zopet ozdravele. Včeraj sem našel dete, tri leta staro, priljudnega dečka, ki mu je preklal krvolok usta.

Danes sem pogledal po mestu. Več od pet dni bi se ne bilo moglo ustavljati. Grad cesarjev je zelo izprestreljan. Strašno je videti veliko mestno ozidje, ki je razpokano in na pol razdrto; lahko bi se mu reklo razvalina.

Vsi vojaki so se bili moško. Zmago pripisujejo Dunajčanje Bogu in nam. Mestni poveljnik Starhemberg me je danes obiskal. Vse me je objemalo ter klicalo, da sem njihov rešitelj. V dveh cerkvah mi je ljudstvo poljubljalo roke, noge in obleko; kdor me ni mogel doseči, pa je kričal: „Oj, iztegni zmagalske roke svoje, da jih poljubimo!“

Ko sem se po južini od mestnega poveljnika vračal v tabor, spremljala me je množica ljudi do mestnih vrat. Cesar mi je dal glas, da je miljo daleč od Dunaja. — Ali zdaj se že daní; treba je pismo končati.

Veliko naših smo izgubili v bitvi. — Danes bomo mahnili dalje proti Ogerskemu, da preženemo sovražnika. Zares vélik blagoslov božji je nad nami; čast in hvala mu za to zdaj in vekomaj!

Po J. Navratilu.

31. Iz vsakdanjega življenja cesarice Marije Terezije.

Poleg živahnega in bistrega razuma je imela Marija Terezija jako dober spomin. Veselje za delo je bilo v njej enako veliko kakor moč; videti je bilo, kakor da je oboje neizcrpno. Dober del dneva je minil v pogovorih s posámeznimi ministri; vsakemu je bil določen dan, ko je moral cesarici poročati. Z neizmerno vestnostjo je opravljala težavne posle svojega visokega in odgovornosti polnega stanu. Večkrat je rekala: „Za nobeno stvar ne pošiljam tako gorečih molitev k Bogu, nego naj bi mi dal razum, da bi v presojanju javnih stvari zadela vselej pravo.“

Po zimi ob šestih, po leti ob štirih, najpozneje ob petih je ostavila Marija Terezija svojo postelj. Razen svete maše je bilo vse jutro posvečeno opravlkom. Ob eni je cesarica obedovala, ne redko celo sama in potem si je privoščila eno ali dve uri počitka. Na to so prišli največkrat zopet opravlki na vrsto; proti sedmim pa se je začela igra, ki ni trajala dalje nego poldrugo uro. Pri večerji je cesarica použila le kaj malega in še pred deseto uro je šla navadno k počitku.

Za svoje zdravje je Marija Terezija malo skrbela, zanašala se je vedno na svojo krepko naravo. Čestokrat je slo-nela, ko je bila najbolj razgreta, sredi zime ob odprtem oknu. Naj je bilo vreme še tako ostro, njena okna so bila ipak odprta in če so jo zdravniki svarili, odgovorila jim je samo z veselim nasmehom.

Nič je ni storilo tako srečne nego osrečiti druge. Ubožcem je delila z resnično, brezkončno radodarnostjo.

Za njenih mlajših let je bilo kaj veselo na cesarskem dvoru, osobito o predpuštnem času. Posebno priljubljene so bile maškarade; čim bolj čudne in pestre so bile maškare, tem večja je bila cesaričina radost.

Glasbo so na dunajskem dvoru vrlo gojili. Ako ravno se je cesarica sama v svoji mladosti rada in uspešno

z njo bavila, je vendar v poznejših letih zanemarjala to umetnost; toda pazila je, da so se njeni otroci dobro poučevali v godbi.

Najljubša zabava je bila Mariji Tereziji, če se je mogla kretati na planem, bodisi peš ali jež. Znano je, da je rada predrzno jezdila, in bilo ji je veselje, iz Schönbrunn ali Laxenburga posetiti pridvornike, da je tam zajutrkovala ali popoldne pila kavo in se potem zopet vrnila domov.

Najraje je Marija Terezija bivala izven mesta in v tem je pred vsemi cesarskimi gradovi prednost dajala Schönbrunn. Dokler je živela Marija Terezija, so v obširnem parku schönbrunnskem neprenehoma prenarejali in olepšavali. Dovolila je ljudstvu svoboden vstop vanj. Ljudstvo pa je kar trumoma vrelo, osobito ob nedeljah v Schönbrunn, da bi se tu po senčnatih, zelenih potih izprehajalo in če bi bilo mogoče, uzrlo cesarico ali katerega njenih ljudi.

Po Arnethu.

32. Cesar Jožef II. in njegov uradnik.

O veliki draginji na Češkem je cesar Jožef II. ukazal svojim uradnikom, da razdelé brezplačno ubogim prebivalcem potrebnega živeža po vsej deželi. On sam je potoval potem na Češko, da bi se prepričal na svoje oči, kako se izpolnjuje njegova zapoved. Na tem svojem potovanju je ugledal v nekem neznatnem mestecu pred hišo višjega uradnika mnogo vozov, obloženih s potrebnim živežem, ki naj bi se razdelil med stradajoče prebivalce. Kmetje, ki so živež pripeljali in čakali svojih vozov, so godrnjali, da čakajo že več ur in da imajo še celih osem ur nazaj domov, ali dotični uradnik vendar ne pride, da bi prevzel pripeljano blago. Pisar, ki ga je cesar o tej pritožbi poprašal, je potrdil izjavo voznikov in še pristavil, da ubožni prebivalci tega kraja težko čakajo na razdelitev hrane in trpé pomanjkanje zaradi nemarnosti višjega uradnika. Na ta odgovor stopi cesar Jožef, oblečen v preprosto častniško obleko, v sobo višjega uradnika. Dotični uradnik je ravno imel veliko družbo svojih prija

teljev pri sebi, vendar pa je stopil k prišlec, in sledeči razgovor se je začel med njima:

Uradnik: Kdo ste?

Cesar: Častnik v cesarski službi.

Uradnik: S čim naj vam postrežem?

Cesar: S tem, da bi odpravili uboge ljudi spodaj pred hišo, ker že dolgo čakajo, da bi jim vi odvzeli blago.

Uradnik: Kmetje naj čakajo, jaz jim odvezam blago, kadar se bo meni ljubilo.

Cesar: Ali kmetje morajo še danes domov, in do doma imajo nekateri po celih osem ur, čakali so pa tudi že dovolj.

Uradnik: Kaj to vas briga, kako daleč imajo kmetje do svojega doma!

Cesar: Treba je človeški ravnati z ljudmi in jih ne po nepotrebnem trpinčiti.

Uradnik: Vaši pouki tukaj niso na pravem mestu; jaz že vem, kaj je moja dolžnost in kaj mi je storiti.

Ljudomili cesar ni mogel dalje prenašati sirovosti in trdosrčnosti tega človeka. „No,“ reče mu cesar, „tedaj vam moram še le jaz povedati, gospod cesarski uradnik, da se vam od te ure ni več niti najmanj brigati za pripeljano žito niti za to, kdo ga razdeli. Poslušajte me, dobri prijatelj,“ — pri teh besedah se cesar obrne k pisarju — „idite dol pred hišo in odvezmite voznikom blago, ker odslej ste vi moj višji uradnik; a vi,“ reče, obrnivši se k poprejšnjemu uradniku, „spoznajte v meni cesarja, ki vas s tem oprosti službe.“ I. Tomšič.

33. Kako se je babica seznanila s cesarjem Jožefom.

„In cesarja Jožefa ste vi poznali?“ vpraša babico nekdo izmed meljačev. „Kako pa, saj sem z njim govorila, saj mi je dal ta trdi tolar,“ reče babica in vzame v roko na granatih obešeni tolar. „I, prosim vas, kako pa je bilo to, kje vam ga je dal?“ vpraša jih mnogo.

Otroci za pečjo so potihnili, zaslišavši to vprašanje; priskakali so izza peči in prosili babico, da bi povedala, ker tega še niso čuli.

„No, pa vam povem, le sédite, otroci, in lepo tiho bodite! — Ko so zidali Novi Ples, takrat sem bila nedorastla deklica. Sosea nam je bila vdova Nóvotna. Delala je volnene odeje in živela od tega; kadar je imela dosti zaloge, nesla jo je v Jaromir ali v Ples na pródaj.

V tej dobi je bival cesar Jožef prav pogosto v Novem Plesu; povsod se je govorilo o njem; kdor ga je videl, se je ponašal s tem, da ne vem kaj.

Neki dan, ko je šla Nóvotna z delom v Novi Ples, mi je mama dovolila iti z njo, ker bi rada videla Ples. Za hlada sva šli in prišli dopoldne na loko pred Ples. Ležalo je ondi mnogo lesa na kupu; sedli sva nanj in se obuvali. Med tem pride od Plesa naravnost proti nama gospod. V roki je imel nekaj piščali podobnega; to je zdaj pa zdaj pritisnil na oči in se počasi vrtel. „Poglejte no, botra,“ izpregovorim, „to je kak godec, na piščal piska in k godbi sam pleše.“

„Ljuba deklica, to ni piščal, to ni godec, to bode kak gospod, ki ogleduje zidanje; večkrat ga vidim tukaj hoditi. Ima nekako cev, v kateri je steklo, in skoz to gleda; tako se neki daleč vidi. Vse se vidi, kje in kdo kaj dela.“

Med temi besedami je prišel gospod k nama. Imel je na sebi sivkasto suknjo, majhen klobuk na tri ogle, zadi mu je visela kita s pentljo. Gospod je bil mlad in krasen, kakor bi ga naslikal. Obstoji pri naju in se začne pogovarjati s kumo.

Jaz pa sem med tem vedno gledala piščal in si mislila, kako pač tu skoz kuka ta gospod. Ali on mi je moral to na nosu poznati; kar naglo se je obrnil k meni in rekel: „Ti bi rada vedela, kako se vidi skoz daljnovid, ne?“

Jaz sem zardela in še oči nisem mogla povzdigniti, botra pa je rekla: „Magdalena je mislila, da je to piščal in da ste vi godec. Jaz pa sem ji povedala, kdo ste.“

„A ti to veš?“ posmejal se je gospod. „I, jaz ne vem, kako se vam pravi, ali vi ste eden izmed onih, ki hodijo sem gledat ljudi, in skoz to cev jih ogledujete, kaj ne?“

Gospod se je smejal in odgovoril: „No, mati, poslednje ste pogodili. Hočes li skoz to cev pogledati? Pa poglej!“ Obrnil se je k meni, nasmehljavajoč se, in mi lepo pritisnil cev na oči. To sem vam, ljudje božji, videla čudna čuda; videla sem v Jaromiru ljudem baš do oken in na tanko opazila, kaj vsakdo dela, kakor bi stala poleg njega, in še daleč po polju sem videla, kaj ljudje delajo, videla sem jih prav pred seboj. Prišlo mi je na misel, ali bi ne mogla skoz to cev videti cesarja Jožefa, in gledala sem na vse strani; ker je bil gospod tako prijazen, povedala sem mu, koga bi rada videla.

„Ali ti je tóliko za cesarja, ali ga imaš rada?“ vpraša me gospod.

„Kako bi ga ne imela,“ sem mu odgovorila, „ker ga vsakdo hvali zaradi njegove dobrote in vrednosti. Saj vsak dan molimo zanj, da bi dal Bog njemu in njegovi materi dolgo in srečno vladanje.“

Gospod se je jako nasmejal in rekel: „Ali bi rada govorila z njim?“

„Bog obvari, kam pa bi dela oči?“ odgovorim.

„Saj se mene ne sramuješ, in cesar je človek kakor jaz.“

„To pa vendar ni vse enako, gospodič,“ se je oglasila botra; „cesar je cesar, in to hoče kaj reči. Čula sem, da mraz in vročina izpreleti človeka, ki se ozre cesarju v oči.“

Na to gospod nekaj zapiše na majhen list. Ta listek da botri in reče, naj gre v Ples v skladišče, na ta listek da se ji bodo plačale odeje. Meni je dal ta srebrni tolar rekoč: „Ná ta novce v spomin, da ne pozabiš cesarja Jožefa in njegove matere! Moli zanj, molitev vročega srca je Bogu mila. Ko prideta domov, lahko rečeta, da sta govorili s cesarjem Jožefom!“

Izrekši to, naglo odide. Pokleknili sva in od strahu in veselja nisva vedeli, kaj delava. Botra me je začela karati

da sem bila tako predrzna, ali sama ni bila nič manj predrzna. In kdo pa bi bil mislil, da je to cesar! Tolažili sva se s tem, da ga vendar morebiti nisva razžalili, ker naju je obdaroval. V skladišču so plačali Nóvotni za odeje trikrat več, nego je zahtevala. Midve sva tekli naravnost domov in ko sva prišli na dom, ni bilo konca govorice, in vsi so nama zavidali. Mama mi je dala tolar prevrtati, in od te dobe ga nosim na vratu. Že marsikdaj se mi je dosti huda godila, in vendar ga nisem dala od sebe. — Škoda, večna škoda, da tega gospoda krije zemlja!“ Tako konča babica povest in vzdahne.

B. Némцова - Cegnar.

34. Spomini starega Slovenca iz francoskih vojen.

Avstrijska posadka v Razdrtem na Nótranjskem se leta 1809. Francozom ni mogla braniti. Umaknejo se torej naši vojaki, kar jih ni bilo pri nas v okopih, proti Ljubljani nazaj, da bi tam naznanili meščanom Napoleona. Nas šestnajst sto mož pa pusté tamkaj, da bi se branili in mesto varovali, dokler bi bilo móči.

Pa živeža nam niso pustili nobenega. V okopih smo imeli le malo, Francozi pak so nas pritiskali od vseh strani. Pet dni smo stradali; vsak dan smo dobivali le četrtino navadnega dela, vode pa nismo imeli nobene. Nekaj mož je bilo tako žejnih, da so šli pit iz okopov ven k studencu; pa Francozi so jih pograbili, in ni jih bilo več k nam.

Dasi ravno smo pet dni grozno stradali, prostaki in častniki, pošlo je peti dan popolnoma vse, kar pomaga želodcu v njegovih težavah. Zato se je moral ogerski polkovnik, ki nam je zapovedoval, pogoditi s Francozom o predaji.

Zapoved nam je prišla od Francozov, naj gremo iz okopov ven v dolino. Potuhnjeno smo gledali, ko so nas razpostavili na cesti po vrsti, moža k možu. Francoski vojaki, stari vójskarji, vajeni zmage, so zaničljivo gledali na nas, dasi krepke in zastavne avstrijske bojníke, kakor gleda močnejši deček

na mlajše in slabše svoje vrstnike, ki jih je prav kar pometal.

Ukažejo nam položiti orožje na kupe pred se. Radi smo storili tako, saj bi bil vsak rajši kos kruha premlatil z zobmi nego pa troje sovražnikov s puško in sabljo. Lakota je le lakota.

Bila je ta dan ravno postna nedelja. Oh, žalostna postna nedelja, ko sem moral prvič zapustiti svojo ljubo domačo deželo, kjer se govori jezik, ki sem ga najprej znal govoriti in v katerem vam zdaj razkladam svoje križe in težave! Zapustiti domovino in iti daleč, daleč na Francosko, pa še v jetništvo, to je bilo hudo, ljubi moji!

Zdaj nismo imeli na sebi nič, pa tudi v sebi nič. Toda nihče nas ni vprašal: „Ali si lačen, žejen? Česa bi rad?“ Častnik, ki je prejel opravek, da nas jetnike vede na Francosko, nam zapove se uvrstiti, kar se je dalo, na gосто. Potem nas obstopi velika francoska straža z nabitimi puškami. Častnik zakriči s svojim čistim glasom, da nam je zvenelo po ušesih, stražniki pa nam velé se zasukniti na levo. Častnik drugič zakriči, bobnar začne rompljati in razbijati po bobnu, da je bilo groza, mi pa žalostni; nekateri izmed nas, ki so bili brambovci in so imeli doma žene in otroke, se spusté v jok. Ali kaj je pomagalo!

Ko zadoni ukaz „stopaj!“, moral je vsak naprej, kamor so mu kazali francoski stražniki. Kam, tega nismo vedeli, a povedati nam nihče ni mogel. To pak smo le predobro znali, da na dobro nas ne ženó, ker nas odvrčajo od doma strani. „Umri ali hodi,“ tako so nam pretili, in vsak lahko ve, kaj smo si izvolili.

J. Jurčič.

35. Junaška žena.

Ko so se leta 1809. Francozi pomikali skozi Slovenske gorice proti Gradcu, priženó nekega večera straže mladega, krepkega kmeta kot vohuna pred francoskega generala. Gotovo je bilo, da je bil jetnik v zvezi z Avstrijci; dobili so pri njem gotovih dokazov za to. Radi tega ukaže general, naj ga ustrelé drugo jutro.

Zvečer pa pride mlada, zala žena z otrokom na rokah, pade pred poveljnika na kolena in ga prosi, naj pusti njenemu možu življenje. Ali bilo je vse zaman.

Zato prosi reva, naj bi ji vsaj dovolil, da bi govorila še zadnjič z možem ter mu pokazala otroka, da ga blagoslovi pred smrtjo.

General dovoli to.

Mož je bil zaprt v skednju. Za pol ure dobi general naznanilo, da je žena z otrokom že odšla od obsojenca.

Drugo jutro na vse zgodaj spremi oddelek vojakov obsojenca pred vas, da bi ga ustrelili. Slučajno pride general mimo. Jetnik se mu zdi nekako čuden. General stopi bliže. Baš si je hotel revež sam zavezati oči, kar zavpije general: „Stoj!“ General stopi bliže, pogleda na tanko in vidi, da je žena, ki je snoči prosila za moža.

Zvečer je na gumnu dala možu svojo obleko in otroka. Straža ni pazila dosti, kmet je ušel smrti.

General se začudi tóliki hrabrosti žene. Vpraša jo: „Zakaj hočete umreti za moža?“

„Revna sva,“ odgovori kmetica, „jaz sem slaba, mož bo laže skrbel za otroka.“

General je imel dobro srce. Ves ginjen, reče: „Pojdi za možem! Saj vemo, da imamo same sovražnike okoli sebe. Eden manj ali eden več, to ni veliko. Ali varuj se, da ne naletiš na hujše!“

S solznimi očmi se zahvali žena. — Tako je rešila junakinja svojemu možu življenje.

Fr. Hubad.

36. Naš cesar kot učenec.

Kdor bi mislil, da se sinovom iz cesarske rodovine v mladosti ni treba truditi, bi se varal. Posebno cesarjevič, naslednik na prestólu očetovem, se mora izuriti v vsakojakih vednostih. On, ki naj bode enkrat vrhovni vodja vse armade, mora poznati svojo vojsko na vse strani; on, ki naj bode enkrat najvišji sodnik, mora temeljito znati zakone in pravo; on, ki naj

vodi šolstvo, mora poznati šolstvo od najvišjega do ljudskega. Mora se seznaniti z obrtom, s trgovino, s kmetijo, z rudarstvom i. t. d.

Kakor drugi mladeniči in še mnogo, mnogo več se mora cesarjevič učiti; vrhu tega mora tudi znati jezike svojih podložnikov; saj ne gane človeku srca nič tóliko, kakor če govori z njim cesar v materinem jeziku njegovem. Le poprašajte onih mož, ki so bili pri cesarju, kako milo jim je bilo pri srcu, ko se je cesar poslavljaj od njih s prav slovenskim pozdravom: „Srečno!“

Mladi nadvojvoda Franc Jožef se torej ni učil le latinščine, grščine, francoščine in angleščine, ampak tudi skoro vseh jezikov avstrijskih.

Zato so napravili njegovi odgojitelji za njega in za brate njegove natančen dnevni red. Že ob šestih zjutraj se je začel po leti pouk; na tanko so bile določene ure za verouk, za jezike, za zgodovino, za računstvo, za prirodopisje, za igro, kakor tudi za telesne vaje. Tako prihodnji cesar že od mladosti skoro ni imel urice, v kateri bi bil mogel delati, kar bi se mu ljubilo. Zamuditi ni smel niti minute, kajti natančnost je najlepši kras vladarjev.

Mladi „Francej“ je bil vedno natančen, ob minuti je bil vselej na svojem mestu. Še sedaj se tujci ne morejo načuditi, da ga nikdar ni treba čakati. Če je rekel, ob tej ali oni uri pridem sem ali tja, pride ob tej uri, naj sije solnce ali naj pada dež, toča ali sneg z neba. Tudi v tem oziru nam bodi vzvišen zgled!

Jedva je imel dvanajst let, znal je že mnogo jezikov; a tudi v telesnih spretnostih se je že odlikoval. Ko je praznovalo društvo strelcev v Salcburgu leta 1841. svojo slavnost, pogodil je Franc Jožef, tedaj enajstleten deček, s prvim strelom sredo. To je strelce tako navdušilo, da so ga takoj imenovali za svojega častnega člana.

Zanemarjal pa ni med tem niti obrtnega pouka. Obiskoval je s svojimi učitelji razne obrtne zavode, tovarne i. t. d., da se je poučil sam o razmerah raznih obrtov. Posebno ga je

zanimalo steklarstvo, t. j., kako se dela steklo. Sam je spisal večji spis o tej umetnosti.

Kadar je prišel čas počitka, vadal se je najrajši s svojimi tovariši, mladima grofoma Bombellesoma in mladim Koroninijem in z drugimi v bojnih igrah. Po vrtu v Schönbrunnu so se igrali dečki. Franz Jožef jim je bil vojvoda. Bojevali so se med seboj, da je bilo veselje gledati, kako so se mlademu carjeviču iskrile oči.

Fr. Hubad.

37. Naš cesar prvič v ognju.

Leto 1848. je bilo nemirno in viharo. Tudi naša mila očetnjava je imela takrat prebiti hude izkušnje in velike nevarnosti. Sardinski kralj Karel Albert je hotel avstrijskemu cesarstvu vzeti lepi pokrajini Lombardijo in Benečijo.

Dunajskemu dvoru se je zdelo primerno, da pošljejo nadvojvodo Franca Jožefa, ki še takrat ni imel polnih 18 let, na Laško, kjer je grof Radecki zbiral vojsko. Nadvojvodinja Zofija je dobro vedela, da pošlje najljubšega sina v nevarne kraje; a vedela je tudi, da je pri Radeckem v dobrih rokah. V pismu, ki ga je dne 22. malega travna pisala maršalu, čitamo te-le besede: „Častiti gospod maršal! Kar mi je najdražje, srčno kri svojo izročam Vašim zvestim rokam. Vodite mojega otroka po svojih potih, bodite mu dober oče, saj je tega vreden, kajti dober, pošten mladenič je in že od mladih nog vojaškemu stanu strastno udan.“

Navzlic tem prisrčnim besedam Radecki ni bil nič kaj vesel, ko se mu je cesarjevič predstavil; rekel mu je: „Cesarska Visokost, kaj hočete tukaj? Vaša navzočnost mi dela sitnosti. Če se Vam pripeti nesreča, kólika odgovornost zadene mene! Ako Vas ujamejo, utegnemo izgubiti vse uspehe, katere pripori moja vojska.“ A nadvojvoda Franz Jožef mu odgovori čisto mirno: „Morebiti je bilo neprevidno, da so me poslali semkaj; sedaj pa, ko sem tukaj, mi ne dopušča čast, da bi se vračal brez uspeha.“ Grof Radecki je čutil, da mu silijo

solze v oči; nemo je stisnil mlademu tovarišu desnico in ga ni več gonil domov.

Bili so ta čas za Radeckega najhujši dnevi. Z majhno vojsko se je imel boriti zoper močnega sovražnika, sredi dežele, v kateri so ga obdajali krog in krog sami najljutejši in najzavratnejši izdajice; in vrhu tega je moral še čuvati nad predrago glavo cesarjeviča, ki ni hotel poznati nevarnosti in se ji je često izpostavljal z mladeniško drznostjo. „V bitki pri Sv. Luciji se je delal, kakor da ne vidi nevarnosti in da se ne briga zánjo,“ je pisal general D'Aspre. Grof Radecki sam je bil priča, „kako je krogla iz topa telebila prav blizu nadvojvode na tla, ne da bi se bil le-ta kóličkaj zganil“. Prav tako mirno je gledal, ko je krogla konju polkovnika Schmerlinga odtrgala glavo. D'Aspre ga je moral odpraviti. Dal mu je oddelek konjice in mu ukazal, naj se umakne z njo v ozadje, da mu pomaga pri novem navalu na so-vražnika.

Moštvo in junaštvo, ki ga je pokazal Franz Jožef ne le pri Sv. Luciji, ampak do današnjega dne vselej v stiski in nevarnosti, neizcrpna dobrota njegovega srca in njegovo neomajno zaupanje v Boga, vse to je naneslo, da so mu narodi njegovega obširnega cesarstva dali priimek: „Viteški“.

Po J. A p i h u.

38. Cesar in rudarjev sin.

Leta 1882. je potoval presvetli naš cesar s Koroškega na Goriško. Pot drži črez Predil; tu je spomenik vojakom, ki so leta 1809. prelili svojo kri za cesarja in domovino.

Na Predil je hud klanec. Zato stopi cesar z voza in gre peš proti vasi na vrhu. Tam stopi v šolo. Vpraša učitelja, kateri učenec je najpridnejši. Učitelj mu ga pokaže. Cesar vpraša, kako mu je ime in kako se piše. „Josip Bogovič, gospod cesar,“ odgovori deček. — Cesar: „Kaj so pa tvoj oče?“ — Deček: „Rudokop v Rajblu.“ — Cesar: „Ali boš tudi ti rudokop?“ — Deček: „Ne — najrajši bi bil vojak,

da bi se bojeval kakor junaki, ki imajo tako lep spomenik tam ob cesti.“

Cesar se poslovil od otrok.

O Božiču istega leta pride postiljon z velikim zabojem v hišo, kjer so bivali Bogovičevi. Na zaboju je bil naslov: „Josipu — najpridnejšemu učencu v šoli na Predilu.“

Cesar sam je poslal pridnemu Josipu Bogoviču božično darilo.

Lepšega Božiča Bogovič ni praznoval nikoli.

Po Tomu Zupanu.

39. Cesar Franc Jožef I. na Štajerskem in Kranjskem 1. 1883.

Naš presvetli cesar Franc Jožef I. kaj rad zahaja med svoje narode. Čestokrat pride zdaj k temu, zdaj k onemu, da vidi sam, česa je treba, in sliši njegove prošnje. Osobito pa prihiti kakor dober oče k svojim otrokom, kadar zadene kateri narod velika nesreča ali pa ga doleti posebna sreča. Takrat žaluje cesar z žalujočimi in se veseli z veselimi.

Leta 1883. smo praznovali šeststoletnico, odkar sta prišli štajerska in kranjska dežela pod Habsburžane. Šeststo let poprej so jim prisegli naši pradedje zvestobo za veke. Od tega časa niso pozabili Slovenci nikdar svoje zvestobe do habsburškega rodú. Leta 1883. smo ponovili vsak v svojem srcu prisego Francu Jožefu I. in držali jo bomo njemu in njegovim potomcem.

In takrat je prišel cesar veselit se z nami.

Ko je stopil na slovenska tla, zaoril je klic: „Živio!“, ki se je razlegal po vsej domovini. Povsod so se mu klanjali župani in drugi odličnjaki. Nobeden izmed njih ne pozabi trenutka, ko je stal pred cesarjem. Njegova ljubeznivost je tólika, da se priljubi vsakemu. V Radgoni in v Ptujju so ga pozdravljali slovenski kmetje na konjih. Nagovoril je ljubeznivo kmetskega mladeniča, ki je vodil „banderaše“, hvalil je lepe konje, zahvaljeval jih je, da so ga prišli pozdravljat.

Nikjer ni bilo najmanjšega nereda, nikjer ni bilo straže; saj pravi sam, da se čuti med svojimi narodi najvarnejšega. Slavili smo ga navdušeno, ker smo čuli iz njegovih lastnih ust, da ljubi jezik slovenski.

Isto tako so ga slavili v Celju. Povsod so bile okrašene postaje, vsaka vas se je bila okitila, najskromnejša hiša se je ozaljšala njemu na čast.

Dne 11. malega srpana se je pripeljal v belo Ljubljano. Zvečer je bilo mesto razsvetljeno, pevci so mu peli podoknico, napravili so mu bakljado. Pod Tivolijem je bila velikanska narodna veselica, tam je gledal naše krasne narodne noše in narodne običaje. Tedaj je videl in čul, kako napredujemo v vseh strokah, pa tudi, kako zvesti smo mu. Prepričal se je, da velja res beseda, ki jo je rekel tujec o Avstrijcih: „Ko bi mogel gledati vsakemu Avstrijcu v srce, videl bi, da v njem ni drugega nego cesar sam!“ Tedaj je položil cesar temeljni kamen deželnemu muzeju in dovolil milostno, da se imenuje po njegovem sinu „Rudolfinum“. Počastil je pa tudi druga mesta s svojim posetom. Ogledal si je Idrijo, Postojno, Kamnik, Kranj, Bégunje in „kranjsko oko“, naš Bled.

Tako je svetli cesar prepotoval lep del naše slovenske domovine ter se osebno uveril povsod med narodom, da je po pravici smel peti pesnik slovenski: „Hrast se omaje in hrib, zvestoba Slovencu ne gane.“

Fr. Hubad.

40. Njegovemu Veličanstvu cesarju Francu Jožefu I.

ob Njega priходу v Ljubljano dne 7. maja 1895. leta.

Črez prah in sip pot vodi Tvoj,
prejasni car! Razsute stene,
pogubo, bedo brez premene
na poti gledaš pred Seboj! . . .

Objokan narod naš v tem hipu
stoji na prahu in posipu,
naš narod, bedni ta trpin,
stoji drhteč sred razvalin
kot siromak, ki je izgubil
vse, kar imel je, kar je ljubil . . .
Brez doma smo! — —

Glej dete, ki roké Ti proži,
glej starčka, ženo in možá,
vse bledih lic ihti in toži,
a sredi tožeb in solzá
hvaležno k Tebi se smehlja!
Vsa množica ob Tebi vneta
slavi dobrótnika-Očeta! . . .

Zazvénel k Tebi v zlato mesto
o bedi naši glas je zla:
iz Tvojih rok za mesto zvesto
podpora prva je prišlá.
Še več: Ti, naš prejasni car,
dospel si sam med nas, kot oče
dospe med deco, če vihar
razsuje krov ji rodne kočé,
Ti sam, naš oče in vladar!
In po vseh groznih prejšnjih dneh
na lice sili blažen smeh,
blesti veselja sled v očeh! . . .

Brez doma smo! . . . A koder kroži
nad carstvom Tvojim se nebo,
brat bratu rešno róko proži,
hiti nam na pomoč vsakdó,
in bratovske roké gradé,
kar strla sila je zemljé . . .

To zgled je Tvoj: če vsak med nami
dobrotnost Tvojo zna, naš car,
kako s hvaležnimi solzami
rok ne bi vzpel in za vsekdar
iz duše dna zvestobe ne bi
prisegel, car dobron, Tebi?
Dá, tlak se ziblje pod nogami,
strop se udaja, skala ruši,
a ko se trese, giblje vse,
ko vse se zgreza in majé:
ljubezni te, ki v naši duši
živi za Te, prejasni car,
ne zruši nam noben vihar!

A. Funtek.

Cesarska pesem.

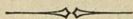
Bog ohrani, Bog obvari
nam cesarja, Avstrijo!
Modro da nam gospodari
s svete vere pomočjo!
Branimo Mu krono dedno
zoper vse sovražnike:
S habsburškim bo tronom vedno
sreča trdna Avstrije!

Za dolžnost in za pravico
vsak pošteno, zvesto stoj,
če bo treba, pa desnico
s srčnim upom dvigni v boj!
Naša vojska iz viharja
prišla še brez slave ni:
Vse za dom in za cesarja
za cesarja blágo, kri!

Meč vojščaka naj varuje,
kar si pridnost zadobi;
bistri duh pa premaguje
z umetnijo, znanostmi!
Slava naj deželi klije,
blagor bod' pri nas doma:
Vsa, kar solnce je obsije,
cveti mirna Avstrija!

Trdno dajmo se skleniti:
sloga pravo moč rodi;
vse lahkó nam bo storiti,
ako združimo moči.
Brate vodi vez edina
nas do cilja enega:
Živi cesar, domovina,
večna bode Avstrija.

Po J. G. Seidlu. — Lovro Toman.

Kazalo.

I. Povesti, pravljice, bajke, legende, basni in pesmi.

	Stran
1. Kje je ljubi Bog doma. (A. M. Slomšek)	1
2. Kje sem doma. (A. M. Slomšek)	1
3. Kako se pride v nebesa. (P. G.)	2
4. Čista vest. (J. Tomšič)	3
5. Kóliko je vreden en „Očenaš“. (J. Tomšič)	3
6. Zvonikárjeva. (B. Potočnik)	4
7. Zaklad. (S. Jenko)	5
8. Cerkvica. (Fr. Levec)	5
9. Uganka. (J. Stritar). Nedelja	6
Pregovori, reki in pametnice	6
10. Najlepša imena. (Fr. Malavašič)	7
11. Sin moj! (Po de Amicisu)	7
12. Najdena sreča. (Fr. Cimperman)	8
13. Učitelj in njegovi starši. (Iz nemškega)	9
14. Sirota. (Fr. Cegnar)	10
15. Učitelj mojega očeta. (Po de Amicisu)	10
16. Duhovnik junak. (Fr. Hubad)	12
17. Uganka. (J. Stritar). Šolska tabla	13
18. Vernih duš dan. (Po de Amicisu)	14
Reki	15
19. Zlata ptička. (O. Zupančič)	15
20. Črevljar in plemenitaš. (J. Steklasa)	16
21. Sreče dom. (J. Virk)	16
22. Leni sluga. (Solovej)	17
23. Cesarjeva hči. (Po Wichnerju)	18
24. V brivnici. (Po Wichnerju)	19
25. Konj in osel. (J. Stritar)	19
26. Otroka v gozdu. (Z. Ž.)	20
Pregovori	21
27. Moj prijatelj Gruden. (Po de Amicisu)	22

	Stran
28. Na ledu. (L. Černež)	23
29. Ogljar in gospod. (Po de Amicisu)	24
30. Osel in psiček. (J. Stritar)	26
31. Dimnikarček. (Po de Amicisu)	26
32. Siromak. (S. Gregorčič)	27
33. Dva malopridneža. (Fr. Levstik)	28
34. Lisica in petélin. (Nar. — J. Barlé)	29
35. Neoprezni deček. (A. Funtek)	29
36. Kako se je škorec smrti rešil. (A. Umek)	30
Pregovori	30
37. Opravljiva Jerica. (Iz „Vrtca“)	31
38. Modrijan in ošabnež. (Solovej)	32
39. Raztrgani rokav. (Po Zschokkeju)	32
40. Črešnjava veja. (Po Roseggerju)	35
41. Prva laž (J. Stritar)	36
42. Pošteni loncevezec. (Po češkem — H. Podkrajšek)	36
43. Ujeti vojak. (J. Steklasa)	37
44. Kaznovani tat. (Fr. Erjavec)	38
45. Volk, jelen in zajec. (J. Stritar)	38
Pregovori	38
46. Drago zeljce. (Po K. Schmidu)	39
47. Kmet in sinovi. (J. Stritar)	40
48. Oslova senca. (J. Stritar)	40
49. Kako so naša babica kruh spoštovali. (B. Němcova)	41
50. Bog za vse skrbi. (A. M. Slomšek)	42
Pregovori	42
51. Škratelj. (Narodna pravljica — Fr. Peterlin)	43
52. Povest o škratu. (Cvetko Savin)	44
53. Pastirček. (Narodna pravljica. Po J. Benignarju)	44
54. Vile. (Fr. Žgur)	46
55. Povodni mož. (J. Majciger)	46
56. V deveti deželi. (Fr. Žgur)	47
57. Orjaki na Ajdni. (Vida)	48
58. Martín Krpán (Fr. Levstik)	48
59. Kako je Pavlihi hiša pogorela. (F. Peščenikar)	53
60. Mlinar in cesar. (Po M. Valjavcu)	54
61. Koledovanje pri Slovencih. (J. Bleiweis)	55
62. Kolédnica. (Fr. Cegnar)	56
63. Na Jurijevo. (O. Zupančič)	57
64. Mlaj. (Fr. Krek)	57

II. Domovina in očetnjava.

	Stran
1. Moj dom. (A. Praprotnik)	59
2. Slovenska vas. (A. Koder)	59
3. Pot do kruha. (R. Ledinski)	61
4. Samo en par škornjev. (Po A. Kosiju)	61
5. Župán. (M. Vilhar)	63
6. Kupčija. (Po V. Kukovcu)	64
7. Cena. (M. Vilhar)	67
Pametnice	67
8. Gora. (A. Koder)	67
9. Na góro. (M. Vilhar)	68
10. Ob potoku. (Po Maisslu)	69
11. Solnce vse ve. (A. Umek)	71
12. Noč in dan. (Fr. Cimperman)	71
13. Mir. (Aleksandrov)	72
14. Obzor. (Po Fr. Orožnu)	73
15. Štirje letni časi. (Po J. H. Campeju)	73
16. Uganka. (Iz „Vrtca“). Štirje letni časi	75
17. Luna in zvezde. (Fr. Cegnar)	75
18. Nebeška kola Dobroradova. (Po M. Valjavcu)	76
19. Bled. (Po J. Žveglu)	77
20. Na jézeru. (M. Vilhar)	78
21. Ljubljana. (Po Fr. Orožnu)	79
22. Kraški svet. (J. Bilec)	80
23. O Postojnski jami. (Po E. Lahu)	81
24. Maribor. (H. Schreiner)	82
25. Slovenske gorice. (Po K. Jaukerju)	84
26. Savinska dolina. (Fr. Kocbek)	86
27. Marijino Celje. (J. Fistravec)	88
28. Vrbsko jezero. Narodna pripoved. (A. Oliban)	89
29. Mutee osojski. (A. Aškerc)	91
30. Mesto Trst in luka njegova. (Po J. Gomilšaku)	92
31. Mornar. (O. Zupančič)	94
32. Primorska hiša. (Fr. Erjavec)	95
33. Tri sestre. (L. Pesjakova)	96
34. Domovina Slovencev. (A. Janežič)	97
35. Lepa naša domovina. (A. Mihanovič)	97
36. Na moje rojake. (V. Vodnik)	98
37. Boka Kótorska. Po hrvatskem. — (D. Hirc)	98
38. Pastirčevanje na planinah. (Po Fr. Erjavcu)	99
39. Veseli pastir. (S. Gregorčič)	100

40. Hoja cesarja Franca Jožefa in cesarice Elizabete na Pastirico. (Po J. Apihu)	101
41. Na Sadnem trgu v Bolcanu. (H. Schreiner)	102
42. Salcburško. (A. Maier)	104
43. Gornje Avstrijsko. (A. Maier)	105
44. Avstrijske Alpe. (G. Majcen)	105
45. Dunaj. (A. Maier)	107
46. Češka. (J. Apih)	109
47. Praga (List). (G. Majcen)	110
48. Mórava. (J. Fistravec)	112
49. Ostrava. (J. Apih)	114
50. Karpati. (Fr. Orožen)	115
51. Solne jame v Velíčki. (Po češkem — R. Knaflíč)	116
52. Ogerska nižina. (Fr. Orožen)	117
53. Budim-Pešta. (Fr. Orožen)	118
54. Od Ljubljane do hrvatske meje. (Fr. Erjavec)	119
55. Zagreb. (Po Fr. Erjavcu)	120
56. Domovina. (A. Praprotnik)	121
57. Avstrija moja. (J. Kersnik)	122

III. Iz knjige prirode.

a) Človek.

1. Uganka. (J. Stritar). Podoba	123
2. Sladkosnednost snedena. (Po Fr. K—arju)	123
3. Trije najboljši zdravniki. (A. Kosi)	124
4. Hlapci in dekletje Smrti. (A. M. Slomšek)	125
5. Vzdihljaji slepca. (M. Vilhar)	126
Pregovori.	127

b) Iz prirodopisja.

6. Iz volčjega življenja. (Po Fr. Erjavcu)	127
7. Mačka. (Po Fr. Erjavcu)	129
8. Medved. (Po Fr. Erjavcu)	130
9. Krt. (Po Fr. Erjavcu)	131
10. Kako ravna ruski jemščik s konji. (Fr. Jeriša)	132
11. Govedo. (Po Fr. Erjavcu)	133
12. Srnica. (Fr. Levstik)	134
13. Svinja. (Po Fr. Erjavcu)	135
14. Miš. (Po Fr. Erjavcu)	136
15. Korist kanje ali mišarja. (Po Fr. Erjavcu)	137
16. Slavec. (Po Fr. Erjavcu)	138

	Stran
17. Kos. (Po J. Ogrincu)	139
18. Lastovki v slovo. (V. Orožen)	140
19. Na razstanku. (Po J. Ogrincu)	140
20. Raca. (Po Fr. Erjavcu)	142
21. Ptice, človeške prijateljice in dobrotnice. (Po Fr. Erjavcu)	143
22. Belouška. (Po Fr. Erjavcu)	145
23. Kako se žabe plodé. (Po Fr. Erjavcu)	147
24. Karp. (Po M. Kišpatiču)	149
25. Kako se mravlje pomladi zbujaajo. (Po Fr. Erjavcu)	150
26. Pomladni ali navadni hrošč. (Po Fr. Erjavcu)	151
27. Glogov belin. (Po Fr. Erjavcu)	152
28. Pahišna muha. (Po Fr. Erjavcu)	153
29. Polži. (Po Fr. Erjavcu)	154
30. Črvíček. (J. Tomšič)	155
31. Prva kita. (Po J. Ogrincu)	156
32. Sirotica ali mačeha. (J. Koprivnik)	157
33. Jáblana. (Po M. Cilenšku)	157
34. Jablan in smreka. (Fr. Cimperman)	158
35. Vrednost sadnega (ovočnega) drevja. (Po Fr. Erjavcu)	159
36. Kupčija spomladi. (J. Sernec)	160
Pametnice	161
37. Lipa. (Po J. Ogrincu)	161
38. V gozdu. (Novljan)	162
39. Kako je krompir k nam prišel. (Po M. Kišpatiču)	163
40. Strneno polje. (Po J. Ogrincu)	164
41. Svinjska dušica. (Po M. Cilenšku)	166
42. Dobava kuhinjske soli. (Po Fr. Erjavcu)	167
43. Kako so nastali kapniki. (Po Fr. Erjavcu)	168
44. Baker. (Po H. Schreinerju)	169
45. Železo. (Po H. Schreinerju)	170
46. Rúdnik. (Po nemškem)	170
47. Rúdar. (Po A. Funtku)	171
48. Začetek idrijskega rúdnika. (Fl. Horvat)	172
49. Šota, rjavi in črni prémog. (Po Fr. Erjavcu)	173
50. Svinčnik. (Po Fr. Hubadu)	174
51. Petrólej. (H. Schreiner)	175

c) Iz prirodoslovja.

52. Težnost in teža. (H. Schreiner)	176
53. Toplomer ali termometer. (H. Schreiner)	177
54. Kako uporabljamo slabe in dobre prevódnike toplote. (H. Schreiner)	178
55. Voda. (M. Cilenšek)	179

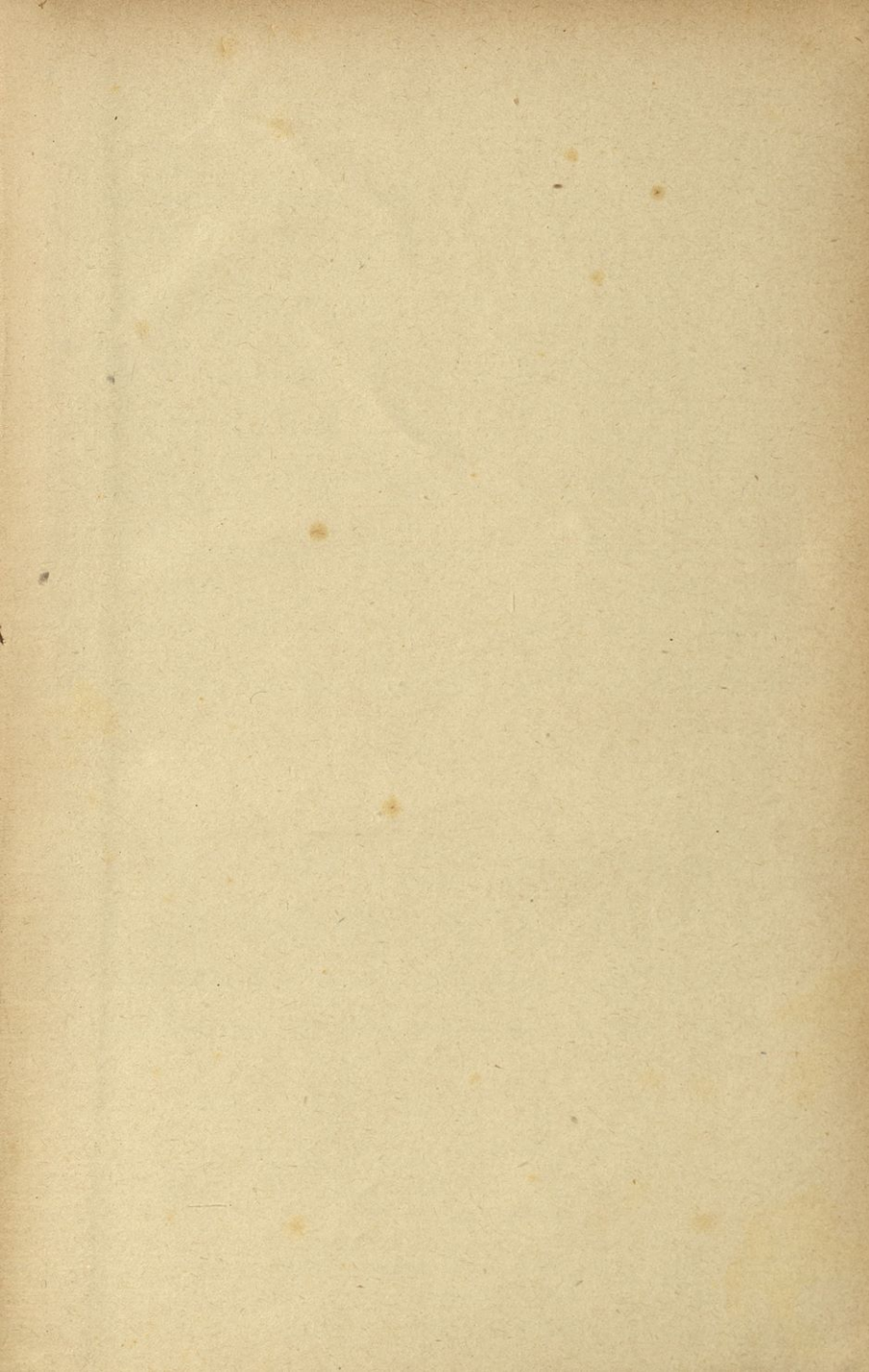
	Stran
56. Izparjanje in hlapenje. (H. Schreiner)	180
57. Kako voda vre. (M. Cilenšek)	181
58. Megle in oblaki. (H. Schreiner)	182
59. Rosa in slana. (H. Schreiner)	183
60. Kako pozebajo rastline. (H. Schreiner)	184
61. Dež. (H. Schreiner)	185
62. Uganka. (J. Stritar). Mavrica	186
63. Sneg in toča. (H. Schreiner)	186
64. Od kod prihaja potoček. (Po Barthelu)	187
Uganka. (Rosa, ker pokriva hribe in doline)	188
65. Ponočna rosa. (Fr. Levstik)	188
66. Zrak. (Po H. Schreinerju)	189
67. Zrak in naše zdravje. (H. Schreiner)	191
68. Oblast ognja. (Schiller-Funtek)	191
69. Veter. (Po H. Schreinerju)	194
70. Važnost vetrov. (H. Schreiner)	195
71. Kako so se vetrovi med seboj prepirali. (Po J. Majcigerju)	196
72. Nevihta. (Po J. Ogrincu)	196
73. Bog. (M. Vilhar)	198

IV. Iz preteklih časov.

1. Iz najstarejših časov. (Po J. Apihu)	200
2. Rimljani v naših pokrajinah. (Po J. Apihu)	201
3. Kakšni so bili Huni. (Po D. Trstenjaku)	203
4. Stari Slovani. (Po J. Apihu)	204
5. Atila in slovenska kraljica. (A. Aškerc)	205
6. O veri starih Slovanov. (Fr. Ilešič)	207
7. Sv. Ciril in Metod na Moravskem. (Po panonskih legendah)	208
8. Blagovestnikom. (S. Gregorčič)	209
9. Leopold Presvetli. (Po nemškemu berilu)	210
10. Domače življenje srednjeveških vitezov. (Po J. Apihu)	211
11. Pobožnost v srednjem veku. (Po J. Apihu)	212
12. Kako se je godilo križarski vojski na poti v Sveto deželo. Tretja križarska vojna. (Po J. Apihu)	213
13. Grad Habsburg. (Po J. Apihu)	214
14. Grof Rudolf Habsburški. (J. Apih)	215
15. Kako je znal soditi Rudolf Habsburški. (Fr. Hubad)	216
16. Boj Otakarja II. z Rudolfom. (Po Fr. Šukljeju)	217
17. Friderik Lepi in Ludovik Bávarski. (Po J. Apihu)	219
18. Umeščanje koroških vojvod na Gosposvetskem polju. (Po J. Maj- cigerju)	220

19. Potres na Kranjskem in Koroškem v 14. stoletju. (Po rokopisu v Klosterneuburgu)	222
20. Goriški grofje. (Po J. Apihu)	222
21. Celjski grofje. (Po celjski kroniki — Fr. Ilešič)	223
22. Cehi v srednjem veku. (Po J. Apihu)	225
23. V srednjeveškem samostanu (Po J. Apihu)	226
24. Knjigotiskarstvo. (Po Staretu)	228
25. Pred cesarjem Maksom. (A. Aškerc)	229
26. Turki v slovenskih deželah v 15. stoletju. (Po J. Vrhovcu)	231
27. Turki na Slévič. (J. Stritar)	232
28. Janičarji. (Po J. Vrhovcu)	234
29. Brodnik. (A. Aškerc)	235
30. Iz poročila kralja Ivana Sobieskega svoji ženi o zmagi dunajski. (Po J. Navratilu)	236
31. Iz vsakdanjega življenja cesarice Marije Terezije. (Po Arnethu)	238
32. Cesar Jožef II. in njegov uradnik. (J. Tomšič)	239
33. Kako se je babica seznanila s cesarjem Jožefom. (B. Němcova-Cegnar)	240
34. Spomini starega Slovenca iz francoskih vojen. (J. Jurčič)	243
35. Junaška žena. (Fr. Hubad)	244
36. Naš cesar kot učenec. (Fr. Hubad)	245
37. Naš cesar prvič v ognju. (Po Apihu)	247
38. Cesar in rudarjev sin. (Po Tomu Zupanu)	248
39. Cesar Franc Jožef I. na Štajerskem in Kranjskem l. 1883. (Fr. Hubad)	249
40. Njegovemu Veličanstvu cesarju Francu Jožefu I. ob Njega prihodu v Ljubljano dne 7. maja 1895. l. (A. Funtek)	250
Cesarska pesem	252

342.465.1 / 886.3 - 82 (025.2)

